

Дніпровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Review of transport economics and management

Випуск 2(18)

Виходить 2 рази на рік

Дніпро
2019

УДК 658.5:656.2

ЗАСНОВНИК ТА ВИДАВЕЦЬ:
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА

Редакційна колегія:

головний редактор – доктор економічних наук, професор *Л. С. Головкова*
 заступник головного редактора – доктор економічних наук, доцент *В.В. Бобиль*
 відповідальний секретар – доктор економічних наук, доцент *Л.О.Жилінська*

Члени редакційної колегії:

Артур Козловські (Польща) доктор наук, проф., Ришард Миллер (Польща) доктор наук, проф.,
 Ихтиар Али Гумро (Пакистан) доктор PhD, проф., Барка М. Зине (Алжир) доктор PhD, проф.,
 Кирил Ангелов (Болгарія) д.е.н., проф., В. Л. Дикань д.е.н., проф., З. С. Каира д.е.н., проф., К. Ю.
 Кононова д.е.н., проф., А. М. Князевич д.е.н., проф., І. В. Станкевич д.е.н., доц., С. І. Чимшит
 д.е.н., доц., А. В. Шевяков д.психол.н., проф., В. Г. Шинкаренко д.е.н., проф.

Журнал зареєстровано: Державною реєстраційною службою Міністерства юстиції України.
 Свідоцтво про реєстрацію серія КВ №23782-13622ПР від 14.02.2019.
 Видання внесено до Переліку наукових фахових видань України
 наказом Міністерства освіти і науки України від 06.03.2015 № 261
 (економічні науки) (зі змінами від 11.07.2019 № 975).

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
 Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, «Україніка
 наукова», Український індекс наукового цитування, Національна
 бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інституційний
 репозитарій ДНУЗТ ім. ак. В. Лазаряна. У каталозі відкритого
 доступу до наукових ресурсів (ROAD).

Друкується за рішенням вченої ради університету від 25.11.2019
 протокол № 4.

Видавець

Дніпровський національний університет залізничного транспорту
 імені академіка В. Лазаряна, м. Дніпро.
 Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1315 від 31.03.2003.

Адреса засновника
та видавця

вул. Лазаряна, 2, кім. 253в, м. Дніпро, Україна,
 49010 тел. +380-56-776-59-47, e-mail: remt.diit@gmail.com,
 сайт журналу: <http://pte.diit.edu.ua/>

«Review of transport economics and management». – Дніпро: Дніпровський національний
 університет залізничного транспорту ім. ак. В. Лазаряна, 2019. – Вип. 2(18). – 158с.

УДК 658.5:656.2

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень з економічних питань розвитку та
 реформування соціально-економічних систем, підвищення їх конкурентоспроможності; теоретико-
 методичні підходи щодо оптимізації управлінських процесів та виробничо-господарської
 діяльності підприємств; наукові підходи щодо розробки та удосконалення методів і моделей
 управління в різних сферах діяльності за рубриками: економіка та управління національним
 господарством, економіка та управління підприємствами транспорту, фінанси та облік,
 поведінкова економіка, цифрова економіка, математичні та інструментальні методи економіки.

Днепро́вский национальный университет
железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна

Review of transport economics and management

Выпуск 2(18)

Выходит 2 раза в год

Днепро

2019

УДК 658.5:656.2

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:
**ДНЕПРОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО
 ТРАНСПОРТА ИМЕНИ АКАДЕМИКА В. ЛАЗАРЯНА**

Редакционная коллегия:

главный редактор - доктор экономических наук, профессор *Л. С. Головкова*
 заместитель главного редактора - доктор экономических наук, доцент *В. В. Бобыль*
 ответственный секретарь - доктор экономических наук, доцент *Л. А. Жилинская*

Члены редакционной коллегии:

Артур Козловский (Польша) доктор наук, проф., Ришард Миллер (Польша) доктор наук, проф.,
 Ихтиар Али Гумро (Пакистан) доктор PhD, проф., Барка М.Зине (Алжир) доктор PhD, проф.,
 Кирилл Ангелов (Болгария) д.э.н., проф., В. Л. Дикань д.э.н., проф., З. С. Каира д.э.н., проф., К.Ю.
 Кононова д.э.н., проф., А. М. Князевич д.э.н., проф., И. В. Станкевич д.э.н., доц., С. И. Чимшит
 д.э.н., доц., А. В. Шевяков д.психол.н., проф., В. Г. Шинкаренко д.э.н., проф.

Журнал зарегистрирован: Государственной регистрационной службой Министерства юстиции Украины. Свидетельство о регистрации серия КВ № 23782-13622ПР від 14.02.2019.

Издание внесено в Перечень научных профессиональных изданий Украины приказ МОН Украины № 261 от 06.03.2015 года (экономические науки) (с изменениями от 11.07.2019 № 975)

Журнал зарегистрирован в международном каталоге периодических изданий Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, «Украиника наукова», Украинский индекс научного цитирования, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадцкого, Институциональный репозиторий ДНУЖТ им. ак. В. Лазаряна. В каталоге открытого доступа научных ресурсов (ROAD).

Печатается по решению ученого совета университета от 25.11.2019 протокол № 4.

Издатель

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика им. ак.В. Лазаряна Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 1315 от 31.03.2003.

Адрес учредителя
и издателя

ул. Лазаряна, 2, ком. 253в, г. Днепр, Украина
 49010 тел. +380-56-776-59-47, e-mail: remt.diit@gmail.com,
 сайт журнала: <http://pte.diit.edu.ua/>

«Review of transport economics and management». – Днепр: Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, 2019. – Вып. 2(18). – 158 с.

УДК 658.5:656.2

В сборнике освещены результаты научных исследований по экономическим вопросам развития и реформирования социально-экономических систем, повышению их конкурентоспособности; теоретико-методические подходы оптимизации управленческих процессов и производственно-хозяйственной деятельности предприятий; научные подходы к разработке и усовершенствованию методов и моделей управления в разных сферах деятельности по рубрикам: экономика и управление национальным хозяйством, экономика и управление предприятиями транспорта, финансы и учет, поведенческая экономика, цифровая экономика, математические и инструментальные методы экономики.

© Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, 2019

Dnipro National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazaryan

Review of transport economics and management

Issue 2(18)

Released 2 times a year

Dnipro

2019

UDC 658.5:656.2

FOUNDER AND PUBLISHER:
DNIPRO NATIONAL UNIVERSITY OF RAILWAY TRANSPORT NAMED AFTER
ACADEMICIAN V. LAZARYAN

Editorial Board:Editor in chief – Doctor of Economic Sciences, professor *L. S. Golovkova*Deputy chief editor – Doctor of Economic Sciences, associate professor *V. V. Bobyl*Executive secretary – Doctor of Economic Sciences, associate professor *L. A. Zhylynska***Members of the Editorial Board:**

Artur Roland Kozłowski (Poland) doctor of sciences, professor, Ryszard K. Miler (Poland) doctor of sciences, professor, Ikhtiar Ali Ghumro (Pakistan) doctor Ph.D., professor, Zine M. Barka (Algeria) doctor Ph.D., professor, Kiril Anguelov (Bulgaria) doctor of economic sciences, professor, Volodymyr Dykan doctor of economic sciences, professor, Zoia Kaira doctor of economic sciences, professor, Kateryna Kononova doctor of economic sciences, professor, Anna Kniazevych doctor of economic sciences, professor, Iryna Stankevych doctor of economic sciences, associate professor, Serhii Chymshyt doctor of economic sciences, associate professor, Oleksii Sheviakov doctor of philosophy, professor, Volodymyr Shynkarenko doctor of economic sciences, professor

Journal was registered:

State Registration Service of the Ministry Justice. Registration certificate series KB № 23782-13622IIP dated 14.02.2019.

The publication is included in the List of Scientific Professional Editions of Ukraine Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 261 of 06.03.2015 (Economic Sciences) (as amended on July 11, 2019 No. 975).

The journal is registered in scientometric databases: Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, "Ukrainika Scientific", Ukrainian Index of Scientific Citation, National Library of Ukraine Vernadsky, Institutional Repository ac. V. Lazaryan, ROAD, the Directory of Open Access scholarly Resources

Published by the decision of the Academic Council of the University of 25.11.2019, the protocol number 4.

Publisher

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan Dnipro. The certificate subject's publishing DK №1315 from 31.03.2003

Address of founder

Lazaryan St., 2, Room 253B, Dnipro, Ukraine, and editorial board 49010. Tel. (0562) 33-58-13,
 e-mail: remt.diit@gmail.com, <http://pte.diit.edu.ua/>

«Review of transport economics and management». – Dnipro: Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, 2019. – Iss. 2(18). – 158 p.

UDC 658.5:656.2

The collection covers the results of scientific research on economic issues of development and reformation of socio-economic systems, enhancing their competitiveness; theoretical and methodological approaches to optimization of processes of management and production and economic activity of enterprises; scientific approaches to the development and improvement of management methods and models in various fields of activity under the headings: Economics and Management of National Economy, Economics and Management of Transport Enterprises, Finance and Accounting, Behavioral Economics, Digital Economics, Mathematical and Instrumental Methods Economics.

УДК 331.108

КОРЕНЮК П. І.^{1*}, КЛІСІНСЬКІ Я.^{2*}, КОРЕНЮК Л. В.^{3*}

1* д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету, вул. Дніпробудівська, 2а, м. Кам'янське, Дніпропетровська обл., Україна, 51900, e-mail: korenyukp@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8321-3199

2* д.е.н., професор кафедри маркетингу і підприємництва університету Бельско-Бяла (Польща), e-mail: janusz.klisinski@neostrada.pl, ORCID ID: 0000-0002-5233-8041

3* к.е.н., доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Дніпровського національного університету імені В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, Україна, 49010, e-mail: lusikorenyuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3187-3288

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ РЕГІОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Мета. Робота присвячена проведенню аналізу формування доходної частини регіонального бюджету Дніпропетровської області в умовах децентралізації та розробка інструментарію перетворення регіонального бюджету в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку регіону. **Методика.** Для вирішення даної наукової проблематики застосовано: структурний метод; порівняльного аналізу емпіричних даних; абстрактно-логічного узагальнення. **Результати.** У роботі проаналізовано проблеми та чинники формування доходів регіонального бюджету на прикладі такого промислового регіону як Дніпропетровська область. На основі структурного аналізу податкових надходжень визначено резерви наповнення регіонального бюджету. Визначено основні шляхи зміцнення фінансової бази регіонального бюджету та вказано на пріоритетні напрямки його перетворення в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку промислового. **Наукова новизна.** У процесі аналізу формуванні доходів регіонального бюджету висновки та пропозиції здійснені під призмою специфіки Дніпропетровської області як промислового регіону. **Практична значимість.** Окремі результати та висновки статті можуть бути використані органами місцевої влади та місцевого самоврядування промислових областей.

Ключові слова: місцеві бюджети, децентралізація, доходи, міжбюджетні відносини, податки, фінансове забезпечення, регіональний бюджет, трансферти.

Постановка проблеми

На сучасному етапі розвитку України набуває значимості проблеми збалансованості економічного та соціального розвитку регіонів. Тобто, важливим є вектор спрямованості держави у напрямок підвищення багатства окремих регіонів. Тобто держава має сприяти відсутності на її території бідних регіонів. вищевказаний підхід був реалізований у Польщі. В цьому і полягає кінцевий результат горизонтального вирівнювання. Сутність вирівнювання горизонтальних дисбалансів полягає в тому, щоб при допомозі непрямих методів державної підтримки бідні регіони підтягувати до рівня розвитку багатих регіонів. В сучасних умовах децентралізаційні процеси є домінуючими у країнах Європейського Союзу, а вони, як відомо, передбачають посилення фінансової міцності окремих регіонів. Так, вона має бути заснована за прикладом розвинутих країн світу на зміцненні фінансової

незалежності та фінансової автономії на регіональному рівні. Нині в Україні відбуваються аналогічні процеси децентралізації місцевих органів самоврядування, але їх темпи значно відстають від бажаних. Отже, враховуючи вищевказане проблема формування доходів регіональних бюджетів в умовах децентралізації є актуальною і потребує подальших досліджень, особливо в умовах розширення повноважень органів місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні питання формування доходів регіонального бюджету в умовах децентралізації були розглянуті в наукових працях таких видатних вчених як Т. Баранець [1], С. Біла [25], Є.О. Бойко [2], Н.Є. Бойцун [3], О.М. Бориславська [9], І.А. Брижань [4], О.Д. Василик [5], Ю.Ганущак [6], О. Гарнець [7], Р. Гринюк [8], О. Гончарук

[7], Н. Дмитрук [7], М.О. Євдокімова [10], В. Жук [25], Т.М. Завора [11], І.Б. Заверуха [9], В. Зимогляд [12], В. Кобильник [13], Д.А. Ковалевич [14], Ю. Коваль [15], Л. Козлова [15], М.О. Коніна [26], А. Кормич [16], М. Кушнір [25], М. Лендел [18], Л. Лісовська [17], Т. Майко [19], А. Малярчук [20], О.М. Москаленко [9], О.А. Музика-Стефанчук [27], С. Надал [21], В.Ю. Ніколенко [22], К.В. Павлюк [5], О. Прієшкіна [24], М. Примуш [8, 23], Є.В. Сапонько [2] Н.О. Слободянюк [26], Н. Спасів [21], Р.О. Стефанчук [27], А. Ткачук [7], Ю.М. Чумак [11], О. Шевченко [25], А.М. Школик [9], Bryn Welham [31], Н.В. Voznyak [32], Gerard Turley [29], Jadranka Kaluderović [30], А.Ya. Kuznetsova [32], Samuel B. [28], 30. Tom Hart [31], I.V. Zherybylo [32] та інші.

Формулювання мети статті

Робота присвячена проведенню аналізу формування доходної частини регіонального бюджету Дніпропетровської області в умовах децентралізації та розробка інструментарію перетворення регіонального бюджету в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження

Бюджет є основою функціонування будь-якої держави, регіону і головним фактором виступає наявність стабільних джерел наповнення бюджету. Регіональні бюджети в державних фінансах виступають як складова бюджетної системи; інструментом реалізації регіональних програм; джерелом фінансування видатків; інструмент фінансового вирівнювання горизонтальних дисбалансів. Регіональні бюджети в місцевих фінансах виступають фінансовою базою місцевого самоврядування; фінансові плани територіальних формувань; джерело утримання і розвитку місцевого господарства; джерело фінансування локальних послуг. В економічній системі держави регіональні бюджети використовуються як інструмент перерозподілу ВВП, державного регулювання на макrorівні, регіональної, фінансової, економічної політики. Регіональні бюджети впливають на соціально-економічний розвиток, фінансову безпеку і стабільність, розвиток демократії, добробут населення. Характерною ознакою сучасної побудови бюджетної системи України є самостійність усіх бюджетів. Місцеві (регіональні) бюджети одного рівня не можуть

бути включені до місцевих бюджетів іншого рівня. Місцеві бюджети за своєю сутністю є основним фінансовим документом, який відображає систему фінансових відносин, що складається у процесі формування і використання грошових коштів.

Регіональні бюджети є самостійними, та не включаються до Державного бюджету України. Відповідно до Бюджетного кодексу України регіональні бюджети формуються з двох частин: загального та спеціального фондів. Загальний фонд бюджету включає доходи, які визначаються для забезпечення ресурсів загальних платежів і не виділяються для конкретних цілей. Загальний фонд є джерелом більшості бюджетних видатків. Спеціальний фонд повинен формуватися з конкретно визначених джерел доходу та використовується для фінансування конкретно визначених цілей. Як свідчить досвід Польщі, фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади на регіональному рівні. В свою чергу регіональні бюджети виступають важливим елементом системи державного регулювання національної економіки. Саме регіональним бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, і належить особливе місце в формуванні ефективної бюджетної системи держави.

Фінансова децентралізація дала можливість залучити до 40% нових ресурсів для розвитку місцевого самоврядування регіону у 2017 році. Хоча світова практика свідчить про те, що в розвинутих країнах світу даний відсоток є вищим на 10 – 20 пунктів і досягає 50 – 60 відсотків. Хоча в прогнозі на бюджет 2020 року закладена цифра лише у 23 відсотка, а решта 77 відсотків має бути до Державного бюджету. Такий стан є відносно тривожним. Якщо взяти дані 2017 року, коли 40% власних бюджетних ресурсів було зіставлені для розвитку місцевого самоврядування регіону. Але, навіть, цього не вистачає для фінансування усіх видатків, покладених на регіональний бюджет. То що ж тоді говорити за 2020 рік, коли, як вказано вище, у проєкті закладено лише 23 відсотки. Так, даний дефіцит бюджетних коштів на рівні регіону було покрито за рахунок трансфертів, а саме дотацій та субвенцій з Державного бюджету. Вони були спрямовані на покриття видатків у медичній, освітній та інших сферах, а також здійснення заходів щодо соціально-

економічного розвитку окремих територій. Одним з позитивним результатів реформи щодо децентралізації є те, що джерела наповнення регіональних бюджетів були істотно розширені. Як правило, це дотації та субвенції, які надходять з державного бюджету на покриття видатків у медичній, освітній та інших сферах, а також здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій. В той же час, основну частину надходжень

загального фонду місцевих бюджетів протягом 2013–2015 років займали трансферти, то з 2016 року частка трансфертів склала трохи більше 30%, а основну вагу в доходах бюджетів почали займати власні ресурси (більше 60%), обсяг яких з моменту реалізації реформи збільшився майже у 2,3 рази, тобто з 84,9 млрд. грн. у 2014 році до 192,0 млрд. грн. у 2017 році (рис. 1).

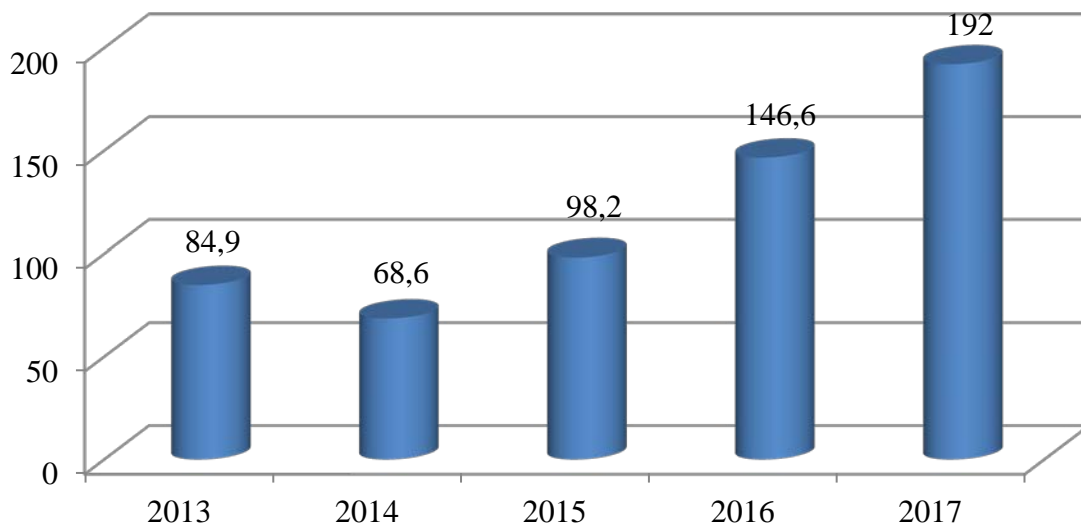

Рис. 1. Динаміка власних ресурсів місцевих бюджетів за 2013–2017 рр., млрд. грн.

З даних рис. 1. спостерігається тенденція зростання динаміки власних надходжень у місцеві бюджети за досліджуваний період, але темпи інфляції істотно вплинули на величину реальних надходжень у регіональний бюджет. Так з 2013 по 2017 роки за даними Державного комітету статистики України середньорічні темпи інфляції у відсотках склали відповідно по роках: 2013 р. - 100,5; 2014 р. - 124,9; 2015 - 143,3; 2016 - 112,4; 2017 - 113,7. Таким чином, має місце стале зростання індексів інфляції, що неоднозначно впливає на реальне формування доходної частини бюджету Дніпропетровського регіону. Такий стан не може не вплинути на рівень промислового і аграрного виробництва, а в кінцевому результаті і на формування валового регіонального продукту. В сучасних умовах за даними Державного комітету статистики України за 2017 рік структура податкових надходжень по Україні від власне виробництва склала 92,0 млрд. грн., а в той же час податкові надходження, наприклад від імпорту складають 450 млрд. грн. від загального податкового надходження у сумі 950,0 млрд. грн. Тобто, у відносному виразі

податки від виробництва дають 9,7 відсотків наповнення Державного бюджету, а податки від імпорту – 47,4 відсотки, тобто в 4,8 рази більше. Аналогічна тенденція спостерігається і по регіонах. Особливо різкі контрасти мають місце по потужних старопромислових регіонах, таких як Дніпропетровська область. Відмітимо, що в нинішніх умовах Дніпропетровська область є одним з потужних промислових регіонів держави і в той же час донором Державного бюджету. Порівняльна динаміка ВВП України та валового регіонального продукту Дніпропетровської області наведена на рис. 2.

Проведений аналіз за даними Державної служби статистики України показав, що валовий регіональний продукт Дніпропетровської області за період 2007-2016 рр. повністю відбивав тенденції зміни валового внутрішнього продукту України на цьому ж проміжку часу. Це свідчить про те, що результат діяльності Дніпропетровської області є вагомим внеском формування ВВП України. Так, якщо валовий внутрішній продукт України за період 2010-2016 років мав тенденцію до

зростання, то такою ж ситуацією характеризувався внутрішній регіональний продукт Дніпропетровської області. Причому, темпи росту ВВП України дещо перевищують темпи росту валового регіонального продукту

Дніпропетровської області. Ситуація свідчить, що у Дніпропетровського регіону є певний потенціал для зростання валового регіонального продукту.

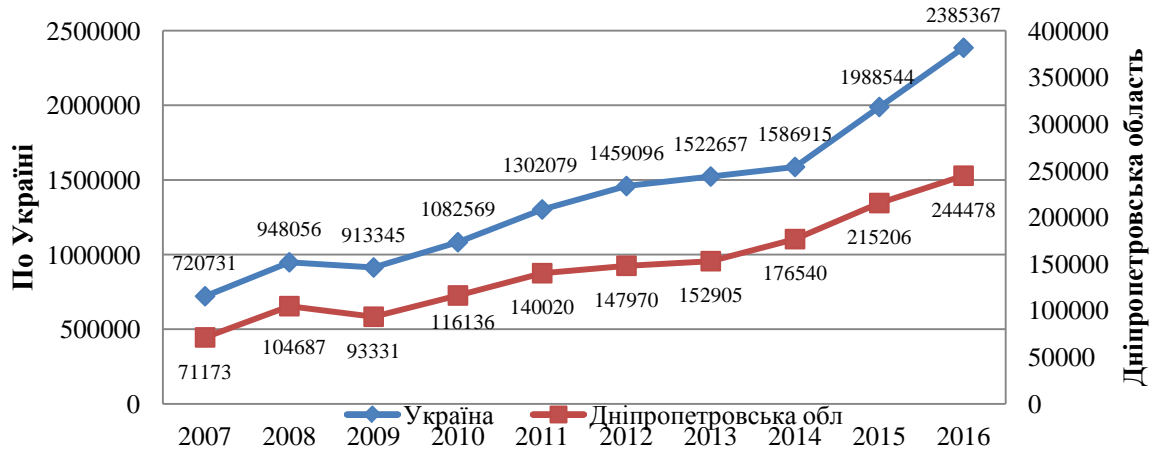

Рис. 2. Динаміка зміни ВВП України та валового регіонального продукту Дніпропетровської області за 2007 – 2016 рр., млн. грн.

Як показує досвід Польщі, місцеві бюджети можуть опосередковано впливати на його зростання. Доцільно відмітити, що переважаючими галузями у складі ВРП Дніпропетровського регіону є оптова та роздрібна торгівля – 14,1% (34535 млн. грн.), переробна промисловість – 12,3% (30280 млн. грн.), сільське та лісове господарство – 10,2% (25013 млн. грн.), транспорт, складське господарство – 6,4% (15591 млн. грн.) та добувна промисловість – 6,1% (14861 млн. грн.). Саме розвитку цих галузей потрібно приділити найбільшу увагу, адже вони є рушійною силою розвитку регіону, а отже є джерелами податкових надходжень. На інші галузі приходится 35,2%. Податки на продукцію складають 15,8% або 38774 млн. грн., серед яких основне місце належить податку на додану вартість.

Як вже зазначалось, кількість податкових надходжень прямопорційно залежить від показника ВРП. Основним таким податком є податок на додану вартість, 100% якого зараховується до Держбюджету України. В умовах проведення фінансової децентралізації є доцільним залишати у розпорядженні регіону частку податку на додану вартість у розмірі 15%, 10% з яких закріпити за органами місцевого самоврядування та ОТГ, а 5% спрямовувати до обласного бюджету. Місцеві

органи влади будуть зацікавлені в поліпшенні економічного розвитку регіону, а саме стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, підприємств приватної та комунальної форм власності, а отже й зростанню місцевих податкових надходжень, а саме: єдиного податку та податку на прибуток підприємств.

При запропонованому зарахуванні ПДВ до регіонального бюджету (у розмірі 15%) та одночасному збільшенні показника ВРП на 20% (за рахунок стимулювання провідних галузей економіки Дніпропетровщини, таких як добувна, переробна промисловості та сільське господарство) вдасться залучити приблизно 8 млрд. грн.

Станом на 2016 рік ВРП Дніпропетровської області склав 244 478 млн. грн., що на 28% більше за показник 2014 р. та більше ніж у 2 рази більше за показник 2010 року. Дані про зростання фактичних обсягів валового регіонального продукту, як найбільш узагальненого показника, свідчать про високі темпи зростання виробництва Дніпропетровської області. Досліджуючи структуру надходжень бюджету Дніпропетровського регіону, доцільно розглянути доходи зведеного бюджету регіону у розрізі власних надходжень і трансфертів, та динаміку їх зміни протягом 2014 – 2017 років (табл. 1).

Таблиця 1

**Аналіз виконання зведеного бюджету Дніпропетровського регіону
за 2014 – 2017 роки, млн. грн.**

Показники	2014	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2014, %
Податкові надходження	10123	11841,5	16144,6	21314,2	210,6%
Неподаткові надходження	907,3	1361,9	1800,1	1952,2	215,2%
Всього власні надходження	11030,3	13203,4	17944,7	23266,4	210,9%
Дотації загального фонду	2079,4	161,6	295,9	1321,7	63,6%
Субвенції до загального фонду	3631	12853	13712,2	17988,7	495,4%
Субвенції до спецфонду	1136,1	154,8	518,5	842,5	74,2%
Всього трансферти	6846,4	13169,4	14526,7	20152,9	294,4%
ВСЬОГО	17876,7	26372,8	32471,4	43419,2	242,9%

Аналізуючи таблицю можна помітити, що податкові й неподаткові надходження впродовж чотирьох років постійно зростали. Податкові надходження, які становлять ліву частку власних надходжень упродовж 2014 – 2017 рр. зросли на 11 191,2 млн. грн. (приріст склав 210%), а неподаткові – на 1 044,9 млн. грн. (приріст – 215%). Виходячи з даних можна помітити, що темпи приросту податкових і неподаткових надходжень майже однакові. Загалом власні надходження у 2017 р. порівняно з 2014 р. (до проведення децентралізації) зросли на 12 236 млн. грн., що склало 211% приросту, в той час як трансфертні надходження за даний період зросли на 13 306,5 млн. грн., що склало приріст майже в 3 рази. Це пов'язано зі зростанням субвенцій до загального фонду майже у 5 разів (з 3 631 до 17 988,7 млн. грн.). Проте дотації загального фонду і субвенції до спецфонду в 2017 р. у порівнянні з 2014 р. знизилась на 36% і 26% відповідно. Але їх частка у складі трансфертів незначна і докорінним чином не вплинула на ситуацію. Загалом усі надходження за аналізований період зросли на 25 542,5 млн. грн., що склало приріст в 243%. Як і в обласному бюджету, головними фінансовими надходженнями місцевих бюджетів є податки і збори.

Можна впевнено стверджувати, що податкові надходження складають основну частину доходів місцевих бюджетів – 16 416,6 млн. грн, що становить 93% від власних надходжень. Головним податковим надходженням, як і в обласному бюджеті, є ПДФО – 9 037,7 млн. грн., що складає 55% від

всіх податкових надходжень, наступними знаходяться місцеві податки, які включають в себе податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування та туристичний збір. Ці податки і збори надходять виключно до місцевих бюджетів, і їх питома вага становить 37% (6 077,1 млн. грн.). Далі йдуть акцизні податки – 6,5% (акцизний податок з реалізації підакцизних товарів - 516 млн. грн., акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів - 435,3 млн. грн., акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів - 112,5 млн. грн.), екологічний податок - 190,5 млн. грн. (1,2%) та інші податки і збори.

На інші неподаткові надходження припадає 7,4% (1 306,4 млн. грн.). Серед цих надходжень переважають власні надходження бюджетних установ - 752,1 млн. грн., плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів - 179,6 млн. грн., плата за надання адміністративних послуг - 125,7 млн. грн., надходження коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту - 69,5 млн. грн., надходження від орендної плати за користування державним майном - 50,6 млн. грн., інші надходження – 128,9 млн. грн.

Провівши аналіз можна помітити перевагу доходів до місцевого бюджету над надходженням обласного. Загальні надходження місцевих бюджетів становлять 24 472,3 млн. грн., що складає 56,4%, обласного – 18 947 млн. грн., що в свою чергу складає 43,6% загальних надходжень. Помітна перевага власних доходів загального фонду спостерігається саме до місцевих бюджетів – 16645,4 млн. грн., що більше за обласні доходи майже в 4 рази

(4409,2 млн. грн.). Офіційні трансферти загального фонду місцевих бюджетів становлять 6687,5 млн. грн., що менше за трансферти області в 1,9 рази – 12622,9 млн. грн. Надходження до спецфонду місцевого і обласного бюджету розподілені майже порівну

– 1077,6 млн. грн. і 1134,1 млн. грн. відповідно. Субвенції спецфонду місцевого бюджету склали всього 7,3% (61,7 млн. грн.), тоді як обласного 92,7% (780,7 млн. грн.).

Таблиця 2

Структура податкових надходжень до обласного і місцевих бюджетів Дніпропетровської області за 2014-2017 роки (млн. грн.)

Показники	2014		2015		2016		2017	
	обл.	місц.	обл.	місц.	обл.	місц.	обл.	місц.
ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ	3859,8	6263,2	2951,0	8890,5	3441,6	12703,0	4897,5	16416,6
Податок на доходи фізичних осіб	2962,3	3485,8	1198,9	4795,8	1660,2	6640,8	2259,4	9037,7
Податок на прибуток підприємств	2,7	46,5	819,0	119,0	651,7	3,1	1220,4	27,3
Рентна плата за спеціальне використання води	92,6	-	90,5	-	105,7	-	116,8	-
Рентна плата за користування надрами	730,4	5,3	590,1	3,9	561,2	3,2	566,0	1,6
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	-	-	-	-	-	-	-	112,5
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	-	-	-	-	-	-	-	435,3
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів	-	-	-	635,6	-	933,0	-	515,9
Місцеві податки		2522,7	-	3220,7	-	4908,9	-	6077,1
Екологічний податок	71,6	179,1	252,1	114,6	461,5	209,8	419,0	190,5
Інші податки	0,1	23,8	0,3	0,9	1,3	4,2	316,0	18,8
НЕПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ	400,5	506,8	429,3	932,6	624,3	1175,8	645,8	1306,4
ВСЬОГО	4260,3	6770,0	3380,3	9823,1	4065,9	13878,8	5543,4	17723,0

Дослідивши склад і структуру надходжень обласного і місцевих бюджетів окремо, слід узагальнити дані і провести оперативний аналіз зведеного бюджету Дніпропетровського регіону загалом. Розглянемо більш детально питому вагу надходжень загального фонду, спецфонду та трансфертів обласного і місцевих бюджетів. Розглянемо структуру податкових надходжень до обласного і місцевих бюджетів

Дніпропетровської області за 2014-2017 роки. (табл. 2.)

Як видно з таблиці 2 протягом досліджуваного періоду податкові надходження мають тенденцію до неухильного зростання. Так, в 2017 р. податкові надходження склали 21314,2 млн. грн., що по відношенню до 2014 р. збільшилися на 11191,2 млн. грн., що склало приріст в 210,6%. В 2017 р. податкові надходження до місцевих

бюджетів по відношенню до 2014 р. зросли на 10 153,4 млн. грн., що склало приріст в 262%. Але податкові надходження до обласного бюджету Дніпропетровської області у 2015 р. по відношенню до попереднього року зменшились на 23,5%. Це пояснюється змінами у перерозподілу ПДФО, який займає лівову частину у складі власних доходів регіональних бюджетів. Згідно реформи надходження ПДФО до обласного бюджету скоротили на 10%. У 2016 р. – податкові надходження зросли на 16,6%, у 2017 р. – ще зросли на 42,3% по відношенню до попереднього року відповідно. Загалом в 2017 р. податкові надходження до обласного бюджету по відношенню до 2014 р. зросли на 1037,7 млн. грн., що склало приріст лише в 127%.

Неподаткові надходження до регіонального бюджету також мали тенденцію до зросту, протягом 2014 – 2017 рр. вони зросли в 2,2 рази. і станом на 2017 р. склали 1952,2 млн. грн. Причому характерним є факт, що темпи приросту неподаткових надходжень були значно вище у місцевих бюджетів ніж в обласних. Застосування усіх вищезгаданих заходів сприятиме удосконаленню місцевого самоврядування, наданню якісних суспільних послуг, ефективному використанню бюджетних коштів, встановленню народовладдя, узгодженню інтересів держави і територіальних громад. Значною мірою це стосується і процесу планування використання бюджетних коштів, адже від якісного передбачення потреби у ресурсах залежить оптимальне задоволення потреб суспільства. Особливо це завдання посилюється при плануванні місцевих бюджетів, оскільки від траєкторії економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць залежить поступ цілої держави. З метою дослідження напрямів удосконалення бюджетного планування було обґрунтовано потребу застосування середньострокового планування. Реальний стан справ свідчить про практичну його відсутність, що робить неможливим повноцінне застосування програмно-цільового методу через труднощі у встановленні взаємозв'язку між ресурсами та цілями, для досягнення більшості з яких потрібно декілька років.

Отже, з огляду на проведений аналіз, можна зробити висновок про наявність істотних диспропорцій між показниками використання ресурсного потенціалу регіону і надходження до бюджету податкових платежів. Тому

обґрунтування відповідності оподаткування ресурсним можливостям як Дніпропетровського регіону, так і держави в цілому має стати одним із ключових підходів до удосконалення процесу планування податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Тут необхідно зауважити, що від методів і прийомів, які використовуються при відповідних розрахунках, залежить рівень наукового обґрунтування процесу бюджетно-податкового планування. Як показує вітчизняна податкова практика, удосконалення потребують не тільки самі методи розрахунку планових показників бюджетних завдань, а й відповідна інформаційно-аналітична база.

Відповідно до чинного законодавства доходи бюджетів охоплюють дві важливі складові: доходи загального фонду і доходи спеціального фонду бюджету. Головним джерелом наповнення бюджету Дніпропетровської регіону є податкові надходження, що включають загальнодержавні та місцеві податки і збори. Податкові надходження протягом 2014–2017 рр. неухильно зростають, що є позитивним моментом після внесених змін до Податкового та Бюджетного кодексів України. Головним бюджетоутворюючим податком регіону є податок з доходів фізичних осіб, 15% якого скеровується до обласного бюджету і 60% – до місцевих бюджетів. Саме він протягом усього досліджуваного періоду займав найбільшу частку податкових надходжень (більше 50%). На думку експертів, найбільшим позитивом фінансової децентралізації є передача до місцевих бюджетів акцизного податку, а також податку на нерухомість. Отже суттєво збільшилася частка ресурсів, що залишаються на місцях і не передаються до бюджетів вищого рівня. Проводивши аналіз формування дохідної частини місцевого бюджету Дніпропетровської області, було відмічено, що вплив податкової складової був і залишається вирішальним на протязі всього періоду аналізу. Аналізом охоплено період до та після впровадження реформи децентралізації 2014 – 2017 рр., що дозволяє простежити зміни, що відбулися в переліку джерел формування регіонального бюджету.

Сума отриманих власних доходів регіонального бюджету Дніпропетровського регіону за останні 3 роки після запровадження децентралізації суттєво збільшилася. В 2017 році сума отриманих власних доходів

загального та спеціального фондів склала 23266,4 млн. грн., що по відношенню до 2014 р. більше на 12236 млн. грн. або у 2,1 рази. Проте разом з власними доходами зростають і трансфертні надходження. В 2017 р вони становили 20152,9 млн. грн., що на 13306,5 млн. грн. або майже у 3 рази більше по відношенню до 2014 р., що безперечно є негативним фактором. Загалом після впровадження децентралізації питома частка власних надходжень знизилась з 62% у 2014 р. до 54% у 2017 р., а питома вага трансфертних надходжень зросла з 38% до 46% відповідно.

Висновки

Результатом авторського дослідження є теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні теоретичних засад формування регіональних бюджетів, а також проаналізований нинішній стан дохідної частини бюджету Дніпропетровського регіону і запропоновано шляхи вирішення актуальних завдань пов'язаних з удосконаленням механізму формування дохідної частини регіональних бюджетів. Результати дослідження дозволили сформулювати такі висновки і пропозиції.

Питання забезпечення сталого розвитку на регіональному рівні є надзвичайно актуальними з огляду на потребу стабілізації соціально-економічного життя нашої держави в умовах економічної кризи та проведення реформи децентралізації. Діюча система акумулювання доходів регіональними бюджетами України характеризується низьким рівнем частки власних доходів місцевих бюджетів, що відображається нарощуванням обсягів міжбюджетних трансфертів.

Запровадження політики децентралізації в Україні є важливим кроком до стабілізації соціально-економічної ситуації. Реформа має сприяти виходу із фінансової кризи, забезпечити подолання суперечностей між рівнями влади та організувати взаємовідносини на всіх рівнях управління.

Проаналізувавши джерела та порядок формування доходів регіональних бюджетів в умовах децентралізації, можна зробити висновок, що основними завданнями, які будуть реалізовані в рамках децентралізації бюджету, є: перегляд та визначення переліку власних та делегованих повноважень; розширення фінансової бази органів місцевого

самоврядування; побудова прозорої і стабільної системи оподаткування «на місцях», збільшення надходжень до бюджетів регіонального рівня.

Можна зробити висновок, що позитивними результатами реформи є щорічне зростання обсягів власних ресурсів місцевих бюджетів, можливість органів місцевого самоврядування спрямовувати кошти на видатки розвитку, реалізацію інфраструктурних проектів тощо. Але механізм формування місцевих бюджетів є недостатньо ефективним і характеризується низькою часткою доходів та високою залежністю від Державного бюджету. За рахунок власних доходів місцеві органи влади не можуть самостійно фінансувати всі видатки, пов'язані із виконанням своїх функцій.

На нашу думку, основними шляхами зміцнення фінансової бази регіонального бюджету є підвищення надходжень від ПДФО можливе при зростанні частки зайнятого населення, створенні нових робочих місць, боротьбою з безробіттям, тіньовою заробітною платою тощо. Одним із варіантів зростання надходжень ПДФО є підвищення мінімальної зарплати. Всі вищезазначені заходи дозволять збільшити кількість надходжень даного виду податку у 1,5 рази. Крім того при запропонованому зарахуванні ПДВ до регіонального бюджету (у розмірі 15%) та одночасному збільшенні показника ВРП на 20% (за рахунок стимулювання провідних галузей економіки Дніпропетровщини, таких як добувна, переробна промисловості та сільське господарство) вдасться залучити приблизно 8 млрд. грн. Також з метою належного виконання місцевих бюджетів, їх вдосконалення, зміцнення та збалансування доцільним є здійснити оптимізацію справляння місцевих податків. Доцільно здійснити удосконалення механізму справляння податку на нерухоме майно в частині визначення базою оподаткування ринкову вартість на протигагу діючій сьогодні базі оподаткування – квадратний метр житлової площі. Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу сприятиме зростанню надходжень від одного з місцевих податків – єдиного податку. Орієнтовно запропоновані заходи дозволять збільшити надходження від місцевих податків на 20%.

Пріоритетними напрямками перетворення регіонального бюджету в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку регіону має стати:

- збільшення показника ВРП за рахунок стимулювання розвитку провідних галузей економіки регіону, а саме малого та середнього бізнесу, сільського господарства, добувної та переробної промисловості;
- збільшення, розширення та зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування за рахунок удосконалення податкового законодавства, ідентифікації нових інструментів залучення грошових коштів та реалізації інноваційно-інвестиційних програм на території регіону;
- підвищення адаптивності системи регулювання міжбюджетних відносин та оперативності надання міжбюджетних трансфертів;
- впровадження в практику середньострокового планування регіональних бюджетів;
- проведення кількісної та якісної оцінки виконання регіонального бюджету на всіх стадіях його реалізації;

Для того, щоб регіональні бюджети стали основою фінансової самостійності, потрібно чітко розподілити компетенції між органами центральної влади, регіонального та місцевого самоврядування і поступово переходити до децентралізації державних фінансів. Крім того, є сенс у розподіленні джерел податкових надходжень між центральною і місцевою владою з метою вирівнювання вертикальних дисбалансів. В межах вищевказаного твердження потрібно надати органам місцевого самоврядування можливість самостійно встановлювати перелік місцевих податків і зборів та їх ставки.

В цілому, ратифікація вищевказаних заходів сприятиме удосконаленню місцевого самоврядування, наданню якісних суспільних послуг, ефективному використанню бюджетних коштів, встановленню народовладдя, узгодженню інтересів держави і територіальних громад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Баранець Т. Оцінка реалізації реформи місцевого самоврядування у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialog.ua/2016/03pdf>.
2. Бойко Є.О. Можливості застосування зарубіжного досвіду формування місцевих бюджетів в Україні / Є.О. Бойко, Є.В. Сапонько // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – №2. – С. 163-167.
3. Бойцун Н. Є. Адаптація європейського досвіду управління місцевими фінансами в Україні / Н. Є. Бойцун // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 6-11.
4. Брижань І. А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку / І. А. Брижань – 2013. – № 1. – С.128–133.
5. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 544 с.
6. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади / [Ю. Ганущак – К.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А». – 2013. – 160 с.
7. Гарнець О. Децентралізація в Україні: соціологічний погляд / [О. Гарнець, О. Гончарук, Н. Дмитрук, А. Ткачук – К.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А». – 2013. – 160 с.
8. Гринюк Р. Регіональний та державний виміри української специфіки децентралізації влади / Р. Гринюк, М. Примуш // Політичне життя. – 2016. – № 3. – С. 10–14.
9. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. М. Бориславська, І. Б. Заверуха, А. М. Школик, [та ін.]; Центр політико-правових реформ. – К.: О. М. Москаленко., 2012. – 212 с.
10. Євдокімова М. О. Місцеві фінанси: навч. посібник / М.О.Євдокімова; ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2014. – 343 с.
11. Завора Т.М. Аналіз доходів місцевих бюджетів (на прикладі Полтавської області) / Т.М. Завора, Ю.М. Чумак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 17. – С. 48–56.
12. Зимогляд В. Місцеве самоврядування як результат децентралізації влади / В. Зимогляд // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2015. – № 1. – С. 122–135.
13. Кобильник В. Польський досвід децентралізації державної влади / В. Кобильник // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – Київ: Знання, 2012. – Вип. 65. – С. 353–364
14. Ковалевич Д. А. Місцеві бюджети та їх роль у територіальному розвитку / Д. А. Ковалевич // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту: Економічні науки – 2014. - №2(54). – С. 198-203.

15. Козлова Л. Місцеве самоврядування як фактор соціально-економічного розвитку регіону / Л.Козлова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 231–237.
16. Кормич А. Місцеве самоврядування в структурі міської правової системи: генезис концептуального визначення / А. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 52. – С. 56–64.
17. Лісовська Л. Фінансове підґрунтя місцевого самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку / Л. Лісовська // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 2. – С. 91–97.
18. Лендел М. Форми функціонування допоміжних рівнів місцевого управління та самоорганізації громадян в країнах Європи: досвід для України / М. Лендель // Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альм. – 2013. – № 10 – С. 6–12.
19. Майко Т. Участь територіальної громади в управлінні на місцевому рівні // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса, 2017. – Вип. 58.– С. 86–92
20. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів /А. Малярчук // Вісник ТАНГ. – 2015. – № 1. – С. 23-27.
21. Надал С., Спасів Н. Доходи місцевих бюджетів у контексті децентралізації в Україні / С. Надал, Н. Спасів // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2016. – Вип. 2. – С. 102-112.
22. Ніколенко В.Ю. Місцеві бюджети як чинник розвитку регіонів / В.Ю. Ніколенко // Навч. посібник. – Київ. – 2016. – С. 30.
23. Примуш М. Трансформація місцевого самоврядування в Україні у контексті зарубіжного досвіду: монографія / М. Примуш, Ю. Коваль. – Донецьк, 2014. – 220 с.
24. Прієшкіна О. Місцеве самоврядування та політична система України: взаємодія та розвиток / О. Прієшкіна // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 61. – С. 163–172.
25. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики: аналітична доповідь / [С. Біла, О. Шевченко, М. Кушнір, В. Жук]. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. – 82 с.
26. Слободянюк Н.О. Проблеми формування доходної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації / Н.О. Слободянюк, М.О. Коніна // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 2. – С. 611–616.
27. Стефанчук Р.О. Зарубіжний досвід формування та функціонування місцевих бюджетів / Р.О. Стефанчук, О.А. Музика-Стефанчук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.- 2015. - №1. – С.132 – 138.
28. Samuel B. The Effect of Fiscal Decentralization on the Financial Condition of Municipal Government / <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01900692.2014.949740>
29. Gerard Turley. A Framework to Measure the Financial Performance of Local Governments /<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03003930.2014.991865?src=recsys>
30. Jadranka Kaluđerović. Fiscal Decentralisation and Local Government Financing in Montenegro from 2002 to 2015 / <http://pub.lex-localis.info/index.php/LexLocalis/article/view/14.3.431-450%282016%29>
31. Tom Hart, Bryn Welham. Fiscal decentralisation A public financial management introductory guide / <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11063.pdf>
32. А. Ya. Kuznetsova, Н. V. Voznyak, I. V. Zherybylo. Social and economic effects of inter-budgetary relations decentralization in Ukraine: assessment and challenges / <http://fkd.org.ua/article/view/154104>.

П. И. КОРЕНЮК^{1*}, Я. КЛИСИНЬСКИ^{2*}, Л.В. КОРЕНЮК^{3*}

1*д.э.н., профессор, заведующий кафедры менеджмента организаций и администрирования Днепропетровского государственного технического университета, 51900, г. Камянское, ул. Дніпробудівська, 2а, e-mail: korenyukr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8321-3199

2* д.э.н., профессор кафедры маркетинга и предпринимательства университета Бельско-Бяла. г. Бельско-Бяла (Польша), e-mail: janusz.klisinski@neostrada.pl, ORCID ID: 0000-0002-5233-8041

3*к.э.н., доцент кафедры финансов и экономической безопасности Днепропетровского национального университета имени В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, 49010, г. Дніпро, Украина, e-mail: lusikorenyuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3187-3288

ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ РЕГИОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Цель. Работа посвящена проведению анализа формирования доходной части регионального бюджета

Днепропетровської області в умовах децентралізації і розробка інструментарія превращення регіонального бюджету в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку регіону. **Методика.** Для рішення даної наукової проблематики використано: структурний метод; порівняльного аналізу емпіричних даних; абстрактно-логічного узагальнення. **Результати.** У роботі проаналізовані проблеми і фактори формування доходів регіонального бюджету на прикладі такого промислового регіону як Дніпропетровська область. На основі структурного аналізу податкових надходжень визначені резерви наповнення регіонального бюджету. Визначені основні шляхи зміцнення фінансової бази регіонального бюджету і вказано на пріоритетні шляхи превращення регіонального бюджету в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку промисловості. **Наукова новизна.** В процесі аналізу формування доходів регіонального бюджету висновки і пропозиції сформульовані під призвою специфіки Дніпропетровської області як промислового регіону. **Практична значимість.** Відокремлені результати і висновки статті можуть бути використані органами місцевої влади і місцевого самоуправління промислових областей.

Ключові слова: місцеві бюджети, децентралізація, доходи, міжбюджетні відносини, податки, фінансове забезпечення, регіональний бюджет, трансферти.

P.I. KORENYUK^{1*}, I. KLISINSKY^{2*}, L.V. KORENYUK^{3*}

1* Doctor of economic sciences, Professor, Head of the Department of Management of Organizations and Administration of Dniprovsk State Technical University, 51900, Kamyanske, St. 2a Dniprobudivska, e-mail: korenyukp@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8321-3199

2* Doctor of economic sciences, Professor of the Department of Marketing and Entrepreneurship, University of Bielsko-Biała. Bielsko-Biała (Poland), e-mail: janusz.klisinski@neostrada.pl, ORCID ID: 0000-0002-5233-8041

3* Candidate of economic sciences, Associate Professor of the Department of Finance and Economic Security of the Dnieper National University named after V. Lazaryan, St. Lazaryana, 2, 49010, Dnipro, Ukraine, e-mail: lusikorenyuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3187-3288

REGIONAL BUDGET FORMATION IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

Object. The article is devoted to the analysis of the formation of the revenue part of the regional budget of the Dnepropetrovsk region in the conditions of decentralization and the development of tools for the transformation of the regional budget into an effective tool for socio-economic development of the region. **Methods.** To solve this scientific problem applied: structural method; comparative analysis of empirical data; abstract-logical generalization. **Results.** In the article are analyzed the problems and factors of regional budget revenue generation on the example of such industrial region as Dnipropetrovsk region. On the basis of the structural analysis of tax revenues, reserves for filling the regional budget have been determined. The main ways of strengthening the financial base of the regional budget are identified and the priority directions of its transformation into an effective instrument of socio-economic development of industrial are indicated. **Background.** In the course of analyzing the revenue generation of the regional budget, the conclusions and proposals were made in the light of the specificity of the Dnipropetrovsk region as an industrial region. **Final Conclusions.** Individual results and conclusions of the article can be used by local authorities and local governments of industrial areas.

Key words: local budget, decentralization, revenue, inter-budget relations, tax, financial support, regional budget, transfers.

REFERENCES

1. Baranets T. (2016) *Ocinka realizaciyi reformi misceвого samovryaduvannya u 2015 roci* [Evaluation of the implementation of local government reform in 2015] [Electronic resource].-Access mode: <http://dialog.ua/20163pdf>.
2. Boyko E.A. (2014) *Mozhlivosti zastosuvannya zarubizhnogo dosvidu formuvannya miscevih byudzhetiv v Ukraini* [Possibilities of applying foreign experience of formation of local budgets in Ukraine] / EA Boyko, EV Saponko // *Global and national problems of economy*. - 2014. - №2. - P. 163-167.
3. Boitsun N.E. (2011) *Adaptaciya yevropejskogo dosvidu upravlinnya miscevimi finansami v Ukraini* [Adaptation of the European experience in managing local finances in Ukraine] / NE Boitsun // *Finance of Ukraine*. - 2011. - № 5. - P. 6-11.
4. Brizhan I.A. (2013) *Umovi ta chinniki perehodu Ukraini do modeli stalogo rozvitku* [Conditions and factors of transition of Ukraine to the model of sustainable development] / IA Brizhan - 2013. - № 1. - P.128-133.
5. Vasylyk O.D. (2012) *Byudzhetna sistema Ukraini: pidruchnik* [Budgetary system of Ukraine: a textbook] / OD Vasylyk, KV Pavlyuk - K. : Center for Educational Literature, 2012. - 544 p.
6. Ganushchak Y. (2013) *Reforma teritorialnoyi organizaciyi vladi* [Reform of the territorial organization of power] / [Yu. Ganuschak - K.]; Swiss-Ukrainian project "Support for decentralization in Ukraine - DESPRO". - K. : Sofia-A LLC. - 2013. - 160 p.
7. Garnets O. (2013) *Decentralizaciya v Ukraini: sociologichnij poglyad* [Decentralization in Ukraine: a sociological perspective] / [O. Garnets, O. Goncharuk, N. Dmitruk, A. Tkachuk - K.]; Swiss-Ukrainian project "Support for decentralization in Ukraine - DESPRO". - K.: Sofia-A LLC. - 2013. - 160 p.
8. Hryniuk R. (2016) *Regionalnij ta derzhavnij vimiri ukrayinskoyi specifiki decentralizaciyi vladi* [Regional and State Dimensions of the Ukrainian Specificity of Power Decentralization] / R. Hryniuk, M. Prymush // *Political Life*. - 2016. - № 3. - P. 10-14.
9. Borislavskaya O.M. (2012) *Decentralizaciya publichnoyi vladi: dosvid yevropejskih krayin ta perspektivi Ukraini* [Decentralization of Public Power: Experience of European Countries and Prospects of Ukraine] / OM Borislavskaya, IB Zaverukha, AM Shkolyk, [etc.]; Center for Political and Legal Reforms. - K.: O. M. Moskalenko., 2012. - 212 p.
10. Evdokimova M.O. (2014) *Miscevi finansi: navch. posibnik* [Local finance: textbook. Manual] / MOEvdokimova; KNAU them. V.V. Dokuchaev. - H., 2014. - 343 p.
11. Zavora T.M. (2016) *Analiz dohodiv miscevih byudzhetiv (na prikladi Poltavskoyi oblasti)* [Analysis of local budget revenues (on the example of the Poltava region)] / T.M. Zavora, Yu.M. Chumak // *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. - 2016. - № 17. - P. 48–56.
12. Zymoglyad V. (2015) *Misceve samovryaduvannya yak rezultat decentralizaciyi vladi* [Local self-government as a result of decentralization of power] / V. Zymoglyad // *Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise»*. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology. - 2015. - № 1. - P. 122–135.
13. Kobylnik V.(2012) *Polskij dosvid decentralizaciyi derzhavnoyi vladi* [The Polish Experience of Decentralization of State Power] / V. Kobylnik // *The Political Science Bulletin: Coll. of sciences. Ave. - Kiev: Knowledge, 2012. - Iss. 65. P. 353–364*
14. Kovalevich D.A. (2014) *Miscevi byudzheti ta yih rol u teritorialnomu rozvitku* [Local budgets and their role in territorial development] / DA Kovalevich // *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute: Economic Sciences* - 2014. - №2 (54). - P. 198-203.
15. Kozlova L. (2012) *Misceve samovryaduvannya yak faktor socialnoekonomichnogo rozvitku regionu* [Local self-government as a factor of social and economic development of the region] / L. Kozlova // *Actual problems of economy*. - 2012. - № 8. - P. 231-237.
16. Kormich A.(2014) *Misceve samovryaduvannya v strukturi miskoyi pravovoyi sistemi: genezis konceptualnogo viznachennya* [Local self-government in the structure of the urban legal system: the genesis of conceptual definition] / A. Kormich // *Actual problems of politics*. - 2014. - Vip. 52. P. 56–64.
17. Lisovska L. (2012) *Finansove pidgruntya misceвого samovryaduvannya v Ukraini: stan ta perspektivi rozvitku* [The financial basis of local self-government in Ukraine: the state and prospects of development] / L. Lisovska // *World of finance*. - 2012. - Vip. 2, pp. 91–97.
18. Lendel M. (2013) *Formi funkcionuvannya dopomizhnih rivniv misceвого upravlinnya ta samoorganizaciyi gromadyan v krayinah Yevropi: dosvid dlya Ukraini* [Forms of functioning of auxiliary levels of local government and self-organization of citizens in the countries of Europe: experience for Ukraine] / M. Lendel // *Facets: scientific-theory. and community flight. alm.* - 2013. - № 10 - P. 6-12.
19. Maiko T. (2017) *Uchast teritorialnoyi gromadi v upravlinni na miscevomu rivni* [Participation of the territorial community in local government]// *Current policy issues: Coll. of sciences. Ave.-Odessa, 2017. - Vyp. 58.– P. 86–92*
20. Malyarchuk A. (2015) *Zarubizhnij dosvid formuvannya miscevih byudzhetiv* [Foreign experience in local budgeting] /A. Malyarchuk // *Bulletin of the TANG*. - 2015. - № 1. - P. 23-27.
21. Nadal S. (2016) *Dohodi miscevih byudzhetiv u konteksti decentralizaciyi v Ukraini* [Local budget revenues in

the context of decentralization in Ukraine] / S. Nadal, N. Spasov // Bulletin of the Ternopil National Economic University. - 2016. - VIP. 2, pp. 102-112.

22. Nikolenko V.Y. (2016) *Miscevi byudzheti yak chinnik rozvitku regioniv* [Local budgets as a factor of regional development] / V.Yu. Nikolenko // Educ. manual. - Kiev. - 2016. - P. 30.

23. Primush M. (2014) *Transformaciya misceвого samovryaduvannya v Ukrayini u konteksti zarubizhnogo dosvidu: monografiya* [Transformation of local self-government in Ukraine in the context of foreign experience: monograph] / M. Primush, Y. Koval. - Donetsk, 2014. - 220 p.

24. Prieshkina O. (2012) *Misceve samovryaduvannya ta politichna sistema Ukrayini: vzayemodiya ta rozvitok* [Local self-government and the political system of Ukraine: interaction and development] / O. Prieshkina // Actual problems of the state and law. - 2012. - Vip. 61. - P. 163–172.

25. Bila S. (2013) *Regionalnij vimir socialno-ekonomichnogo rozvitku i zasadi novoyi regionalnoyi politiki: analitichna dopovid* [Regional dimension of socio-economic development and the basis of a new regional policy: an analytical report] / [S. Bila, O. Shevchenko, M. Kushnir, V. Zhuk]. - Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 2013. - 82 p.

26. Slobodyanyuk N.O. (2016) *Problemi formuvannya dohidnoyi chastini miscevih byudzhetiv v umovah finansovoyi decentralizaciyi* [Problems of formation of the revenue part of local budgets in the conditions of financial decentralization] / NO. Slobodyanyuk, MO Konina // Economics and Society. - 2016. - VIP. 2, pp. 611–616.

27. Stefanchuk R.O.(2015) *Zarubizhnij dosvid formuvannya ta funkcionuvannya miscevih byudzhetiv* [Foreign experience in the formation and operation of local budgets] / RO. Stefanchuk, OA Music-Stefanchuk // Problems of Law and Law Enforcement.- 2015. - №1. - P.132 - 138.

28. Samuel B. The Effect of Fiscal Decentralization on the Financial Condition of Municipal Government / <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01900692.2014.949740>

29. Gerard Turley. A Framework to Measure the Financial Performance of Local Governments / <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03003930.2014.991865?src=recsys>

30. Jadranka Kaluderović. Fiscal Decentralisation and Local Government Financing in Montenegro from 2002 to 2015 / <http://pub.lex-localis.info/index.php/LexLocalis/article/view/14.3.431-450%282016%29>

31. Tom Hart, Bryn Welham. Fiscal decentralisation A public financial management introductory guide / <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11063.pdf>

32. A. Ya. Kuznetsova, H. V. Voznyak, I. V. Zherybylo. Social and economic effects of inter-budgetary relations decentralization in Ukraine: assessment and challenges / <http://fkd.org.ua/article/view/154104>

Надійшла 25.09.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: професор кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет, д.е.н., доцент Будько О.В., Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна д.е.н., доцент Бобиль В.В.

УДК 330.332: 330.1ОСЕЦЬКИЙ В.^{1*}, ПЕТРЕНКО В.²

1* д.е.н, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Васильківська, 90а, 03022, Київ, Україна, e-mail: val_osetski@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8144-5313

2 студентка 2 курсу Магістратури Київського національного університету імені Тараса Шевченка, економічний факультет, ОП «Економіка та право», e-mail: anaand@ukr.net

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовано зміст та функції інституцій підтримки підприємництва. Розглянуто класифікацію інституцій в Україні. Проаналізовано інфраструктуру підтримки малого та середнього підприємництва за останні роки. Зазначено державні та недержавні програми підтримки бізнесу, можливості пільгового кредитування, освітні програми. **Мета** полягає у дослідженні сучасного інституційного середовища для розвитку підприємництва в Україні. **Методика.** Теоретичною та методичною базою є теорія підприємництва, державного управління, ресурси інституцій підтримки підприємництва. У процесі дослідження використовувались методи узагальнення, порівняння та систематизації. Інформаційною базою роботи було законодавство України, статистичні матеріали Державної служби статистики, дані про стан розвитку підприємницької діяльності відповідних установ. **Результати.** Проведене дослідження дало змогу класифікувати інституції підтримки підприємництва в Україні та систематизувати можливості, які вони надають для розвитку підприємництва в цілому. **Практична значимість** полягає в обґрунтуванні доцільності інституційної підтримки підприємництва, виокремленні інституцій різних видів та розмежування їх функцій і призначення для використання майбутніми суб'єктами підприємницької діяльності на практиці.

Ключові слова. підприємництво; інституції; програми підтримки підприємництва; мале та середнє підприємництво

Постановка проблеми

Розвиток підприємництва та його рушійна роль у соціально-економічному зростанні суспільства сприяла утворенню спеціалізованих структур, а саме – інституцій підтримки підприємництва, які покликані надавати інформаційну, правову, організаційну, технічну, фінансову та іншу підтримку суб'єктам, які займаються підприємницькою діяльністю або планують започаткувати власну справу.

На сьогодні такі інституції можуть належати як до публічного, так і до приватного секторів, але спільним у їх діяльності є просування підприємництва, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу на різних рівнях – національному та міжнародному. Тому, для зміцнення конкурентних переваг національного господарства є важливим знати, які інституції підтримки підприємництва діють на території України та сформувати уявлення про особливості їх діяльності, основні характеристики та відмінності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженню інституційно-організаційних методів підтримки розвитку підприємництва присвячено багато праць вітчизняних дослідників, серед яких: М. Бутко, З. Варналій, Т. Васильців, В. Геєць, Т. Ганділов, В. Дементьєв, М. Долішний, В. Захарченко, Б. Кваснюк, В. Лагутін, М. Мельник, А. Никифоров, В. Оніщенко, Т. Пепа, Л. Чернюк, Г. Філюк, С. Чистов, Т. Яворська та інші.

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування економічного змісту інституційного механізму розвитку підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу

Підтримка підприємництва бере свій початок ще з XV століття, коли держави реалізовували політику протекціонізму, заохочували експортну діяльність готової

продукції. Згодом з'явилося податкове стимулювання для малого підприємництва.

З отриманням Україною незалежності почалась формуватися державна підтримка бізнесу: програми, стратегії, законодавча база та різного роду інституції.

У доповіді Doing Business 2020 (станом на 01.05.2019) відзначається, що Україна посіла 64 місце серед 190 країн між Індією та Пуерто-Рико. Минулого року Україна була на 71 позиції між Киргизією та Грецією відповідно. Підвищення у рейтингу відбулось за рахунок позитивних змін за такими компонентами: «Захист міноритарних акціонерів», «Отримання дозволу на будівництво», «Підключення до електромереж», «Міжнародна торгівля», «Реєстрація майна», «Доступ до кредитів» [13].

Для покращення позицій у рейтингах та в цілому на міжнародному рівні Україні необхідно мати розвинуте інституційне середовище підтримки підприємництва та відповідно його державне регулювання.

Під інституційним середовищем зазвичай розуміють сукупність соціальних, політичних, правових, економічних, психологічних та інших формальних та неформальних обмежень, норм, правил, що врегульовують взаємовідносини різноманітних суб'єктів економіки. Відповідно інститути і є тими

формалізованими нормами й неформалізованими правилами, які визначають і структурують відносини між інституційними суб'єктами громадянського суспільства. Найважливішими інститутами підприємництва є такі: власність, договір, право, свобода вибору й дій тощо [6].

Роль інституцій є дуже важливою для підтримки в час нестабільного економічного зростання, для гармонізації відносин із владними структурами.

В цілому немає єдиної класифікації функцій інституційної підтримки підприємництва так, як їх спектр є досить широким і різноманітним. Загалом можна виокремити наступні функції інституцій:

- захист прав і представництво інтересів;
- юридична підтримка;
- інформаційно-комунікаційна підтримка;
- навчально-освітня підтримка;
- аналітична підтримка;
- фінансова підтримка;
- ресурсна підтримка [1].

На сьогодні інституції підтримки підприємництва можна класифікувати за певними критеріями (табл.1). Це надає змогу чітко розмежувати вплив та місце кожної інституції серед інших.

Таблиця 1

Критерії класифікації та види інституцій підтримки підприємництва

Джерело: складено на основі [10, с. 12]

№	Критерії класифікації	Види інституцій
1	Масштаб діяльності	Місцеві
		Субрегіональні
		Регіональні
		Міжрегіональні
		Національні
		Міжнародні
2	Організаційно-правовий статус	Громадські об'єднання
		Благодійні організації
		Комерційні підприємства
		Асоціації підприємств
		Державні/комунальні підприємства
		Державні/комунальні установи
3	Коло засновників	Консультативно-дорадчі утворення при органах публічної влади
		Створені роботодавцями/ підприємцями
		Створені приватними особами (громадянами) або органами публічної влади

№	Критерії класифікації	Види інституцій
4	Галузева спрямованість	Моногалузеві
		Міжгалузеві
		Професійні
		Кластери
5	Спрямованість на певний сегмент	Малий і середній бізнес
		Новостворений бізнес
		Жіночий бізнес
		Молодіжний бізнес
6	Тип діяльності	Бізнес-центри (центри послуг для бізнесу)
		Бізнес-інкубатори
		Фонди розвитку (підтримки) підприємництва
		Об'єднання підприємців
		Інформаційно-аналітичні центри
		Агенції територіального розвитку
		Консультаційно-дорадчі утворення при органах публічної влади
Торгово-промислові палати		

Класифікація інституцій підтримки підприємництва свідчить про численні відмінності між їх видами, цільовою аудиторією, функціями, послугами, які ними надаються. Тому з метою розмежування особливостей різних інституцій та зазначення їх конкретних прикладів розглянемо більш детально кожен із вищезазначених критеріїв.

За масштабом діяльності інституції підтримки підприємництва можуть бути:

- місцеві – діяльність яких здійснюється в межах визначеної адміністративно територіальної одиниці, наприклад у населеному пункті;
- субрегіональні – діють на кількох територіальних одиницях;
- регіональні – поширюють свою діяльність на рівні регіону (області);
- міжрегіональні – охоплюють кілька регіонів;
- національні – інституції діють на території всієї держави;
- міжнародні – функціонують у кількох країнах одночасно.

Масштаби функціонування інституцій підтримки підприємництва залежать від великої кількості факторів: проблеми, які можна вирішити у визначеному регіоні, можливості ведення бізнесу на обмежених адміністративно-територіальних одиницях, потреби країни [11].

Держава в основному створює інституції підтримки підприємництва на національному

та регіональному рівнях, тому на місцевому рівні частіше започатковуються громадські об'єднання.

Залежно від організаційно-правової форми інституції підтримки підприємництва бувають:

- громадськими об'єднаннями – створюються фізичними, юридичними особами, з метою забезпечення захисту прав і свобод, реалізації суспільних інтересів;
- благодійними організаціями – створюються фізичними, юридичними особами, з метою реалізації благодійної діяльності у суспільстві;
- комерційними підприємствами – засновуються фізичними, юридичними особами через об'єднання фінансових та інших ресурсів;
- асоціаціями підприємств – утворюються підприємствами, добровільно об'єднаними з ціллю постійної координації господарської діяльності;
- державними/комунальними підприємствами – засновуються державними органами, органами місцевого самоврядування з метою забезпечення визначеного переліку послуг на платній основі;
- державними/комунальними установами – засновуються державними органами, органами місцевого самоврядування та фінансуються за рахунок державного або місцевого бюджетів, так як

такі інституції не мають на меті отримувати прибуток;

- консультативно-дорадчими утвореннями при органах публічної влади – створюються міністерствами, місцевими органами влади для спонукання населення до участі в формуванні та реалізації суспільної політики.

Більшість інституцій підтримки підприємництва, які функціонують у нашій державі мають організаційно-правову форму громадського об'єднання (88 із 103 інституцій). Це свідчить про високу активність громадського сектору в питанні створення центрів розвитку підприємництва, ніж державних органів влади. Нечасто інтереси груп поєднуються з різними представниками секторів (громадськість, влада, бізнес).

У залежності від засновників інституцій підтримки підприємництва вирізняють:

- створені роботодавцями/підприємцями – інституції підтримки підприємництва, які пов'язані між собою, як правило, за галузевою чи територіальною ознакою;

- створені приватними особами – їх ініціюють фізичні особи-підприємці або ті особи, які займаються незалежною професійною діяльністю;

- створені органами влади – через підрозділи органів влади чи підприємства або установи державної/комунальної форм власності.

Переважають ті інституції, які були засновані приватними особами. Ключовим моментом у діяльності інституцій, створених владними структурами є орієнтація на співпрацю і потреби місцевих груп інтересів, що забезпечуватиме доцільну та плідну діяльність між обома секторами.

За галузевою спрямованістю інституції підтримки підприємництва можуть бути:

- моногалузеві – інституції, які зосереджують свою діяльність на підтримці підприємств однієї галузі;

- міжгалузеві – інституції, які зосереджують свою діяльність на підтримці підприємств різних галузей, які не завжди пов'язані між собою;

- професійні – інституції надають підтримку незалежним представникам однієї професії;

- кластери – об'єднання підприємств суміжного профілю, які взаємно сприяють розвитку і зростанню один одного.

Перспективною є діяльність кластерів, тому що вона не вузькоспеціалізована на відміну від моногалузевих об'єднань, а навпаки формує комплексний підхід до зростання конкурентоспроможності підприємств.

Залежно від спрямованості на конкретний сегмент підприємництва розрізняють такі інституції:

- малого і середнього бізнесу – інституції, які забезпечують підтримку різного спрямування для малого і середнього підприємництва;

- новоствореного бізнесу – установи, які сприяють започаткуванню нових суб'єктів підприємницької діяльності та допомагають на етапах становлення власної справи;

- жіночого бізнесу – організації, основним напрямком роботи яких є допомога та стимулювання жінок до ведення бізнесу;

- молодіжного бізнесу – інституції, які спрямовані на заохочення молоді до зайнятості в підприємницькому секторі.

На практиці часто інституції за критерієм сегментування поєднують напрямки роботи, наприклад, підтримка малого і середнього підприємництва та молодих людей, жінок та молоді тощо.

Інституції підтримки підприємництва також поділяються за типом діяльності:

- бізнес-центри – спеціалізуються на консультаційній діяльності і підтримці суб'єктів підприємницької сектору на етапах зародження бізнесу та становлення їх на ринку.

- бізнес-інкубатори – організації, які створюють сприятливе середовище для досягнення максимального розвитку підприємництва починаючи з ідеї і закінчуючи успішно реалізованим стартапом. Основна цінність бізнес-інкубаторів полягає в тому, що вони допомагають новим суб'єктам підприємницької діяльності врахувати такі важливі аспекти як якісна підготовка бізнес-плану, аналіз ринку; проводять тренінги та за потреби на визначений термін надають у користування обладнані приміщення чи інше майно;

- фонди розвитку підприємництва – інституції, головним завданням яких є надання та ефективного використання

підприємництвом фінансових ресурсів через кредитно-гарантійні організації;

- бізнес об'єднання – концентруються на підтримці підприємництва через навчання, організацію ділових зустрічей для розширення кола партнерів у бізнесі, правовий захист та лобізм;

- інформаційно-аналітичні центри – установи, які спеціалізуються на проведенні освітніх заходів та трансформації інформації, отриманої у центрі у знання, за допомогою яких покращиться розвиток підприємництва у різних сферах: залучення інноваційних технологій, навчання персоналу, розширення виробництва, вихід на міжнародний ринок, тощо;

- агенції територіального розвитку – запроваджують розвиток підприємництва через заохочення до використання місцевих ресурсів – наймати на роботу мешканців територіальної громади, підтримувати локальні ініціативи;

- консультаційно-дорадчі організації при органах влади – створені органами публічної влади для залучення населення до участі у формуванні та реалізації суспільної політики;

- торгово-промислові палати – їх створюють із метою сприяння розвитку економіки, її інтеграції у світову

господарську систему, формуванню сучасних промислової, фінансової і торговельної інфраструктур, створенню вигідних умов для підприємницької діяльності, всебічному розвитку всіх видів підприємництва, науково-технічних і торговельних зв'язків між українськими підприємцями та підприємцями зарубіжних країн [10, с. 13-17].

До об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва [3].

В Україні існуюча підтримка малого та середнього підприємництва представлена близько 16 тисячами установами та організаціями різних рівнів, форм власності, цілей та спрямування діяльності. Для того, щоб прослідкувати розвиток інституційної складової підприємництва проаналізуємо кількість об'єктів інфраструктури за 2017 та 2019 роки (табл. 2).

Таблиця 2

Інфраструктура підтримки малого та середнього підприємництва в Україні станом на 1 січня 2017 та 2019 років

Джерело: розраховано на основі [4]

Об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва	2017	2019	Темп приросту інституцій
Бізнес-центри	310	386	24,5%
Бізнес-інкубатори	55	67	21,8%
Технопарки	68	92	35,3%
Лізингові центри	400	541	35,3%
Фонди підтримки підприємництва	161	168	4,3%
Інвестиційні фонди і компанії	1687	2090	23,9%
Інноваційні фонди і компанії	665	776	16,7%
Інформаційно-консультативні установи	2660	3603	35,5%
Об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади	118	156	32,2%
Усього громадських об'єднань підприємців	1570	4361	177,8%
Із них зареєстровано на регіональному рівні	633	3372	432,7%
Координаційні ради	498	519	4,2%
Загальна кількість інституцій	8825	16131	82,8%

Якщо порівнювати дані по роках, то можна побачити наступні тенденції:

- загалом приріст кількості інституцій підтримки підприємництва за два роки становить понад 80%;
- кількість усіх інституцій вагомо зростала (громадські об'єднання підприємців, як на національному, так і на регіональному рівні; інформаційно-консультаційні установи; технопарки, лізингові центри; об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади), окрім фондів підтримки підприємництва – з 161 до 168 фондів (на 4,3%) та координаційних рад – з 498 до 519 (4,2%);
- позитивним є відсутність зменшення кількості інституцій підтримки підприємництва у жодному з об'єктів інфраструктури.

Так як інституції можуть мати різні напрямки діяльності та бути створеними у різних організаційно-правових формах, розглянемо державні інституції.

До основних державних інституцій, які нині реалізують політику у сфері малого бізнесу належать:

- Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України;
- Державна регуляторна служба;
- Український фонд підтримки підприємництва;
- Центри зайнятості;
- Регіональні органи влади [5].

Основні функції, які реалізуються Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України полягають у формуванні державної політики з питань розвитку підприємництва, державної регуляторної політики, у сфері надання адміністративних послуг, ліцензування, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності Міністерство пропонує наступні програми підтримки підприємництва від різних інституцій:

- EU4Business;
- Програми ЄС підтримки приватного сектору в Україні – EU SURE (EU Support to Ukraine to Re-launch the Economy);
- Програма наукових досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії Горизонт 2020 (2014-2018);
- Програма ЄС «Конкурентоспроможність підприємств

малого і середнього бізнесу (COSME) (2014-2020)»;

- Програма для управлінських кадрів сфери підприємництва України (Fit for partnership with Germany);
- Unlimit Ukraine by EBA - Програма розвитку та підтримки малого українського бізнесу;
- Програма «Fit for Partnership with Germany»
- Підтримка малого і середнього підприємництва на міжнародному рівні (міжнародні кредитні лінії);
- Банківські продукти та програми допомоги малому і середньому підприємству;
- Підтримка малого і середнього підприємництва на регіональному рівні;
- Підтримка малого і середнього підприємництва на державному рівні [4].

Державна регуляторна служба забезпечує реалізацію державної регуляторної політики і розвитку підприємництва.

Діяльність Українського фонду підтримки підприємництва пов'язана з наданням суб'єктам підприємництва освітньої, консультаційної, гарантійної та фінансової підтримки. Фонд забезпечує: можливості для малого і середнього бізнесу отримати фінансування проектів за напрямками визначеними державною політикою; налагодження співробітництва з національними та міжнародними фінансовими структурами; фінансову підтримку державних, міжрегіональних, регіональних та галузевих програм розвитку підприємництва, сприяє залученню вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку підприємництва в Україні [9].

Центри зайнятості. До їхніх функцій належать: забезпечення навчання осіб, що бажають розпочати власну справу та надання фінансової допомоги на започаткування бізнесу. Безробітні, які не працевлаштовані службою зайнятості протягом місяця мають право отримати одноразову допомогу для започаткування підприємницької діяльності. Центр зайнятості різними шляхами допомагає бажаючим вести бізнес: надає індивідуальні консультації, готує документи, допомагає з розробкою бізнес-плану і відповідно надає грошові кошти.

Регіональні органи влади. Основна функція: провадження регіональної політики

в сфері підприємництва, в т. ч. через реалізацію регіональних стратегій. Регіональні програми складаються відповідно до Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва, що розроблені Державною регуляторною службою.

Держава стимулює підтримку розвитку підприємництва через інституції банківського сектору: програма «Будуй своє» від Ощадбанку та КУБ від державного Приватбанку.

Програма для малих та середніх підприємств «Будуй своє» поєднує

кредитування з широким спектром програм консультування, менторства у сферах права, менеджменту, маркетингу, комунікацій та фінансів. Школа «Будуй своє» навчає 12 підприємців в Україні через проходження бізнес-тренінгів з практиками в різних галузях. Для інших зацікавлених у курсі осіб за реєстрацією надається вільний доступ до всіх матеріалів у відеорежимі. Також є можливість пройти ряд безкоштовних курсів від фахівців з досвідом. Розглянемо курси від Ощадбанку та їх партнерів у табл. 3.

Таблиця 3

Онлайн курси програми «Будуй своє» від Ощадбанку та партнерів банку

Джерело: складено на основі [8]

№	Навчальні курси «Будуй своє»	№	Навчальні курси партнерів Ощадбанку
1	Побудова успішної команди		
2	PR стратегія для малого бізнесу	1	Підвищення ефективності реклами AdWords
3	Система управління клієнтським досвідом		
4	YouTube для бізнесу, просування в YouTube		
5	Розробка стратегії для роботи в соціальних мережах	2	«8 кроків до розвитку бізнесу» від компанії «Нова пошта»
6	Як вивести свій бізнес на міжнародний рівень		
7	Дієвий бізнес-план		
8	Формула швидкого росту бізнесу	3	Google Мій бізнес
9	Як вивести бізнес в інтернет, 10 трендів інтернет-просування		
10	Побудова персонального бренду		
11	Створення маркетингової стратегії	4	Онлайн-академія мобільної реклами
12	Підприємець та продажі		
13	Google Analytics		
14	Основи франчайзингу	5	Google Adwords для нових рекламодавців
15	Маркетинг — це просто		
16	Як побудувати системний бізнес		
17	Юридичні аспекти бізнесу	6	Digital Workshops with Google
18	Облік та фінанси		

Банк пропонує понад 20 курсів для започаткування та просування власного бізнесу. Зокрема партнер Ощадбанку компанія «Нова пошта» теж щорічно набирає студентів у свою Школу для навчання з викладачами, які мають успішний досвід у сфері підприємництва. Школа бізнесу Нова пошта діє з 2016 року у Дніпрі, Львові, Одесі та Харкові.

Інтернет-ресурс «Будуй своє» пропонує охочим пройти тестування для того, аби зрозуміти свої сильні та слабкі сторони у бізнесі, які ґрунтуються на 11 галузях, а саме:

стратегія, IT, digital, HR, маркетинг, продажі, фінанси, інновації, юриспруденція, менеджмент і PR. По проходженню тесту можна зрозуміти над чим ще треба попрацювати та знання з яких галузей отримати.

На сайті викладено ряд статей про сучасні тренди у світі, ідеї для бізнесу, історії успіху, поради від фахівців, інновації, тощо.

Безпосередньо ресурс дає можливості фінансування бізнесу через пільгове кредитування (порівняно з іншими банками) під 26-30% річних у залежності від суми

коштів, яку необхідно залучити та на який період.

КУБ від Приватбанку ставить на меті своєї діяльності розбудувати економіку України через розвиток малого і середнього бізнесу та створити мільйон нових робочих місць. Інтернет-ресурс пропонує ознайомитись з уже реалізованими проектами різних напрямків та масштабів від КУБу – вже профінансовано 50 000 проектів на 6,5 мільярдів гривень; у 2019 році планується надати підтримку у розмірі 8 мільярдів гривень для підтримки нових та вже діючих на ринку підприємств.

КУБ надає можливість пройти навчання з наступних курсів у різних партнерів банку: створення інтернет-магазину на Prom.ua, контент-маркетинг, інтернет-маркетинг Старт, директор з інтернет-маркетингу, SEO-оптимізація (деякі курси є безкоштовними). КУБ має свій бізнес-інкубатор.

Програма від Приватбанку надає кредитування для суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема найпопулярніший кредит – це терміном на 12 місяців, у якому перші 6 місяців ставка становить 1,7% від суми кредиту, а в наступні 6–1,5% (або річна–19,2%). Діє система кредитів зі знижкою від партнерів, які спеціалізуються в різних галузях [7].

Платформа Prometheus, заснована з 2014 року, надає можливість усім бажаючим пройти курси різних спрямувань. У контексті теми підприємництва (у партнерстві з Приватбанком та в рамках програми «Країна підприємців») ресурс дає змогу опанувати цикл курсів:

- Курс «Як створити стартап» – викладався у Стенфордському університеті;
- Курс «Підприємництво. Власна справа в Україні» – ознайомить із специфікою підприємництва та допоможе дізнатись найголовніше, що потрібно знати кожному бізнесмену-початківцю;
- Курс «Бізнес-англійська» – спеціалізований курс, який дасть змогу працювати з іноземними клієнтами та вести бізнес на міжнародному рівні;
- Курс «Вступ до теорії обмежень та процеси мислення як потужний підхід до управління бізнесом» – заглибить у методологію менеджменту;
- Курс «Фінансовий менеджмент» розкриє сутність управління фінансів та

підвищення ефективності виробництва і розподілу продуктів;

- Курс «Юридичні аспекти створення та ведення бізнесу в Україні». Від реєстрації бізнесу до укладання договорів: цей курс є квінтесенцією знань, необхідних для будь-кого, хто вестиме підприємницьку діяльність [12].

У 2018 році було започатковано кілька нових інституцій підтримки підприємництва. Серед них:

- Український національний фонд стартапів з бюджетом 50 млн грн (1,56 млн євро) потенційних грантів для стартапів. Він інвестуватиме від 25 000 до 75 000 доларів у гривневою еквіваленті й шукатиме зовнішні інвестиції;

- Фонд підтримки винахідників з бюджетом у 100 млн грн для підтримки інноваційних підприємств. Критеріями для отримання державної підтримки є новизна, соціальна або ринкова доцільність, термін реалізації тощо. На першому етапі після конкурсу винахідникам надається підтримка у вигляді послуг (бізнес-планування, лабораторні випробування, патентна заявка тощо) за державний кошт (до 500 тис. грн). На другому етапі переможцям виділяється ще 2 млн грн. Фінансування здійснює Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ), яка має можливість інвестувати до 10% власних фінансових ресурсів;

- Офіс розвитку малого та середнього бізнесу Міністерства економіки, який має займатися:

- o аналізом потреб малого та середнього підприємництва та наданням рекомендацій уряду;
- o розробленням механізмів кредитних гарантій;
- o створенням інтегрованого офіційного інформаційного ресурсу для забезпечення доступу до всієї необхідної інформації;
- o організаційною інтеграцією діяльності органів влади, залучених до реалізації програм розвитку малого та середнього підприємництва;
- o підтримкою місцевих органів влади у створенні центрів підтримки підприємництва на регіональному та місцевому рівнях;
- Кластери різних форм (створені приватними інвесторами та місцевими органами влади), включаючи індустриальні парки, технопарки та наукові парки (однак

вони все ще перебувають на рівні місцевих ініціатив, які не координуються на національному рівні);

Рада з розвитку інновацій – консультативно-дорадчий орган, створений при Кабінеті Міністрів України у жовтні 2017 року [2].

Висновки

Отже, розвиток підприємництва можливий лише за формування сприятливого інституційного середовища. Варто відзначити, що незважаючи на проблеми в підтримці бізнесу все ж є достатньо позитивних зрушень, які відображаються у створенні недержавних організацій, метою яких є допомога зацікавленим у започаткуванні та зростанні власної справи. Щороку є значний приріст новостворених

інституцій підтримки підприємництва та загальне збільшення кількості суб'єктів господарювання, що свідчить про необхідність залучення державних ресурсів для їх більшого стимулювання. За останні роки Україні вдається щорічно покращувати підприємницьке середовище, що можна побачити в рейтингу інвестиційної привабливості.

Але все ж є багато перешкод для функціонування суб'єктів підприємства і, як наслідок, гальмування їх подальшого розвитку та країни в цілому. Важливо сприяти конкурентоспроможності ведення бізнесу у регіонах та інформувати громадян про можливості, на які вони мають право, виявивши бажання стати одним із суб'єктів підприємницької діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпенко О. О. Управління змінами: Навчальний посібник / О. О. Карпенко. – К.: ТОВ «СІК ГРУП Україна», 2018. – 216 с.
2. Варналій З. С. Основи підприємництва : навч. посіб. / Захарій Варналій. — 3-тє вид., виправл. і доп. — К. : ЗнанняПрес, 2006. — 350 с.
3. Вишлінський Г. Як малим та середнім підприємствам України стати національними та глобальними чемпіонами? [Електронний ресурс] / Г. Вишлінський, Д. Яблоновський, Б. Прохоров, О. Кузяків, С. Ангел // Аналітичні записки Центр економічної стратегії, 2019. – Режим доступу : <https://ces.org.ua/ukrainian-sme>
4. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
5. Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. [Електронний ресурс] // Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Instytutii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidprimnitstva>
6. Корогод І. В. Інституційні засади активізації підприємницької діяльності в умовах децентралізації владних повноважень / І. В. Корогод. // Ефективна економіка. - 2015. - № 11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_108
7. Краєвська А. С. Розвиток підприємництва в умовах інституційної невизначеності / А. С. Краєвська // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2016. – №3, с. 33-40.
8. КУБ[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kub.pb.ua>
9. Портал Будуй своє [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buduysvoe.com>
10. Український фонд підтримки підприємництва. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ufpp.gov.ua>
11. Чорній Л. Інституції підтримки підприємництва: концепція, особливості, моделі: каталог інституцій підтримки підприємництва / [авт.-упоряд. Л. Чорній, Н. Балдич, Н. Ходько, М. Булавинець, О. Яйченя]. – Київ : Центр громадської експертизи, 2016. – 176 с.
12. Katimertzopoulos F. Local support mechanisms for entrepreneurship: the approach of local development and innovation institutions / F. Katimertzopoulos. // International journal of business and economic sciences applied research. – 2017. – №1. – С. 30–41.
13. Prometheus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prometheus.org.ua>
14. World Bank. 2019. Doing Business 2020: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Washington, DC: World Bank Group. – Way of access : <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>

ОСЕЦКИЙ В.^{1*}, ПЕТРЕНКО В.²

1* д.э.н, профессор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ул. Васильковская, 90а, 03022, Киев, Украина, e-mail: val_osetski@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8144-5313

2 студентка 2 курса магистратуры Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, экономический факультет, специальность «Экономика и право», ул. Васильковская, 90а, 03022, Киев, Украина, e-mail: anaand@ukr.net

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье проанализировано содержание и функции институтов поддержки предпринимательства. Рассмотрена классификация институтов в Украине. Проанализирована инфраструктура поддержки малого и среднего предпринимательства за последние годы. Указано государственные и негосударственные программы поддержки бизнеса, возможности льготного кредитования, образовательные программы. **Цель** заключается в исследовании современной институциональной среды для развития предпринимательства в Украине. **Методика.** Теоретической и методической базой является теория предпринимательства, государственного управления, ресурсы институтов поддержки предпринимательства. В процессе исследования использовались методы обобщения, сравнения и систематизации. Информационной базой работы было законодательство Украины, статистические материалы Государственной службы статистики, данные о состоянии развития предпринимательской деятельности соответствующих учреждений. **Результаты.** Проведенное исследование позволило классифицировать институты поддержки предпринимательства в Украине и систематизировать возможности, которые они предоставляют для развития предпринимательства в целом. **Практическая значимость** заключается в обосновании целесообразности институциональной поддержки предпринимательства, выделении институтов различных видов, разграничения их функций и назначение для использования будущими субъектами предпринимательской деятельности на практике.

Ключевые слова. предпринимательство; институты; программы поддержки предпринимательства; малое и среднее предпринимательство

OSETSKI V.^{1*}, PETRENKO V.²

1* D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Vasilkovskaya St., 90a, 03022, Kiev, Ukraine, e-mail: val_osetski@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8144-5313

2 Master's student of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Economics, specialty "Law and economics", Vasilkovskaya St., 90a, 03022, Kiev, Ukraine, e-mail: anaand@ukr.net

INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL MECHANISMS FOR SUPPORT OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

The article analyzes the content and functions of entrepreneurship support institutions. The classification of institutions in Ukraine is considered. The support infrastructure for small and medium-sized enterprises in recent years has been analyzed. State and non-governmental business support programs, preferential lending opportunities, educational programs are outlined. **The purpose** is to explore the current institutional environment for entrepreneurship development in Ukraine. **Methods.** The theoretical and methodological basis is the theory of entrepreneurship, public administration, resources of entrepreneurship support institutions. Methods of generalization, comparison and systematization were used in the research process. The information base of the work was the legislation of Ukraine, statistical materials of the State Statistics Service, data on the state of business development of the respective institutions. **The results.** The conducted research has allowed to classify institutions of support of business in Ukraine and to systematize opportunities which they provide for development of business as a whole. **The practical significance** is to justify the feasibility of institutional support for entrepreneurship, to distinguish institutions of different types, differentiate their functions and to be used for future business entities in practice.

REFERENCES

1. Varnalij Z. S. Osnovy pidpryjemnytva : navch. posib. / Zakharij Varnalij. — 3-tje vyd., vypravl. i dop. — K. : ZnannjaPres, 2006. — 350 s.
2. Vyshlinskyj Gh. Jak malym ta serednim pidpryjemstvam Ukrainy staty nacional'nymy ta global'nymy chempionamy [Elektronnyj resurs] / Gh. Vyshlinskyj, D. Jablonovskij, B. Prokhorov, O. Kuzjakiv, Je. Anghel // Analitichni zapysky Centr ekonomichnoji strategiji, 2019. – Rezhym dostupu : <https://ces.org.ua/ukrainian-sme>
3. Zakon Ukrainy "Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku malogho i serednjogho pidpryjemnytva v Ukraini" [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
4. Instytuciji, shho zabezpečujut pidtrymku pidpryjemnytva. [Elektronnyj resurs] // Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torghivli ta sil'skogoho ghospodarstva Ukrainy: [oficijnyj veb portal]. – Rezhym dostupu: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpečuiutPidtrimkuPidprimnitstva>
5. Korogod I. V. Instytucijni zasady aktyvizaciji pidpryjemnyckoji dijajnosti v umovakh decentralizaciji vladnykh povnovazhenj / I. V. Korogod. // Efektyvna ekonomika. - 2015. - №11. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_108
6. Krajevsjka A. S. Rozvytok pidpryjemnytva v umovakh instytucijnoji nevyznachenosti / A. S. Krajevsjka // Visnyk Vinnyckogho politekhnichnogho instytutu. – 2016. – #3, s. 33-40.
7. KUB [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <https://kub.pb.ua>
8. Portal Buduj svoje [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <https://buduysvoe.com>
9. Ukrainjskyj fond pidtrymky pidpryjemnytva. [Elektronnyj resurs] // Rezhym dostupu: <http://ufpp.gov.ua>
10. Chornij L. Instytuciji pidtrymky pidpryjemnytva: koncepcija, osoblyvosti, modeli: katalogh instytucij pidtrymky pidpryjemnytva / [avt.-uporjad. L. Chornij, N. Baldych, N. Khodjko, M. Bulavynej, O. Jajchenja]. – Kyjiv : Centr ghromadsjkoji ekspertyzy, 2016. – 176 s.
11. Katimertzopoulos F. Local support mechanisms for entrepreneurship: the approach of local development and innovation institutions / F. Katimertzopoulos. // International journal of business and economic sciences applied research. – 2017. – №1. – С. 30–41.
12. Prometheus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prometheus.org.ua>
13. World Bank. 2019. Doing Business 2020: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Washington, DC: World Bank Group. – Way of access : <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>

Надійшла 05.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка Варналій З.С., професор кафедри менеджменту Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. Степана Дем'янчука, д.е.н., доцент Князевич А.О.

УДК 330.3

КУЛІШ В.А.*

* аспірантка кафедри «Економічної теорії, макро- і мікроекономіки», Економічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Головатого, 15, кв. 127, м. Бориспіль, Україна, 08302, e-mail: vkulish2019@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОМИСЛОВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито сутність іноземного інвестування та розуміння поняття «промисловість». Показано динаміку надходжень іноземних інвестицій в економіку України за 2010-2019 рр та показано галузеву структуру прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України за видами економічної діяльності у 2010-2019 рр. Проаналізовано позицію промисловості в загальному процесі залучення іноземного капіталу. Висвітлено структуру іноземного інвестування в промисловість економіки України за видами економічної діяльності у 2010-2019 рр.. Визначено основні країни-донори прямих іноземних інвестицій в промисловість економіки України. Розглянуто основні шляхи розвитку промисловості України. **Метою статті є** визначення тенденцій розвитку та особливостей іноземного інвестування промисловості національного господарства України. В ході дослідження використано комплекс загальнонаукових **методів:** метод діалектики, системний метод, метод аналізу та синтезу, індукції та дедукції, описовий метод, метод порівняння та специфічних методів, зокрема, економіко-статистичні методи, графічний метод тощо. **Практична значимість:** результати даного дослідження можуть бути використані при викладанні дисциплін «економічна теорія», «економічна політика», «інвестування», а також при розробці стратегій розвитку промисловості в Україні.

Ключові слова: іноземні інвестиції, прямі інвестиції, промисловість, структура прямих іноземних інвестицій, країни-донори

Постановка проблеми

Інвестиції є надпотужним чинником економічної стабілізації та розвитку економіки як на національному, так і на глобальному рівнях. Іноземні інвестиції є джерелом покращання платіжних балансів країн та стабілізації їхніх національних валют, стимулювання конкуренції на ринку, підвищення рівня життя у країні. Залучення іноземних інвестицій це шлях до відновлення та інтенсивного розвитку економіки, часто вони стають джерелом відновлення основних засобів на інноваційній основі. Іноземні інвестиції впливають на галузевий розвиток економіки, за рахунок диференціації прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності від основних країн-донорів.

На сьогодні прямі іноземні інвестиції надходять в усі галузі української економіки. Однак більшість країн-донорів вбачають доцільним інвестувати в галузі зі швидкою віддачею при невеликих вкладеннях. Лідером в залученні прямих іноземних інвестицій є промислова галузь. Тому дослідження

тенденцій розвитку та особливостей іноземного інвестування промисловості національного господарства України є актуальним в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження інвестиційних процесів перебуває в центрі уваги економічних досліджень вчених-економістів. Обумовлено це тим, що загалом інвестування стосується основних засад господарської діяльності, досліджуючи в цілому процес економічного зростання. Питання залучення іноземних інвестицій в економіку країни досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед зарубіжних учених можна виокремити таких дослідників, як Брігман Е., Гітман Л., Даннінг Дж., Джонк М., Зелль А., Макконелл К., Розенберг Дж., Хаймер С., Шарп У. та інших. У вітчизняній науці проблемам інвестування присвячено праці таких авторів як: Базилевич В., Гейць В., Гражевська Н., Захожай В., Ковтун Н., Осецький В., Павленко І., Пересада А., Рожко О., Федоренко В., Черваньов Д., Якименко Ю. та інших.

Дослідження в сфері розвитку промисловості проводили такі вчені, як: Барташевська Ю., Гарматна Н., Дайнеко Л., Користін О., Остапюк Б., Ситніченко В. та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Для досягнення поставленої мети нами визначено такі завдання:

- розкрити сутність поняття «іноземне інвестування» та «промисловість»;
- оцінити сучасний стан розвитку іноземного інвестування економіки України;
- охарактеризувати галузеву структуру прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України;
- проаналізувати позицію промисловості в загальному процесі залучення іноземного капіталу;
- визначити структуру іноземного інвестування в промисловість економіки України за видами економічної діяльності та за країнами-інвесторами у 2010-2019 рр.;
- розглянути основні шляхи розвитку промисловості України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Мінливість зовнішнього середовища і вплив внутрішніх чинників на діяльність підприємств, обмеженість ресурсів та інші особливості функціонування ринків товарів чи послуг зумовлюють потребу в пошуку ефективних управлінських рішень, що дозволить краще збалансувати такі впливи, знизити рівень ризиків тощо.

Присутність іноземних інвестицій майже в кожній із ланок економіки України зумовлює підвищення значущості теоретичного обґрунтування теоретико-методологічних характеристик сутності іноземних інвестицій. Багато публікацій присвячено проблемі визначення поняття «іноземні інвестиції» та його емпіричному дослідженню. Однак досі у світовій економічній літературі не склалося єдиного методологічного підходу до визначення та виміру іноземних інвестицій.

Відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестиції – це «цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту» [5].

За визначенням Федоренка В. та Захожая

В., іноземні інвестиції являють собою всі види цінностей, які вкладаються в об'єкти інвестиційної діяльності на території тієї чи іншої країни [6, с. 93].

На думку Павлової Л., іноземні інвестиції – це всі види майнових і інтелектуальних цінностей, які вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку [8, с. 399].

Отже, іноземні інвестиції – це грошові кошти, цінні папери, майно та майнові права, результати інтелектуальної діяльності, інші цінності, передбачені чинним законодавством, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності, які не заборонені законом, з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Прямі іноземні інвестиції, згідно з Базилевичем В., це інвестиції у закордонні підприємства з метою отримання прибутку, котрі надають право управлінського контролю за об'єктом, у який інвестовано капітал [3, с. 460].

Залучення іноземних інвестицій в економіку приносять країні-реципієнту низку потенційних вигод, зокрема: розвиток галузей економіки, що отримують інвестиції; стабілізація платіжних балансів; зменшення безробіття; стимулювання конкуренції; залучення новітніх технологій; підвищення експорту; реалізація потенціалу країни; розбудова інфраструктури в країні та інші. Однак іноземне інвестування може мати і ряд негативних ефектів, зокрема: ймовірна залежність від країн-донорів; експлуатація наявних ресурсів, як сировинних, так і людських; «захоплення» територій; «відтік» кадрів; забруднення навколишнього середовища; занепад галузей «нецікавих» для іноземних інвесторів та інші. Проте, враховуючи всі переваги та недоліки іноземного інвестування національних економік, вони є необхідною складовою соціально-економічного розвитку країн.

В Україні, згідно з даними Державної служби статистики України [7] обсяги прямих іноземних інвестицій з 1994 року по 2018 рік збільшились майже в 147 разів (обсяг іноземних інвестицій в 1994 році становив 219,4 млн. дол. США). Тенденція до збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій спостерігалась до 2014 року, однак в період після 2014 і по 2017 роки

характеризувався зменшенням даного показника. З 2018 року Україна змогла відновити позитивну динаміку.

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України станом на 31

грудня 2018 року становив 32291,9 млн дол. США, в порівнянні з 31606,4 млн дол. США станом на 1 січня 2018 року (приріст складає 685,5 млн дол. США) (рис. 1).

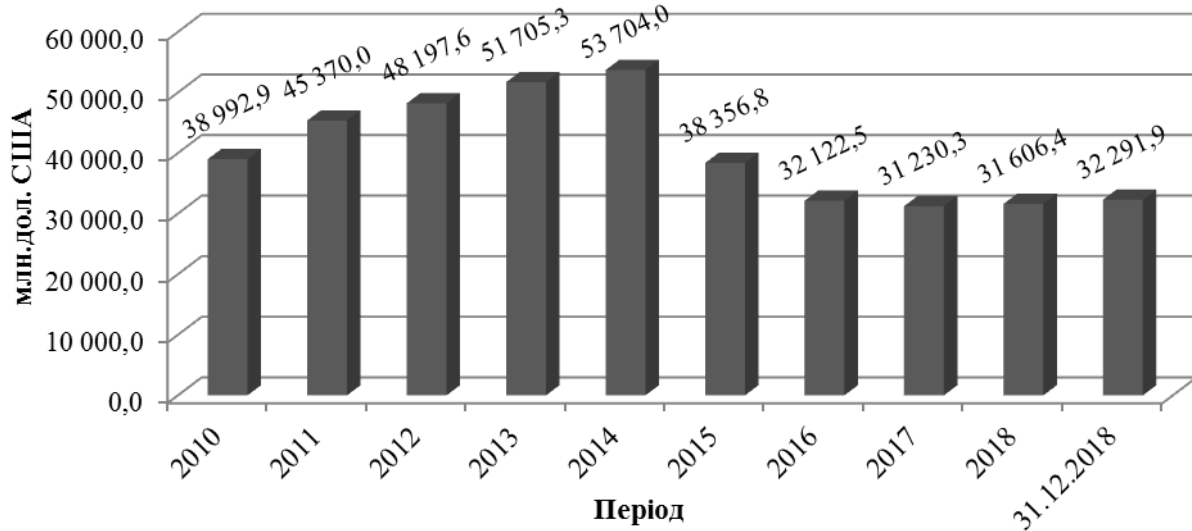

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) у 2010–2019 рр., млн дол. США¹

Джерело розроблено автором на основі [7]

¹ Дані за 2010 – 2018 роки наведені станом на 1 січня відповідного року; дані за 2019 рік наведені станом на 31.12.2018 року. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, за 2014–2018рр.–також без частини зони проведення антитерористичної операції. Дані наведено наростаючим підсумком з початку інвестування

Оскільки іноземні інвестори вбачають привабливішим вкладати кошти у сфери з високим рівнем рентабельності, які забезпечують швидку віддачу при невеликих вкладах, то до основних сфер іноземного інвестування країн-інвесторів станом на

31 грудня 2018 року належать: промисловість, фінансова та страхова діяльність, а також оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (табл. 1).

Таблиця 1

Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України за видами економічної діяльності у 2010-2019 рр., млн дол. США

Джерело: розроблено автором на основі [7]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	На 31.12. 2018
Усього	38992,9	45370	48197,6	51705,3	53704	38356,8	32122,5	31230,3	31606,4	32291,9
Сільське, лісове та рибне господарство	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617	502,2	586,2	578,6	560,9
Промисловість	16473,7	18693,8	17303,8	18031,1	17681,4	12419,4	9893,6	9667,6	10543,7	10655,1
Будівництво	1082,2	1111,2	1176,8	1408,5	1580	1301,9	1104,1	1043,3	919,5	925,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4341,1	4681,1	5346,1	6070,6	6807,8	6037,6	5247,4	5106,5	4957,8	5383

Закінчення таблиці 1

Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	923,6	1027,1	1073,1	1427,6	1535,3	1355,5	1088	1086	985,3	997
Тимчасове розміщування й організація харчування	354,1	353	374,6	411,5	446,5	382,3	332,6	330	343,3	343,4
Інформація та телекомунікація	1572,3	1734,9	1982,7	1840,4	1894,7	1646,2	2089,4	2075,7	2100,1	2191,1
Фінансова та страхова діяльність	8973,2	11498,3	12908,1	13094,9	12261,4	6421,7	4350,1	3627,4	3526,3	3512,5
Операції з нерухомим майном	2371,3	3045,6	3508,9	3878,3	4768,3	3979,4	3882,1	3764,4	3796,3	4009,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	1133,1	1182	2072,5	2831	4006,8	2634,5	2222,6	2253,5	2131,1	2018,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	872,1	1110,8	1480,3	1760,4	1686,9	1340,2	1222,7	1507,3	1550,9	1522,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2*	*	*	*
Освіта	25,9	7,6	6,7	9,1	12	10,7	16	21,8	21,2	21,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	49,8	50,7	50,4	59,3	59,9	50,7	44	44,5	36,6	35,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	122,4	130,9	155,2	138,7	157	141	112,5	100,7	98,8	99,1
Надання інших видів послуг	28,5	23,5	33	26,1	28,9	18,4	*	*	*	*

2*Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації.

Найбільше іноземного капіталу, 33%, надходить в промисловість («Промисловість – найважливіша галузь народного господарства, що справляє вирішальний вплив на рівень розвитку продуктивних сил суспільства; це сукупність підприємств (заводів, фабрик, шахт, електростанцій), зайнятих виробництвом знярядь виробництва як для самої промисловості, так і для інших галузей народного господарства, а також видобутком сировини, матеріалів, палива, виробництвом енергії, заготівлею лісу і подальшою обробкою продуктів, отриманих у промисловості або вироблених у сільському господарстві»[2]).

На сьогодні промисловість України характеризується переважанням традиційних технологій, притаманних періоду індустріалізації, незадовільними темпами структурно-інноваційних змін, використанням зношеного виробничого апарату. Даний стан

зумовлює дедалі більше відставання економіки від провідних індустріальних країн за рівнем промислового розвитку. Досвід цих країн свідчить про те, що основою їх конкурентоспроможності слугує швидкий науково-технологічний поступ та активне інвестування процесів впровадження технологічних новацій у виробництво. Відповідно, саме тому трансформація промисловості на інноваційній основі має бути забезпечена надходженням іноземних інвестицій [10,с 85].

Розглянувши галузеву структуру іноземного інвестування в промисловість України (рис. 2), можна зробити висновок, що лідером в залученні іноземного капіталу є переробна промисловість – майже 77% від загального обсягу залучених інвестицій в промисловість (або 25,2% від загального обсягу залученого капіталу в економіку країни). Другу позицію займає виробництво

харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – більше 26% від загального обсягу залучених інвестицій в промисловість (або 8,6% відповідно). Аутсайдерами в залученні іноземних інвестицій в промисловій галузі є такі сфери: водопостачання; каналізація,

поводження з відходами, а також виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів. Обидні сфери залучають менше 1% від загального обсягу залучених інвестицій в промисловість.

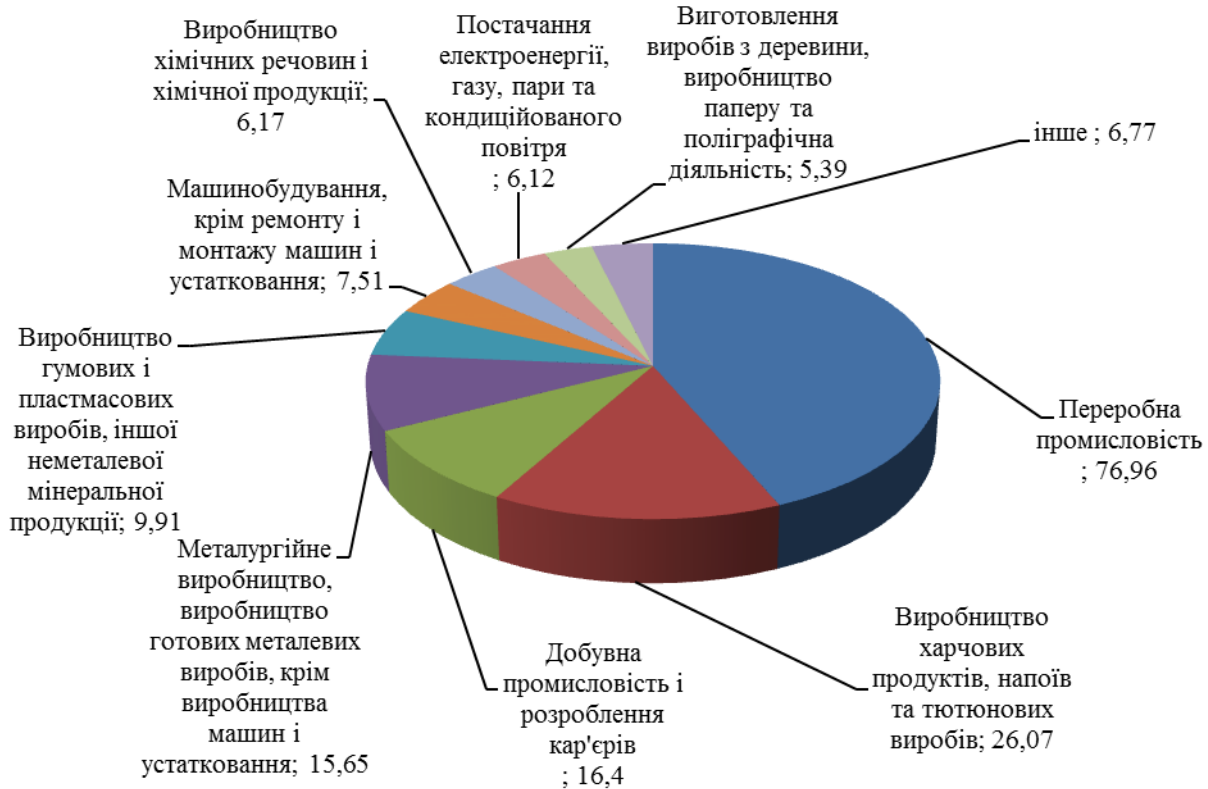

Рис. 2. Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) в промисловість економіки України станом на 31 грудня 2018 року, млн дол. США¹

Джерело: розроблено автором на основі [7]

До основних країн-інвесторів в промисловість України (рис. 3), на які припадає більше 75% загального обсягу прямих інвестицій станом на 1 липня 2019 року, входять: Нідерланди, Кіпр, Німеччина, Швейцарія та Велика Британія. Загалом, вкладення прямих інвестицій в промисловість економіки України здійснили інвестори 45 країн світу.

Незважаючи на складну економіко-політичну ситуацію, промисловість залишається вагомим частиним економіки України та в 2016-2017 рр. продемонструвала відновлювальне зростання на 2,8%. При цьому за підсумками 2016 р. промисловість забезпечувала 32% загального випуску продукції та послуг, 19% валової доданої вартості та 15% робочих місць. Загалом промисловість включає майже 40 тис. підприємств різних форм власності. Промисловість також забезпечує зайнятість у

суміжних сферах, передусім це транспорт і торгівля. За даними Єврокомісії, одне робоче місце в переробній промисловості спонукає до створення до 2 робочих місць в інших секторах. Крім того, на промисловість припадає понад 70% товарного експорту. Міжнародна торгівля промисловими товарами відіграє значну роль в економіці України: зокрема, в I півріччі 2017 р. валютні надходження від промислового експорту склали \$15,87 млрд, що сприяло стабілізації економічної ситуації в країні. Частка експорту промислових товарів у ВВП за I півріччя 2017 р. склала 34,2% - проти 29,4% у 2016 р., тобто наявний певний прогрес. Отже, промисловість є рушієм прискорення економічного розвитку та якісних змін у структурі економіки, підвищення соціальних стандартів, та обумовлює економічну безпеку країни [9].

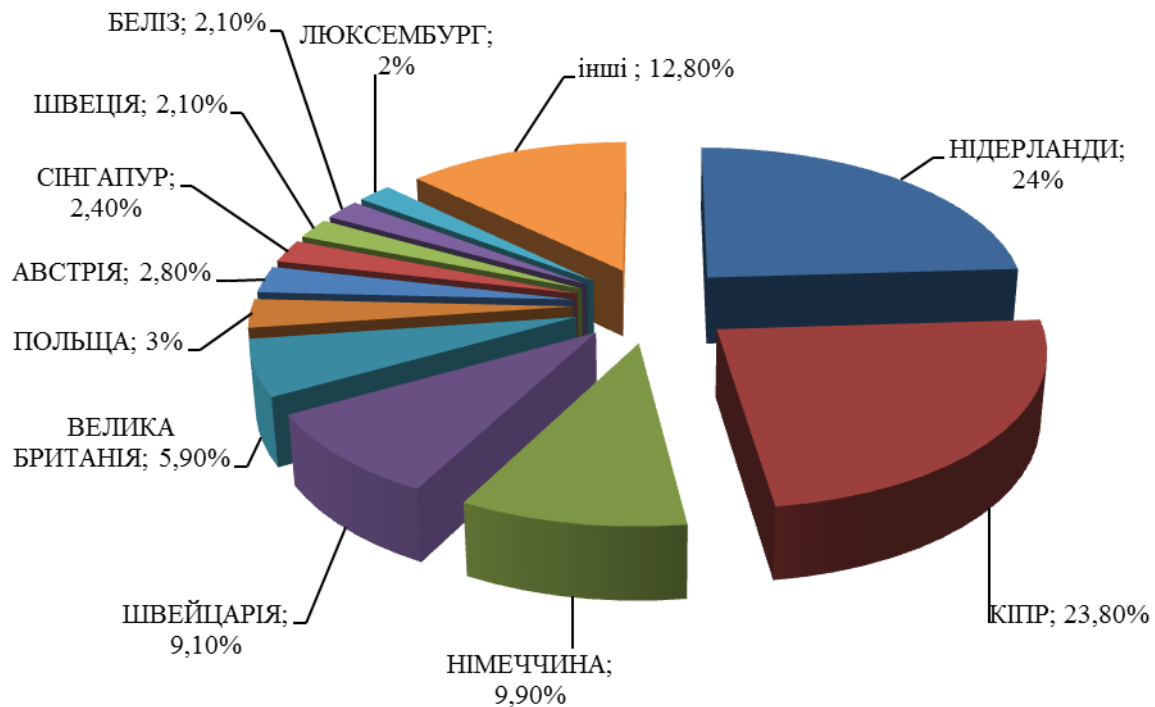

Рис. 3. Розподіл прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в промисловість економіки України за основними країнами-інвесторами станом на 1 червня 2019 року (у % до загального обсягу)

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Індекс промислової продукції у вересні 2019р. порівняно з попереднім місяцем та вереснем 2018р. становив відповідно 101,7% та 98,9%, за підсумками січня–вересня 2019р. – 100,0%. У добувній промисловості та розробленні кар'єрів порівняно із січнем–вереснем 2018р. індекс промислової продукції становив 102,2%, переробній – 99,4%, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря – 98,6% [1, с. 25].

Ефективному розвитку промисловості заважають ряд негативних факторів та процесів, що відбуваються в економіці України, зокрема до них можна віднести: процеси деіндустріалізації економіки; дуже велика залежність промисловості від експорту сировинних товарів та високий рівень імпортування промислових товарів; недостатня для промисловості кількість трудових (кваліфікованих) ресурсів; регіональна концентрація промисловості;

низька ресурсоефективність промисловості, а також високий рівень забруднення; домінування в промисловості секторів з низькою доданою вартістю та інші.

Кабінет міністрів України в 2018 році схвалив «Стратегію розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року». В ній визначені основні цілі, завдання та напрями реалізації стратегії розвитку промислової галузі економіки України (табл. 2).

Зокрема до основних завдань Стратегії, які можна охарактеризувати як «міжгалузеві пріоритети промислової політики країни у середньостроковій перспективі», належать наступні [9]:

1. Модернізація та зростання промислового виробництва.
2. Регіональний розвиток промисловості.
3. Підвищення ресурсоефективності промисловості.

**Стратегію розвитку промислового комплексу України
на період до 2025 року**

Джерело: розроблено автором на основі [9]

№	Завдання	Напрями реалізації
1	Модернізація та зростання промислового виробництва	Залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій у промисловість
		Спрощення ведення промислової діяльності (ефективне регулювання)
		Реформування системи технічного регулювання, стандартизації та метрології
		Створення умов для розвитку конкуренції у промисловості
		Покращення системи державно-приватного партнерства в сфері промисловості
		Забезпечення підготовки професійних кадрів згідно з потребами промисловості
		Сприяння цифровізації промисловості
2	Регіональний розвиток промисловості	Забезпечення реалізації промислової політики з урахуванням економічної та інноваційної спеціалізації регіонів
		Розвиток кластерної співпраці в промисловості
		Розповсюдження сучасних організаційних форм підтримки бізнес-проектів та інновацій у сфері промисловості
		Розвиток інфраструктури відповідно до потреб промисловості з урахуванням регіональної специфіки
		Спрощення доступу до сировинних матеріалів і поглиблення їхньої переробки
3	Підвищення ресурсоефективності промисловості	Підвищення поінформованості підприємств про існуючі ресурсоефективні технології
		Стимулювання інновацій та спрощення доступу до інвестицій для впровадження ресурсозберігаючих технологій
		Впровадження ефективного регулювання у сфері ресурсозбереження та використання відновлюваних джерел енергії
		Впровадження ефективних практик управління відходами, принципів циркулярної економіки

Висновки

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки: обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України з 1994 року по 2017 рік збільшились майже в 147 разів; обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України станом на 31 грудня 2018 року становив 32291,9 млн дол. США; до основних сфер іноземного інвестування країн-інвесторів станом на 31 грудня 2018 року належать: промисловість, фінансова та страхова діяльність, а також оптова та роздрібна

торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, оскільки іноземні інвестори вбачають привабливішим вкладати кошти у сфери з високим рівнем рентабельності, які забезпечують швидку віддачу при невеликих вкладеннях; промисловість отримує найбільшу кількість іноземного капіталу (33% від загального обсягу інвестування); трансформація промисловості на інноваційній основі має бути забезпечена надходженням іноземних інвестицій; лідером серед галузей промисловості в залученні іноземного капіталу є переробна промисловість – майже 77% від загального обсягу залучених інвестицій в промисловість (або 25,2% від

загального обсягу залученого капіталу в економіку країни); основними країнами-донорами в промисловість України, на які припадає більше 75% загального обсягу прямих інвестицій станом на 1 липня 2019 року, є: Нідерланди, Кіпр, Німеччина, Швейцарія та Велика Британія. Промисловість займає одну з основоположних позицій в функціонуванні економіки країни, її розвиток має вагомий вплив на функціонування економіки України та її положення в світовому співтоваристві. Розвиток промисловості супроводжують ряд

певних проблем, зокрема деіндустріалізація, відтік кадрів, домінування в промисловості секторів з низькою доданою вартістю та інші.

Однак в 2018 році Кабінет міністрів України прийняв «Стратегію розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року» де визначені основні завдання для підвищення промислового потенціалу, зокрема: модернізація та зростання промислового виробництва, регіональний розвиток промисловості, підвищення ресурсоефективності промисловості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Доповідь «Про соціально-економічне становище України» за січень вересень 2019 року [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Економічна безпека: навч. посіб. [Електронний ресурс] / О.С. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін. – К.: Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. – 368 с. – Режим доступу: <https://westudents.com.ua/glavy/16459--2-promislovst-virshalniy-chinnik-ekonomchno-bezpeki.html>
3. Економічна теорія: політекономія : практикум: навч. посіб. / ред. В. Д. Базилевич. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2013. – 494 с.
4. Жовнірчик Я. Ф. Процеси інтернаціоналізації та глобалізації на сучасному етапі розвитку та посилення взаємозалежності національних економік [Електронний ресурс] / Я. Ф. Жовнірчик. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_5
5. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР / Верховна Рада України [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>
6. Захожай В. Б., Федоренко В.Г. Страховий та інвестиційний менеджмент. – К.: МАУП, 2002. – 344с.
7. Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Павлова Л.Н. Фінанси підприємств: Підручник для вузів. – М.: Фінанси, ЮНІТІ, 1998. – 639с.
9. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року» [Електронний ресурс] // Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877d8d6&title=ProjektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku>
10. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2018. – 158 с.

КУЛИШ В.А. *

*аспірантка кафедри «Економічної теорії, макро- і мікроекономіки», Економічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ул. Головатого, 15, кв. 127, г. Борисполь, Україна, 08302, e-mail: vkulish2019@gmail.com

ТЕНДЕНЦИИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье раскрыта сущность иностранного инвестирования и понятия «промышленность». Показана динамика поступлений иностранных инвестиций в экономику Украины за 2010-2019 гг и показано отраслевую структуру прямых иностранных инвестиций (акционерного капитала) в экономику Украины по

видам экономической деятельности в 2010-2019 гг. Проанализированы позицию промышленности в общем процессе привлечения иностранного капитала. Освещена структуру иностранного инвестирования в промышленность экономики Украины по видам экономической деятельности в 2010-2019 гг. Определены основные страны-доноры прямых иностранных инвестиций в промышленность экономики Украины. Рассмотрены основные пути развития промышленности Украины. **Целью** статьи является определение тенденций развития и особенностей иностранного инвестирования промышленности национального хозяйства Украины. В ходе исследования использован комплекс общенаучных **методов**: метод диалектики, системный метод, метод анализа и синтеза, индукции и дедукции, описательный метод, метод сравнения и специфических методов, в частности, экономико-статистические методы, графический метод и др. **Практическая значимость**: результаты данного исследования могут быть использованы при преподавании дисциплин «экономическая теория», «экономическая политика», «инвестирование», а также при разработке стратегий развития промышленности в Украине.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, прямые инвестиции, промышленность, структура прямых иностранных инвестиций, страны-доноры.

KULISH V.A.*

* PhD student of the Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Golovato str., 15, apt. 127, Boryspil, Ukraine, 08302, e-mail: vkulish2019@gmail.com

TENDENCIES OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. The article describes the essence of foreign investment and understanding of the concept of "industry". The dynamics of foreign investment inflows into the economy of Ukraine for 2010-2019 is shown and the branch structure of foreign direct investment (equity) in the economy of Ukraine by types of economic activity in 2010-2019 is analyzed. The position of industry in the overall process of attracting foreign capital is analyzed. The structure of foreign investment in the industry of the economy of Ukraine by types of economic activity in 2010-2019 is revealed. The main donor countries of direct foreign investments in the industry of the economy of Ukraine are identified. The basic ways of development of industry of Ukraine are considered. The **purpose** of the article is to determine the trends of development and features of foreign investment of the national economy of Ukraine. During the research, a set of general scientific **methods** was used: dialectic method, systemic method, method of analysis and synthesis, induction and deduction, descriptive method, comparison method and specific methods, in particular, economic-statistical methods, graphical method, etc. **Practical relevance**: the results of this study can be used in teaching the subjects "economic theory", "economic policy", "investing", as well as in the development of industrial development strategies in Ukraine.

Keywords: foreign investment, direct investment, industry, structure of foreign direct investment, donor countries

REFERENCES

1. Dopovid «Pro sotsialno-ekonomichne stanovyshche Ukrainy» za sichen veresen 2019 roku [Elektronnyi resurs] // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Ekonomichna bezpeka: navch. posib. [Elektronnyi resurs] / O.Ie. Korystin, O.I. Baranovskiy, L.V. Herasymenko ta in. – K.: Alerta; KNT; Tsentr uchb. literatury, 2010. – 368 s. – Rezhym dostupu: <https://westudents.com.ua/glavy/16459--2-promislovst-virshalniy-chinnik-ekonomchno-bezpeki.html>
3. Ekonomichna teoriia: politekonomiia : praktykum: navch. posib. / red. V. D. Bazylevych. – 2-he vyd., ster. – K. : Znannia, 2013. – 494 s.
4. Zakon Ukrainy «Pro rezhym inozemnoho investuvannia» vid 19.03.1996 № 93/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy [iz zminamy ta dopovnenniamy] [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>
5. Zhovnirchik Ya. F. Protsesy internatsionalizatsii ta hlobalizatsii na suchasnomu etapi rozvytku ta posylennia vzaïmozalezhnosti natsionalnykh ekonomik [Elektronnyi resurs] / Ya. F. Zhovnirchik. // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. – 2012. – № 2. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_5
6. Zakhochai V. B., Fedorenko V.H. Strakhovyi ta investytsiinyi menedzhment. – K.:MAUP, 2002. – 344s.
7. Zovnishnoekonomichna diialnist [Elektronnyi resurs] // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Rezhym

dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Pavlova L. N. *Finansy pidpriemstv: Pidruchnyk dlia vuziv.* – M.: Finansy, YuNITI, 1998. – 639s.

9. Proekt rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku promyslovoho kompleksu Ukrainy na period do 2025 roku» [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva. – Rezhym dostupu: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877d8d6&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinstrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku>

10. Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostantia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky : naukovo-analitychna dopovid / za red. d-ra ekon. nauk Deineko L.V. ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». – K., 2018. – 158 s.

Надійшла 10.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., професор, Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна Л.С. Головкова, д.е.н, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київського національного університету імені Тараса Шевченка Осецький В.Л.

УДК 336.244

АЛИЕВ ВУГАР ИСМАИЛ ОГЛЫ *

* кандидат экономических наук, доцент, Бакинский Государственный Университет, AZ 1073, Азербайджан, г. Баку, Пр-т Иншаатчылар 2, e-mail: vuqar.dgk@gmail.com

ТАМОЖЕННО-ТАРИФНАЯ ПОЛИТИКА ВО ВРЕМЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Формы и методы регулирования внешнеэкономических связей определяются с учетом особенностей данного государства. Но во всех случаях государство должно защищать свои национальные интересы и содействовать социально-экономическому развитию своего населения. Глобализация создает новые возможности для участников глобального сообщества, но в то же время ведет к усилению рисков и внешних угроз для функционирования национальных экономик. В современных условиях обеспечение экономической безопасности государств не может быть достигнуто без широкого сотрудничества на всех уровнях, поскольку значительная и растущая часть проблем не может быть решена только с использованием национальных инструментов и механизмов. В условиях глобализации мировых экономических отношений конкурентоспособность отечественных товаров, услуг, предприятий и государства в целом является комплексным показателем, определяющим наше будущее.

Ключевые слова: глобализация, таможенный тариф; экономическая безопасность; административные методы; механизм; внешнеэкономическая деятельность; контрабанда

Постановка проблемы

Последние изменения в таможенной системе являются важными аспектами параметров экономической безопасности АР. Таможенные правила, применяемые таможенными органами в целях обеспечения национальной безопасности, включают полный набор правовых, экономических и институциональных мероприятий. Целью этих мероприятий является защита национальных интересов государства, обеспечение эффективности торгово-экономических отношений, оптимизация процессов развития, стимулирование развития местной экономики и защита экономики от влияния разрушительных элементов. Таможенная система АР добилась больших успехов в осуществлении фискальной функции, таможенного контроля, законодательной базы, по борьбе с контрабандой и таможенными правонарушениями.

Анализ последних исследований и публикаций

В теории таможенного права обоснование таможенно-тарифной политики страны как

важнейший элемент экономической безопасности рассматривается в работах Графова Е.М., Эфендиева О.Ф., Алиева Э.А., Мусаева В.А., Новикова В.Е., Требилкок М., Хаус Р., Элясона А. и др.

Формулирование целей статьи

Целью статьи является определение основных направлений таможенно-тарифной политики АР, играющую ключевую роль в обеспечении экономической безопасности в условиях глобализации.

Изложение основного материала

Каждая страна определяет свои цели и задачи развития внешнеэкономических связей, руководствуясь своими национальными и геополитическими интересами на основе своих социально-экономических условий, исторического опыта, места в мировой экономике, ее природно-географического положения.

Экономическая безопасность государства в контексте глобализации является многомерным понятием, которое пока не имеет однозначного понятия. Однако эксперты в этой области согласны с тем, что

во время ускоренной интернационализации национальных экономик в условиях быстрого роста производства и внешнеэкономических связей все основные аспекты и долгосрочный характер, обеспечения экономической безопасности становится более важным вопросом и постоянные усилия по его поддержке требуются не только на национальном уровне, но и на многостороннем уровне.

Глобализация создает новые возможности для участников мирового сообщества, но в то же время ведет к усилению рисков и внешних угроз для функционирования национальных экономик. В то же время эти риски более сложны, не предсказуемы и часто не могут быть решены полностью. Собственно, разговор идет о глобализованных угрозах всему мировому сообществу и каждой конкретной стране [5, 470-475]. Глобализованные угрозы являются не только внешними, но и системными, что представляет собой угрозу для всей глобальной экономики, которые не связаны с внутренними и внешними угрозами.

В современных условиях обеспечение экономической безопасности государств не может быть достигнуто без широкого сотрудничества на всех уровнях, поскольку значительная и растущая часть проблем не может быть решена только с использованием национальных инструментов и механизмов. В настоящее время связь между понятиями «национальная экономическая безопасность» и «международная экономическая безопасность» была усилена, а второй термин обычно является обязательным условием для эффективного обеспечения первого.

Использование тарифов, особенно как инструмент регулирования внешней торговли, имеет большое значение для защиты национальных интересов. Данные действия носят экономический характер, а учитывая взаимосвязь тарифных мер, они составляют единый экономический механизм регулирования внешнеэкономической деятельности [6, 216]. Внешние связи экономического механизма регулирования внешнеэкономической деятельности базируются, с одной стороны, на взаимосвязи проблем данной деятельности с внутренними проблемами национальной экономики, а с другой - на тех обязательствах, которые принимает на себя государство при вступлении в международные и региональные

союзы и коалиции. Внутренние связи в рамках единого экономического механизма возникают на базе взаимосвязей между образующими его элементами и возможностями замены одних элементов другими, то есть их взаимозаменяемости в определенных пределах [1, 29].

В экономически развитых странах импортные пошлины относительно низки, они очень важны в развивающихся странах и увеличиваются в период между ростом национальных и международных расходов и цен. Низкие ввозные пошлины в условиях высокой производительности труда и низких национальных издержек в состоянии обеспечить защиту национальных производителей, издержки которых приближаются к мировому уровню; такие же пошлины для экономически слаборазвитых стран не обеспечат должной защиты национального производства и могут подорвать развитие национальной экономики. Если говорить о базе для определения таможенных пошлин, то ею служат мировые и национальные цены. В связи с этим возникает сложная проблема определения этих цен как базы расчета ставок таможенных пошлин. Что касается мировых цен, то это должны быть те виды цен на товары, которые могли бы стать базой для расчета таможенных пошлин. Про национальные цены, можно сказать, что они подвержены еще более значительным колебаниям, чем мировые цены. Опережающий рост национальных цен по сравнению с мировыми снижает конкурентоспособность отечественной продукции на мировом и внутреннем рынках.

Таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности – совокупность методов государственного регулирования внешнеторговой деятельности, основанных на применении таможенных пошлин, таможенных процедур, правил [7, 275-281]. Таможенное дело в АР является совокупностью средств и методов, направленных на обеспечение соблюдения таможенно-тарифного регулирования, в том числе наложение запретов и ограничений на ввоз товаров на территорию АР и на вывоз товаров за пределы АР. Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности является одним из важнейших экономических методов управления. Вступление в силу Закона АР «О таможенном

тарифе» усилило значение таможенно-тарифного регулирования, его элементов.

Закона АР «О таможенном тарифе» устанавливает порядок формирования и применения таможенного тарифа АР — важного средства государственного регулирования внешней торговли при обеспечении эффективной взаимосвязи внутреннего рынка с мировым рынком, а также правила обложения товаров пошлинами при их перемещении через таможенную границу АР [4, 293].

В настоящее время таможенно-тарифное регулирование служит не только инструментом общей экономической политики на национальном уровне, но и объектом регулирующей деятельности экономических организаций, в первую очередь Всемирной торговой организации. Деятельность Всемирной торговой организации направлена на создание общих принципов, методов, правил таможенно-тарифного регулирования с целью предотвращения препятствий для развития международной внешней торговли. В основе таможенно-тарифного регулирования внешнеторговой деятельности лежит решение значимых задач и стремление к достижению интересов личности, общества и государства [3, 58]. Система таможенного тарифного регулирования включает в себя использование таможенных пошлин и других таможенных платежей, которые являются неотъемлемой частью ввоза и вывоза товаров на таможенную территорию АР, то есть ставки таможенных тарифов, основанные на использовании ценового фактора для

внешнеторгового оборота. Принцип установления таможенных пошлин является основным принципом таможенно-регулируемых тарифов, который запрещает участникам таможенно-тарифных отношений заключать любое соглашение размера, оснований, сроков уплаты пошлины.

Осуществление тарифного регулирования заключается в применении адекватного внутреннего механизма подготовки и аргументации решений в интересах отечественной экономики. Для успешного внедрения системы таможенного тарифа для обеспечения экономической безопасности АР можно определить следующие области таможенного администрирования: применение упрощенных процедур оформления и использование компенсации НДС по экспортным сделкам.

Одним из ключевых элементов экономических реформ проведенных в стране и предусматривающую перехода от административных методов управления к экономическим методам, изменение роли государственного регулирования внешней торговли [2, 43].

На рисунке дана динамика внешнеторгового оборота Азербайджана за 2013-2017 годы. К большому сожалению, из-за падений цен на нефть за последние годы произошло снижение общего объема внешнеторгового оборота страны, однако в 2017 году уже стал заметен рост и отрадно, что рост имеется в экспорте.

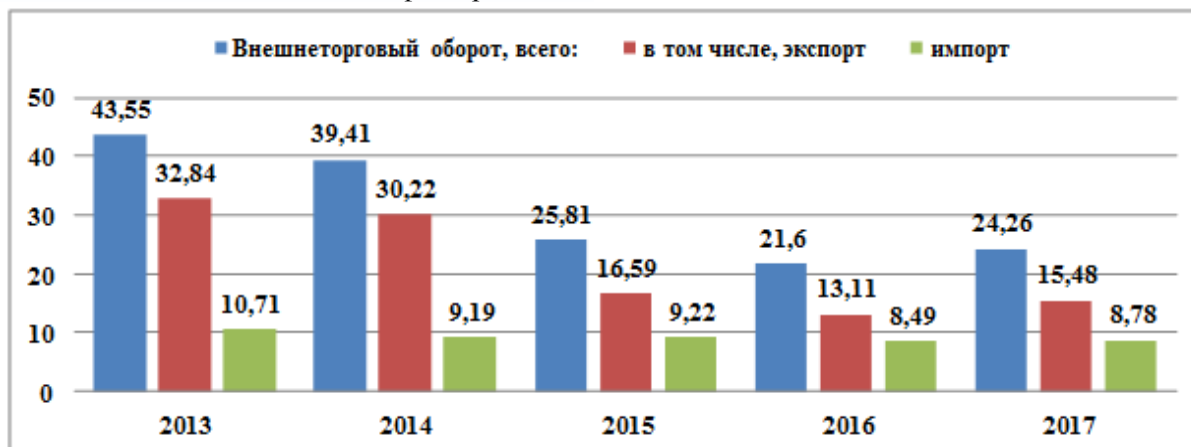

Рис. 1. Динамика внешнеторгового оборота Азербайджана за 2013-2017 годы, млрд. долл. (подготовлено автором на основе материалов Государственного Статистического Комитета АР) [9].

В настоящее время юридические и физические лица Азербайджана осуществляли торговые операции с партнерами из 177 стран мира, экспортировали продукцию в 103 страны, а импорт - из 164 стран.

В январе-июне 2019 года внешнеторговый оборот страны с учетом статистической оценочной стоимости экспортируемой нефти и природного газа составил 16866,2 млн долларов США, в том числе экспорт - 9850,6 млн. долларов, а импорт - 7015,6 млн долларов. В результате появилось положительное торговое сальдо в размере 2835,0 млн долларов. По сравнению с январем-июнем прошлого года внешнеторговый оборот вырос по фактическим ценам на 15,2%, в частности импорт - на 50,5%, а экспорт - на 1,4%. В реальном выражении оборот увеличился на 6,5%, в том числе импорт - на 19,6%, экспорт - на 0,4% [8].

Таможенно-тарифное регулирование направлено на содействие достижению целей внешнеэкономической деятельности, обеспечение безопасности государства и защиту национальных интересов. Несмотря на либерализацию мировой торговли и упрощение таможенных процедур, таможенно-тарифное регулирование продолжает оказывать существенное влияние на динамику и структуру товарооборота, поскольку таможенные тарифы практически применяются во всех странах, импортные пошлины охватывают большую часть товарной номенклатуры и являются наиболее прозрачным видом торговых ограничений. Способы таможенно-тарифного регулирования эффективно осуществляют свои функции только при качественной организации таможенного дела: надёжного статистического учёта и требовательного контролирования, направленного на предоставление уплаты полагающихся платежей, борьбу с контрабандой и ввозом низкокачественной и подделанной продукции.

Таможенно-тарифная политика разных стран имеет свою специфику, которая отражает объективные различия в национальных интересах. В отличие от низкого уровня таможенных пошлин в развитых странах, большая часть развивающихся стран использует среднюю ставку пошлин в диапазоне 15–20%. Высокий уровень таможенных пошлин позволит

диверсифицировать структуру экономики, создать национальную промышленность и существенно повысить прибыльную часть бюджета. Вступив во Всемирную Торговую Организацию, многие развивающиеся страны, установили более высокие уровни сборов, но фактически поддерживают более низкий уровень импортных пошлин и применяют более низкие ставки. Таможенно-тарифное регулирование является значительным и трудоёмким процессом, который воплощает несколько взаимосвязанных операций: определение происхождения страны товара; таможенной стоимости товаров; оплата таможенных пошлин и т.д. Целями применения мер таможенно-тарифной политики могут быть следующие: 1) Протекционистская (защитная) функция, то есть защита национальных производителей от иностранной конкуренции, и 2) Фискальная функция – это обеспечение поступления средств в бюджет.

В настоящее время основными задачами таможенно-тарифного регулирования внешнеэкономической деятельности АР в целях обеспечения экономической безопасности являются:

⇒ повышение конкурентоспособности национальной промышленности, защита экономических интересов отечественных производителей на внутренних и внешних рынках;

⇒ поддержание уровня инвестиционной привлекательности производства;

⇒ устранение барьеров для развития конкуренции, а также создание условий для замены существующих технологий;

⇒ повышение эффективности таможенно-тарифной политики;

⇒ совершенствование механизма таможенной тарифной политики.

В настоящее время конкурентоспособность отечественных товаров и услуг стала комплексным показателем, определяющим наше экономическое будущее. Чтобы повысить конкурентоспособность производителей АР и защитить свои национальные интересы, экономика АР должна сосредоточиться на следующих задачах в области таможенно-тарифного регулирования:

- совершенствование структуры единого таможенного тарифа с поддержанием

фискальной функции и усилением регулирующей функций;

- установление возможностей для защиты экономических интересов во внешней торговле путем сочетания инструментов таможенно-тарифного и нетарифного регулирования;

- поддержка экспорта посредством применения тарифных и экономических инструментов, а также поиск новых методов продвижения отечественных товаров на внешние рынки.

В последнее время в таможенно-тарифной политике нашей республики произошли значительные изменения. Это связано с рядом проблем в системе таможенно-тарифного регулирования, в частности к ним можно отнести:

1. Наличие правовых недостатков, неполноценное правовое обеспечение. Защита интересов участников внешнеэкономической деятельности, восстановление в случае нарушения является важным условием эффективного функционирования таможенного законодательства;

2. В некоторых случаях неправильное применение мер таможенно-тарифного регулирования;

3. Поток инвестиций в Республику не осуществляется в полном объеме;

4. Непостоянное ведение мониторинга и анализа последствий изменения ставок таможенного тарифа;

5. Отсутствие проведения анализа текущего состояния разных сфер производства;

6. Слабая система для применения тарифных преференций.

Эффективный механизм таможенно-тарифного и нетарифного регулирования служит ключевым элементом активной и всеобъемлющей таможенной политики республики, решения вопросов национальной безопасности государства и защиты его экономических интересов.

При решении проблем совершенствования таможенно-тарифного регулирования следует учитывать следующие вопросы: развитие национальной экономики на основе отраслевых программ и стратегий модернизации, а также повышение конкурентоспособности; координация интересов развития отечественных производителей с иностранными

производителями; снизить ставки ввозных таможенных пошлин с целью повышения конкурентоспособности отечественной продукции. Что касается совершенствования дополнительных средств таможенно-тарифного регулирования, необходимо обратить внимание на следующие факторы: активизация использования специальных инструментов для регулирования импорта; совершенствование системы тарифных преференций и системы таможенных льгот; совершенствование правил определения страны происхождения товаров. Качественное изменение условий реализации таможенно-тарифной политики требует применения институциональных и организационно-процессуальных решений.

Успешное внедрение организационно-процедурных и управленческих мер в совершенствовании таможенно-тарифного регулирования позволит повысить привлекательность бизнес-среды в АР, будет способствовать конкурентоспособности отечественных производителей, а также развитию высокотехнологичного продукта.

Таким образом, система таможенно-тарифного регулирования показала, что, несмотря на возможность использовать различные аспекты влияния государства на финансово-экономическую сферу страны, таможенно-тарифный механизм продолжает играть исключительную роль в современной экономике АР.

Таможенно-тарифное урегулирование представляет, с одной стороны, равно как эффективный стабилизатор, содействующий огромной открытости рынка, с иной – как более обобщенный внешнеторговый механизм протекционизма. Следовательно, усовершенствование трудностей таможенно-тарифного регулирования в нынешних обстоятельствах очевидно необходимо в целях преодоления кризисных явлений в нашей экономике и обеспечения финансовой защищенности страны. Так как с целью данного следует установление максимального степени тарифных ставок импортных пошлин, что при обычном функционировании экономики не будет подниматься и в последующем имеет возможность быть снижен. К ним в главную очередность относятся аграрное производство, пищевая индустрия.

Таможенно-тарифное регулирование фокусируется на содействии целям и вопросам внешнеэкономической деятельности, а также на содействии безопасности страны и защите национальных интересов. Методы таможенно-тарифного регулирования более уместны для характера рыночных отношений и следовательно, играют ключевую роль в регулировании внешнеэкономической деятельности в современных условиях. В современных условиях таможенно-тарифная политика должна стать эффективным инструментом для постепенного преодоления негативных событий в экономическом развитии страны.

Государство должно создать такие условия для ведения хозяйствования в стране, чтобы позволить предпринимателям продвигать свою предпринимательскую деятельность во всех формах собственности. Это может повлиять на экономическую безопасность.

Многоплановость и особенность воздействия таможенного тарифа в формировании внешнеторговых взаимоотношений и экономики в полном требуют от государства взвешенного подхода к установлению уровня пошлин, предусматривающего всю комплекс вероятных последствий. Мониторинг механизма таможенно-тарифного регулирования при этом должен быть стабильным, так как необходимо осуществлять исследование результатов изменения ставок таможенных пошлин с целью экономики в целом и обеспечения экономической безопасности страны.

Выводы

Все вышесказанное является, по нашему мнению, достаточным основанием для следующих выводов. Мы считаем, что снижение ставок таможенных пошлин приведет к увеличению импорта на таможенную территорию государства. Низкие ставки таможенных пошлин, таким образом, позволят конечным потребителям снизить цены на иностранные товары; потребители смогут покупать большие объемы на внутреннем рынке и выбирать оптимальный вариант для себя. Кроме того, мы считаем, что наличие импортных товаров на таможенной территории страны начнет стимулировать отечественных

производителей к повышению качества их продукции. Они начнут инвестировать в модернизацию производства. А главное, государство будет пополнять свой бюджет по-прежнему: уменьшенные ставки таможенных пошлин будут привлекать большое количество импортеров, и размер платежей в бюджет будет соответственно увеличиваться.

Таким образом, снижение ставок таможенных пошлин в обмен на увеличение суммы собранных таможенных платежей позволит государству в будущем пополнять свой бюджет. Это позволит правительству обеспечить стабильный экономический рост. В условиях развитого и стабильного экономического развития АР достигнет высокого уровня экономической безопасности. Внешнеэкономическая деятельность любого государства обычно ориентирована на решение национальных проблем и тесно связана с развитием отечественной экономики и ее эффективностью. Ради достижения этих конечных целей государства нередко идут на некоторые потери, что приводит к ограничению определенных доходов для достижения более высоких результатов, основанных на общем росте национальной экономики. Недобор денег с внешнеэкономической деятельности может быть с избытком компенсирован стране повышением доходов от внутренней экономики, в случае если снижение прибыли способно дать серьезный результат на стадии фактического применения импортной техники и технологий.

Прибыли от внешнеторговой деятельности и от внутренней экономики взаимосвязаны, и снижение одних доходов может быть с избытком компенсировано повышением других. Данная связь устанавливает потребность выровненного подхода к планированию прибыли государства с конечной целью оптимизации общего дохода. Особую значимость в системе единого экономического механизма регулирования внешнеэкономической деятельности играет система импортных и экспортных пошлин. Таможенные пошлины формируются в согласовании с критериями внешнеэкономической деятельности, и, вместе с тем, отображают характерные черты государственной экономики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Графова Е.М. Таможенно-тарифная политика Республики Беларусь как инструмент обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации мировой экономики. Мир экономики и права. 2010. № 3. с. 29.
2. Мусаев В.А. Таможенные инструменты обеспечения экономической безопасности. Журнал KANT, Выпуск № 2 (8), 2013, с. 42-44.
3. Новиков В. Е. Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности и таможенная стоимость. М. : БИНОМ, 2012, 240 с.
4. Эфендиев О.Ф., Алиев Э.А. Внешнеэкономическая деятельность современного Азербайджана: учебное пособие. Баку : Издательско-полиграфическое предприятие "Зардаби Limited", 2007, 327 с.
5. Cassese S. Research Handbook on Global Administrative Law. Edward Elgar Publishing, 2016, 608 p.
6. Cavusgil S.Tamer, Gary Knight. International Business. Pearson Australia, 2014, 657 p.
7. Trebilcock Michael, Robert Howse, Antonia Eliason. The Regulation of International Trade: 4th Edition. Routledge, 2013, 912 p.
8. URL: <https://media.az/economy/1067743613/vyros-vneshnetorgovyy-oborot-azerbaydzhana/>
9. URL: <http://www.stat.gov.az>

АЛІЄВ ВУГАР ІСМАЇЛ ОГЛІ *

* Кандидат економічних наук, доцент, Бакинський державний університет, AZ 1073, Азербайджан, м. Баку, Пр-т Іншаатчилар 2, e-mail: vuqar.dgk@gmail.com

МИТНО-ТАРИФНА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Форми і методи регулювання зовнішньоекономічних зв'язків визначаються з урахуванням особливостей даної держави. Але у всіх випадках держава повинна захищати свої національні інтереси і сприяти соціально-економічному розвитку свого населення. Глобалізація створює нові можливості для учасників глобального співтовариства, але в той же час веде до посилення ризиків і зовнішніх загроз для функціонування національних економік. В сучасних умовах забезпечення економічної безпеки держав не може бути досягнуто без широкого співробітництва на всіх рівнях, оскільки значна і зростаюча частина проблем не може бути вирішена тільки з використанням національних інструментів і механізмів. В умовах глобалізації світових економічних відносин конкурентоспроможність вітчизняних товарів, послуг, підприємств та держави в цілому є комплексним показником, який визначає наше майбутнє.

Ключевые слова: глобалізація, митний тариф; економічна безпека; адміністративні методи; механізм; зовнішньоекономічна діяльність; контрабанда.

ALIEV VUGAR ISMAIL OGLY *

* Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Baku State University, AZ 1073, Azerbaijan, Baku, Innaatchilar Ave. 2, e-mail: vuqar.dgk@gmail.com

CUSTOM-TARIFF POLICY DURING GLOBALIZATION AS A KEY ELEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE AZERBAIJANI REPUBLIC

The forms and methods of regulating foreign economic relations are determined taking into account the characteristics of the state. But in all cases, the state must protect its national interests and promote the socio-economic development of its population. Globalization creates new opportunities for participants in the global community, but at the same time leads to increased risks and external threats to the functioning of national economies. In modern conditions, the economic security of states can not be achieved without broad cooperation at all levels, since a significant and growing part of the problems can not be solved only through the use of national

tools and mechanisms. In the context of globalization of world economic relations, the competitiveness of domestic goods, services, enterprises and the state as a whole is a complex indicator that determines our future.

Keywords: globalization; customs tariff; economic security; administrative methods; mechanism; foreign economic activity; contraband.

REFERENCES

1. Grafova, Ye.M. (2010) Tamozhenno-tarifnaya politika Respubliki Belarus' kak instrument obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti v usloviyakh globalizatsii mirovoy ekonomiki [Customs and tariff policy of the Republic of Belarus as a tool for ensuring economic security in the context of globalization of the world economy] // Mir ekonomiki i prava. № 3. с. 29.
2. Musayev, V.A. (2013) Tamozhennyye instrumenty obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti [Customs instruments for ensuring economic security]. Zhurnal KANT, Vypusk № 2 (8), с. 42-44.
3. Novikov, V. Ye. (2012) Tamozhenno-tarifnoye regulirovaniye vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti i tamozhennaya stoimost' [Customs and tariff regulation of foreign economic activity and customs value]. М.: BINOM, 240 s.
4. Efendiyev, O.F., Aliyev, E.A. (2007) Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost' sovremennogo Azerbaydzhana: uchebnoye posobiye [Foreign economic activity of modern Azerbaijan]. Izdatel'sko-poligraficheskoye predpriyatiye "Zardabi Limited", 327 s.
5. Cassese S. Research Handbook on Global Administrative Law. Edward Elgar Publishing, 2016, 608 p.
6. Cavuşgil S.Tamer, Gary Knight. International Business. Pearson Australia, 2014, 657 p.
7. Trebilcock Michael, Robert Howse, Antonia Eliason. The Regulation of International Trade: 4th Edition. Routledge, 2013, 912 p.
8. URL : <https://media.az/economy/1067743613/vyros-vneshnetorgovyy-oborot-azerbaydzhana/>
9. URL : <http://www.stat.gov.az>

Надійшла 10.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., доцент Бобиль В.В., професор кафедри економіки та менеджменту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор економічних наук, доцент Паршин Ю.І.

УДК 65.011

БАЙГУШЕВ В.В.*

*докторант, Дніпровський університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна, e-mail: vladimir.baigushev@rambler.ru

СТАН І НАПРЯМОК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ВИРОБНИКІВ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ

Мета. Виконати дослідження стану виробництва автотранспортних засобів українськими підприємствами і обґрунтувати напрями їх подальшого розвитку в умовах сучасного національного ринку. **Методика.** Для дослідження використана загальна теорія систем і системний аналіз. **Результати.** Визначено, що за період 2009 – 2018 р.р. виробництво автотранспортних засобів в Україні має принципові ознаки невизначеності та запропоновані напрями сталого конкурентоспроможного розвитку. **Наукова новизна.** Розроблені та визначені кількісні оцінки показників стану невизначеності виробництва автотранспортних засобів в галузі. **Практична значимість.** Визначено конкурентні переваги напрямку подальшого розвитку українських підприємств для виробництва автотранспорту на прикладі бізнесу ЗАТ "Єврокар".

Ключові слова: господарська діяльність; невизначеність; автотранспортні засоби; конкурентоспроможність; ринкове середовище

Постановка проблеми

Міжнародна криза, що почалася в 2008 році, та політичні події в Україні в 2013 - 2014 роках дуже вплинули на стан виробництва та продаж автотранспортних засобів українськими підприємствами. З 2009 року по теперішній час обсяги виробництва українських виробників автотранспортних засобів різко скоротилися та в 2017 році склали 8586 одиниць, а в 2018 році 6623 одиниць. При цьому продажі автотранспортних засобів в Україні в 2017 році склали близько 95317 одиниць, а в 2018 році 96302 одиниць. Таким чином, відсоткова частка продажу автотранспортної продукції, виробленої на підприємствах України за 2017 – 2018 роки орієнтовно становить (9 - 6,8)%. У той же час даний показник до 2008 року був більше приблизно в 5 разів. Можливими причинами різкого падіння обсягів власного виробництва автотранспортних засобів і частки продажів автотранспортних засобів власного виробництва є складний стан економіки України в цілому. При цьому не можна заперечувати, що існують й інші причини даного стану, які є наслідком стратегії поведінки українських виробників автотранспортних засобів. Ці можливі причини, які залежать від стратегій самих суб'єктів господарювання, є складними та, на мій погляд,

не досліджені. В цілому стан галузі з виробництва та продажу українських автотранспортних засобів (легкові та вантажні автомобілі, автобуси) на ринку України, починаючи з 2009 року та до теперішнього часу, має всі риси невизначеності, а з точки зору подальшого стану галузі є непередбачуваними. Тому оцінка стану та визначення напрямку подальшого розвитку українських виробників автотранспортних засобів в умовах національного ринку є важливою науковою та практичною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В роботі [1] стверджується, що сутність системного підходу розвитку машинобудування (в тому числі і автомобілебудування) в Україні полягає в гармонійному поєднанні пріоритетів ринкових і державних цільових відносин, що підпорядковані певній меті. Тому машинобудування в цілому і, зокрема, автомобілебудування, має стати стратегією соціально - економічного розвитку всієї держави. В роботі [2] вказується, що лідерство на світовому ринку продукції машинобудування забезпечують політика та підтримка держави (спеціалізація,

концентрація, кооперація виробництва, інноваційна товарна та цінова політика) для завоювання нових ринків при реалізації продукції вітчизняних товаровиробників. Проблема становлення національної автомобільної промисловості (в даному сенсі маються на увазі легкові та вантажні автомобілі, автобуси та інші транспортні засоби для дорожнього сполучення) не є новою. На теперішній час проблема становлення автомобільної промисловості (далі - автопрому) успішно вирішена в багатьох країнах, де її

становлення відбувалося з нижчого початкового рівня розвитку. У табл.1 надані приклади стану автопрому країн, які забезпечили національному автопрому вихід на стабільне виробництво та високу міжнародну конкурентоспроможність, з однаковою або меншою кількістю населення у порівнянні з Україною. При цьому, крім трудових ресурсів, Україна повністю забезпечена й іншими природними ресурсами для успішного розвитку автопрому.

Таблиця 1

Виробництво автотранспортних засобів в країнах з аналогічним або меншою кількістю населення за період з 2013 року до 2017 року

Країна	Кількість населення станом на 2017 рік	Кількість одиниць на 1 людину за 2017 рік	Кількість (у тис. одиниць) вироблених автомобілів по роках				
			2013	2014	2015	2016	2017
1.Україна	41 988 958	0,00024	50	29	8	5	10
2.Румунія	19 530 631	0,018	411	391	387	359	359
3.Іспанія	46 528 966	0,061	2 163	2 403	2 733	2 886	2 848
4.Польща	38 313 035	0,018	590	594	661	682	690
5.Канада	36 108 000	0,061	2 380	2394	2 283	2 370	2 200
6.Словаччина	5 449 176	0,18	975	993	1 036	1 040	1 002
7.Чехія	10 637 794	0,13	1 733	1251	1 304	1 350	1 420
Висновок	Український автопром за показником виробництва автотранспортних засобів на одного мешканця країни відстає від Польщі та Румунії в 75 раз, а від Словаччини в 750 раз						

Провідна роль автопрому в загальній структурі машинобудування пояснюється заявами, які дають країни з високим рівнем виробництва автотранспортних засобів, про те, що одне робоче місце в автопромі дає 9 - 12 вакансій у суміжних галузях промисловості. Практичні досягнення в області становлення та виходу на високу міжнародну конкурентоспроможність автотранспортних засобів, що виробляються, збігаються з теоретичними досягненнями в економічній науці з даного питання. Теорія і практика показує, що держава визначає і проводить стратегію становлення та розвитку національного автопрому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою цієї роботи є дослідження стану та напрямків розвитку українських виробників автотранспортних засобів в умовах національного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Представники галузі констатують, що український автопром знаходиться у стані справжньої всеосяжної кризи [3]. Станом на 2017 рік частка вироблених автотранспортних засобів в загальному обсязі їх продаж в Україні (з урахуванням різних даних) становить не більше 6,8 - 9,0 % ринку. У 2008 році частка виробництва автотранспортних засобів в Україні в загальному обсязі їх продаж досягала 42%. Так, в 2017 році, всіма національними виробниками в Україні було вироблено для продажу на внутрішньому та інших ринках 7296 автомобілів (реалізовано на ринку не більше 6900), а обсяг продажів за даними реєстрації склав 80271 автомобілів (частка продажів українських авто становила 8,6%). За даними Асоціації автовиробників України [3], галузь має виробничі потужності для виробництва не більше 400 тис. машин на рік. Так, за даними УкрАвтопрому, продаж нових авто в 2008 році (пік виробництва та продажів

автотранспортних засобів в Україні) складав 623,252 одиниць і тільки завод "ЗАЗ" в 2008 році продав на національному ринку більше

72000 машин (11,6%). Повні дані галузі з джерела [3] наведені в табл.2.

Таблиця 2

Стан автотранспортної галузі України в 2007 і 2008 роках

Рік	Виробництво, тис. одиниць	Експорт, тис. одиниць	Імпорт тис. одиниць	Разом на ринку України тис. одиниць	Первинні реєстрації тис. одиниць
2007	403,2	74,2	343,9	747,1	607,3
Частка, %	54,0	–	46,0	100	81,3
2008	425,7	77,4	489,7	915,4	705,9
Частка, %	46,5	–	53,5	100	77,1

При аналізі табл.2 видно, що у самі найкращі роки частка імпорту на ринку становила 46,0 - 53,5%, в 2008 році вона зросла. При цьому, коли купівельна спроможність населення України була високою, частка автотранспорту, виробленого в Україні, зменшилася з 54% до 46,5%, а пропозиція імпортного автотранспорту зросла з 46,0% до 53,5%, тобто зростання склало 16,3% при падінні частки автотранспорту, виробленого в Україні, на 13,9%. Цілком очевидно, що закупівля імпорту для реалізації провадиться з урахуванням попиту споживачів. У разі виробництва автотранспорту до вимоги попиту споживачів додається вимога мінімізації

витрат, які дуже залежать від масштабу виробництва. Тому попит споживачів був врахований українськими виробниками автотранспорту. Необхідно виконати аналіз залишку нереалізованого автотранспорту, якій склав по роках відповідно 18,7% і 22,9%.

У табл. 3 наведені дані визначення походження залишків нереалізованих автотранспортних засобів в загальному обсязі їх продажів на ринку України за 2007 та 2008 роки. Аналіз даних табл. 3 показує зниження реалізації автотранспортних засобів виробництва України у роки розквіту даної галузі.

Таблиця 3

Аналіз нереалізованих автотранспортних засобів в загальному обсязі їх продажів на ринку України

Рік	Джерело походження автотранспорту				Первинні реєстрації тис. одиниць
	Україна, тис. одиниць		Імпорт, тис. одиниць		
	Виробництво мінус експорт	продаж	завезено	продаж	
2007	329	293,4	343,9	313,9	607,3
Частка, %	–	48,3	–	51,7	100
2008	348,3	266,2	489,7	439,7	705,9
Частка, %	–	37,7	–	62,3	100

Подальший стан виробництва автотранспорту України представлено в табл. 4, 5 і 6, 7.

В даних таблицях наведені показники галузі за обсягами та динамікою виробництва

автотранспортних засобів в Україні, які характеризують галузь з точки зору аналізу її стану за різними показниками.

Обсяги та динаміка виробництва автотранспортних засобів в Україні за 2009 - 2013 роки

Джерело [3] і розрахунки автора; $\pm \Delta$ *,% - зміна відносно попереднього року; $\pm \delta$, од. - зміна відносно попереднього року.

Найменування транспортних засобів	2009	2010	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2011	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2012	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2013	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Легкові автомобілі	65646	75261	9615	14,6	97585	22324	29,6	69687	-27898	-28,6	45758	-23929	-34,3
Вантажні автомобілі	2362	5307	2945	224,7	3331	-1976	-37,2	3142	-189	-5,7	2244	-898	-28,6
Автобуси	1526	2740	1214	79,5	3738	998	36,4	3509	-229	-6,1	2480	-1029	-29,3
Разом по галузі	<u>69534</u>	<u>83308</u>	13774	19,8	<u>104654</u>	21346	25,6	<u>76338</u>	-28316	-27,1	<u>50482</u>	-25856	-33,9

Для аналізу галузі, з точки зору виникнення факторів невизначеності та кризи залучені наступні дані:

- обсяги та динаміка виробництва автотранспортних засобів в Україні, за 2009 – 2013 роки;
- інтервали змін обсягів і динаміки виробництва автотранспортних засобів в

Україні за 2009 – 2013 роки;- обсяги та динаміка виробництва автотранспортних засобів в Україні за 2014 - 2018 роки;

- інтервали змін обсягів і динаміки виробництва автотранспортних засобів в Україні за 2014 - 2018 роки.

Таблиця 5

Інтервали змін обсягів і динаміки виробництва автотранспортних засобів в Україні за 2009 - 2013 роки

Джерело [3] і розрахунки автора

№ п/п Показник по галузі	Інтервал значень по оцінці				
	Відносно стабільні $\pm 10\%$	Нестабільно-залежні $\pm 30\%$	Невизначені $> \pm 30\%$	Середнє значення за 5 років, од./рік (2009 - 2013)	Середнє значення за 2 роки, од./рік (2012 -2013)
Зміни у виробництві автотранспортних засобів в Україні (2010-2013 роки), δ , од./рік, за 4 роки					
1. Легкові автомобілі	відсутні	відсутні	+22324... -27898	70787	57722
2. Вантажні автомобілі	відсутні	відсутні	+2945... -1976	3277	2693
3. Автобуси	відсутні	відсутні	+1214 ... -1029	2799	2994
4. Разом по галузі:	відсутні	відсутні	+21346 ... -28316	76863	63410
Зміни виробництва автотранспортних засобів в Україні (2010 – 2013 роки), % / рік, за 4 роки					
1. Легкові автомобілі	відсутні	відсутні	+ 29,6 ... - 34,3	- 4,7	- 31,45
2. Вантажні автомобілі	відсутні	відсутні	+ 224,7... - 37,2	38,3	- 17,15
3. Автобуси	відсутні	відсутні	+ 79,5 ... - 29,3	20,1	- 17,7
4. Разом по галузі:	відсутні	відсутні	+ 25,6 ... - 33,9	- 3,9	- 30,5

Наведені дані щодо обсягів виробництва легкових, вантажних автомобілів і автобусів за період 2009 - 2013 років мають складну структуру, яка характеризується як зростанням так і спадом виробництва. Так, виробництво

легкових автомобілів в 2010 році в порівнянні з 2009 роком мало зростання з 14,6% на рік, а в 2011 році зростання виробництва, в порівнянні з 2010 роком, складало 29,6% на рік.

Таблиця 6

Обсяги та динаміка виробництва автотransпортних засобів в Україні за 2014 – 2018 роки

*Джерело [3] і розрахунки автора; $\pm \Delta$ *, % - зміна відносно попереднього року*

Найменування транспортних засобів	2014	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2015	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2016	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2017	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %	2018	$\pm \delta$, од.	$\pm \Delta$ *, %
1	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Легкові автомобілі	2594 1	-1981 7	-43,3	565 4	-2028 7	-78,2	434 0	-131 4	-23,2	729 6	2956	68,1	566 0	-1636	-22,4
Вантажні автомобілі	1932	-312	-13,9	174 1	-191	-9,9	603	-113 8	-65,4	486	-117	-19,4	132	-354	-72,8
Автобуси	878	-160 2	-64,6	897	19	2,2	321	-576	-64,2	804	483	150,5	831	27	3,36
Разом по галузі	2875 1	-2173 1	-43,0	829 2	-20459	-71,2	526 4	-302 8	-36,5	858 6	3322	63,1	662 3	-1642	-22,8

Досягнутий максимум виробництва в 2011 році склав 97585 штук. У 2012 році в порівнянні з 2011 роком почалося падіння

виробництва легкових автомобілів, яке досягло в 2013 році 34,3% на рік в порівнянні з 2012 роком.

Таблиця 7

Інтервали змін обсягів і динаміки виробництва автотransпортних засобів в Україні за 2014 - 2018 роки

Джерело [3] і розрахунки автора

№ Показник по галузі	Інтервал значень по оцінці				
	Відносно стабільні $\pm 10\%$	Нестабільно-залежні $\pm 30\%$	Невизначені $> \pm 30\%$	Середнє значення за 2014 -2018	Середнє значення за 2017 -2018
1. Зміни виробництва автотransпортних засобів в Україні (2014 – 2018 роки), % / рік, за 5 років				од./рік	од./рік
1.1 Легкові автомобілі	відсутні	відсутні	+2956...-20287	9778	6478
1.2 Вантажні автомобілі	відсутні	відсутні	-354...-1138	979	309
1.3 Автобуси	відсутні	відсутні	+483...-1602	746	576
1.4 Валовий об'єм галузі	відсутні	відсутні	3322...-21731	11503	7604
2. Зміни виробництва автотransпортних засобів в Україні (2014 – 2018 роки), % / рік, за 5 років				%/рік	%/рік
2.1 Легкові автомобілі	відсутні	відсутні	+ 68,1 ... - 78,2	- 19,8	22,85
2.2 Вантажні автомобілі	відсутні	відсутні	- 9,9...- 72,8	- 36,3	- 46,1
2.3 Автобуси	відсутні	відсутні	+150,5...- 64,6	5,4	76,9
2.4 Разом по галузі:	відсутні	відсутні	+ 63,1...- 71,2	- 22,0	20,15

Зростання виробництва вантажних автомобілів досягло максимуму в 2010 році та склало 224,7% на рік. Максимум виробництва вантажних автомобілів склав 5307 одиниць.

Надалі виробництво вантажних автомобілів мало постійну тенденцію до зниження. Виробництво автобусів в 2010 році склало 2740 одиниць. Зростання виробництва автобусів зберіглося в 2011 році та досягло максимуму. Максимум в кількості вироблених автобусів для 2011 року склав 3738 одиниць. У 2012 році почався етап падіння виробництва автобусів, який дозволив у 2013 році виготовити всього 2480 одиниць. В цілому по галузі виробництво автотransпортних засобів в Україні за 2009 – 2013 роки досягло максимуму в 2011 році – 104 654 одиниць. Потім відбулося зменшення виробництва автотransпортних засобів в цілому по галузі, яке досягло 50482 одиниць або 72,6% від виробництва 2009 року та 48,2% від максимуму виробництва в 2011 році. У липні 2014 року Запорізький автомобілебудівний завод (ЗАЗ) випустив тільки вісім автомашин. 18 липня 2014 року адміністрація заводу прийняла рішення про скорочення 2,1 тис. працівників. В цілому по всіх філіях ЗАЗ скоротив 21 тисячу робочих. Згідно з наказом, в жовтні 2014 року підприємство покинув останній працівник. Аналіз обсягів і динаміки виробництва автотransпортних засобів в Україні за період 2014 - 2018 показує:

- зміна обсягів виробництва автотransпортних засобів в Україні за 2014 – 2018 роки має характер падіння з 28751 одиниць до 6623 одиниць;

- обсяг продажів за 2017 рік усіх автотransпортних засобів становив 95317 одиниць, частка українських виробників 8826 одиниць або 9,26% від загального обсягу продажів;

- обсяг продажів за 2018 рік усіх автотransпортних засобів 92806 одиниць, частка українських виробників 6652 одиниць або 7,2% від загального обсягу продажів.

Отримані дані необхідно порівняти з наявною інформацією за часткою продажів національних виробників Китаю і Південної Кореї на власних ринках продажу автотransпортних засобів. Так, за наявною інформацією, [3] частка імпорту в продажу автотransпортних засобів в Південній Кореї

становить не більше 10,5 - 12,5%. У Китаї частка іномарок у продажу автотransпортних засобів становить 3,5 - 4,5% від загальної кількості проданих автомобілів. Дані цифри вказують на повну відсутність в Україні державної стратегії становлення та розвитку власного автопрому. У вказаних умовах національного ринку основним напрямком розвитку виробництва автотransпортних засобів є приватний бізнес, заснований на приватних інвестиціях із залученням міжнародного лідера в цій галузі. Таким підприємством став завод «Єврокар», побудований в селищі Соломонове Ужгородського району Закарпатської області України. Підприємство «Єврокар» має організаційно-правову структуру непублічного акціонерного товариства (акції розподіляються тільки серед засновників або заздалегідь запланованого певного кола осіб). ЗАТ «Єврокар» має наступні гнучкі конкурентні переваги, які були визначені на стадії формування та отримали подальший розвиток:

- виробництво та реалізація автомобілів Шкода й інших марок Групи «Фольксваген», світового лідера з 2016 року, який випереджає компанії Тойота, Рено-Ніссан, Дженерал-Моторс, що за даними агентства Блумбергс мають 2-е, 3-е і 4-е місця за обсягами продажів на всіх міжнародних ринках автотransпорту;

- низькі витрати на оплату праці робітників і службовців підприємства, при високій кваліфікації, властивій українським фахівцям, що володіють здібностями освоїти декілька технологічних операцій з високою якістю виконання;

- інтегрована система гнучкого управління підприємством відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001: 2008 та сертифікація на відповідність стандартам OHSAS 18001: 2007;

- високо інтегровані канали та пункти реалізації вироблених автомобілів по всій території України через компанію ТОВ «Єврокар», що входить в групу «Атолл Холдинг»;

- гнучкі виробничі потужності заводу складають 80 тис. автомобілів на рік (велика вузлова - 30 тис. авто, дрібна вузлова зборка - 50 тис. авто на рік) з високими можливостями розвитку потужностей і високої адаптацією до коливань попиту покупців;

- гнучкість виробництва заводу забезпечується сучасним обладнанням і лініями "Транссистема" (Польща), "Хропінска Машинобудування" (Чехія), "Ейзенманн" (Німеччина) та інших лідерів виготовлення обладнання для виробництва автомобілів;

- гнучкість виробничого процесу забезпечується сучасною технологією й автоматизованим управлінням на всіх стадіях виробничих операцій;

- залізничний термінал ЗАТ "Єврокар" дозволяє здійснювати транспортне обслуговування для держав Євросоюзу, країн СНД і забезпечує гнучкість процесів зовнішньої логістики;

- завод розташований в двох кілометрах від кордону з Угорщиною, Словаччиною та

близько до технопарку "Соломоново", що дозволяє знизити витрати на доставку машинокомплектів і збільшити швидкодню на виникаючі потреби в реалізації продукції;

- висока інтеграція з технопарком "Соломоново" дозволяє з мінімальними витратами освоювати виробництво нових моделей продукції та забезпечувати як стійкість наявних конкурентних переваг, так і розвиток нових конкурентних переваг.

Постійна увага до конкурентних переваг ЗАТ "Єврокар" дозволило вийти на нові рівні конкуренції на національному ринку України.

У табл.8 наведено дані конкурентного стану ЗАТ "Єврокар" на національному ринку.

Таблиця 8

Місце продавців за обсягами продажів в порядку убування на Українському ринку за період 2014 -2018 років SKODA - виробник ЗАТ "Єврокар"

Джерело [1] і розрахунки автора VW* - Фольксваген. Продажі автомобілів SKODA в 2015 році – 2172 од., автомобілів KIA в 2014 році – 3770 од., в 2015 році – 2014 од., автомобілів NISSAN в 2014 році – 4753 од., в 2016 році - 3444 од., автомобілів АвтоЗА3 у 2017 році – 1708 од., в 2018 році – 523 од.

Місце продавців по рокам	Роки, назва продавців та кількість одиниць				
	2014	2015	2016	2017	2018
1	TOYOTA 10296	TOYOTA 4903	TOYOTA 7668	TOYOTA 9615	TOYOTA 9831
2	GEELY 9365	RENAULT 4215	RENAULT 6389	RENAULT 8652	RENAULT 7051
3	АвтоЗА3 7908	АвтоЗА3 2868	VW* 5001	VW* 6082	VW* 5394
4	HYUNDAI 5511	NISSAN 2659	SKODA 4145	SKODA 5639	NISSAN 4741
5	VW* 5419	FORD 2608	KIA 3982	KIA 5310	SKODA 4332
6	RENAULT 5256	HYUNDAI 2556	HYUNDAI 3396	HYUNDAI 4283	HYUNDAI 4121
7	SKODA 5219	VW* 2299	АвтоЗА3 2758	NISSAN 4250	KIA 3685

Дані табл.8 показують, що підприємство ЗАТ "Єврокар" в 2014, 2016, 2017, 2018 роках входить в сімку лідерів національного ринку, а в 2016, 2017 та 2018 роках навіть випереджає всесвітньо відомі автомобільні підприємства, а саме: такі як KIA, Хендай в 2016 та 2017 роках, Ніссан - в 2017 році.

Висновки та напрямки подальших досліджень

1. Виробництво автотранспортних засобів в країнах з аналогічною або меншою

кількістю населення, у порівнянні з Україною, за період з 2013 року по 2017 рік, показує високу ефективність стратегій становлення автопрому в даних країнах, табл.1.

2. Наведені дані стану автотранспортної галузі України в найкращому періоді

в 2007 і 2008 роках показують, що проблеми низької конкурентоспроможності автомобілів українського виробництва мали негативну тенденцію, табл.2.

3. Світова економічна криза з кінця 2008 року і політичні події 2013 - 2014 років різко зменшили купівельну спроможність

населення України, що призвело до значного падіння попиту на автотранспортну продукцію і різкого зниження обсягів виробництва українських автотранспортних засобів, табл. 4,5,6,7.

4. Для кількісної оцінки показників стану діяльності суб'єктів господарювання та ринкового середовища при виникненні ознак невизначеності в даному дослідженні пропонується визначення зміни обраних параметрів і середніх значень їх показників з оцінкою наступних інтервалів: відносно-стабільні - $\pm 10\%$, нестабільно-залежні - \pm

30%, невизначені - $> \pm 30\%$. Дані оцінки підвищують ефективність стратегічного планування на підприємстві в умовах невизначеності ринкового середовища.

5. Теоретичний і практичний досвід ЗАТ "Єврокар" показує високу ефективність означеного напрямку розвитку українських виробників автотранспортних засобів в умовах національного ринку. Результати цього напрямку розвитку українського виробника автотранспортних засобів ЗАТ "Єврокар" наведені в табл.8.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Романенко В.А. РОЗВИТОК МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД. / В.А. Романенко. Економіка України. - Київ, 2013. - 10 (615). - С.56 - 66.
2. Герасимчук В.І. ФАКТОРИ ЛІДЕРСТВА НА СВІТОВОМУ РИНКУ МАШИНОБУДІВЕЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ. В.І. Герасимчук. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2015, № 3. - С.84 - 104.
3. Асоціація українських автомобільних виробників «Укравтопром». Статистика. Продаж нових легкових автомобілів по маркам в 2007 - 2018 роках. Перші реєстрації нових автомобілів в Україні за марками (в одиницях). URL: <http://ukrautoprom.com.ua/ru/statistika/statistika-2018>

БАЙГУШЕВ В.В.*

*докторант, Дніпровський університет залізничного транспорту шимени академіка В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна, e-mail: vlodimir.baigushev@rambler.ru

СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ АВТОТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА

Цель. Выполнить исследования состояния производства автотранспортных средств украинскими предприятиями и обосновать направления их дальнейшего развития в условиях современного национального рынка. **Методика.** Для исследования использована общая теория систем и системный анализ. **Результаты.** Определено, что за период 2009 - 2018 г.г. производство автотранспортных средств в Украине имеет принципиальные признаки неопределенности и предложены направления устойчивого конкурентоспособного развития. **Научная новизна.** Разработаны и определены количественные оценки показателей состояния неопределенности производства автотранспортных средств в отрасли. **Практическая значимость.** Определены конкурентные преимущества направления дальнейшего развития украинских предприятий для производства автотранспорта на примере бизнеса ЗАО "Еврокар".

Ключевые слова: хозяйственная деятельность; неопределенность; автотранспортные средства; конкурентоспособность; рыночная среда

BAIGUSHEV V.V.*

*Doctoral student, Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Street Lazaryan, 2, 49010, Dnipro, Ukraine, e-mail: vlodimir.baigushev@rambler.ru

STATE AND DIRECTION OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MANUFACTURERS OF MOTOR VEHICLES IN THE CONDITIONS OF THE NATIONAL MARKET

Aim. To carry out a study of the state of production of vehicles by Ukrainian enterprises and to justify the directions of their further development in the conditions of the modern national market. **Methodology.** For research the General theory of systems and the system analysis is used. **Results.** It is determined that for the period (2009 – 2018) the production of motor vehicles in Ukraine has fundamental signs of uncertainty and proposed directions of sustainable competitive development. Scientific novelty Quantitative estimates of indicators of uncertainty in the production of vehicles in the industry have been developed and determined. **Practical relevance.** Competitive advantages of the direction of further development of the Ukrainian enterprises for production of motor transport on the example of business of CJSC Eurocar are defined.

Keywords: vehicles, uncertainty, industry, production, purchasing power, market.

REFERENCES

1. Romanenko V.A.(2013). DEVELOPMENT of ENGINEERING IN UKRAINE. [EGET IPSUM IN UCRAINA]:SYSTEM APPROACH.[RATIO ADVENTU] / V. A. Romanenko.[V. A. Romanenko]. Economy of Ukraine[Oeconomia Ucraina]. Kiev[Kioviensis], 2013. 10 (615). P.56 - 66.
2. Gerasimchuk V.I.(2015) FACTORS of LEADERSHIP ON the WORLD MARKET of ENGINEERING PRODUCTS.[FACTORES DUCTU MUNDI FORUM IPSUM PRODUCTS]. /V. I. Gerasimchuk.[V. I. Gerasimchuk] Marketing & management innovation,[Ipsum ego innovatio procuratio] 2015, № 3. P. 84...104.
3. Association of Ukrainian automobile manufacturers "Ukravtoprom"[Societas Ucraina car fabrica "Ukravtoprom"]. Statistics. Sale of new cars by brand in 2007... 2017 [Statistics. Sale novum cars per notam in 2007 ... 2017]. The first registration of new cars in Ukraine by brand (in units) [Primum registration of new cars in Ucraina, per notam (unitates)]. URL: <http://ukravtoprom.com.ua/ru/statistika/statistika-2018>

Надійшла 15.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., доцент, Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова І.В. Станкевич, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інженерного інституту ЗНУ, д.е.н., проф. Метеленко Н.Г.

УДК 656.029.4

БЄЛОВА А.І.^{1*}, НОВАЛЬСЬКА Н.І.², ОРЛОВСЬКА О.В.³

1* д.е.н., професор, Кафедра Економіки і менеджменту ДСП «Інститут інноваційної освіти» Київського національного університету будівництва і архітектури, Повітрофлотський проспект, 31, Київ, 03680, Україна, e-mail: allal64@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-4106-7351

2 к.е.н., доцент, Кафедра Організації авіаційних робіт і послуг Національного авіаційного університету, проспект космонавта Комарова 1, Київ, 03058, Україна, e-mail: naduch@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-6331-9217

3 к.е.н., доцент, Кафедра Гуманітарної та соціально-економічної підготовки Львівської філії Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна, 49010, Україна, Дніпро, вулиця ак. В. Лазаряна 2, e-mail: entony1972@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-7225-0717

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

Мета. Розглянуто стан та тенденції змін в питанні розвитку мультимодальних перевезень в Україні. Досліджено існуючу систему міжнародних транспортно-комунікаційних зв'язків України. Розглянуті питання перспектив розвитку контейнерних перевезень вантажів. Визначено основні проблеми, які гальмують розвиток мультимодальних перевезень в Україні, а також окреслено необхідні заходи щодо їх усунення. **Метою дослідження** є процес організації мультимодальних перевезень залізничним транспортом, виявлення проблем розвитку у сучасних умовах. **Метод** дослідження полягає у аналізі явищ та процесів, що відбуваються в процесі організації мультимодальних перевезень. **Результати:** проведено дослідження стану мультимодальних перевезень в Україні, окреслені основні проблеми. **Практичне значення:** визначені переваги та запропоновані шляхи організації мультимодальних перевезень в Україні

Ключові слова: мультимодальні перевезення; транспорт; вантаж; транзит; контейнерні перевезення; транспортна система; транспортування

Постанова проблеми

В умовах зростання товарообігу між країнами ЄС та країнами Південної Азії і Близького Сходу, а також враховуючи транзитні можливості України, перспективи розширення зовнішньоекономічних відносин України із вище зазначеними країнами, підвищується значимість питання розвитку мультимодальних перевезень.

Позитивний досвід провідних країн світу підтверджує, що наявність розвиненої транспортної структури та розвиненої системи мультимодальних логістичних центрів, дає можливість збільшити внутрішні та транзитні вантажні потоки, і таким чином підвищити привабливість та рейтинг країни в міжнародній системі перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питання мультимодальних перевезень проводиться значним колом науковців, зокрема: О.О. Бакаєв, В.Г. Дідик, С.В. Милославська, В.П. Мироненко, Л.Б. Міротін, О.Є. Соколова та ін. Загальні питання щодо низького рівня розвитку інтермодальних, мультимодальних перевезень, транспортно-логістичної системи надалі залишаються невирішеними та потребують якнайшвидшого розв'язання

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

В останні роки у світі спостерігається стійка тенденція до глобалізації ринку товарів

та послуг. Це призводить до необхідності використання ефективних технологій транспортування продукції від виробників до споживачів. Нині дві третини перевезень вантажів у світі здійснюється у змішаних сполученнях, а найпоширенішою серед таких технологій є технологія мультимодальних перевезень. Дослідження даної моделі перевезень, визначення перспектив розвитку мультимодальних перевезень та їх впливу на стан економіки країни є основними завданнями статті.

Виклад основного матеріалу дослідження

Мультимодальні (змішані, або ті, що виконуються не менш ніж двома різними видами транспорту з укладанням одного договору) перевезення вантажів передбачають комбінування різних видів транспорту (наземного, водного, повітряного), які мають узгоджуватись як із наявністю потужностей з транспортування, так і в часі перевезень.

На даний час країни Європейського Союзу реалізують транспортну політику, яка має за мету забезпечити формування таких характеристик транспорту, як енергоефективність та екологічна мобільність. Досягнення визначеної мети досягається шляхом активного застосування технології мультимодальних перевезень, тобто комбінованого поєднання кількох видів транспорту при перевезенні вантажів.

Мультимодальні перевезення є одним із головних напрямів сучасної європейської транспортної політики, що покликаний знизити негативні наслідки вантажних перевезень шляхом зменшення викидів вуглекислого газу до атмосфери, зменшити затори, скоротити кількість нещасних випадків тощо.

В сучасній світовій практиці мультимодальні системи логістики активно застосовуються, що суттєво призводить до мінімізації витрат на перевезення вантажів. В XXI столітті 2/3 вантажних перевезень в країнах Європи та в США здійснюється в змішаному сполученні. Мультимодальні перевезення організуються як для внутрішнього, так і зовнішнього сполучення.

Можна визначити наступні основні переваги мультимодальних перевезень:

1. доставка вантажів отримувачам за принципом «від дверей до дверей», що надає можливість здійснити вибір оптимальної

схеми доставки вантажу, забезпечує гнучкість складання маршруту та ін.;

2. застосування різних типів контейнерів з урахуванням розмірів, хімічних та технічних характеристик вантажу, де контейнеризація є невід'ємною складовою технологічного процесу доставки вантажу мультимодальним транспортом;

3. оптимізація сукупних витрат на доставку вантажу завдяки скоординованій та узгодженій роботі різних елементів транспортної інфраструктури;

4. суттєве зменшення часу, необхідного для вирішення митних та різноманітних бюрократичних процедур, погодження питань щодо організаційно-правових та технічних аспектів транспортування вантажу, зростання рівня збереженості вантажу та безпеки його транспортування за рахунок організації перевезень однією компанією – оператором транспортних послуг [1];

5. зменшення термінів доставки та оптимізації маршруту відправки вантажу, який визначається з використання системи логістичних показників;

6. можливість сполучення між країнами та континентами, оскільки мультимодальні перевезення передбачають застосування мінімум двох видів транспорту (це можуть бути різні варіанти поєднання автомобільного, повітряного, річкового та морського транспорту).

Потреба в активному застосуванні мультимодальних перевезень вантажів в Україні викликано такими економічними факторами, як: необхідність розширення географії та обсягів зовнішньої торгівлі, незадовільний стан автомобільний доріг, необхідність розширення асортименту вантажів, покращення умов постачання та збереження вантажу під час його транспортування та проведення вантажно-розвантажувальних робіт, оптимізації маршрутів доставки.

В існуючій системі міжнародних транспортно-комунікаційних зв'язків Україна об'єктивно виходить за межі власних інтересів у зв'язку з її географічним розташуванням, тяжінням до географічного центру Європи. Територію України можна визначити як транстериторіальну зону, яка має найбільший коефіцієнт транзитності - 3,75 бали згідно із

оцінкою Британського інституту з проблем транспорту Рендел (рис. 1). Для порівняння цей показник для Польщі визначено на рівні 2,92 бали, що становить друге місце серед країн Європи після України. Транзитний

потенціал України визначає пріоритети розвитку країни в системі міжнародних зв'язків. Необхідно зазначити, що Україна має спільні кордони з шістьма країнами.

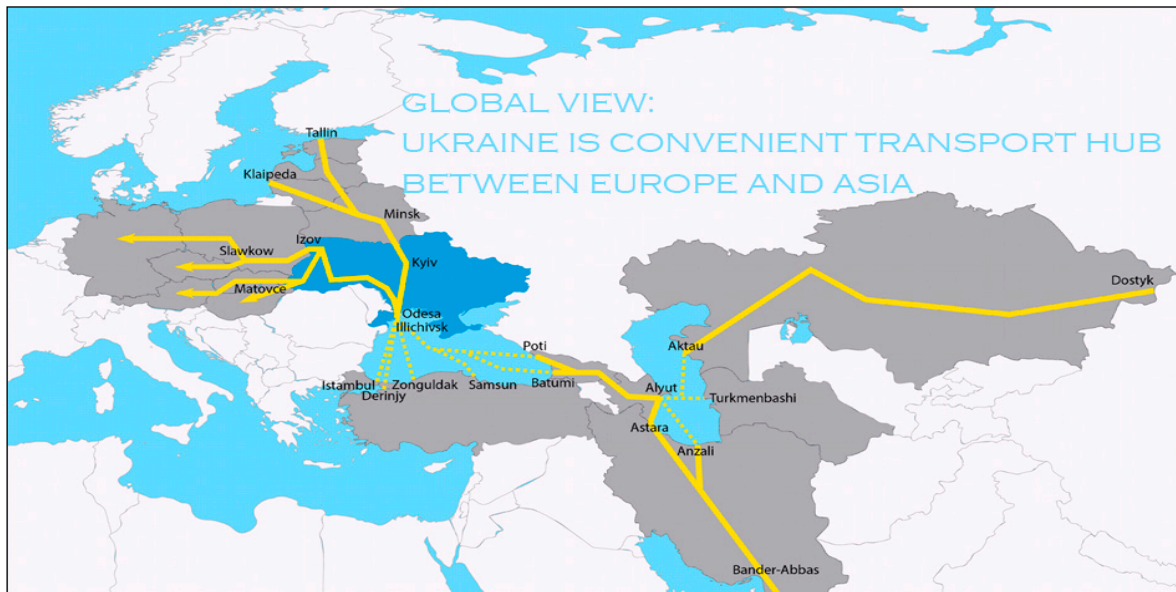

Рис. 1. Транзитні можливості України [5]

Територією України проходить шість міжнародних транспортних коридорів: європейський транспортний коридор №3, 5, 7, 9; трансконтинентальні транспортні коридори «Балтика – Чорне море», «Європа – Азія»; коридори Організації співробітництва залізниць (ОСЗ) № 3, 4, 5, 7, 8, 10 [2]. Використання транспортних шляхів сполучення на схід через територію Росії на даний час є неактивним через вплив політичних факторів.

Разом із тим слід зазначити, що транзитний потенціал нашої держави не використовується в повній мірі через низький рівень розвитку транспортно-логістичних технологій в Україні, застарілу транспортну інфраструктуру (складські приміщення, вантажно-розвантажувальні потужності). На даний час маємо загальне технологічне відставання транспортної системи України від Транс'європейської транспортної мережі [2].

Більш ніж 96% транзитних перевезень територією України здійснюється сухопутними шляхами, з них 80% припадає на залізничні перевезення, 16% автомобільні, 2% морські.

У межах України перевезення контейнерів здійснюється у відповідності до основних положень Правил перевезення вантажів в

універсальних контейнерах та Правил перевезення вантажів у спеціальних та спеціалізованих контейнерах відправників та одержувачів.

В 2018 році за даними Укрзалізниці на постійні основи курсувало 17 контейнерних поїздів, з них 7 транзитних. Обсяги перевезень контейнерними поїздами в цілому становив 334963 ДФЕ (двадцяти фунтовий еквівалент), що на 13% більше ніж у попередньому році. Разом з тим частка перевезень транзитними поїздами в зазначений період 29% або 95700 ДФЕ. Зростання в 2018 р. в порівнянні з 2017 р. відбулося за всіма видами сполучень: транзитні – на 24%, експортні – на 17%.

Великі можливості для транспортування вантажів залізницею пов'язані з відкриттям у 2018 році нового Бескидського тунелю, через який пролягає П'ятий міжнародний транспортний коридор. Увага приділяється в цілому розвитку залізничного сполучення з країнами Євросоюзу.

Одним із найпоширеніших видів комбінованих перевезень є контейнерні та контрейлерні потяги, які формуються на території як України («Вікінг», «Зубр»), так і інших країн. Розвитку контейнерних перевезень сприяють, насамперед, сезонні

обмеження руху великовантажних автомобілів (експерти вважають, що пересування автодорогою одного вантажного автопоїзду завдає екологічної шкоди, яка дорівнює шкоді від проходження до 160 тис легкових автомобілів), обмеження часу перебування водіїв за кермом автомобіля, вимоги до безпеки перевезення вантажу.

Поїзд комбінованого транспорту «Вікінг» курсує з 2003 року, а з 2012 року до проекту долучилися Болгарія, Молдова, Румунія, Грузія, Азербайджан. Це дало можливість поєднати інфраструктуру морських контейнерних ліній та контейнерних ліній Балтійського регіону з регіонами Чорного моря, Середземноморського та Каспійського морів. Контейнерний поїзд «Зубр» курсує територією України, Білорусії, Латвії, Естонії, Молдови [4].

У внутрішньому сполученні серед залізничних контейнерних перевезень найбільш популярними в бізнес-середовищі напрямками та обсягами перевезень є Нікополь-Чорноморськ, Київ-Ліски-Чорноморська (курсують з 01.2018 р.) та Одеса-Порт—Рожнятів (курсують з 05.2018 р.). Дані проекти можна вважати досить успішним.

Міністерством інфраструктури України розроблена транспортна стратегія, яка має за мету забезпечити зростання контейнеризації перевезень вантажів до 2030 р. до рівня 20 % від загального обсягу вантажних перевезень.

Для задоволення зростаючого попиту на перевезення контейнерів залізничним транспортом є потреба в розвитку вантажної інфраструктури на станціях, яка на жаль останнім часом призвела до занепаду, а автомобільний транспорт став найбільш конкурентоспроможним.

В 2018 році транзит контейнерних вантажів морськими портами України становив 46,4 тис. TEU (умовна одиниця виміру, яка відповідає 6,1 м інтермодального ISO-контейнера). В 2019 році цей показник суттєво збільшився в порівнянні з попереднім роком (на 42%). Морські порти Одеси (термінал ДП «КТО», «Бруклін-Київ Порт»), Чорноморська («Іллічівський морський рибний порт») і Південного («ТІС-КТ») сформували регіональний контейнерний хаб на східному побережжі Чорного моря. В 2019 р. до торговельних портів України заходили морські судна 15 найбільших судноплавних компаній світу.

Слід зазначити, що українські морські торговельні порти за показниками кількості оброблених контейнерів на даний час не включено до топ-100 найбільших портів світу. Разом з тим морські порти України включено до наступних маршрутів океанських сервісів: Bosphours Express Service, ECUMED, ZIM Med Pacific, Middle East.

Для клієнтів транспортних компаній переваги перевезень вантажів у контейнерах пов'язані із зручністю доставки та підвищення рівня збереження вантажу, ніж, наприклад, при транспортуванні у напіввагонах, економія на упаковці, вантажно-розвантажувальних та складських операціях. Контейнерні поїзди мають низку переваг перед іншими видами транспорту, а саме за вартістю, надійністю доставки та мінімізацією часу доставки.

Для створення сприятливого середовища розвитку та покращення якості логістичних послуг і мультимодальних перевезень Європейська Комісія надає Україні технічну допомогу.

На міжнародному рівні відбувається стимулювання подальшого розвитку мультимодальних або змішаних перевезень, зокрема, серед міжнародних організацій варто виокремити Організацію співробітництва залізниць.

Національною транспортною стратегією України, яка ухвалена в 2018 році, Міністерство інфраструктури України зобов'язалося впорядкувати питання стосовно політики розвитку мультимодальних перевезень в Україні, зокрема шляхом розробки та прийняття Закону «Про мультимодальні перевезення» [2]. Це пришвидшить інтеграцію видів транспорту та встановлення взаємосумісності на всіх рівнях транспортної системи в Україні, а мультимодальні перевезення сприятимуть підвищенню безпеки, зменшенню забруднення та покращенню доріг внаслідок меншого навантаження на автомобільний транспорт.

Законопроект «Про мультимодальні перевезення» викликав хвилю активний обговорень в суспільстві оскільки містить ряд неузгодженостей та прогалин. Зокрема, це стосується не односторонніх трактувань термінів, формулювання змісту преамбули, деякі положення «конфлікують» з

міжнародними та національними документами.

Розвиток мультимодальних перевезень на даний час в Україні, як сучасного способу організації доставки вантажів перебуває на початковому етапі розвитку. Через наявність певних проблем, усунення яких передбачає розробку та реалізацію системи відповідних заходів активний розвиток мультимодальних перевезень в нашій державі гальмується. До основних проблем, які гальмують розвиток мультимодальних перевезень в Україні, слід віднести:

- низький рівень правової урегульованості та недосконалість чинної нормативно-правової бази, що регулюють питання здійснення мультимодальних, інтермодальних, комбінованих перевезень;
- високі ризики мультимодальних операторів під час організації мультимодальних перевезень за участю двох і більше видів транспорту на значні відстані;
- відсутність можливості для забезпечення необхідного рівня узгодженості дій всіх учасників перевізного процесу та захисту інтересів держави за кордоном через нерозвиненість мережі представництв українських операторів транспортно-логістичних послуг в інших країнах;
- недостатність професійних кадрів та фахівців у сфері мультимодальних перевезень [3];
- наявні диспропорції між рівнями розвитку об'єктів транспортної інфраструктури різних видів транспорту, що гальмують розвиток контейнерних та контрейлерних перевезень;
- низький рівень розвитку транспортної логістики;
- невідповідність правил перевезення небезпечних вантажів європейським нормам;
- відсутність в Україні розвинутої мережі об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури (у відповідності до розробленого світовим банком індексу ефективності логістики LPI Україна відноситься до групи країн з обмеженим рівнем розвитку логістичної системи).

Визначимо необхідні заходи щодо усунення проблеми розвитку мультимодальних перевезень в Україні:

- удосконалення існуючої нормативно-правової бази та затвердження необхідного пакету законодавчих актів, що регулюють

питання розвитку інтермодальних, мультимодальних перевезень, транспортної логістики (шляхом розробки та прийняття нормативно-правових актів для сприяння та державної підтримки розвитку мультимодальних перевезень, в яких буде визначено відносини між учасниками мультимодальних перевезень, їх права, обов'язки та відповідальність, функції мультимодальних транспортних операторів, умови договору мультимодального перевезення вантажів);

- з метою забезпечення взаємодії різних видів транспорту сприяти на державному рівні розвитку мультимодальних транспортних технологій та інфраструктурних комплексів;
- формування мережі маршрутів регулярних контейнерних/ мультимодальних вантажних поїздів, синхронізованих з маршрутами поїздів держав - членів ЄС;
- створення мережі мультимодальних терміналів, спеціалізованих перевантажувальних комплексів тощо;
- розвиток електронного документообігу з метою забезпечення інформаційної автоматизації транспортного процесу;
- на основі державно-приватного партнерства здійснити розбудову, будівництво та облаштування термінальних пасажирських та вантажних комплексів з мультимодальними технологіями;
- розвиток та уніфікація транспортної інфраструктури як на регіональному, так й на державному рівнях;;
- укладання багатосторонніх угод та розвиток партнерських відносин між Україною та іноземними державами в галузі транспорту та торгівлі;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері комбінованого транспорту;
- впровадження податкових режимів для учасників ринку мультимодальних перевезень;
- уніфікація перевізних документів;
- удосконалення існуючої системи підготовки та перепідготовки фахівців в галузі транспорту.

Вирішення на державному рівні питання щодо сприяння активізації розвитку мультимодальних перевезень в Україні, враховуючи вищенаведені заходи, активізує

процес формування сприятливих умов для успішної реалізації Національної транспортної стратегії України. Таким чином можна очікувати, що розвиток мультимодальних перевезень позитивно вплине на встановлення сталих ділових відносин в сфері транспортно-логістичного бізнесу, оновлення транспортно-логічної інфраструктури в Україні, розвиток мережі нових транспортних коридорів та зростання обсягів транзитних перевезень вантажів, активізації бізнес-діяльності транспортно-експедиційних підприємств.

Завершення розробки нормативно-правових засад здійснення мультимодальних перевезень сприятиме формуванню конкурентоспроможного транспортно-логістичного сектору держави.

Висновки

Таким чином, на даний час основними необхідними умовами забезпечення активного розвитку мультимодальних перевезень в Україні є наявність відповідної нормативно-правової бази, технічних засобів та транспортно-логістичної інфраструктури. Цей вид діяльності економічно та екологічно є вигідним, тому в подальшому поступово набиратиме широкого розповсюдження. Мультимодальні перевезення передбачають застосування сучасних інформаційних систем обміну даними, посилення кооперації та налагодження певного формату економічних відносини між учасниками транспортного

процесу. В зв'язку з цим вирішення окресленого вище питання доцільно здійснювати за двома напрямками: законодавчим (не завершено регламентування чинним законодавством питань мультимодальних перевезень в Україні) та технологічним (стан виробничо-технічної бази та технологічний рівень організації вантажних перевезень за деякими параметрами не відповідають міжнародним стандартам якості).

Активне використання технологій мультимодальних перевезень сприятиме позитивному вирішенню питань активного використання транзитного потенціалу України, покращення стану зовнішньоекономічної діяльності, підвищення економічної ефективності транспортування вантажів за рахунок скорочення витрат та строків доставки вантажів, зниження рівня аварійності на автошляхах, зменшення негативного впливу транспорту на навколишнє природне середовище. Формування транспортної політики України має здійснюватися з урахування як наявного вітчизняного транзитного потенціалу, так і сучасного світового досвіду. Активний розвиток мультимодальних перевезень, як відносно нового для України виду транспортних послуг, є одним із факторів, який сприятиме економічному зростанню держави

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Интегрированная логистика накопительно-распределительных комплексов (склады, транспортные узлы, терминалы): Учебник для транспортных вузов/ Под общ. ред. Л.Б. Миротина. – М.: Экзамен, 2003. – 448 с.
2. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/projects/115>
3. Кириченко Г.І., Стрелко О.Г. Сучасні тенденції розвитку мультимодальної системи перевезення вантажів // Вчені записки НТУ ім. В.Вернадського. Серія технічні науки. - Том 30 (69). – Ч.2. – 2009. - №3. – С. 148-153.
4. Розвиток транспорту з метою відновлення і зростання української економіки // наукова доповідь / за ред. О.І.Никифорок, НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2018. – 200 с.
5. Транзитні можливості України. - Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/content/tmu.html>

БЕЛОВА А.И.^{1*}, НОВАЛЬСКАЯ Н.И.², ОРЛОВСКАЯ А.В.³

1* д.э.н., профессор, Кафедра Экономики и менеджмента ДСП «Институт инновационного образования» Киевского национального университета строительства и архитектуры, Повитрофлотский проспект, 31, Киев, 03680, Украина, e-mail: alal64@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-4106-7351

2* к.э.н., доцент, Кафедра Организации авиационных работ услуг Национального авиационного университета, проспект космонавта Комарова 1, Киев, 03058, Украина, e-mail: naduch@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-6331-9217

3* к.э.н., доцент, Кафедра Гуманитарной и социально-экономической подготовки Львовского филиала Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта им. ак. В.Лазаряна, 49010, Украина, Днипро, улица ак. В. Лазаряна 2, e-mail: entony1972@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-7225-0717

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК В УКРАИНЕ

Цель. Рассмотрены состояние и тенденции изменений в вопросе развития мультимодальных перевозок в Украине. Исследована существующая система международных транспортно-коммуникационных связей Украины. Рассмотрены вопросы перспектив развития контейнерных перевозок грузов. Определены основные проблемы, которые тормозят развитие мультимодальных перевозок в Украине, а также обозначены необходимые меры по их устранению. Целью исследования является процесс организации мультимодальных перевозок железнодорожным транспортом, выявление проблем развития в современных условиях. **Метод исследования** заключается в анализе явлений и процессов, происходящих в процессе организации мультимодальных перевозок. **Результаты.** Проведено исследование состояния мультимодальных перевозок в Украине, очерчены основные проблемы. **Практическое значение:** определены преимущества и предложены пути организации мультимодальных перевозок в Украине

Ключевые слова: мультимодальные перевозки; транспорт; груз; транзит; контейнерные перевозки; транспортная система; транспортировки

BIELOVA A.^{1*}, NOVALSKA N.², ORLOVSKA A.³

1* Doctor of Economics, Professor, Department of Economics and Management, Institute of Innovative Education, Kyiv National University of Construction and Architecture, 31 Povitroflotsky Prospekt, Kiev, 03680, Ukraine, e-mail: allal64@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-4106-7351

2 Candidate of Economics, Associate Professor, Department of Organizational Aviation and Service of the National Aviation University, Cosmonaut Komarov Avenue 1, Kiev, 03058, Ukraine, e-mail: naduch@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-6331-9217

3 Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Humanitarian and Social and Economic Training of the Lviv National University of Dnipropetrovsk National University of Public Transport, Academician V. Lazaryan, 49010, Ukraine, Dnipro V. Lazaryan 2, e-mail: entony1972@ukr.net ORCID ID: 0000-0002-7225-0717

TOPICAL ISSUES OF DEVELOPMENT OF MULTIMODAL TRANSPORTATION IN UKRAINE

Goal. The state and trends of changes in the development of multimodal transportation in Ukraine are considered. The existing system of international transport and communications of Ukraine is investigated. The issues of prospects for the development of container transportation of goods are considered. The main problems that impede the development of multimodal transportation in Ukraine are identified, and the necessary measures to address them are identified. The aim of the study is the process of organizing multimodal rail transport, identifying development problems in modern conditions. **The research method** consists in analyzing the phenomena and processes occurring in the process of organizing multimodal transportation. **Results.** A study of the state of multimodal transport in Ukraine, the main problems are outlined. **Practical value:** certain advantages and ways of organizing multimodal transportation in Ukraine are proposed

Keywords: multimodal transportation; transport; cargo; transit; The container transporting; transport system; transportation

REFERENCES

1. Mirotina L.B. (2003) *Integrirovannaya logistika nakopitelno-raspredelitelnyh kompleksov (sklady, transportnye uzly, terminaly): Uchebnik dlya transportnyh vuzov* [Integrated logistics of storage and distribution complexes (warehouses, transport hubs, terminals): Textbook for transport universities], Ekzamen, Moscow. (in Ukraine)
2. Natsionalna transportna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku (proekt) [National Transport Strategy of Ukraine until 2030 (draft)]. available at : <http://www.mtu.gov.ua/projects/115>. (accessed 7 October 2019).
3. Kyrychenko H.I., Strelko O.H. (2009) Suchasni tendentsii rozvytku multimodalnoi systemy perevezennia vantazhiv [Current trends in the development of a multimodal cargo transportation system]. Vcheni zapysky NTU im. V.Vernadskoho. Seriiia tekhnichni nauky - Scientific notes of NTU them. V.Vernadsky. Technical Sciences Series.- Vol 30 (69). – p.2. No3. pp. 148-153.
4. O.I.Nykyforuk (2018) *Rozvytok transportu z metoiu vidnovlennia i zrostannia ukrainskoi ekonomiky* [Transport Development for the Recovery and Growth of the Ukrainian Economy]. naukova dopovid, NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohozuvannia NAN Ukrainy» - Scientific Report, State Institution «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine». Kyiv. (in Ukraine)
5. Tranzhytni mozhyvosti Ukrainy [Transit opportunities of Ukraine]. available at : <https://mtu.gov.ua/content/tmu.html>. (accessed 5 October 2019).

Надійшла 11.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., проф., декан факультету ЛФ ДНУЗТ В.І. Копитко, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, к.е.н., професор В.О. Озеран

УДК 330.15 :650.615

ШМАТОК Ю.В.*

* здобувач кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій, Державний університет інфраструктури та технологій, вулиця Івана Огієнка, 19, Київ, 02000, Україна, e-mail: lmu.yvs@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7979-3987

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО ПОРТУ

Мета. Провести аналіз впливу діяльності морського порту на навколишнє середовище та здійснити оцінювання екологічного впливу. **Методика.** Для дослідження використані такі методи: таксономії, інтегральний, формалізації, моделювання, економічного аналізу. **Результати.** Розроблений Індекс екологічного впливу порту на морське навколишнє середовище, який включає субіндекс впливу порту на атмосферне повітря, субіндекс впливу порту на водні ресурси та субіндекс впливу порту на процеси утворення відходів. **Наукова новизна.** Запропоновано та обґрунтовано розрахунок Індексу екологічного впливу порту на морське довкілля. Показники, що входять до складу субіндексів, було обрано на підставі аналізу звітів про результати комплексного відомчого моніторингу за станом об'єктів довкілля у районі розташування морського порту. Усі вони є стимуляторами, оскільки їх зростання прямо пропорційно впливає на значення синтетичних показників та загальний рівень екологічного впливу. **Практична значимість.** Запропонований підхід можна використовувати для вирішення проблем негативного екологічного впливу морського порту на довкілля й дозволяє виявляти тенденції впливу та встановлювати характер динаміки, ідентифікацію проблемних місць, на які потрібно буде спрямувати коригуючий управлінський вплив у морському порту.

Ключові слова: морський порт; морське довкілля; індекс екологічного впливу порту; субіндекс впливу порту на атмосферне повітря; субіндекс впливу порту на водні ресурси; субіндекс впливу порту на процеси утворення відходів

Постановка проблеми

Як демонструє практичний досвід, державного екологічного моніторингу наразі недостатньо для забезпечення комплексного контролю, попередження та ліквідації деструктивного впливу діяльності морських портів на довкілля. Для підтримки балансу прибережної морської екосистеми, компаніям, котрі здійснюють там виробничу діяльність необхідно створення власних систем моніторингу. Екологічний моніторинг передбачає оперування потоками первинної та вторинної інформації, аналіз якої дозволяє приймати у подальшому обґрунтовані управлінські рішення. Якщо система збору первинної екологічної інформації в українських морських портах є відносно налагодженою та стандартизованою у рамках відомчого моніторингу, методичні підходи до отримання вторинної екологічної інформації, придатної для моделювання, аналізу та експертизи залишаються недостатньо розробленими. Для того, щоб отримати

об'єктивні дані щодо динаміки впливу діяльності морського порту на довкілля, слід обрати методику, котра дозволяє виявляти тенденції зміни як загального рівня екологічного навантаження, так і за окремими компонентами, ідентифікувати проблемні зони, котрі потребують відповідного управлінського впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед сімейства методів таксономії найбільше застосування знайшла концепція показника рівня розвитку, запропонована З. Хельвігом. Методом таксономії займалися такі вчені Педченко Н.С., Приймак В.І., Плюта В., Кремер Н.Ш., Вербовська Л.С., Петрина М.Ю., Боднар Г.Ф.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою статті є аналіз факторів екологічного впливу морського порту на морське навколишнє середовище та його

оцінка, шляхом розрахунку Індексу екологічного впливу порту.

Виклад основного матеріалу

Аналітичне дослідження екологічних характеристик діяльності морського порту вимагає застосування підходу, котрий, по-перше, врахує чинник обмеженості первинної інформації, побудований на невеликій кількості спостережень, по-друге, дозволить агрегувати значне число різних екологічних параметрів. Для вирішення поставленого завдання у наукових дослідженнях пропонується до використання метод таксономії [1, 2, 3, 4].

Перевагами методу таксономії досліджень є наступні:

- орієнтованість на дослідження об'єктів, котрі характеризуються великою кількістю різномірних параметрів;
- можливість звести багатовимірний статистичний матеріал у часі та просторі до єдиної кількісної характеристики;
- врахування у складі синтетичної величини впливу значень всіх індивідуальних показників;
- придатність для характеристики та ілюстрації змін значень показників, котрі формують синтетичну величину;

– здатність упорядкувати багатомірні об'єкти або процеси відносно заданого нормативного вектора-еталона;

– можливість визначити наявність або відсутність однорідності у сукупності, що досліджується [5].

Множина узагальнювальних екологічних показників буде зведена до одного показника – Індексу екологічного впливу порту ($I_{ЕВП}$).

$I_{ЕВП}$ являє собою безрозмірну величину, що розраховується як середнє арифметичне з трьох таксономічних показників: субіндексу впливу порту на атмосферне повітря ($CI_{атм}$), субіндексу впливу порту на водні ресурси ($CI_{вод}$) та субіндексу впливу порту на процеси утворення відходів ($CI_{відх}$). Таким чином ситуація полікритеріального екологічного оцінювання буде змінена на монокритеріальне оцінювання, що істотно спрощує процес прийняття управлінських рішень. При цьому екологічне оцінювання діяльності порту не закінчується побудовою та розрахунком $I_{ЕВП}$, а передбачає подальше ретельне вивчення системи показників, покладених в основу розрахунку коефіцієнта таксономії

У загальному вигляді алгоритм розрахунку $I_{ЕВП}$ представлено на рис. 1

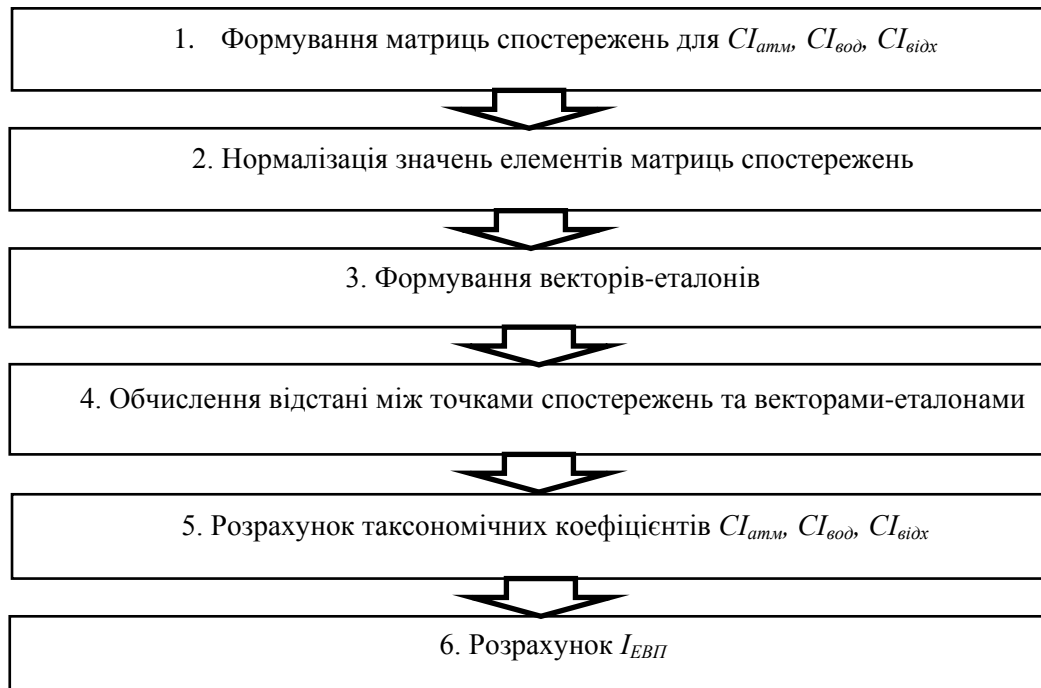

Рис. 1. Алгоритм розрахунку Індексу екологічного впливу порту

Джерело: побудовано автором

Для обчислення таксономічних коефіцієнтів $CI_{атм}$, $CI_{вод}$, $CI_{відх}$ було сформовано систему показників, котрі відображають екологічні аспекти діяльності порту у 2015-2017 рр. (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка показників у складі Індексу екологічного впливу Одеського морського порту

Джерело: складено автором на основі [6, 7, 8]

Назва показника, од. виміру	Значення показника			Середнє значення
	2015 рік	2016 рік	2017 рік	
Субіндекс впливу на атмосферне повітря, $CI_{атм}$				
Середньорічна концентрація пилу, мг/м ³	0,35	0,36	0,35	0,353
Середньорічна концентрація азоту двоокису, мг/м ³	0,070	0,072	0,074	0,072
Середньорічна концентрація сірчистого ангідриду, мг/м ³	0,085	0,09	0,098	0,091
Середньорічна концентрація сірководу, мг/м ³	0,004	0,004	0,004	0,004
Середньорічна концентрація вуглеводів граничних, мг/м ³	0,2	0,2	0,2	0,200
Субіндекс впливу на водні ресурси, $CI_{вод}$				
Безповоротні втрати води, % від загального водоспоживання	5,6	6,5	26,9	12,989
Водовідведення у Чорне море, м ³ /рік	59,6	49,2	50,5	53,100
Показники якості морської води в місці забору, скидання:				
– БСК ⁵ , мг/л	2,22	2,22	2,22	2,220
– азот амонійний, мг/л	0,17	0,17	0,17	0,170
– залізо загальне, мг/л	0,05	0,05	0,05	0,050
– завислі речовини, мг/л	4	4	4,25	4,083
– нафтопродукти, мг/л	0,05	0,05	0,05	0,050
Середньорічні показники якості поверхневого шару морської води в районі розташування порту:				
– водневий показник, рН	7,54	7,54	7,52	7,533
– розчинений кисень, мг/л	10,18	10,3	11,26	10,580
– завислі речовини, мг/л	4,5	4,5	4,4	4,467
– БСК ⁵ , мг/л	2,24	2,23	2,21	2,227
– азот амонійний, мг/л	0,26	0,26	0,22	0,247
– нітриту, мг/л	0,012	0,011	0,009	0,011
– нітрати, мг/л	0,28	0,25	0,18	0,237
– фосфати, мг/л	0,17	0,15	0,12	0,147
– нафтопродукти, мг/л	0,05	0,05	0,05	0,050
– залізо загальне, мг/л	7,54	7,54	7,52	7,533
Результати контролю якості очищених нафтовмісних вод, які відводились в Чорне море з СОБВ:				
– нафтопродукти, мг/л	0,08	0,04	0,08	0,067
– завислі речовини, мг/л	3,21	4	3,5	3,570
– залізо загальне, мг/л	0,05	0,03	0,04	0,040
– АПАР, мг/л	0,06	0,04	0,07	0,057
Субіндекс впливу на процеси утворення відходів, $CI_{відх}$				
Обсяг утворених відходів, т	7225,0	8679,0	8287,5	8063,833
Питома вага відходів I-II класів небезпеки, % у загальному обсязі утворених відходів	0,0078	0,0087	0,0144	0,010
Частка відходів I-II класів небезпеки, що залишилася на території порту на кінець року, %	0,01	0,01	0,03	0,017

де БСК⁵ – біохімічне споживання кисню - це кількість кисню в міліграмах, потрібна для окиснення органічних речовин, що містяться в 1 л води, аеробними бактеріями до CO₂ і H₂O впродовж 5 діб без доступу повітря і світла; СОБВ – станція очистки баластних вод; АПАР - аніонні поверхнево-активні речовини.

Показники, що входять до складу субіндексів, було обрано на підставі аналізу звітів про результати комплексного відомчого моніторингу за станом об'єктів довкілля у районі розташування Одеської філії Державного підприємства "Адміністрація морських портів України" за 2015-2017 рр. [6, 7, 8]. Усі вони є стимуляторами, оскільки їх зростання прямо пропорційно впливає на значення синтетичних показників та загальний рівень екологічного впливу.

Оскільки відібрана множина первинних екологічних показників має різні одиниці виміру, потрібно провести їх нормалізацію, тобто усунути вплив розмірності. Для нормалізації різнорідних величин скористаємося формулою (1):

$$z_i = \frac{x_i}{x_{\text{сеп}}}, \quad (1)$$

де z_i – нормалізоване значення i -го параметра;

x_i – фактичне значення i -го показника;

$x_{\text{сеп}}$ – середнє значення i -го показника.

Шляхом нормалізації значень елементів матриць спостережень з урахуванням їх стимулюючого впливу (табл. 2) було визначено вектори-еталони за формулою:

$$e_{oi} = \max e_{ij} \quad (2)$$

На підставі даних цих еталонів отримаємо наступні координати векторів-еталонів у формалізованому вигляді:

$B_{0CI_{\text{атм}}} = (1,0189; 1,0278; 1,0769; 1,0000; 1,0000)$.

$B_{0CI_{\text{вод}}} = (2,0686; 1,1224; 1,0000; 1,0000; 1,0000; 1,0408; 1,0000; 1,0009; 1,0643; 1,0075; 1,0060; 1,0541; 1,1250; 1,1831; 1,1591; 1,0000; 1,0009; 1,2000; 1,1204; 1,2500; 1,2353)$.

$B_{0CI_{\text{вдх}}} = (1,0763; 1,4009; 1,8000)$.

Наступним кроком для обчислення I_{EVP} є визначення відстаней між спостереженнями у складі субіндексів та їхніми векторами-еталонами за допомогою функції евклідової відстані [4]:

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2} \quad (3)$$

де C_{i0} – відстань між i -тою точкою спостереження (i -им роком) і точкою-еталоном (B_0);

m – кількість j -их параметрів-характеристик;

i – порядковий номер періоду;

z_{ij} – нормалізоване значення j -го параметра i -го періоду;

z_{0j} – нормалізоване значення j -го параметра в еталоні.

На основі обчислених відстаней можна розрахувати значення середньої відстані для всіх точок спостереження до точки-еталона (\bar{C}_0) та середньоквадратичне відхилення цих відстаней (S_0):

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n C_{i0} \quad (4)$$

де \bar{C}_0 – середня відстань всіх точок спостереження до точки-еталона;

n – кількість точок спостереження (років).

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (C_{i0} - \bar{C}_0)^2} \quad (5)$$

$$C_0 = \bar{C}_0 + 2S_0 \quad (6)$$

Отримані у результаті розрахунків параметри-відстані слугують вихідними даними для обчислення прямих таксономічних коефіцієнтів – $D_{CI_{\text{атм}}}$,

$D_{CI_{\text{вод}}}$ та $D_{CI_{\text{вдх}}}$. Кожен із них буде обчислюватися за формулою [9]:

$$D_{CI_i} = \frac{C_{i0}}{C_0}, \quad 0 \leq D_{CI_i} \leq 1 \quad (7)$$

Специфіка прямого таксономічного коефіцієнту полягає у тому, що він є додатним та ймовірність набуття ним значення більше одиниці наближається до нуля. Тобто ступінь екологічного впливу порту на певну складову довкілля є тим вищою, чим ближчими до нуля є значення відповідних субіндексів. Тому для аналітичних потреб пропонуємо

використовувати модифіковану версію показників екологічного впливу порту на атмосферне повітря, водні ресурси та утворення відходів [9]:

$$K_{CI_i} = 1 - D_{CI_i} = 1 - \frac{C_{i0}}{C_0} \quad (8)$$

Його інтерпретація здійснюється оберненим чином: чим ближчим є значення оберненого коефіцієнта до 1, тим вищим є рівень негативного впливу на довкілля за досліджуваною сукупністю ознак.

Для розрахунку Індексу екологічного впливу порту скористаємося формулою:

$$I_{EВП} = \frac{K_{CI_{атм}} + K_{CI_{вод}} + K_{CI_{відх}}}{3} \quad (9)$$

Значення таксономічних показників (рисунок 2) показують, що протягом досліджуваного періоду динаміку впливу Одеського морського порту на довкілля набула яскраво вираженого негативного характеру (табл. 2).

Таблиця 2

Індекс екологічного впливу Одеського морського порту

Джерело: розраховано автором

Рік / Результат	2015	2016	2017
$I_{EВП}$	0,4101	0,5135	0,8965

У 2017 р. $I_{EВП}$ становив 0,8965 проти 0,5135 у 2016 р. та 0,4101 у 2015 рр., що свідчить про посилення сукупної дії екологічно деструктивних факторів більш, ніж удвічі. Незначне уповільнення негативної динаміки спостерігалось за субіндексом впливу порту на водні ресурси: якщо у 2015 р.

$CI_{атм}$ дорівнював 0,6666, то у 2016 р. – 0,6217. Однак вже у 2017 р. його значення зросло на 37% до 0,8565. Суттєве зростання (більш, ніж у чотири рази) відбулося за субіндексами впливу порту на атмосферне повітря та утворення відходів.

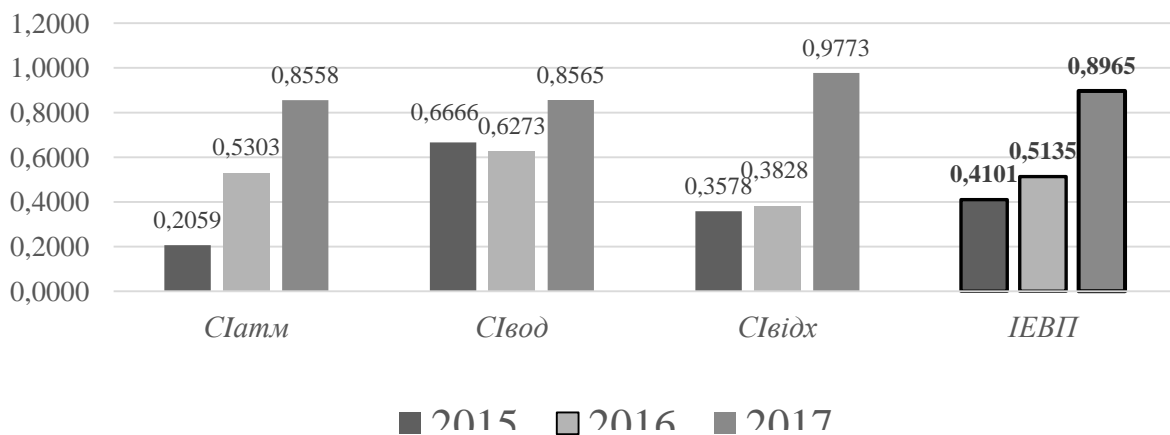

Рис. 2. Динаміка субіндексів та Індексу екологічного впливу Одеського порту на довкілля

Джерело: розраховано та побудовано автором

Таким чином, кожен морський порт може здійснювати дослідження динаміки свого екологічного впливу на довкілля.

$I_{EВП}$ може розраховувати морський порт за формулою:

$$I_{EВП} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{CI_i}}{n} \quad (10)$$

де K_{CI_i} – коефіцієнт впливу порту на певну складову довкілля,

n – кількість досліджених на предмет впливу портом складових довкілля.

Висновки

Універсальність таксономічного методу дозволяє використати його для параметричного оцінювання екологічного впливу морського порту на довкілля, виявлення тенденцій та встановлення характеру динаміки, ідентифікації проблемних місць, на які потрібно буде спрямувати коригуючий управлінський вплив.

Активізація впровадження розвитку екологічного управління в діяльність морських портів вкрай необхідна в сучасних умовах погіршення екології й здоров'я населення, а також посилення міжнародних вимог щодо охорони навколишнього середовища.

Морські порти мають здійснювати розробку і реалізацію тактичних та стратегічних планів, що забезпечать охорону

навколишнього морського природного середовища й покращать раціональність його використання.

Здійснення оцінки екологічного впливу діяльності морського порту на навколишнє середовище дозволить зменшити шкідливий вплив роботи морського порту на атмосферу, водні ресурси, ґрунт, рослинний та тваринний світ, зменшить утворення відходів, знизить шумове, вібраційне, радіаційне навантаження, дозволить більш ощадливо використовувати природні ресурси та енергію.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку нових технологій для екологічних, розумніших, ефективніших транспортних засобів та інноваційних рішень для більш безпечної та стійкої мобільності морських портів з метою підвищення конкурентоспроможності портової транспортної галузі на світовому ринку з підвищенням їх соціальної та екологічної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян С.А. Багатомірний статистичний аналіз в соціально-економічних дослідженнях // С.А. Айвазян. – Економіка і математичні методи. – 1977.
2. Вербовська Л.С., Петрина М.Ю., Боднар Г.Ф. Застосування методу таксономії для визначення рівня розвитку прикордонних територій // Л.С. Вербовська, М.Ю. Петрина, Г.Ф. Боднар / Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013 – №1(37). – С.186-190.
3. Карцева В.В. Обґрунтування порядку визначення таксономічного показника стійкого розвитку підприємств і організацій споживчої кооперації // В.В. Карцева / Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – 2014. – №2(34). – С.66-70.
4. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / Пер. с польск. В.В. Иванова. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 175 с.
5. Педченко Н.С. Гармонізація управління процесом формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації на основі методу таксономії // Н.С. Педченко / Бізнесінформ. – 2012. – №8. – С.11-17.
6. Отчет о результатах комплексного ведомственного мониторинга за состоянием объектов окружающей природной среды в районе расположения ОФ ГП «АМПУ» в 2015 г.
7. Отчет о результатах комплексного ведомственного мониторинга за состоянием объектов окружающей природной среды в районе расположения ОФ ГП «АМПУ» в 2016 г.
8. Звіт про результати комплексного відомчого моніторингу за станом об'єктів навколишнього природного середовища в районі розташування Одеської філії Державного підприємства «Адміністрація морських портів України» в 2017р.
9. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрических исследованиях: Методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта; пер. с польск. В.В. Иванова. Науч. ред. Жуковской. – М.: Статистика, 1980. – 151 с.

ШМАТОК Ю.В. *

* соискатель кафедры кафедры бизнес-логистики и транспортных технологий, Государственный университет инфраструктуры и технологий, улица Ивана Огиенко, 19 Киев, 02000, Украина, e-mail: lmu.yvs@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7979-3987

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОРСКОГО ПОРТА

Цель. Работа посвящена оценке экологического воздействия морского порта на окружающую среду. **Методика.** Для исследования использованы следующие методы: таксономии, интегральный, формализации, моделирования, экономического анализа. **Результаты.** Разработан Индекс экологического воздействия порта на морское окружающую среду, включающий субиндекс влияния порта на атмосферный воздух, субиндекс влияния порта на водные ресурсы и субиндекс влияния порта на процессы образования отходов. **Научная новизна.** Предложено и обосновано расчет Индекса экологического воздействия порта на морское окружающей среды. Показатели, входящие в состав субиндексов, был избран на основании анализа отчетов о результатах комплексного ведомственного мониторинга за состоянием объектов окружающей среды в районе расположения морского порта. Все они являются стимуляторами, поскольку их рост прямо пропорционально влияет на значение синтетических показателей и общий уровень экологического воздействия. **Практическая значимость.** Для решения проблем негативного экологического воздействия морского порта на окружающую среду и позволяющий выявлять тенденции влияния и устанавливать характер динамики, идентификацию проблемных мест, на которые нужно будет направить корректирующий управляющее воздействие предложенный Индекс экологического воздействия порта.

Ключевые слова: морской порт; морское окружающей среды; индекс экологического воздействия порта; субиндекс влияния порта на атмосферный воздух; субиндекс влияния порта на водные ресурсы; субиндекс влияния порта на процессы образования отходов

SHMATOK Yu.V. *

* Applicant of the Department of Business Logistics and Transport Technologies, State University of Infrastructure and Technologies, Ivano-Ogienko St., 19, Kyiv, 02000, Ukraine, tel. +380681288101, e-mail: lmu.yvs@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-7979-3987>

EVALUATION OF ENVIRONMENTAL IMPACT OF THE SEA PORT ACTIVITY

Goal. The work is devoted to the assessment of the environmental impact of the seaport on the environment. **Method.** For research, the following methods are used: taxonomy, integral, formalization, modeling, economic analysis. **Results.** An Environmental Impact Index of the Port on the Marine Environment, which includes the subindex of the impact of the port on atmospheric air, the subindex of the port's impact on water resources and the subindex of the port's influence on the processes of waste generation, is developed. **Scientific novelty.** The calculation of the Index of Environmental Impact of the Port on the Marine Environment is proposed and substantiated. Indicators that are part of subindices were selected based on the analysis of reports on the results of integrated departmental monitoring of the state of the environment in the area of the seaport location. All of them are stimulants, because their growth directly proportional to the value of synthetic indicators and the overall level of environmental impact. **Practical significance.** To solve the problems of the negative environmental impact of the seaport on the environment and to identify the trends of influence and determine the nature of the dynamics, identify the problem areas, which will need to address the corrective management impact proposed Port Index of Environmental Impact.

Keywords: sea port; the marine environment; index of environmental impact of the port; subindex of the impact of the port on atmospheric air; subindex of the port's impact on water resources; subindex of the impact of the port on the processes of waste generation

REFERENCES

1. Aivazian S.A. Bahatomirnyi statystychnyi analiz v sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhenniakh [Multivariate statistical analysis in socio-economic studies] // S.A. Aivazian. – Ekonomika i matematychni metody. – 1977. (in Ukrainian)
2. Verbovs'ka L.S., Petryna M.Iu., Bodnar H.F. Zastosuvannia metodu taksonomii dlia vyznachennia rivnia rozvytku prykordonnykh terytoriy [Application of the method of taxonomy for determining the level of development of border areas] // L.S. Verbovs'ka, M.Iu. Petryna, H.F. Bodnar / Rehional'na biznes-ekonomika ta upravlinnia. – 2013 – #1(37). – S.186-190. (in Ukrainian)

3. Kartseva V.V. Obgruntuvannia poriadku vyznachennia taksonomichnoho pokaznyka stiykoho rozvytku pidpriemstv i orhanizatsii spozhyvchoї kooperatsii [Justification of the procedure for determining the taxonomic index of sustainable development of enterprises and consumer co-operation organizations] // V.V. Kartseva / Biznes-navihator: naukovo-vyrobnychy zhurnal. – 2014. – #2(34). – S.66-70. (in Ukrainian)
4. Pliuta V. Sravnytelny mnohomernuy analiz v ekonometrycheskom modelyrovany [Comparative multivariate analysis in econometric modeling] / Per. s pol'sk. V.V. Yvanova. – M.:Fynansi i statystyka, 1989. – 175 s. (in Russian)
5. Pedchenko N.S. Harmonizatsiia upravlinnia protsesom formuvannia potentsialu rozvytku pidpriemstv ta orhanizatsii spozhyvchoї kooperatsii na osnovi metodu taksonomii [Harmonization of the process of formation of the potential of development of enterprises and consumer co-operation organizations on the basis of the taxonomy method] // N.S. Pedchenko / Biznesinform. – 2012. – #8. – S.11-17. (in Ukrainian)
6. Otchet o rezul'tatakh kompleksnoho vedomstvennoho monytorynha za sostoianyem obektov okruzhaiushcheї pryrodnoї sredu v rayone raspolozhennia DP OSP "AMPU" v 2015 g. [Report on the results of a comprehensive departmental monitoring of the state of environmental objects in the area of location of PF GP "AMPU" in 2015] (in Russian)
7. Otchet o rezul'tatakh kompleksnoho vedomstvennoho monytorynha za sostoianyem obektov okruzhaiushcheї pryrodnoy sredi v rayone raspolozhennia DP OSP "AMPU" v 2016 g. [Report on the results of a comprehensive departmental monitoring of the state of environmental objects in the area of location of PF GP "AMPU" in 2016] (in Russian)
8. Zvit pro rezul'taty kompleksnoho vidomchoho monytorynhu za stanom obiektiv navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha v rayoni roztashuvannia Odes'koї filii Derzhavnoho pidpriemstva «Administratsiia mors'kykh portiv Ukrainy» v 2017r. [Report on the results of integrated departmental monitoring of the status of environmental objects in the area of the location of the Odessa branch of the State Enterprise "Administration of Seaports of Ukraine" in 2017.] (in Ukrainian)
9. Pliuta V. Sravnytelnyu mnohomernuy analiz v ekonometrycheskykh yssledovanyiakh: Metody taksonomii y faktornoho analyza [Comparative multivariate analysis in econometric studies: Taxonomy and factor analysis methods] / V. Pliuta; per. s pol'sk. V.V. Yvanova. Nauch. red. Zhukovskoї. – M.: Statystyka, 1980. – 151 s. (in Russian)

Надійшла 02.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна д.е.н., доцент Гненний О.М., завідуючий кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Державного університету інфраструктури та технологій д.е.н., проф. Карпенко О.О.

УДК 33:332:332.1

ДВІГУН А.О. *

* д-р екон. наук, професор, Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України, e-mail: dvigun.alla@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-0168-8682

ДИСПРОПОРЦІЇ ТА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Мета. Проаналізувати структурні змін в економіці регіонів України, тенденції щодо поглиблення територіальних диспропорції та океслити напрями збалансування структурних диспропорцій і забезпечення розвитку інноваційних та конкурентоспроможних видів діяльності в регіонах. **Методика.** Для дослідження використані методи: інтегральний, індексів, формалізації, моделювання, економічного аналізу. **Наукова новизна.** Запропоновано низьку рекомендацій щодо удосконалення та створення нових механізмів на державному та регіональному рівні збалансування структурних диспропорцій та забезпечення структурних перетворень у розвитку інноваційних та конкурентоспроможних видів діяльності в регіонах. **Практична значимість.** Результати дослідження та рекомендації включені як пропозиції до Проекту «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року: «Розвиток та єдність, орієнтовані на людину».

Ключові слова: структурні зміни в економіці регіонів України; територіальні диспропорції; тенденції розвитку регіонів України; комплексна стратегія імпортзаміщення

Постановка проблеми

Втрата контролю над 2-ма регіонами (Автономна Республіка Крим та м. Севастополь) та частиною території Донецької та Луганської областей внаслідок збройного конфлікту посилила затяжний етап трансформаційної кризи, що призвело до загострення регіональних диспропорцій. У багатьох регіонах України виникають проблеми з адаптацією до сучасних тенденцій розвитку, пов'язаних з зниженням конкурентоспроможності на тлі глобалізації та негативних демографічних процесів. Це має наслідком посилення міжрегіональних та внутрішньорегіональних диспропорцій, все більшої концентрації економічної активності в м. Києві та прилеглих територіях, збільшення внутрішньої та зовнішньої міграції, знелюднення сільських територій, що є стримуючим фактором соціально-економічного розвитку регіонів країни, зростання доходів населення, розвитку інноваційних видів діяльності.

Тому, вкрай важливо, щоб у наступному періоді планування розвитку регіонів, державна регіональна політика була спрямована на збалансування структурних диспропорцій та забезпечення структурних перетворень щодо розвитку інноваційних та конкурентоспроможних видів діяльності в

регіонах, створення умов для гідної праці та надання якісних послуг населення не залежно від місця проживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню питань структурних змін в економіці регіонів та її взаємозв'язку з економічним розвитком займається багато вітчизняних учених, зокрема: С. О. Біла, М. П. Бутко, З. С. Варналій, В. М. Геєць, М. О. Гусева, П. Д. Дудкін, М. О. Кобзистий, В. І. Крючкова, Е. М. Лібанова, О. М. Луцків [1], М. В. Максимчук, А. Ф. Мельник, М. І. Мельник, Н. М. Попадинець Н. Я., Романюк С.А., Сірка, І. З. Сторонянська, Л. В. Шинкарук, С. Л. Шульц та ін. Але сучасні реалії потребують напрацювання сучасних рекомендацій щодо формування ефективного механізму стимулювання точок зростання проблемних територій для активізації використання їх власного потенціалу та створення умов для комфортного проживання населення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Дослідити тенденції розвитку економіки регіонів, у тому числі й структурні деформації, що сформувалися в національній

та регіональних економіках та запропонувати рекомендації щодо створення умов для подальшого динамічного, збалансованого розвитку регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасні структурні зміни в економіці промислово розвинених країн мають системний характер і є частиною глобальних змін, які характеризуються відносним зменшенням частки традиційних галузей економіки (в першу чергу сільського господарства, добувних та переробних галузей промисловості), а також зростанням питомої ваги сфери послуг, високотехнічних і наукоємких галузей, що акумулюють новітні досягнення науково-технічного прогресу.

Володіючи виробничим потенціалом і водночас значними природно-сировинними та людськими ресурсами, Україна за обсягом випуску промисловості поступається Німеччині у понад 30 разів, а за обсягом ВДВ майже у 44 рази. Спеціалізація української промисловості є типовою для країн із сировинним типом економіки. Так, зокрема, частка добувної промисловості і розроблення кар'єрів у структурі ВДВ промислового сектора національної економіки становить понад 24% (найвищий показник серед держав-членів ЄС – 13% у Нідерландах), а частка переробної промисловості – лише 60,21%, тоді як найменше значення у ЄС – 65% (на Кіпрі).

В Україні сумарно 57,84% ВВП сформувавши три види економічної діяльності, а саме: промисловість – 33,4%, торгівля – 13,9% і сільське господарство (с/г) – 10,6%; Із них провідним є промисловість із часткою 25,12% у ВДВ України, тоді як торгівлі належить 16,3%, а с/г – 12,1%. У промисловому секторі національної економіки зайнята найбільша кількість працівників – 28,7% від загальної кількості робочих місць у суб'єктів господарювання в Україні (проти 27,3% у торгівлі і 7,8% у с/г).

Результати аналізу діяльності регіонів за 2018 рік свідчать про продовження позитивної тенденції двох попередніх років щодо зростання основних соціально-економічних показників в ключових сферах. У 2018 році збільшення виробництва промислової продукції спостерігалось у 16 регіонах (у 2017 році – у 19 регіонах): від 1,1% у Херсонській до 10,3% у Івано-

Франківській та Сумській областях. Позитивний внесок у збільшення виробництва промислової продукції у 2018 році мали всі агреговані види діяльності: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (зростання виробництва на 2,8%) за рахунок більшого попиту на енергоресурси, добувна промисловість (на 2,1% відповідно) на тлі інтенсифікації видобутку на діючій ресурсній базі, а також переробна промисловість (0,2% відповідно) в умовах підтримки з боку інвестиційного та зовнішнього попиту.

За обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) промисловість домінувала в 19 регіонах (проти 16 у 2012 р). Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу в середньому по Україні у 2018 р. збільшився на 17,1% у порівнянні з 2017 р.

Індекси основних показників розвитку сільського господарства демонструють відновлення економічного потенціалу сільського господарства майже в усіх регіонах України після його суттєвого зменшення упродовж 2014-2017 рр. Обсяги виробництва продукції збільшилися у 2018 р. у 22 регіонах в межах від 0,5% в Одеській до 23,7% в Полтавській області. Обсяги виробництва також суттєво збільшилися в Черкаській (на 22,5%), Київській (на 20,7%), Кіровоградській (на 20,4%) та Сумській (на 11,7%) областях. Зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спостерігалось у виробництві зернових та зернобобових культур – на 12,7% (збільшення обсягів виробництва забезпечили 16 регіонів), сої – на 14,4% (19 регіонів), ріпаку – на 25,1% (18 регіонів), соняшнику – на 15,7% (17 регіонів), картоплі – на 1,3% (13 регіонів), культур овочевих – на 1,5% (15 регіонів), плодівих і ягідних – на 25,3% (22 регіони) та винограду – на 12,1% (19 регіонів). Індекс продукції рослинництва за звітний період склав 110,7%, індекс продукції тваринництва становив 100,3%, у тому числі вирощування худоби та птиці – 101,0%, виробництва молока – 98,2%, яєць – 104,1%, вовни – 96,5%. Загальне виробництво молока порівняно із 2017 р. збільшено у 6 областях: Закарпатській (на 6,2%), Хмельницькій (на 4,7%), Луганській (на 1,8%), Житомирській (на 0,9%) та Харківській (на 0,8%) та Кіровоградській (на 0,6%) областях. Зменшився обсяг виробництва валової продукції сільського

господарства у 2 регіонах: Донецькій (на 9,7%) та Запорізькій (на 14,4%) областях. Наявні доходи населення збільшились в усіх регіонах, порівняно з показниками 2017 р., і в середньому по Україні цей показник у розрахунку на одну особу населення склав 57908,6 гривень (темп зростання 122,5%). Регіонами з вищим за середньоукраїнське значенням показника наявного доходу на одну особу у 2018 р. є м. Київ (141173,8 грн), Дніпропетровська (72883,4 грн), Запорізька (67982,5 грн), Київська (63498,4 грн), Одеська (61165,6 грн), Полтавська (60217,5 грн) та Харківська (60117,7 грн) області.

За підсумками 2018 року у 17 регіонах спостерігалось збільшення обсягу виробництва будівельної продукції, від 0,7% у Волинській області до 44,7% у Вінницькій. Найбільше зростання обсягу будівельної продукції, крім Вінницької області, зафіксовано у Донецькій (на 36,8%), Рівненській (на 30,9%), Дніпропетровській (на 25,1%) та Черкаській (на 23,8%) областях. Негативну динаміку щодо виробництва будівельної продукції за підсумками 2018 р. зафіксовано у 8 регіонах, від -1,3% у Херсонській до -14,2% у Кіровоградській областях.

Збільшення обсягів освоєних капітальних інвестицій спостерігалось у 17 регіонах (у 2017 р. – у 24 регіонах). Найбільше обсяги капітальних інвестицій зросли у Донецькій (у 1,5 рази), Вінницькій (+37,8%), Черкаській (+32,4%), Дніпропетровській (+29,4%) областях та м. Києві (+30,6%). Зменшення обсягу освоєних капітальних інвестицій мало місце в 8 регіонах: від -3,5% у Хмельницькій до -15,3% у Івано-Франківській областях. Обсяг капітальних інвестицій на одну особу в середньому по Україні у 2018 р. становив 11941,3 гривень. Прямі іноземні інвестиції зросли у 17 регіонах та в цілому по Україні – на 2,2% (у 2017 р. – на 1,2%)

Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення по Україні в цілому становив 1119,9 дол. США, що на 9,9% більше ніж у 2017 р. Найбільші показники продемонстрували м. Київ та Дніпропетровська область, де на кожного мешканця припадало відповідно 3482,8 дол., найменші – Луганська та Чернівецька області (відповідно 94,0 дол. США та 221,0 дол. США). Незважаючи на зменшення у 2018 р. порівняно з 2012 р., обсягів товарного

експорту в Дніпропетровській, Донецькій і Запорізькій областях на 30,36%, 68,9% і 25,39% відповідно, ці три регіони формують основу експортного потенціалу України.

Частка постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря у структурі промислового сектора економіки у 2018 р. була найвищою у Чернівецькій області (+21,1 в.п., порівняно з 2012 р.) і перевищувала 30% в Івано-Франківській, Луганській, Миколаївській, Рівненській і Хмельницькій областях, тобто в регіонах із потужними електростанціями (атомними і гідро-). Найменша (7,5%) частка цього виду промислової діяльності – у Полтавській області. У структурі промисловості Полтавської області також найменшою є частка водопостачання, каналізації, поводження з відходами – 0,5% проти 2,8% (найвище значення) в Одеській області.

Збільшились доходи місцевих бюджетів в усіх регіонах, від 4,9% у Волинській до 27,5% у Полтавській області, і в середньому по Україні приріст склав 15,2% (у 2017 р. – 35,9%).

Покращилась динаміка соціальних індикаторів: реальна заробітна плата зросла в усіх регіонах, від 9,5% у Херсонській до 15,9% у Полтавській області, і в цілому по Україні – на 12,5% (у 2017 р. – на 19,1%); обсяги заборгованості з виплати заробітної плати скоротились у 14 регіонах; у всіх регіонах зменшилися показники рівня безробіття населення [1].

Поряд з цим оцінка загальних тенденцій розвитку регіонів виокремлює наявність значних диспропорцій в економічному розвитку регіонів України, які визначальною мірою спричинені зовнішнім системним впливом сукупності суспільно-політичних і соціально-економічних зрушень.

Диспропорції в розвитку економіки регіонів України впродовж останніх років характеризуються наступним.

1. Значні диспропорції в економічному потенціалі регіонів та їх внеску у ВРП України. Лише 6 областей мають більшу за 5% частку у ВРП України. Одночасно ці ж регіони формують лівову частку ВРП України (у 2017 р. на ці регіони припадало майже 40% ВРП України). Інші регіони, навпаки, погіршили свої позиції з цього показника: на 16 позицій, порівняно з 2012 р., зазнала падіння Луганська область, частка

якої у ВРП України скоротилась на 3,0 в.п.; Одеська (на одну позицію), Львівська (на одну позицію), Івано-Франківська (на дві позиції) і Закарпатська (на три позиції) області. Натомість частка Полтавської області у ВРП України, попри зменшення індексації ВРП упродовж 2012-2017 рр., скоротилась на 22,9 в.п.

2. Збільшення територіальної диспропорції щодо обсягу валового регіонального продукту на одну особу. У 2017 році цей показник досяг рівня 17,2 рази, порівняно з 2016 роком (13,5 рази) збільшення склало 27,4% (максимальне значення обсягу ВРП на одну особу у 2017 році спостерігалось у м. Києві – 238622 грн., мінімальне у Луганській області – 13883 грн.).

3. Скорочення промислової спеціалізації економіки окремих регіонів України внаслідок нестабільної динаміки промислового виробництва в Україні під впливом геополітичних та макроекономічних чинників. У 2017 році промисловість була провідним видом економічної діяльності (із найвищою часткою у ВДВ) у 11-ти областях (проти 15-ти у 2012-му).

4. Зміни структури промислового сектора економіки України упродовж 2012-2018 років на користь добувної (+4,7 в.п.) і переробної (+1,6 в.п.) промисловості. Зокрема, частка профільного виду промислової діяльності – переробки – зросла в 7-ми областях (найбільше у Вінницькій – на 7,9 в.п.). У Донецької, Львівської, Полтавської, Харківської, Черкаської областях поглиблення промислової спеціалізації відбувалося виключно за рахунок збільшення частки добувної промисловості.

У структурі ВДВ в українській промисловості – майже 28% припадає на добувну промисловість; в переробній промисловості, понад 44% ВДВ формують два види виробництв – харчові і металургійні. Натомість частка машинобудування в структурі ВДВ промисловості України за останні 10 років зменшилася майже у 3 рази – з 16,7% у 2007 році до 5,7% у 2017-му.

Такі тенденції посилюють сировинну орієнтацію промисловості України та регіонів, а відтак, стають додатковим бар'єром на шляху до підвищення рівня її конкурентоспроможності на світових ринках.

6. Зростання територіальної диспропорції щодо обсягів реалізованої промислової продукції на одну особу. Проти 2017 року (12,4 рази) цей показник склав у 2018 році 14,1 рази (максимальне значення у 2018 році спостерігалось у Дніпропетровській області – 149583,7 грн., мінімальне у Луганській області – 10578,0 грн.).

7. Зростання рівня “аграризації” регіонів України, та поглиблення диспропорцій у регіональній структурі виробництва продукції сільського господарства. Найбільш “аграрними” в Україні (із часткою сільського господарства у ВДВ >30%) у 2017 році були Херсонська, Кіровоградська і Хмельницька області, тоді як в 2012-му – жодної.

У регіональній структурі виробництва продукції сільського господарства упродовж 2012-2018 років відбулись помітні зміни. Зокрема, у ній зросли частки 14-ти областей, з яких найбільше – Вінницької (на 5,6 в.п.) і Дніпропетровської (на 3,9 в.п.). Відтак, ці області (разом із Київською, Полтавською, Харківською, Хмельницькою і Черкаською) стали лідерами серед регіонів України за обсягами виробництва продукції сільського господарства.

У структурі сільськогосподарської продукції регіонів домінує продукція рослинництва, частка якого у сільськогосподарському виробництві України упродовж 2012-2018 років загалом збільшилась на 7,2 в.п. У 2018 році частка цього виду сільськогосподарської продукції у відповідній структурі перевищила 81,5% в 7-ми областях, і найсуттєвіше зросло в Черкаській, Полтавській і Київській областях.

Натомість частка продукції тваринництва за останні шість років скоротилась в усіх без винятку областях, залишившись найвищою в Закарпатській (48,1%) та Івано-Франківській (46,8%). Найсуттєвіше (на понад 10 в.п.) частка тваринництва зменшилась у Луганській, Одеській, Миколаївській і Дніпропетровській областях.

8. Суттєво збільшення територіальної диспропорції щодо обсягів капітальних інвестицій на одну особу. У 2018 році цей показник склав 51,6 рази проти 32,9 рази у 2017 року (максимальне значення обсягів капітальних інвестицій у 2018 році спостерігалось у м. Києві – 60270,6 грн.,

мінімальне у Луганській області – 1169,1 грн.).

Зростання територіальної нерівності з більшою інтенсивністю відбувається на внутрішньо регіональному рівні. Цьому сприяють як макроекономічні процеси, так і посилення спроможності частини територіальних громад за рахунок об'єднання, отримання більше повноважень та переходу на прями відносини з державним бюджетом в процесі децентралізації.

Зокрема, найбільші внутрішньо регіональні диспропорції (більше ніж у 10 разів) між містами обласного значення за рівнем залучення капітальних інвестицій на одну особу в 2017 році зафіксовані в Дніпропетровській області – 53,6 рази; Київській – 73,8; Одеській – 61,1; Полтавській – 20,3; Львівській – 14,1 рази, областях.

В 11 з 22 регіонів (без урахування Донецької та Луганської областей) найвищі показники залучення капітальних інвестицій спостерігаються в обласних центрах, що свідчить про посилення процесів концентрації інвестиційної та економічної активності в регіональних центрах зростання.

9. Зростання територіальної диспропорції з експорту товарів та посилення його сировинної орієнтації. У 2018 році територіальна диспропорція з експорту товарів на одну особу збільшилася проти попереднього року (31,0 разів) на 19,7%, і становила 37,1 разів.

Також спостерігалось зниження рівня диверсифікації структури вітчизняного товарного експорту у напрямку домінування продукції сільського господарства, добувної промисловості і металургії, що є фактором посилення залежності національної економіки від світової кон'юнктури на сировинних ринках.

10. Диспропорційний розвиток промислового потенціалу регіонів. Індустріальний потенціал України зосереджено, головним чином, у 5-ти регіонах (Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Полтавській і Харківській областях). У 2018 році частка цих 5-ти регіонів у відповідній структурі сумарно склала понад 60%.

Нарощення промислового виробництва у 2018 році відбулось лише в 7-ми областях, проти 14-ти у 2017-му (найбільше - в Сумській області, на 8,6 в.п.; важливим є зростання індекса промислової продукції у

Донецькій області (до 102,6 в.п. проти 89,1 в.п. у 2017 році). Водночас у 9-ти областях зростання значень цього показника сповільнилось, а у 8-ми спостерігалось падіння обсягів промислового виробництва. Найсуттєвішим зниження індекса промислової продукції було в Одеській (на 19,8 в.п.) і Рівненській (на 13,7 в.п.) областях. Упродовж 2013-2018 років промислову спеціалізацію втратили: Житомирська, Закарпатська, Миколаївська, Одеська, Сумська і Чернігівська області.

11. Диспропорційні тенденції у структурі роздрібного товарообороту за походженням товарів. Для України характерна тенденція до постійного зростання частки імпорту у роздрібному товарообороті. Так, упродовж 2005-2017 років зростання цього показника склало загалом 18,2 в.п., зокрема, продовольчих товарів – 8,7 в.п., а непродовольчих – 25,0 в.п. Серед регіонів України у 2017 році найвище значення (>50%) частки імпорту у роздрібному товарообороті було у Вінницькій і Одеській областях, а найнижче (<40%) – в Сумській, Чернігівській і Кіровоградській. Найбільше імпортних продовольчих товарів споживається у регіонах із високим рівнем доходів населення – Київській, Дніпропетровській, Одеській, Харківській і Запорізькій областях. Структура роздрібного товарообороту продовольчих товарів у напрямку збільшення у ній частки імпортних товарів найбільше змінилась (на понад 7 в.п.) у Черкаській, Вінницькій, Рівненській і Сумській областях. Упродовж останніх років в усіх регіонах України (окрім Івано-Франківської і Луганської областей) відбулось зростання частки імпортних товарів у структурі роздрібного товарообороту непродовольчих товарів, а найбільше у Вінницькій (на 16,3 в.п.), Черкаській (на 16,2 в.п.), Житомирській (на 15,7 в.п.), Миколаївській (на 15,5 в.п.), Херсонській (на 14,3 в.п.) і Миколаївській (на 13,8 в.п.) областях.

12. Погіршення структури товарного експорту України та регіонів (за критерієм технологічності). Погіршення (за критерієм технологічності) структури товарного експорту України упродовж 2012-2018 років підтверджується значним збільшенням у ній низькотехнологічних видів продукції, зокрема, АПК і текстильних виробництв – у

понад 1,5 разу, а деревообробних – у понад 2 рази. Натомість частки високо- і середньовисокотехнологічних видів продукції у товарній структурі українського експорту суттєво зменшились: транспортних виробництв – у понад 6 разів; хімічних виробництв – майже удвічі, продукції машинобудування – близько 10%. Особливістю експорту товарів продукції машинобудування в Україні є висока (>45%) частка в ньому продукції, що виготовлена з давальницької сировини, а в областях західного регіону значення цього показника є удвічі більшим (у середньому $\approx 90\%$), і ці тенденції мають подальше зростання.

13. Диспропорції зрушення у структурі економіки регіонів мають значний вплив на показник вибуття сільського населення.

Упродовж 2018 року коефіцієнт вибуття сільського населення (у розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення) мав тенденцію рости, порівняно з показниками 2017 року, як в цілому по країні (з 99,0 до 164), так і в усіх регіонах України. Найвище значення цього показника зафіксовано у Сумській (251,0), Полтавській (236,8) та Хмельницькій (227,8) областях, найнижче - у Закарпатській (52,0) області.

З метою створення умов для подальшого динамічного, збалансованого розвитку регіонів України, підтримки розвитку депресивних територій, диверсифікації та розширення товарного експорту регіонів, зменшення межрегіональних та внутрішньо регіональних дисбалансів автором запропоновано низьку рекомендацій щодо удосконалення та створення нових механізмів на державному та регіональному рівні збалансування структурних диспропорцій та забезпечення структурних перетворень у розвитку інноваційних та конкурентоспроможних видів діяльності в регіонах. Рекомендації стосуються пропозицій:

-до проекту Державної стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 роки у частині необхідності створення ефективного механізму стимулювання потенційних центрів зростання, які поширюватимуть позитивний вплив на розвиток проблемних, депресивних територій, що має сприяти зниженню рівня міжрегіональної та внутрішньої регіональної

асиметрії в розвитку територіальних громад та якості життя людини;

-щодо необхідності розробки Стратегії розумної спеціалізації України, метою якої стане забезпечення збалансованого внеску регіонів у формування національних та інтеграцію до міжнародних ланцюгів доданої вартості;

- необхідності розробки регіональних стратегій розумної спеціалізації на основі крос-секторального підходу до обрання пріоритетів розвитку регіонів, розвитку нових видів продуктів та послуг, що об'єднують вже діючі виробництва й інноваційні технології;

- необхідності розробки комплексної стратегії імпортозаміщення, ключовою ціллю якої має бути відновлення та посилення міжгалузевої взаємодії секторів економіки у напрямку збільшення обсягів та рівня технологічності промислової продукції, розширення асортименту та географії середньо- і високотехнологічного експорту та задоволення попиту на продукцію проміжного і кінцевого споживання та основного капіталу на внутрішньому ринку;

- необхідності створення переліку (реєстру) стратегічних експортерів, до якого мають увійти ті промислові підприємства, які володіють вищим рівнем фактичних або потенційних конкурентних переваг та високим ступенем ефективності використання потужностей та ресурсів;

-необхідності створення механізму державних замовлень на вироблені (зібрані) в Україні товари, що сприяє підвищенню ефективності державної політики імпортозаміщення;

-необхідності розроблення та прийняття регіональних та місцевих (на рівні району, міста обласного значення) довго- або середньострокових програм щодо здійснення заходів структурної перебудови окремих територій та узгодження інших галузевих програми (у сфері будівництва, освіти, житлово-комунального господарства, розвитку малого і середнього бізнесу) з програмами структурної перебудови;

- необхідності розроблення та втілення механізмів (щорічно під час розроблення обласного та інших місцевих бюджетів) фінансової підтримки бізнесу у пріоритетних секторах і галузях економіки, зокрема через створення пільгових умов для оподаткування місцевими податками і зборами та поширення

механізму публічно-приватного партнерства для реалізації інфраструктурних проєктів;

- необхідності створення механізму стимулювання створення регіональних інноваційних кластерів у сукупності пріоритетних галузей економіки із залученням іноземних та вітчизняних інвестицій у такі кластерні утворення;

- щодо збільшення фінансування та ефективного використання коштів на підтримку розвитку галузей сільського господарства, зокрема тваринництва, за рахунок коштів місцевих бюджетів;

- щодо розвитку підприємств агропромислового комплексу у спосіб створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а також розвитку інфраструктури для зберігання сільськогосподарської продукції;

- щодо реалізації інвестиційних проєктів у галузях тваринництва, рослинництва, харчової і переробної промисловості та модернізації і оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

Висновки

Низька ефективність, нераціональна структура активів і недостатня інноваційна

активність регіональних суб'єктів господарювання, висока імпортозалежність, структурні деформації в економіці регіонів створюють значні додаткові виклики національній безпеці України та провокують ризики щодо соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

Завданням регіональної політики є зосередження дій на підтримці розвитку та поглинання інновацій, використовуючи відповідний потенціал регіонів. Дії повинні спрямовуватися на розвиток факторів, що визначають трансформацію економічної структури на користь підвищення рівня інновацій, у тому числі у сфері підвищення ефективності освіти, підвищення соціальної активності, підвищення територіальної доступності. Ключовим тут має стати відновлення та посилення міжгалузевої взаємодії секторів економіки регіонів у напрямку збільшення обсягів та рівня технологічності промислової продукції, розширення асортименту та географії середньо- і високотехнологічного експорту та задоволення попиту на продукцію проміжного і кінцевого споживання та основного капіталу на внутрішньому ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Кузьменко Л.М., Солдак М.О. Старопромислові регіони України: інституціональні особливості розвитку. /Управління економікою: теорія і практика. 2011. С. 9-25. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Ue_2011_2011_3
2. Идрисов Г., Мау В., Божечкова А. В поисках новой модели роста. /Вопросы экономики, 2017. №12. С. 5-23.
3. О.І. Амоша, Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко та ін. Модернізація економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації управління: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. С. 10-22.
4. Бережной В.П., Таран О.Л., Чуракова М.М. Асимметрия и пространственная поддержка развития региональных социально-экономических систем: монография. Москва : РУСАЙНС, 2017. 314 с.
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З.С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с
6. Гречана С.І., Харитонова О.С., Ключ І.В. Дослідження диспропорцій у розвитку економіки регіону. /Ефективна економіка. 2012. URL: file:///C:/Users/JAGUAR/Downloads/efek_2012_11_72.pdf.
7. Дем'янчук О.І., Економічна оцінка фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць і його диспропорції /Економіка та підприємництво, 2019 р., No 4. С.-163-171
8. Козирева О. В. Аналіз диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у країнах-членах ЄС // Проблеми економіки. – №1. – 2016. – С.14-23.

9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік / Департамент з питань регіонального розвитку. Травень 2019 року. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-prezentatsiyni-materiali.pdf>
10. Омельченко О. Оцінювання диференціації економічного розвитку регіонів України [Електронний ресурс] / О.Омельченко // Соціально-економічні проблеми і держава. –2016.Вип. 2 (15).–С.5-11.–Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2016/16ooirou.pdf>.
11. Раєвцева О.В., Бобкова О.Ю. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання. Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 264с.
12. Шевченко О.В. Методичне забезпечення оцінки та аналізу рівня регіональних диспропорцій України. /Причерноморські економічні студії, 2018, №36. С.-44-51

ДВИГУН А.А. *

* Главный консультант отдела региональной политики Национального института стратегических исследований при Президенте Украины, доктор экономических наук, профессор, ул.Пирогова,7-А, Киев, Украина, тел.+380672471824, e-mail: dvigun.alla@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-0168-8682

ДИСПРОПОРЦИИ И СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ

Цель. Проанализировать структурные изменения в экономике регионов Украины, тенденции увеличения территориальных диспропорций, сформулировать направления сбалансирования структурных диспропорций, развития инновационных видов деятельности в регионах. **Методика.** Методы исследования: интегральный, индексов, формализации, моделирования, экономического анализа. **Научная новизна.** Предложены рекомендации задействования новых механизмов на государственном и региональном уровне достижения баланса в структурных диспропорциях и развития инновационных видов деятельности в регионах. **Практическая значимость.** Результаты исследования и рекомендации включены как предложения в Проект «Государственной стратегии регионального развития на период до 2027 года».

Ключевые слова: структурные изменения в экономике регионов Украины; территориальные диспропорции; тенденции развития регионов Украины; комплексная стратегия импортозамещения.

DVIGUN A.*

* Chief Consultant, Regional Policy Department, National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine, 7-A Pirogova St., Kiev, Ukraine, Dr.Sc., Prof. National Institute for Strategic Studies, under the President of Ukraine, e-mail: dvigun.alla@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-0168-8682

DISPROPORTIONS AND STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY OF REGIONS OF UKRAINE AND THEIR INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF REGIONS

Goal. To analyze the structural changes in the economy of the regions of Ukraine, the trends of increasing territorial imbalances, to formulate directions for balancing structural imbalances, the development of innovative activities in the regions. **Method.** Research Methods: Integral, Indices, Formalization, Modeling, Economic **Analysis.** Scientific novelty. The recommendations of the use of new mechanisms at the state and regional level to achieve a balance in structural imbalances and the development of innovative activities in the regions are proposed. **Practical significance.** The results of the study and recommendations are included as proposals for the draft “State Strategy for Regional Development for the Period until 2027”.

Keywords: structural changes in the economy of the regions of Ukraine; territorial imbalances; development trends of the regions of Ukraine; comprehensive import substitution strategy.

REFERENCES

1. Kuzmenko L.M, Soldak M.O., Old industrial regions of Ukraine: institutional features of development. /Economics Management: Theory and Practice. 2011. P. 9-25
2. Idrisov G., Mau V., Bozhechkova A. In search of a new growth model. /Economic issues, 2017. №12. P. 5-23
3. O.I. Amosha, Yu.M. Kharazishvili, V.I. Lyashenko and others. Modernization of the Economy of the Industrial Regions of Ukraine in the Conditions of Management Decentralization: Monograph /NAS of Ukraine, Inst. Kiev. 2018. P. 10-22
4. Bereznoy V.P., Taran O.L., Churakova M.M. Asymmetry and spatial support for the development of regional socio-economic systems: a monograph. Moscow: RUSINS, 2017. 314 p
5. Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development: monograph / ed. ZS Varnalia. Kiev: Knowledge of Ukraine, 2005. 498 p
6. Grechana S.I, Kharitonova O.S, Klyus I.V Investigation of disparities in the development of the region's economy. /An efficient economy. 2012. URL: file:///C:/Users/JAGUAR/Downloads/efek_2012_11_72.pdf.
7. Dem'anchuk O.I, Economic evaluation of the financial potential of administrative and territorial units and its disproportions / Economy and entrepreneurship, 2019, No 4. P.-163-171
8. Kosyrieva O.V. Analiz dyferenstsiyi sotsial'no-ekonomichnogo rozvytku regioniv u krayinah-chlenakh ES [Analyzing the Differentiation of Socio-Economic Development of Regions in EU Member States] // Problems of economics. – №1. – 2016. – p.14-23.
9. (2019). Monitoryng socialjno-ekonomichnogo rozvytku reghioniv za 2018 rik. Departament z pytanj regionaljnogho rozvytku [Monitoring of socio-economic development of re-gions in 2018. The Department for Regional Development]. Available at: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-prezentatsi-yni-materiali.pdf>
10. Omelchenko O.I. Otsynyuvannya dyferentsiatsiyi ekonomichnogo rozvytku regioniv Ukrayiny [Evaluation of economic development differentiation of regions of Ukraine] // Socio-ekonomichni Problemy i Derzhava. – 2016.–№15 (2). – P.5-11 /<http://sepd.tntu.edu.ua>.
11. Rayevneva O.V., Bobkova O.Y. Dysproportsiynist' sotsialno-ekonomichnogo rozvytku regioniv Ukrayiny: instrumentariy otsynyuvannya ta reguluyuvannya [Disparities of socioeconomic development of regions in Ukraine: the toolbar for estimation and regulation]. Monograph.-Kh.: PH «Inzhek», 2014. –264 p.
12. Shevchenko O.V., Methodical provision of assessment and analysis of the level of regional disparities in Ukraine. /near the Black Sea Economic Studies, 2018 №36. P.-44-51.

Надійшла 02.11.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., професор, Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна Л.С. Головка, перший заступник директора національного інституту стратегічних досліджень, член-кореспондент НАН України, д.е.н., професор Власюк О.С.

УДК 336.01:368.02КЛАПКІВ Ю.М.^{1*}, МЕЛИХ О.Ю.²

1* Доцент кафедри фінансів ім.С.І.Юрія, к.е.н., доц., Тернопільський національний економічний університет, вул.Львівська 11,46000, Тернопіль, Україна, e-mail: j.klapkiv@tneu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-9771-5357

2 Доцент кафедри фінансів ім.С.І.Юрія, к.е.н., Тернопільський національний економічний університет, вул.Львівська 11,46000, Тернопіль, Україна, e-mail: melych.te@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3730-4425

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ТА СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

В статті здійснено спробу аналізу діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг, яка розпочалась більш ніж пів століття тому, та виокремлення окремих її фаз на основі стратегічного та системного фокусу і зміни організаційної спрямованості трансформацій. **Мета.** Метою статті є спроба, на основі критичного аналізу існуючої літератури, окреслити трансформаційні процеси у діджиталізації фінансової сфери. Визначити детермінанти розвитку ринку страхових та фінансових послуг. **Методика.** Використовуючи методи теоретичного рівня дослідження, а саме абстрагування та узагальнення при визначенні фінтеху та іншуртеху, історичний метод і метод аналогій в процесі вивчення еволюції діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг. **Результати.** Виокремлено основні елементи акселерації трансформацій даних для фінансового сектору, а також три області, які відображають трансформацію діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг упродовж останніх десятиліть та п'ять окремих фаз еволюції діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг.

Ключові слова: страхування; фінанси; іншуртех; фінтех; діджиталізація; трансформаційні процеси

Постановка проблеми

Динамічний розвиток сучасних технологій робить істотний вплив на ринок страхових та фінансових послуг. Під їх впливом змінюються самі фінансові продукти та кардинально їх використання і спосіб їх дистрибуції.

Технологічні зміни у фінансовому секторі спостерігаються вже пів століття, проте довгий час не призводили до революційних змін у його структурі. Традиційні постачальники фінансових послуг, в першу чергу банки та страхові компанії, були змушені нав'язати співпрацю із технологічними компаніями, які не можуть самостійно надавати фінансові послуги через нормативні обмеження. Хоч слід відзначити, що більшість із них і не має таких прагнень. Діджиталізація, зміна стилю життя сучасних споживачів і швидкий розвиток електронної комерції, а останнім часом також «смартфонної комерції», продемонстрували неготовність традиційних постачальників фінансових послуг та їх відносно невелику гнучкість в адаптації до змін оточення, у тому числі щодо зростаючих потреб споживачів. Очікування останніх, значно усвідомлюють суб'єкти за межами фінансового сектора, які завдяки змінам регулювання отримали

можливість надавати фінансові послуги. Їх коло поступово розширюється, і вони все частіше починають розглядатися як альтернатива або навіть конкуренція традиційним постачальникам фінансових послуг. У цьому контексті останнім часом все частіше з'являється поняття Фінтех та Іншуртех.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вважається що в перше поняття Фінтех використано в 70-х роках Л. Беттінгером, віце-президентом банку «Manufactures Hanover Trust» [1], який під ним розумів як поєднання досвіду банку з сучасними методами управління і використання комп'ютерів.

Однак з того часу діапазон використання сучасної технології у фінансах принципово змінився. Узагальнюючи сучасні інтерпретації [8; 10; 14; 15; 18; 21], фінтех можна трактувати, як використання інноваційних технологій для більш ефективного надання існуючих фінансових послуг і створення нових, що дозволяє надавати нову цінність клієнтам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою цієї роботи є спроба, на основі критичного аналізу існуючої літератури, окреслити трансформації діджиталізації ринку страхових та фінансових послуг та визначити детермінанти їх розвитку через етапізацію еволюції ринку фінансових та страхових послуг. Як вихідні матеріали будуть використані в основному наукові статті, а також розробки окремих видів фінансових інститутів і спеціалізовані інтернет-джерела.

Виклад основного матеріалу

Сучасна діджиталізація реалізує значний вплив на галузь фінансових та страхових послуг. Однією з основних причин є те, що в основі фінансових та зокрема страхових продуктів знаходиться нематеріальна складова, інформація [2]. Прикладом є платіжні операції або кредитні договори, які, на відміну від наприклад придбання автомобіля, в більшості випадків не включають жодних фізичних компонентів. Додаткова компонента обумовлена тим, що більшість процесів майже повністю реалізуються без будь-якої фізичної взаємодії, наприклад, онлайн-платежі або торгівля акціями чи придбання фінансових продуктів онлайн [3, 4].

Завдяки останнім розробкам в галузі інформаційних технологій (ІТ), що постійно впроваджуються, процес діджиталізації призводить не тільки до посилення автоматизації процесів, але до фундаментальної реорганізації ланцюга вартості фінансових послуг з новими бізнес-моделями (наприклад, робо-консультантами) та нові лідери виходять на страховий та фінансовий ринок (наприклад, Фейсбук, Тесла [5]). Термін "фінансова технологія" або короткий варіант "фінтех" чи «іншуртех» відображає цей розвиток трансформації.

Основними елементами акселерації трансформацій даних є:

- Зміна ролі останніх розробок високих технологій в інформаційних технологіях та їх окремі конвергенції. Такі, як обчислення на основі груп великих даних [6], Інтернет-речей [7] або хмарні обчислення [8], що дозволяють компаніям, що надають фінансові послуги, не тільки автоматизувати існуючі бізнес-процеси, але й пропонують можливість надавати абсолютно нові продукти, послуги, процеси та

бізнес-моделі для галузі фінансових послуг. Серед визначних прикладів можна назвати краудфандингові [9, с.330-338] або страхові платформи, які розробились як додаткові чи альтернативні можливості діяльності банків та страхових компаній.

- Зміна поведінки споживачів. Використання клієнтами електронних каналів взаємодії за останні роки зросло [10], і змусило багатьох постачальників фінансових послуг змінити розмір своїх філіальних та агентських мереж, реорганізувати управління каналами дистрибуції організувавши більш гібридну взаємодію з клієнтами та ширший спектр обслуговування.

- Зміна екосистем. Традиційні банки та страхові компанії протягом останніх десятиліть зменшили ступінь власного виробництва (аутсорсингу), що призвело до більш цілеспрямованої спеціалізації. Ця тенденція до зміни розміру внутрішніх операцій розпочалася у бек-офісах компаній і останнім часом набирає обертів у їхніх фронт відділеннях, що призводить до абсолютно нових екосистем, включаючи, аплікації [3], іншуртехи[4], фінтех-стартапи, а також до залучення компаній поза сферою фінансових послуг.

- Зміна регулювання Незважаючи на те, що після фінансової кризи у 2008 році регулювання галузі фінансових послуг посилювалося майже у всіх областях, в багатьох країнах в останні роки було ініційовано ініціативи щодо зниження рівня початкових стартів для фінтех-стартапів. Прикладами є Лондон, Сінгапур чи Гонконг, які запровадили так звану «фінтех пісочницю» для експериментів з новими продуктами та послугами та бізнес-моделями, сприяння розвитку ринку спеціалізованих організаційних підрозділів (наприклад, Innovate Finance у Великобританії) та надання фінансової підтримки (наприклад, у Сінгапурі) [11].

Сучасний фінтех чи іншуртех має панівне стратегічне значення для компаній, що надають фінансові послуги. Наприклад, у банках витрати на ІТ становлять 15–20% усіх витрат і, таким чином, є другим найбільшим фактором витрат після витрат на оплату праці, самі лиш витрати на впровадження методів аутентифікації зростають на 20% [12]. Традиційно банки мають найвищі інвестиції в ІТ у всіх галузях промисловості - 4,7–9,4%,

тоді як страховики інвестують 3,3%, а авіакомпанії 2,6 своїх доходів у ІТ. Оскільки стратегічне значення ІТ у фінансових послугах є високим, використання ІТ має давню історію в галузі фінансових послуг, адже саме банки, страхові компанії та інші фінансові посередники є вважаються першими адаптаторами [13]. Наприклад, введення в 1959 р. в Арлінгтоні, штат Огайо, Сполучені Штати Америки автоматизованої каси (АТМ), чи першого банкомату АТМін в Лондоні, Великобританія в 1967 році банком Barclays Bank, перехід від фізичної до електронної торгівлі NASDAQ в 1971 році, впровадження домашнього банкінгу через Citibank і ChaseManhattan в 1981 році. Не менш вагомим був запуск перших засобів Інтернет-банкінгу в 1994 році від Stanford Credit Union, а також перше забезпечення мобільного банкінгу Норвезьким банком Fokus в 1999 році, які знаменують найбільші віхи раннього розвитку фінтеху [14; 15].

Можна виокремити три області, які відображають трансформацію діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг упродовж останніх десятиліть та п'ять окремих етапів (див. Таблицю 1):

1. Внутрішня діджиталізації (фази 1–3) Перша сфера використання ІТ була зосереджена на внутрішніх процесах, таких як платіжні операції чи управління портфелем. На перших етапах розвитку ІТ банки та страховики зосередилися на автоматизації процесів фінансових послуг для підвищення ефективності. Компанії пропонували лише один або пізніше два канали (філіал, консультант чи страховий агент, банкомат), і зосереджувались на підтримці, згодом трансформованій у бек-офісний процес.

Прикладами є електронне управління претензіями, банківські рахунки. Інтеграція ІТ не існувала або лише частково існувала і розвивалася на третій фазі, де були розроблені перші багатоканальні підходи [16].

2. Орієнтована на провайдера діджиталізація (фаза 4). Зміна орієнтації постачальників фінансових послуг на інтеграцію провайдерів, мала місце на четвертій фазі. Для цього їм довелося стандартизувати процеси та функції додатків. Аутсорсинг бізнес-процесів розпочався з областей підтримки, трансформуючись до бек-офісних областей, таких як платежі, інвестиції, обробка кредитів з метою мінімізації затрачених ресурсів.

3. Орієнтована на споживача діджиталізація (фаза 5) Ця область застосування іншуртеху зосереджена на клієнтів та їх бізнес-процеси, вона переосмислює логіку зсередини, зміщуючи орієнтир із страхового продукту на потреби клієнта [17]. Окремі канали дистрибуції можуть вважатись застарілими та частково перекритись із дистибуцією інших фінансових продуктів, що обумовлено, наприклад їх інтеграцією в споживчі процеси чи туризм, подорожі використання соціальних мереж. Фактично має місце видозміна дизайну страхових та фінансових продуктів чи послуг [18].

Першими прикладами є електронні гаманці, що включають не лише оплату, але містять додаткові можливості накопичення, зберігання та витрачання балів лояльності, збереження особистих даних квитанцій чи автоматичних шаблонів. Ці нові послуги включають розробку однорангових бізнес-моделей, а також еволюцію нефінансових постачальників послуг за межі галузі.

Таблиця 1

Еволюція діджиталізація ринку фінансових та страхових послуг

Джерело: побудовано автором на основі [18; 19]

Характеристика	Стратегічний фокус	Організаційна спрямованість	Системний фокус
Фаза 1: до 1960 року	Єдиний канал дистрибуції	Процеси підтримки	Немає інтеграції систем
Фаза 2: 1960–1980	Подвійний канал дистрибуції	Бек-офісні процеси	Часткова внутрішня інтеграція систем
Фаза 3: 1980–2010	Деякі канали продаж	Фронт-офіс процеси	Інтеграція внутрішніх систем
Фаза 4: 2010–2020	Крос-продажі	Провайдер процесів	Інтеграція систем зовнішніх постачальників фінансових послуг
Фаза 5: від 2020 року	Гібридні канали продаж	Клієнтоорієнтовані процеси	Інтеграція систем зовнішніх постачальників нефінансових послуг

Основним фактором сприяє розвитку трансформація діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг є технологія, яка переглядає функціонування фінансового сектора і спосіб взаємодії суб'єктів, що надають такі послуги, з клієнтами. Технологія не тільки відкриває можливості для бізнесу новим суб'єктам, початківцям на ринку фінансових послуг, але завдяки діджиталізації пропонує поєднання дозволяють традиційним фінансовим установам знижувати витрати і підвищувати ефективність роботи, будучи основною рушійною силою фінансових інновацій.

Технології, що використовуються на ринку фінансових та страхових послуг, можуть вплинути на скорочення недоліків дистрибуції на ринку, зокрема через обмеження проблеми асиметрії інформації, зменшення операційних витрат і зниження бар'єрів контакту із клієнтом [20; 21].

Явищем, характерним для нашого часу є трансформація розбіжних технологій, яка дозволяє подальший розвиток технологічних інновацій і призводить до появи нових бізнес-моделей. Іншим характерним явищем є широкий спектр і швидкий темп адаптації інновацій в на ринку страхових та фінансових послуг споживачем. В свою чергу, органи нагляду пропонують нові законодавчі рішення. Діяльність, що сприяє розвитку діджиталізації помітно, наприклад, на рівні Європейського Союзу, де розпочато

формування комплексної стратегії фінансового сектору в контексті впливу технологій [22].

Висновки

Сформульовано підхід до побудови моделі Нова технологічна парадигма, пов'язана з широким використанням інформаційних технологій, трансформує моделі фінансового посередництва та страхової дистрибуції. Ринок страхових та фінансових послуг зазнає перетворень та трансформацій в основі яких лежать технологічні інновації. Ці новітні зміни призводять до створення нової фінансової екосистеми, в якій, крім традиційних інституцій, є суб'єкти, що знаходяться поза фінансовим сектором, які трансформують спосіб надання фінансових послуг. В статті виокремлено основні елементи акселерації трансформацій даних для фінансового сектору, а також області, які відображають трансформацію діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг упродовж останніх десятиліть, такі як внутрішня, орієнтована на провайдера та орієнтована на споживача діджиталізація. Та п'ять окремих фаз еволюції діджиталізація ринку фінансових та страхових послуг, в основу характеристики яких лягли системний та стратегічний фокус та організаційна спрямованість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Bettinger A. (1972) FINTECH: A series of 40 time shared models used at Manufacturers Hanover Trust Company, Interfaces, vol. 2, no. 4, s. 62-63.
2. Клапків, Ю. М. (2016) Теоретичні доміанти страхових послуг. Формування ринкової економіки в Україні. - Львівський національний університет імені Івана Франка, Випуск 35/1, с.210-217.
3. Klapkiv Y., Klapkiv L., Zarudna N.(2018) Online distribution of insurance of civil liability of owners of vehicles, the experience of Poland, opportunities of Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 4, No. 1, pp.195-201. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-195-201>
4. Клапків Ю.М. (2018) Мобільні додатки в онлайн дистрибуції страхових послуг. Наукові праці: наук. журн. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили (Економіка), Миколаїв, Т. 302, Вип. 290, С. 46-53.
5. Wojc, I., Braendli, R., & Ratti, C. (2019). What will autonomous cars do to the insurance companies?. Autonomous Vehicles and Future Mobility, 69-79.
6. Шаховська, Н. Б., Болюбаш, Ю. Я., & Верес, О. М. (2014). Організація великих даних у розподіленому середовищі. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Обчислювальна техніка та автоматизація, (2), 147-155.
7. Клапків Ю.М. (2018) Особенности дистрибуции услуг имущественного страхования через интернет. Стратегия развития экономики Беларуси : вызовы, инструменты реализации и перспективы : материалы Международной научно-практической конференции (20-21 сентября 2018 года, г. Минск). В 2 т. Т. 2 / Ин-т экономики НАН Беларуси. – Минск : Право и экономика, 177-179.
8. Poznańska, K., & Marczak, A. (2018). Wykorzystanie technologii chmury obliczeniowej w przedsiębiorstwach w krajach Unii Europejskiej. Studia i Prace WNEiZ US, (52 Т. 2. Zarządzanie), 481-493.

9. Шолойко А. С. (2019) Інфраструктура страхового ринку України: монографія. Київ: Логос, 408 с.
10. Łyskawa, K.; Kędra, A.; Klapkiv, L.; Klapkiv, J. (2019) Digitalization in insurance companies. International Scientific Conference: Contemporary Issues In Business, Management And Economics Engineering'2019; 9–10 May 2019, Published by Vilnius Gediminas Technical University Press, Vilnius, Lithuania. eISSN 2538-8711, ISBN 978-609-476-161-4/eISBN 978-609-476-162-1. <https://doi.org/10.3846/cibmee.2019.086> pp.842-852.
11. Authority, F. C. (2017). Regulatory sandbox lessons learned report. London, <https://www.fca.org.uk/publication/research-and-data/regulatory-sandbox-lessons-learned-report.pdf>.
12. Довгань, Ж (2018) Підвищення ефективності діяльності банківських установ Світ фінансів. Вип. 3, С. 92-103.
13. Lamberti H-J, Buger M (2008) Lessons learnt: 50 Jahre Informationstechnologie im Bankgeschäft am Beispiel der Deutschen Bank AG. *Wirtschaftsinformatik* 51:31–42. doi:10.1007/s11576-008-011
14. Puschmann, T. (2017). Fintech. *Business & Information Systems Engineering*, 59, 69–76. <https://doi.org/10.1007/s12599-017-0464-6>.
15. Nüesch, R., Alt, R. & Puschmann, T., (2015). Hybrid Customer Interaction. *Business & Information Systems Engineering*: Vol. 57, No. 1. Springer. (S. 73-78). DOI: 10.1007/s12599-014-0366-9
16. Клапків Ю.М. (2018) Вплив інновацій та окремих елементів цифрового суспільства на процес креації вартості страхової послуги Фінансові послуги, Науково-практичний збірник №4, с.33-38.
17. Клапків Ю.М. (2018) Консолідація страхової справи та високих технологій у insurtech стартапах. Сучасні проблеми економіки та фінансів: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 30 жовтня 2018 р., КНЕУ, 117-119.
18. Alt, Rainer & Puschmann, Thomas. (2016). Digitalisierung der Finanzindustrie. DOI: 10.1007/978-3-662-50542-7
19. Szymańska Anna, Bednarczyk Teresa, Klapkiv Jurij (2018) Rozwój dystrybucji ubezpieczeń majątkowych online w Polsce w latach 2005-2016. *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, 5/2018, 82-95.
20. Білецька І.М., Клапків Ю.М., Свірський В.С. (2018) Ринок страхових послуг: чинники запровадження і розвитку новітніх технологій страхування Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток: монографія, С. 20–30.
21. Hornuf, L. & Schwienbacher, A. (2017). Market mechanisms and funding dynamics in equity crowdfunding. *Journal of Corporate Finance*. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2017.08.009>.
22. European Parliament (2017) European Parliament Resolution of 17 may 2017. about FinTech: the impact of technology on the future of the financial sector, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0211+0+DOC+XML+V0> (10.10.2019).

КЛАПКОВ Ю. М.^{1*}, МЕЛЫХ О. Ю.²

1* Доцент кафедри финансов им.С. И. Юрия, к. э. н., доц., Тернопільський національний економічний університет, вул.Львівська 11,46000, Тернополь, Украина, e-mail: j.klapkiv@tneu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-9771-5357

2 Доцент кафедри финансов им.С. И. Юрия, К. Е. Н., Тернопольский национальный экономический университет, ул. Львовская 11,46000, Тернополь, Украина, e-mail: melych.te@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3730-4425

ТРАНСФОРМАЦИЯ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ РЫНКА ФИНАНСОВЫХ И СТРАХОВЫХ УСЛУГ

В статье предпринята попытка анализа диджитализации на рынке финансовых и страховых услуг, которая началась более чем пол века назад, и выделено отдельне его фазы на основе стратегического и системного фокуса и изменения организационной направленности трансформаций. **Цели.** Целью статьи является попытка на основе критического анализ существующей литературы, очертить трансформационне процессы в диджитализации финансовой сферы. Определить детерминанты развития рынка страховых и финансовых услуг. **Методика.** Используя методы теоретического уровня исследования, а именно абстрагирование и обобщение при определении финтеха и иншуртеха, исторический метод и метод аналогий в процессе изучения эволюции диджитализации рынка финансовых и страховых услуг. **Результаты.** Выделены основные элементы акселерации трансформаций данных для финансового сектора, а также три области, отражающие трансформацию диджитализации рынка финансовых и страховых услуг на протяжении последних десятилетий и пять отдельных фаз эволюции диджитализация рынка финансовых и страховых услуг.

Ключевые слова: страхование; финансы; иншуртех; финтех; диджитализация; трансформационные

KLAPKIV Y.M.^{1*}, MELICH O.²

1 Assistant Professor of the Department of Finance, Candidate of Economic Sciences, Assoc., Ternopil National Economic University, 11,46000 Lvivska Str., Ternopil, Ukraine, e-mail: j.klapkiv@tneu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-9771-5357

2 Assistant Professor of the Department of Finance, PhD, Ternopil National Economic University, 11,46000 Lvivska Str., Ternopil, Ukraine, e-mail: melych.te@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3730-4425

TRANSFORMATION OF DIGITALIZATION ON THE FINANCIAL AND INSURANCE MARKET

The article attempts to analyze the digitalisation of the financial and insurance services market, which began more than half a century ago, and to distinguish its individual phases on the basis of strategic and systemic focus and change in the organizational orientation of transformations. **Goal.** The purpose of this article is to attempt, on the basis of a critical analysis of the existing literature, to outline the transformational processes in digitalization of the financial sphere. Identify the determinants of insurance and financial services market development. **Method.** Using the methods of theoretical level of research, namely abstraction and generalization in the definition of fintech and insultech, historical method and method of analogies in the process of studying the evolution of the digitization of the financial and insurance services market. **Results.** The main elements of acceleration of data transformation for the financial sector are highlighted, as well as three areas that reflect the transformation of financial and insurance market digitization in the last decades and five separate phases of the evolution of financial and insurance market digitization.

Keywords: insurance; finances; inshurtech; fintech; digitization; transformation processes.

REFERENCES

- Bettinger A. (1972) Fintech: A series of 40 time shared models used at Manufacturers Hanover Trust Company, Interfaces, vol. 2, no. 4, s. 62-63.
- Klapkiv, J. M. (2016) Teoretychni dominanty strakhovykh poslugh. Formuvannja rynkovoji ekonomiky v Ukraini. - Ljvivskij nacionalnij universytet imeni Ivana Franka.- N 35/1, 210-217.
- Klapkiv Y. Klapkiv L., Zarudna N.(2018) Online distribution of insurance of civil liability of owners of vehicles, the experience of Poland, opportunities of Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 4, No. 1, pp.195-201. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-195-201>
- Klapkiv J.M. (2018) Mobiljni dodatky v onlajn dystribuciji strakhovykh poslugh.Naukovi praci : nauk. zhurn. / Chornom. nac. un-t im. Petra Moghyly (Ekonomika), T. 302, N. 290, pp.46-53.
- Bojic, I., Braendli, R., & Ratti, C. (2019). What will autonomous cars do to the insurance companies?. Autonomous Vehicles and Future Mobility, 69-79.
- Shakhovsjka, N. B., Boljubash, J. J., & Veres, O. M. (2014). Orghanizacija velykykh danykh u rozpodilenomu seredovyshhi. Naukovi praci Doneckogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu. Serija: Obchysljuvaljna tekhnika ta avtomatyzacija, (2), 147-155.
- Klapkiv Y.M. (2018) Osobennosti distributsii uslug imushchestvennogo strakhovaniya cherez internet Strategiya razvitiya ekonomiki Belarusi : vyzovy, instrumenty realizatsii i perspektivy : materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (20-21 sentyabrya 2018 goda, g. Minsk). V 2 t. T. 2 / In-t ekonomiki NAN Belarusi. – Minsk : Pravo i ekonomika, pp. 177-179.
- Poznańska, K., & Marczak, A. (2018). Wykorzystanie technologii chmury obliczeniowej w przedsiębiorstwach w krajach Unii Europejskiej. Studia i Prace WNEiZ US, (52 T. 2. Zarządzanie), 481-493.
- Sholjko A. S.(2019) Infrastruktura strakhovogho rynku Ukrainy: monohrafija. Kyjiv: Loghos
- Łyskawa, K.; Kędra, A.; Klapkiv, L.; Klapkiv, J. (2019). Digitalization in insurance companies. International Scientific Conference: Contemporary Issues In Business, Management And Economics Engineering'2019; 9–10 May 2019, Published by Vilnius Gediminas Technical University Press, Vilnius, Lithuania. eISSN 2538-8711, ISBN 978-609-476-161-4/eISBN 978-609-476-162-1. <https://doi.org/10.3846/cibmee.2019.086> pp.842-852.
- Authority, F. C. (2017). Regulatory sandbox lessons learned report. London, <https://www.fca.org.uk/publication/research-and-data/regulatory-sandbox-lessons-learned-report.pdf>.
- Dovghanj, Z. (2018) Pidvyshhennja efektyvnosti dijaljnosti bankivskijkykh ustanov. Svit finansiv. N 3, pp. 92-103.

13. Lamberti H-J, Buger M (2008) Lessons learnt: 50 Jahre Informationstechnologie im Bankgescha'ft am Beispiel der Deutschen Bank AG. *Wirtschaftsinformatik* 51:31–42. doi:10.1007/s11576-008-011
14. Puschmann, T. (2017). *Fintech. Business & Information Systems Engineering*, 59, 69–76. <https://doi.org/10.1007/s12599-017-0464-6>.
15. Nüesch, R., Alt, R. & Puschmann, T., (2015). Hybrid Customer Interaction. *Business & Information Systems Engineering: Vol. 57, No. 1. Springer. (S. 73-78). DOI: 10.1007/s12599-014-0366-9*
16. Klapkyv J.M. (2018) Vplyv innovacij ta okremykh elementiv cyfrovogho suspiljstva na proces kreaciji vartosti strakhovoji poslughy Finansovi poslughy, #4, pp.33-38.
17. Klapkyv J.M. (2018) Konsolidacija strakhovoji spravy ta vysokykh tekhnologhij u insurtech startapakh. Suchasni problemy ekonomiky ta finansiv, KNEU, pp.117-119.
18. Alt, Rainer & Puschmann, Thomas. (2016). Digitalisierung der Finanzindustrie. DOI: 10.1007/978-3-662-50542-7
19. Szymańska Anna, Bednarczyk Teresa, Klapkyv Jurij (2018) Rozwój dystrybucji ubezpieczeń majątkowych online w Polsce w latach 2005-2016. *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa*, 5/2018, 82-95.
20. Bilecjka I.M., Klapkyv Ju.M., Svirsjkyj V.S. (2018) Rynok strakhovykh poslughy: chynnyky zaprovadzhenja i rozvytku novitnikh tekhnologhij strakhuvannja Jevropejsjkyj vektor modernizaciji ekonomiky: kreatyvnistj, prozoristj ta staljy rozvytok, pp. 20–30.
21. Hornuf, L. & Schwienbacher, A. (2017). Market mechanisms and funding dynamics in equity crowdfunding. *Journal of Corporate Finance*. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2017.08.009>.
22. European Parliament (2017) European Parliament Resolution of 17 may 2017. about FinTech: the impact of technology on the future of the financial sector, [http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0211+0+DOC+XML+V0 \(10.10.2019\)](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0211+0+DOC+XML+V0 (10.10.2019)).

Надійшла 07.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., доцент, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» С.І. Чимшит, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Тернопільського національного економічного університету, д.е.н., проф. Дем'янишин В.Г.

UDC 005.922:338.43:338.47(477)

GOLOVKOVA L.S.^{1*}, SHEVIAKOV A.V.², GOLOVKOVA A.E.³

^{1*} Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Economic Security, Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Street Lazaryan, 2, 49010, Dnipro, Ukraine, e-mail: g.liudmila22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5473-6644

² Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of General Psychology, Dnipro University for the Humanities, Yermolova, 35, 49064, Dnipro, Ukraine, e-mail: shevyakovy0@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8348-1935

³ Graduate student of the Department Economics and Management. Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Street Lazaryan, 2, 49010, Dnipro, Ukraine, e-mail: golovkovaanna@gmail.com

PSYCHOLOGICAL PROVISION OF PROFESSIONAL HEALTH OF SPECIALISTS OF ECONOMIC SPHERE

The purpose of the article is to find a new solution to the problem of creating psychosocial foundations of occupational health of economic specialists from the standpoint of behavioral economics. **Methods.** Methodical principles of formation and development of professional health of specialists are distinguished: stages, regularities, dynamics. **The Results.** The psychosocial specificity of research and the levels of formation and preservation of health of specialists in the economic sphere are revealed. The essence, types, components and criteria of labor protection of specialists of economic sphere are determined. **Scientific novelty.** The conceptual model of formation and preservation of health of specialists of the economic sphere is offered, which is implemented as a theoretical and methodological strategy of a systematic and holistic process of ensuring the achievement of the result of professional activity. **The practical significance.** New ideas about a healthy person who responsibly manages his own health and realizes himself in society, the image of a specialist who independently sets the goals of formation and preservation of occupational health, chooses the best ways and means of their achievement.

Keywords: health care, occupational safety, economic form of training, prevention, formation and preservation of health, specialists in the economic sphere, behavior

Formulation of the problem

Public changes that take place in the country require a modern specialist in activity, autonomy and responsibility - actions that characterize the value attitude to professional activity and their own professional and personal development.

Analysis of research and publications

The expert's self-reflection reflects socio-cultural contradictions, the trends of globalization and local conservatism, conflicting aspects of the interaction of cultures [1, p.120].

There is a loss of established ideas about professional activity, through which the specialist determines himself and his place in society, that is, there is a crisis of professional formation at the level of self-consciousness, both as an individual person and within the generations [2,

p.176]. Sharp social changes, as well as the development of the system of mutual influence of cultural traditions, the strengthening of migration processes have led to increased subjective involvement in various real and virtual professional groups of specialists [3, p.238].

In these conditions the integrity and formation of the psychological structure of the professional health of the individual becomes of great significance [4, p.243].

The issue of health and professional health is the subject of research by many scholars, which leads to the presence of a large number of approaches to the interpretation of this phenomenon. In particular, the problems of preserving human health in modern conditions and peculiarities of its personality-professional formation, the specifics of life and professional development of the personality within the limits

of ontogenetic research of problems of life self-realization, its professional self-determination as a component of life development, motivational-adaptive content of professional activity, strategy the formation of a healthy lifestyle, medical pedagogical and psychological and pedagogical problems of the formation of a healthy lifestyle in youth, in particular the student [5, p.15].

At the same time, existing approaches to the study of the phenomenon of professional health do not allow to analyze its structure as a holistic and complexly organized psychological education; operationalize the hierarchical model of professional health professionals [6, p.12].

Thus, there are currently unresolved problems in the field of professional health professionals, in particular the economic sphere of activity, and the unwillingness to highlight the socio-psychological foundations of the processes of its formation and preservation under the influence of global transformations of modern society and the development of the state [7-12].

Formulating the purpose of the article (setting the task)

The purpose of the article is to find a new solution to the problem of creating psychosocial foundations of occupational health of economic specialists from the standpoint of behavioral economics.

Outline of the main research material

Proposed conceptual model of professional health of specialists in the economic sphere; The analysis and generalization of the results of the research phase is carried out.

The conceptual model of professional health professionals of the economic sphere model includes determining the level of professional health of each specialist with relevant conclusions and recommendations; preparation of SWOT-analysis of health; development for managers and specialists of the economic sphere of programs for the prevention of chronic fatigue syndrome, emotional burnout syndrome and professional deformation; counseling on individual health improvement programs, as well as developing and conducting corporate health-motivational mini-projects.

In order to operationalize the proposed model at the stage of the study, it involved 630 specialists of the economic sphere (bank employees, financial analysts, economist

enterprises, investment projects and programs managers, managers) with different experience and professional experience (the average age of the subjects was 31.5 years). The professional group of working with internal clients (administrators, assistants, managers) was 240 people: 130 men and 110 women; A professional team working with external clients (sales managers, customer service managers, consultants) - 220 people: 124 men and 96 women; and in the professional group of executives (at different levels - from the head of the department to the general manager of a medium-sized business) - there were 170 participants - 92 men and 78 women.

It is determined that managers are more focused on the past and present, and those who work with internal clients - for the future ($p \leq 0,01$). We believe that this can be explained: in most cases, leaders have a rich life experience, a successful career that they remember with pride; in this their position implies an active participation in the life of their organization, decision-making; the future worries them to a lesser extent than other professionals who can only predict a successful career in the future. With regard to the high level of personality-situational anti-capability in the field of economic affairs, especially those who work with external clients ($p \leq 0,01$), we consider it logical: specialists who work with people are well aware of their possible reactions, actions, actions and can foresee them. Specialists working with external clients have to contact every day with a lot of new people, due to which their experience of communication is more diverse and large.

It is revealed that specialists working with internal clients are more inclined to solve difficult situations through strategic planning and emotional support search, and those who work with external clients - through proactive and reflective overcoming ($p \leq 0,01$). We believe that professionals who work with external clients are often in contact with new people, they have to deal with conflict situations, work in a constantly changing environment, and if possible, they seek to estimate potential risks and potential problems; and specialists working with internal customers often plan their future, and seek support from more experienced and relevant individuals.

A number of gender differences have been identified: men have higher rates at all three levels of occupational health than women ($p \leq 0,05$), except for health status (by degree of

predisposition to diseases). It can be assumed that men are more likely to take leadership positions than women and have time and resources to maintain their health; Men pay less attention to manifestations of diseases and various ailments, therefore, in the questionnaire, self-esteem high marks about health and other indicators of professional health.

It is established that men have a more pronounced temporal orientation "Future", and women - "Transcendental future" ($p \leq 0.05$); women have a more pronounced tendency to emotional immersion in today's events, and in men - to structuring current events and planning future events ($p \leq 0.05$). In our opinion, this corresponds to certain facts and gender stereotypes: men are more focused and able to structure events that occur, and women are more inclined to religious ceremonies, more often turn to astrologers, horoscopes, search for certain "signs" given by the universe, etc. Men have a more pronounced spatial and temporal anti-smoking capacity than women ($p \leq 0.05$). Men have a greater tendency to strategic planning, reflection and preventive overcoming than women ($p \leq 0.05$). Perhaps this is in line with the public opinion: men are considered to be better strategists who can assess all risks in advance and take the necessary preventive measures, and women prefer to act in a situation.

It was found that the indicators of professional health are positively interrelated with the temporal prospects of the future and the subjective perception of the present time. This corresponds to the understanding of the prospect of the Future (according to F. Zimbardo), and also due to the fact that professionals who feel active participants, the creators of their lives in the present, pay attention to strengthening their health.

It has been shown that for professionally healthy at all levels of specialists, high indicators of all three aspects of anticipatory ability are characteristic: they are well anticipating changes in space, time and communications with others, avoiding stressors and using the available opportunities in a timely manner.

It was found that pro-active behavior indicators are more positively correlated ($p \leq 0,01$) with indicators of all three levels of occupational health, except for indicators of "Search tool support" and "Search for emotional support". Search support from the outside, in turn, is inherent in infantile, self-sufficient specialists. In

other aspects, the findings are consistent with numerous studies of proactive behavior.

It is found out that positive and rather high self-esteem of the experts of the economic sphere will be my physical and mental health is rather an indicator of their subjective well-being than the objective state of health. The lack or lack of competence in the field of management of their health is a potential limitation in the activities of specialists in the economic sphere. Moreover, self-preservation of health implies not only the awareness of the need to constantly fight for it, but also the confidence in their capabilities on this path. The latter means that the specialist must be able to "decipher" his mental state and influence it, know his most powerful and weak individual-typological features, be able to impartially, adequately assess the level of his physical and mental capabilities. Self-esteem, adequate self-esteem, ability to control your psyche and keep it under control are also important, which helps the specialist to protect himself from professional stress and contributes to the preservation of his professional health.

The system program-target project of formation and preservation of professional health of the specialists of the economic sphere is proposed and the results of the formation stage of the research are presented.

Within the framework of the system program-specific project of the formation and preservation of professional health of the specialists of the economic sphere, the "Model of Strategic Prevention of Professional Health of Specialists in the Economic Sphere" was proposed, which consisted of 5 stages: diagnosis, capacity, planning, implementation and evaluation.

The diagnosis included the process of collecting and analyzing information about the needs and resources of specialists in the economic sphere in order to get an idea of the scale and context of the problem of professional health. This information should be collected using both quantitative and qualitative methods, and include archival statistics. The assessment informs about planning and decision-making on prevention, the basics of developing the model and the need for changes in the selection of health-care programs, policies on professional health professionals in the economic sphere.

After completing the diagnosis of professional health professionals of the economic sphere, measures are required to develop and implement an integrated plan for solving socio-

psychological problems of specialists at the level of the entire organization. This applies to such aspects as: corporate development and rallying of specialists; development of high organizational culture and "healthy" atmosphere in the team; professional and administrative support; effective leadership, adequate to the level (stage) of organizational development of the company and personnel; standards of formal and informal behavior in the organization; corporate loyalty and career growth of specialists; fair company career policy, no discrimination based on nationality / race, gender, age; clear and transparent (fair) system of fines and incentives; clarity of official duties and legitimacy of power.

The main tasks of socio-psychological support for the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere: psycho-emotional unloading; psychocorrection of personality deformations acquired as a result of burnout; learning "healthy coping" - constructive models of behavior of resistance; development of managerial skills (expansion of repertoire of managerial actions and strategies): increase of communicative competence, sensitivity (empathy) and communicative skills; development of relaxation skills, self-regulation and self-control; formation of positive and active living installations; development of creative potential; activation of the motivation of self-actualization and personal growth; planning personal and professional careers; Individual counseling on healthy lifestyles; creating an adaptive professional environment.

Within the framework of the programmatic and target-oriented project, a model is proposed for the formation of socio-psychological foundations for the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere.

The main directions of the process of social and psychological support of professional health of the specialists of the economic sphere are singled out: increasing the competence in the field of health, strengthening the reserve capacity of specialists and developing healthy behavior skills; prevention of dysfunction, or reduction of sources of professional stress. In practice, the implementation of these areas provided for the use of the following types of social and psychological support to ensure the effective professional activity of specialists in the economic sphere:

1. Psychological education - assistance in mastering the psychological knowledge necessary for self-improvement, improving the psychological competence in the field of health (lectures, special literature, video and audio materials, etc.).

2. Psychological diagnostics - the study of individual psychological peculiarities of the specialists of the economic sphere, on the basis of which assistance in individualization of professional activity, increase its efficiency, as well as self-knowledge.

3. Psychological prevention - prevention of the emergence and development of destructive mental states in the professional activities of specialists in the economic sphere ("burnout", internal conflicts, etc.).

4. Psychological counseling - analysis of specific situations that arise in the process of professional activity, and help in choosing the most appropriate solution.

5. Psychological training - a specially developed complex of psycho-technicians, exercises and games that help in the development of the necessary qualities and skills, which allows not only to acquire new knowledge, but also to develop skills and habits of a healthy lifestyle.

6. Psychological correction - assistance in correcting or correcting existing negative mental states or personality traits, distorting the professional health of specialists in the economic sphere.

It has been shown that preventive activities aimed at the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere should be carried out at three levels: the specialist, the production group and the organization as a whole, since the action of preventive programs should be directed not only to a separate specialist in the economic sphere, but also to groups, as well as the organization as a whole, in order to provide social support in the process of changing relationships and style of life.

The system programmatic target project included comprehensive health improvement programs that contained a combination of leading aspects of the formation of the professional health of future professionals in the economic sphere. In particular, for the students of the universities of the economic profile of vocational training, a training workshop on the optimization of lifestyle "Self-management of health" was developed. Applicants of higher economic

education have become participants in seminars and seminars on the basis of a formula for healthy self-preservation. Each session consisted of three modules: 1) diagnostics of the basic components of professional health, methods of control and self-regulation; 2) stress; support for the body and the psyche, overcoming the syndrome of chronic fatigue and emotional burnout; 3) practical self-management.

In the Institute of Master's and Postgraduate Education at the University of Banking, the NBU, since May 2011, facultative classes "Business and Health" were offered to undergraduate students (specialties in finance and credit, banking, accounting and auditing). A coaching format was chosen for conducting classes, which was based on the idea that higher education graduates already have the key knowledge and skills necessary to maintain their occupational health status.

The content of the elective has aroused interest and practical value, and since September 2013, the selective discipline "Professional Health Management" was introduced, the purpose of which was to train graduates to be not only consumers and purchasers of health, but their creator, through conscious actions of the formation of social and an economic motive for the preservation and strengthening of their health. Another important point is the choice of a systematic approach to health, which allows individuals to control not so much the hidden symptoms of the disease, how to be able to assess the reserves of health reserves and be able to adapt to existing loads and conditions. At the trainings of higher education students, using exclusive information on professional health, the newest original diagnostic, adjusting and health-improving technologies, learned to independently develop comprehensive health improvement programs taking into account personal health, target-based prophylactic complexes for the locomotor system, vision, psycho-emotional states.

The ideology of the proposed health-saving programs contributed to the active and interested in mastering the methods of maintaining work capacity and resource status in the workplace, taking health-improving massage and self-massage, and auto-training. The self-monitoring module for objective and subjective health indicators provided an effective algorithm for the assimilation and subsequent use of positive healthy thinking - positive healthy emotions -

positive healthy behaviors - positive healthy skills.

The analysis of the results of the diagnosis of the level of subjective control (according to J. Rotter) showed that the ratio of introversion and extraversion from respondents approached to a balanced one. This is one of the indicators of an adequate attitude to the problem of formation of professional health and responsibility for its preservation. With regard to personal qualities such as neuroticism and psychosis, they decreased by 42% and 55% respectively. Self-confidence increased 1.5-2 times, and in some cases 3 times. Respondents noted an increase in motivation for the formation of professional health, a willingness to intensify the acquired skills of managing their psycho-emotional and physical condition, professional self-preservation. Implementation of health practices on health management gives a positive dynamics of results. Future experts in the economic sphere become more energetic and full of enthusiasm, it becomes easier for them to cope with stress and internal tension. The moral climate in the team improves, the relationship in it; the number of occupations is significantly reduced.

Note that the analysis of the diagnostic testing of personnel and monitoring their activities during the working day allowed to conclude that more than 80% of specialists in the economic sphere organized the work process from the standpoint of healthcare-saving approach. On the basis of the analysis of data of medical examination and psycho-physiological examination of specialists of the economic sphere, there is a positive dynamics of reduction of diseases, increase of productivity of activity; the cost of medical care is significantly reduced.

This becomes a particularly significant trend in the current conditions of development of the Ukrainian economy, which requires the effective implementation of the latest educational and recreational technologies, the success of which, in turn, is largely determined by the willingness of business space participants to operate in a continuous innovation regime, engagement in flexible, prompt response to the changing needs of modern societies.

It should be noted that health management in the workplace is more effective than traditional activities such as visiting fitness centers, swimming pools or expanded health insurance. The peculiarity of organizational health programs lies in the fact that all the knowledge and skills

acquired can be used by specialists on their own and do not require significant additional costs.

In general, the implementation of the system program-target project for the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere has allowed: to increase the loyalty of specialists of the economic profile to organizations; to make more effective corporate governance; improve the company's image; build motivation for health and healthy lifestyles; to discover the hidden potential of each specialist; increase productivity; Improve the psycho-emotional climate of the team; to optimize the level of self-actualization of employees; to form a group of like-minded people, oriented on mutual understanding and interaction, which has a significant impact on the quality of life and professional health of specialists in the economic sphere.

Conclusion

1. Theoretical and methodological analysis and generalization of scientific approaches to the problem of studying the professional health of the individual are carried out. The main directions of professional health research, which are mostly pragmatic in nature, consist in the development and implementation of programs to strengthen it, and to eliminate the negative effects of stress in the workplace.

It is shown that the programs of strengthening the professional health of the specialists of the economic sphere are aimed at achieving the goals of the prevention of the phenomenon of "burnout"; increase of productivity of activity due to improvement of physical and mental condition of specialists, improvement of moral and psychological climate in a team and others like that. In both foreign and domestic practice, the diversity of approaches to strengthening professional health professionals in the economic sphere is to develop health management programs, stress management and includes information and diagnostic and rehabilitation and prevention modules. It should be noted that a significant place in the programs of health management occupy medical issues. Socio-psychological aspects of professional health professionals in the economic sphere are only partially considered in programs of stress management and in programs for improving wellness. The aforementioned articulates the need to develop a conceptual model of

professional health professionals of the economic sphere, which will solve issues related to its formation and preservation at different stages of the professionalization of these specialists.

2. It was determined that the professional health of specialists of the economic sphere is an integral characteristic of the functional state of the organism in terms of physical and mental parameters: an assessment of the ability to work, resistance to the adverse factors that accompany this activity. The main indicator of professional health professionals is ability to work, which reflects the indicated capabilities of a specialist and is defined as the maximum possible effectiveness of his professional activity, is determined by the functional state of the organism and takes into account its physiological value and consists of three groups of factors: physical status, psychological status and socio-psychological characteristic.

The indicators of professional health of the specialists of the economic sphere are: emotional stability, self-confidence, adequacy of behavior (adaptability, social activity), responsiveness, moral health (honesty, adherence to high moral principles), full life (social well-being, professional and personal success), sociability etc.

3. The basic principles of formation and preservation of professional health of specialists of the economic sphere, which integrate complex interpersonal relationships and are a measure of harmonization of social needs of the society and the possibilities of a specialist in the conditions of professional activity, are singled out. It is determined that the professional health of specialists of the economic sphere depends on their ability to restore the disrupted state of functioning in accordance with the regulation of the volume and type of professional activity; their professional health combines elements of psychosocial continuity of "generations" of professional groups, an integrated assessment of their life and work ability, especially in the context of fulfilling common tasks; professional health is determined by the motivation for professional activity and, in this sense, acts as a measure of social well-being.

The set of individual psychological characteristics of the personality and characteristics of the professional environment influencing the professional health of specialists of the economic sphere, which include: value orientations (high significance of physical and

mental health, family life, interesting work and materially secured life), behavioral manifestations (adequate behavior, high level of energy, ambition and involvement in work, low level of hostility to others), stress factors of the professional environment (excessive preference coping strategies (search for social support, social contact, aggressive actions) and ways to relieve stress (communication with friends, sense of humor, active rest), coping strategies, physical education, etc.).

4. A conceptual model for the formation and preservation of professional health of the specialists of the economic sphere is proposed, which presents the main provisions of the theoretical-methodological, methodical and applied nature, which reveal: methodological principles, structural-functional model, stages (with definition for each stage of its goals, content, methodological support); programs for ensuring the processes of formation and preservation of professional health specialists of the economic sphere at different stages of their professionalization.

The construction of a conceptual model for the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere pursued the achievement of interrelated goals, which consisted in increasing their professional competence in the field of professional health, development of healthy behavior skills; increase of stress resistance, including through training of professionally oriented trainings and health improvement programs. The conceptual model of the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere provided: at the initial stage of the development of professional consciousness - the acquisition of an optimal set of knowledge, skills, skills that contribute to the formation and maintenance of professional health as a professional-quality quality effective expert in the economic sphere; support of high motivation for work in the economic specialty; formation of the ability to rational spending of forces on educational activity and, subsequently, rational spending of forces in the process of future professional activity; at the second stage - the formation and formation of professional consciousness in a specialist in the economic sphere with experience of up to 10 years - a high level of interpersonal communicative relations with management and colleagues in the team, socio-psychological compatibility, the success of the activities

performed (timeliness and error-free professional actions, the ability not to create preconditions for yourself and for others for obstacles in professional activity; carrying out professional activity without threats to health); at the third stage - the formation and improvement of professional consciousness among specialists of the economic sphere with a work experience of 10-20 years - ensuring the reliability of professional activity (error-free performance of professional duties during the required time and under the given conditions of activity); ensuring labor safety (exclusion of accidents and occupational diseases); at the fourth stage - improvement of professional consciousness among specialists of the economic sphere with experience of more than 20 years - increasing the stress resistance to negative factors of the professional environment; continuing professional longevity.

5. The socio-psychological specificity of the research of professional health specialists of the economic sphere was revealed, which was to determine the socio-psychological factors of their professional health, such as: determining the place of professional health in the system of values of specialists; study of the structure of stress factors in their professional activities; Identification of the relationship of individual psychological characteristics and specifics of professional health professionals; Identify the main strategies and ways to overcome stress situations in professional activities; formation of professional qualities that will support the support of professional health professionals of the economic sphere; achievement of the optimal ratio of energy (personal) costs and achieved results in the course of professional training ("effectiveness / resources"). The optimization of this process was seen in the need to take into account the typology of competence of a specialist in the economic sphere, namely: learning to know (vocational and methodological competence); learning to live together (social and communicative competence); learning to do (competence in the activity aspect, implementation of plans in life); learning to be (competence in the personal aspect).

6. The system program-target project for the formation and preservation of professional health professionals of the economic sphere at various stages of their professionalization based on the strategies of the system approach, the social cognitive theory, the model of behavioral

potential and the constructivist socio-psychological approach during its realization is developed and implemented.

System program-target project for the formation and preservation of professional health of specialists of the economic sphere allowed to solve the problem of increasing the professional and creative activity of specialists; contributed to the development of the socio-psychological competence of specialists in the formation and preservation of their professional health; to influence group self-awareness in the direction of maintaining and maintaining professional health; effective use of various forms of moral encouragement; the formation of a favorable socio-psychological climate, etc.

The main components of the effective implementation of the project are the formation of professional health, taking into account active social and psychological methods of training and assistance; carrying out of measures in the direction of professional self-realization of specialists of the economic sphere, in particular, vocational guidance competitions; creation and development of services of psychological support and assistance to the specialists of the economic sphere; motivation and stimulation of the specialists of the economic sphere for productive work; implementation of preventive and motivational training aimed at developing the

competence of specialists in the field of professional health formation, raising the level of professional self-awareness; assimilation of effective forms of work (self-disclosure, self-expression, self-knowledge, empathy, development of sanogeneous thinking and reflection, the need for relaxation); the formation of effective skills for maintaining health in the workplace and setting up a healthy lifestyle.

Prospects for further exploration

In the prospect of research, we see the definition of the characteristics of professional health professionals of other fields of activity, as well as the study of the process of becoming a professional health at different age stages of life personality (maturity, late maturity, in old age). The in-depth study and the problem of attracting and training psychologists, teachers, and managers to participate in the process of formation and preservation of professional health of the individual in various spheres of his activity is in need of in-depth study. It is urgent to further develop socio-psychological trainings and correctional systems that will promote the prevention of negative manifestations associated with professional destructions of specialists, as well as their professional health.

ГОЛОВКОВА Л.С.^{1*}, ШЕВЯКОВ А.В.², ГОЛОВКОВА А.Е.³

^{1*} д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів та економічної безпеки Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна, e-mail: g.liudmila22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5473-6644

² д.псих.н., проф., завідувач кафедри загальної психології Дніпровського гуманітарного університету, Єрмолової, 35, 49064, Дніпро, Україна, e-mail: shevyakovy0@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8348-1935

³ Аспірант кафедри економіки та менеджменту. Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна, e-mail: golovkovaanna@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Мета. Метою статті є нове рішення проблеми створення психосоціальних основ професійного здоров'я фахівців економічної сфери з позицій поведінкової економіки. **Методика.** Виокремлено методичні принципи формування та розвитку професійного здоров'я фахівців: етапи, закономірності, динаміка. **Результати.** Розкрито психосоціальну специфіку дослідження та рівні сформованості та збереження здоров'я фахівців економічної сфери. Визначено сутність, види, компоненти та критерії охорони праці фахівців економічної сфери. **Наукова новизна.** Запропоновано концептуальну модель формування та збереження здоров'я фахівців економічної сфери, яка реалізована як теоретико-методологічна стратегія

систематичного та цілісного процесу забезпечення досягнення результату професійної діяльності. **Практична значимість.** Нові уявлення про здорову особистість, яка відповідально керує власним здоров'ям та реалізує себе в суспільстві, імідж фахівця, який самостійно ставить цілі формування та збереження професійного здоров'я, обирає найкращі шляхи та засоби їх досягнення.

Ключові слова: охорона здоров'я, охорона праці, економічна форма підготовки, профілактика, формування та збереження здоров'я, фахівці економічної сфери, поведінка

ГОЛОВКОВА Л.С.^{1*}, ШЕВЯКОВ А.В.², ГОЛОВКОВА А.Е.³

^{1*}д.е.н., проф., заведуюча кафедрой финансов и экономической безопасности Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, 49010, Днепро, Украина, e-mail: g.liudmila22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5473-6644

²д.псих.н., проф., зав. кафедры общей психологии Днепропетровского гуманитарного университета, Ермоловой, 35, 49064, Днепро, Украина, e-mail: shevyakovy0@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8348-1935

³ Аспирант кафедры экономики и менеджмента Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, 49010, Днепро, Украина, e-mail: golovkovaanna@gmail.com

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЫ

Цель. Целью статьи является новое решение проблемы создания психосоциальных основ профессионального здоровья специалистов экономической сферы с позиций поведенческой экономики. **Методика.** Выделены методические принципы формирования и развития профессионального здоровья специалистов: этапы, закономерности, динамика. **Результаты.** Раскрыта психосоциальную специфику исследования и уровни сформированности и сохранения здоровья специалистов экономической сферы. Определена сущность, виды, компоненты и критерии охраны труда специалистов экономической сферы. **Научная новизна.** Предложена концептуальная модель формирования и сохранения здоровья специалистов экономической сферы, которая реализована как теоретико-методологическая стратегия систематического и целостного процесса обеспечения достижения результата профессиональной деятельности. **Практическая значимость.** Новые представления о здоровой личности, ответственном руководстве собственным здоровьем и реализации себя в обществе, имидж специалиста, который самостоятельно ставит цели формирования и сохранения профессионального здоровья, выбирает лучшие пути и средства их достижения.

Ключевые слова: здравоохранение, охрана труда, экономическая форма подготовки, профилактика формирования и сохранения здоровья, специалисты экономической сферы, поведение

REFERENCES

1. Apanasenko L. G. Zdorov'ja nacii ta trudoviyi potencial Ukraini [Health of the nation and labor potential of Ukraine]. *Vcheni zapiski Institutu ekonomiky, upravlinn'a ta gospodars'kogo prava*. Kyiv, 1998. Vol.2. pp.119–121.
2. Kondes T. V. Do pytannya pro formuvannya zdorovoho sposobu zhyttya studentiv i vykladachiv Instytutu ekonomiky, upravlinnya ta hospodars koho prava [On the issue of the formation of healthy lifestyles for students and teachers of the Institute of Economics, Management and Economic Law]. *Vcheni zapiski Institutu ekonomiky, upravlinn'a ta gospodars'kogo prava*. Kyiv, 1999. Vyp. 3. S. 176 – 178.
3. Burlakova I. Role and place of health management in the system security personnel of business entities : Economics and management: problems of science and practice: Collection of scientific articles. Vol. 2. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – P. 237 – 240.
4. Chmeruk G. Health management of staff as a fundamentally new approach in formation of the organizational culture of the enterprise : Trends in the development of national and world science: Collection of scientific articles. Vol. 17. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. –P. 242 – 244.
5. Bushuev Yu. V. O meditsinskikh problemakh fizicheskogo vospitaniya v vuzakh [On medical problems of physical education in high schools]. *Zb. nauk. prats spivrobotnykiv KMAPO im. P. L. Shupyka*. Vyp. 10., 2001. – S. 1225 – 1229. (rus).

6. Kondes T. V. Praktychni aspekty formuvannya kultury zdorovya u VNZ [Practical aspects of the formation of a health culture in the university] . *Materialy informatsynoho seminaru «Menedzhment bibliotechnoi diyalnosti. Upravlinnya personalom osvityanskykh bibliotek»*, 4-5 berez. 2004 r., m. Kyiv : Navchalno-metodychnyy tsentr «Konsortsium iz udoskonalennya menedzhment-osvity v Ukraini», 2004. – S. 14 – 16.
7. Mostypan V. V. Chomu ne pratsyuye systema? [Why does the system not work?] . *Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Fizychno vykhovannya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv: zdobutky, problemy ta shlyakhy yikhnoho vyrishennya u konteksti vymoh Bolonskoyi deklaratsiyi»*, 2-3 lyut. 2007 r., m. Kyiv: Natsionalnyy universytet «Kyievo-Mohylyanska akademiya», 2007. – S. 10 – 13.(ukr).
8. Migus, I. P. Navchannya upravlinnyu zdorovyam yak innovatsiynyy aspekt osvity maybutnikh pratsivnykiv bankivskykh ustanov [Health education education as an innovative aspect of education for future employees of banking institutions]. *Materialy Mizhmar. nauk.-prakt. konf. «Finansova systema Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku v umovakh transformatsiyi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn»*, 16-18 travn. 2013 r., m. Sevastopol. Sevastopol: Sevastopolskyy instytut bankivskoyi spravy Ukrayinskoyi akademiya bankivskoyi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy, 2013. –S. 49 – 50.
9. Chmeruk G.G. Sotsial'no-psikhologicheskiye metody formirovaniya informatsionnoy bezopasnosti personala predpriyatiya [Socio-psychological methods for the formation of information security of enterprise personnel]. *Sbornik s dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya «Ukraina-Bŭlgariya-Evropeiski sŭyuz: sŭvremenno sŭstoyanie i perspektivi»*, Varna : Izdatelstvo «Nauka i ikonomika». T. 1, 2016. –S. 225 – 229.
10. Gadamer H.-G. (2018). Istyna i metod: Osnovy filosofskoi hermenevtyki [Truth and Method: Basics of Philosophical Hermeneutics] URL: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/gadamer-istina_i_metod.pdf .(rus).
11. Zynchenko V. V. Individualizacija global'nykh strategii transformacii suspil'stva ta jsvity u konteksty krytychnoi teorii [Endowable global strategies of strategic transformation and insight into context of critical theories]. *Antropologichni vymiry filosofsk'kih doslydzen'*. Kyiv, 2015. Vyp. 7. S. 50-63.
12. Syn'jaev, S. S. Teoretycheskie osnovy formirovaniya pedagogicheskoi kompetentnosti specialista sfery fysycheskoi kultury i sporta [Theoretical foundations of the formation of pedagogical competence of a specialist in the field of physical culture and sports]. *Izvestija VGPU. Pedagogicheskie nauki*. Volgograd, 2017. № 1. S. 45-50.
13. Sharunenکو, Yu. M. Pedagogicheskije uslovija podgotovki sportsmenov vysokoi kvalifikacii na sovremennom etape [Pedagogical conditions of training highly qualified athletes at the present stage]. *Avtonomija lichnosti*. Moskva, 2010. Vol 1. – S. 138-141.

Надійшла 01.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: професор, д.е.н., З.С. Каира, Донбаська державна машинобудівна академія, професор кафедри менеджменту Харківського національного автомобільно-дорознього університету, д.е.н., професор Шинкаренко В.Г.

УДК 330.47:004

ДАНІЧ В.М.^{1*}, ШЕВЧЕНКО С.М.²

1* доктор економічних наук, професор, кафедра економічної кібернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна, e-mail: cyber.khnu@gmail.com, danichvitaly@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6147-2309

2 пошуквач, e-mail: rjrfleelktlee@ukr.net

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ТИПОВИХ ОЗНАК СТОРІНОК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Мета. Робота виявляє формалізми, за допомогою яких можна представити сторінку користувача, як ключового елемента соціальної мережі, в службах соціальних мереж (ССМ). **Методика.** Виявлення типових класифікаційних ознак сторінок користувачів представлено на прикладі сторінок ботів. Аналіз ключових функцій ботів дозволив визначити типові налаштування, типові характеристики параметрів сторінок, типові параметри активності і синтезувати їх до класифікаційних ознак певних типів сторінок. **Результати.** В роботі досліджено статичні і динамічні параметри сторінок соціальних мереж, виявлено діапазони характеристик параметрів. Досліджено політику ССМ стосовно змін характеристик параметрів сторінок. Виявлено максимальні розміри соціальних мереж в різних службах соціальних мереж. Встановлено відсоток людей з реальної соціальної мережі по відношенню до соціальної мережі, створеної в Інтернет. Визначено причини створення сторінок не під власним ім'ям, причини створення декількох аккаунтів. Встановлені відмінності реальних соціальних мереж і соціальних мереж, створених за допомогою ССМ. Результати роботи можуть бути використані при веденні електронної комерції. **Наукова новизна.** Робота надає формальний опис сторінок соціальних мереж користувачів. Проведено розділення параметрів сторінок на статичні параметри, налаштування і параметри активності. Наведений перелік категорій людей, які не мають права створювати персональні сторінки або викладати на них певні відомості. **Практична значимість.** Результати досліджень можуть бути корисними як для пересічних користувачів служб ССМ, так і для науковців, які досліджують механізми формування соціальних мереж, їх розвитку або видалення. Для пересічних користувачів важлива безпека їх особистих відомостей, яка значною мірою залежить від формування переліку друзів і підписників. Також, треба враховувати, що соціальна мережа для бізнесу - це найбільш привабливий варіант просування комерції для фізичних осіб. Всі великі бренди вважають за потрібне мати своє представництво в ССМ. Для успішного стимулювання збуту певної продукції саме в інтернет-спільнотах вкрай важливим є формування цільової аудиторії. Дане дослідження допомагає це зробити.

Ключові слова: соціальна мережа; сторінка соціальної мережі; формалізація; класифікація; бот; параметри активності; налаштування; типові класифікаційні характеристики; типові класифікаційні налаштування

Постановка проблеми

Сторінка профіля (profile) є ключовим, мережоутворюючим компонентом для соціальної мережі певного користувача. Без неї соціальна мережа не може існувати. Однак, формального опису сторінки користувача досі не існує. Дослідники і розробники соціальних мереж обмежуються описанням сторінки користувача мовою програмування, наприклад, PHP. Але налаштування профілю, його показники активності суттєво впливають на розвиток соціальної мережі, її формування, показники.

Прогнозування саморозвитку профіля користувача дозволить підвищити точність

прогнозування розвитку його соціальної мережі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Соціальні мережі, служби соціальних мереж є предметом дослідження багатьох наук: соціології, антропології, географії, соціальній психології, інформатиці та дослідженні організацій. З точки зору інформаційних технологій соціальні мережі вивчаються багатьма дослідниками, наприклад, Роберт Ханнеман, Марк Риддл [12], Рональд Барт [10], Баррі Веллман [13] та інші. Особливістю попередніх досліджень є те, що велика увага приділяється саме зв'язкам соціальної мережі,

динаміці соціальної мережі. Опису самої сторінки соціальної мережі увага не приділяється. Однак, аналіз параметрів сторінки може багато сказати про її власника, його вподобання, прагнення розвиватися в певному напрямку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Робота має ціль представити формальний опис сторінки соціальної мережі. Задля досягнення поставленої цілі необхідно виконати наступне: дослідити сторінки користувачів різних служб соціальних мереж; обрати випадковим чином необхідну кількість профілів і вести їх моніторинг певний проміжок часу, фіксуючи параметри; виокремити з досліджуваного переліку сторінки реальних людей, ботів і т.і.; виявити можливості інструментарію, що надається користувачу для створення власної соціальної мережі; дослідити законодавчі документи стосовно відомостей, які вносить користувач у свій профіль.

Виклад основного матеріалу

Соціальна мережа (соцмережа) — соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає розмаїті зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками [7].

Служба соціальних мереж (англ. social networking service) — веб-сайт або інша служба у Веб, яка дозволяє користувачам створювати публічну або напівпублічну анкету, складати список користувачів, з якими вони мають зв'язок та переглядати власний список зв'язків і списки інших користувачів. Природа та номенклатура зв'язків може різнитись у залежності від системи [10]. Іноді служби соціальних мереж називають онлайн-мережами соціальними мережами.

Максимальний розмір соціальних мереж становить близько 150 осіб, а середній — 123 (Хілл та Данбар, 2002). Соціальні мережі є ключовим предметом дослідження в сучасній соціології, антропології, географії, соціальній психології, інформатиці та дослідженні організацій, а також є поширеною темою для наукових дискусій.

Служба соціальних мереж (ССМ) дає можливість створення соцмереж з великою

кількістю учасників, і може складати, наприклад, ВКонтакте 10 001 (дозволяється додавати 10 тисяч друзів плюс сам користувач), відповідно, на Фейсбуці — 5 000. І це тільки в тому випадку, коли ми не враховуємо підписників користувача.

Фактично, стійкі зв'язки між користувачами побудованої мережі залежать від кількості часу, яке користувач-засновник мережі може на них витратити.

Однак, таке тлумачення соцмережі дещо різниться від загальноприйнятого. Самі веб-сайти називають соцмережами, хоча вони є тільки певною сукупністю інструментів для створення власних соцмереж.

Поняття «соціальна мережа» і «служба соціальних мереж» треба розрізняти. Наприклад, не можна написати наступне: «соціальна мережа надає користувачу інструментарій для створення соціальної мережі». Саме в цій роботі важливо відокремити одне поняття від іншого, тим більш що іноземні автори відрізняють соціальні мережі (social network) від служб соціальних мереж (social networking services), а також використовують терміни програмне забезпечення соціальних мереж (social networking software) і сайт соціальної мережі (social networking sites). В деяких випадках використання одного поняття замість іншого є прийнятним. Наприклад, коли ми кажемо «сторінка соціальної мережі» і «сторінка користувача служби соціальної мережі», практично, це ідентичні поняття, за винятком тих профілів, які не мають друзів, підписників, груп, тобто тих сторінок користувачів, які не створили соціальну мережу для спілкування, а обмежилися створенням власної сторінки.

Ця проблема пов'язана із тим, що сукупність функцій, яку надає, наприклад, програмне забезпечення служби соціальної мережі (наприклад, Фейсбуку), сукупність функцій, яку надає користувачу служба соціальної мережі і сукупність функцій, яку надає користувачу сайт це повністю ідентичні сукупності. А ось сукупність функцій, яку надає користувачу соціальна мережа іншого користувача (мережоутворюючого) є підмножиною множини функцій, які надає сайт. Наприклад, кожен користувач, на сторінці іншого користувача може ставити лайк, залишати коментар, зробити поширення посту або залишити власний пост, а мережоутворюючий профіль ці функції може

залишити або обмежити.

Автори вважають, що така ситуація є тимчасовою і виникла внаслідок того, що і комп'ютерні мережі, і комунікаційні сайти виникли відносно недавно і дуже швидко розвиваються, майже лавиноподібно.

З іншого боку, якщо соцмережі в реальному світі є сукупністю людей взаємопов'язаних і, як мінімум, знайомих особисто, то в онлайн-соцмережах це рідкісне явище. Люди додають собі друзів на сторінку іноді не маючи уяви про зовнішність, справжнє ім'я, дуже часто, після додання навіть ні разу не спілкуються. Дослідження показали, що відсоток знайомих і друзів із реального життя, які включені до переліку друзів, по відношенню до загальної кількості друзів, вказаних на сторінці, складає від 0,5% до 2,5%. Однак, існують сторінки, які зовсім не мають реальних друзів, наприклад, сторінки професійних тролів, або сторінки-боти. Також є сторінки реальних людей, які мають високий відсоток друзів із реального життя – від 50 до 95.

Тобто, не можна сказати, що соціальні мережі, створені за допомогою служб соцмереж, є повністю реалізованими тільки в цих службах, частково вони є реалізованими і в реальному житті. Значить, такі соцмережі можна назвати віртуально-реальними або онлайн-соцмережами (інтернет-соцмережами, електронними соцмережами). Таке визначення потребує подальшого уточнення, але його можна зробити тільки після детального вивчення цих соцмереж.

Поєднання реальних соцмереж із соцмережами, створеними за допомогою служб соцмереж, потребує досліджень не тільки фахівців з інтернет-технологій, інформаційних технологій, але й фахівців з соціології, психології, також потребують корегування технології побудови систем управління безпекою персональних і особистих даних користувачів.

Предметом даного дослідження є профілі користувачів. Всі ССМ дозволяють користувачам створювати власні профілі (сторінки) за умови, що вони дотримуються правил ССМ. Всі профілі мають свою назву (логін, нік), пароль, власні налаштування та відомості про користувача. Оскільки ідентифікувати користувача можна тільки по його особистих даних, то такі дані відокремимо від налаштувань сторінки.

Формально, сторінку користувача (профіль)

можна представити як сукупність її параметрів:

$$PU = \langle S, P \rangle \quad (1)$$

де S – налаштування профілю;

P – параметри сторінки, які містять відомості про власника, в тому числі персональні дані, а також параметри активності користувача, такі як вхід і вихід із власного профілю, виставлення лайків, написання коментарів, періодичність публікацій на стіні профілю та їх тематика.

Параметри профілів розділені на групи. Наприклад, в Фейсбуці це «Загальні», «Безпека і авторизація», «Ваша інформація у Facebook», «Конфіденційність», «Життєпис і позначки», «Розташування», «Обмеження», «Мова», «Розпізнавання облич», «Сповідання», «Мобільний», «Публічні дописи», «Додатки та сайти», «Миттєві ігри», «Служби бізнес-інтеграції», «Реклама», «Платежі», «Повідомлення від служби підтримки», «Відео».

Однак, власник профілю може міняти характеристики параметрів так часто, як захоче, тому певну сукупність параметрів з конкретними значеннями можна вважати дійсними лише на певний момент часу або на певний період часу – до проведення змін значень. Тому, перепишемо формулу у вигляді:

$$PU_i = \langle S_i, P_i \rangle \quad (2)$$

де i – номер стану профіля, який відповідає t_i – даті встановлення характеристик параметрів.

Наприклад, сторінка налаштувань конфіденційності виглядає наступним чином, представленим на Рис. 1.

Налаштування конфіденційності <Settings of privacy>:

$$SP_i = \langle (SeeFP_i, SeeAP_i, SeeOP_i); (FrR_i, SeeFrLi_i, EmSi, PhNSi, SeLei) \rangle \quad (3)$$

де

SeeFP – переглядачі майбутніх дописів;

SeeAP – огляд усіх видів активності профілю;

SeeOP – перегляд попередніх дописів профілю;

FrR – окреслення користувачів, які можуть надсилати запити на дружбу;

SeeFrLi – переглядачі списку друзів;

EmS – зв'язок за електронною поштою;
PhNS – зв'язок за номером телефону;
SeLe – можливість пошукових систем
знаходити профіль за межами CCM;
 i – номер стану профіля, який відповідає t_i –

- 🌐 Загальні
- 🔒 Безпека й авторизація
- ℹ️ Ваша інформація у Facebook

- 🔒 **Конфіденційність**
- 📌 Життєпис і позначки
- 📍 Розташування
- 🚫 Обмеження
- 🗣️ Мова
- 👤 Розпізнавання облич

- 🗺️ Сповіщення
- 📱 Мобільний
- 📄 Публічні дописи

- 🔗 Додатки та сайти
- 🎮 Миттєві ігри
- 🔌 Служби бізнес-інтеграції

Налаштування приватності та інструменти

Ваша активність	Хто може бачити ваші майбутні дописи?	Друзі	Редагувати
	Огляд усіх ваших дописів та позначок з вами		Використайте журнал активності
	Обмежити аудиторію для дописів, якими ви поділилися з друзями друзів, або публічних дописів?		Обмежити минулі дописи
Як люди можуть знаходити вас і зв'язуватися з вами	Хто може надсилати вам запити на дружбу?	Друзі друзів	Редагувати
	Хто може бачити список ваших друзів?	Друзі	Редагувати
	Хто може знайти вас за вказаною вами електронною адресою?	Друзі	Редагувати
	Хто може знайти вас за вказаним вами номером телефону?	Друзі	Редагувати
	Ви хочете, щоб пошукові системи за межами Facebook видавали посилання на ваш профіль?	Ні	Редагувати

Рис.1. Налаштування конфіденційності у Фейсбук

Наприклад, налаштування перегляду друзів профілю мають наступні значення: публічні, друзі, лише я, власний. Тобто - це дискретна випадкова величина, яка приймає одне з чотирьох значень. Щоб встановити закон розподілу цієї величини необхідно встановити ймовірності, з якими випадкова величина приймає те чи інше значення. Для цього випадковим чином вибираємо необхідну кількість профілів (сторінок), визначаємо їх відповідне налаштування. Ймовірність i -того налаштування визначаємо як відношення кількості профілів з таким налаштуванням до загальної кількості досліджуваних профілів.

Для дослідження випадковим чином обиралися профілі реальних людей з Facebook (Fb). Власники профілів володіють російською, українською або володіють двома цими мовами.

Однак, останнє значення налаштування цього параметру (власний) є теж випадкова величина. Налаштування поділені на дві групи:

перша – обираються групи користувачів (наприклад, «Друзі» або «Друзі друзів»), яким дозволено бачити перелік друзів, друга – обираються користувачі або групи користувачів, яким забороняється бачити перелік друзів.

Для досліджуваних профілів відсоткове відношення значень вказаного налаштування складало: публічні – 73,14%, друзі – 23,4%, лише я – 3,2%, налаштування «власний» - 0,26%. Під час опитування з'ясувалося, що більшість користувачів просто не вміють налаштувати цей параметр, а деякі не знали про таке налаштування, причиною цього є складність меню налаштувань Facebook.

Таким чином, налаштування видимості переліку друзів профіля у Facebook, це дискретна випадкова величина p_i , яку можна задати за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Налаштування видимості переліку друзів

публічні	друзі	тільки я	власний	
$p_1=0,734$	$p_2=0,234$	$p_3=0,032$	$p_4=0$	$\sum_{i=1}^4 p_i = 1$

Кожна ССМ дотримується певної політики по відношенню до профілів, які створюють користувачі. На даний момент ця політика є такою, що дозволяє створювати лише один профіль одній людині. Одночасно, адміністрації Фейсбук, ВКонтакте, Твіттер та інші закликають користувачів вказувати у своїй анкеті лише правдиві відомості про себе, рідних і близьких людей.

З свого боку, будь-яка ССМ гарантує користувачу захист його інформації, як персональної, так і особистої. Персональні дані - відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [2]. Такими даними є, наприклад, ідентифікаційний код, номер телефону (сім-карти), номер банківського рахунку; також, прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження і місце реєстрації у сукупності.

Особиста інформація – адреса електронної поштової скриньки, фото, відомості про членів сім'ї, тощо.

Однак, масові зломи аккаунтів стаються все частіше. Так, наприклад, в лютому 2019 року були зламані тисячі аккаунтів ВКонтакте [1], в серпні 2014 року – злам аккаунтів iCloud [4], а у вересні, жовтні 2018 – злам аккаунтів FB [8].

Ця проблема потребує системного дослідження і вирішення фахівцями з безпеки даних, комп'ютерних мереж а також удосконалення політики ССМ.

З іншого боку, на теперішній час, майже всі користувачі мають по декілька профілів в кожному ССМ. Це обумовлено об'єктивними причинами. Наприклад, людина не хоче в особистому профілі показувати свої політичні вподобання, а створює для цього якийсь інший профіль із вигаданими ім'ям, прізвищем і т.д. З'ясування мотивації користувачів стосовно цього питання - це предмет дослідження фахівців із психології.

Слід зазначити, що існують категорії людей, які не мають права створювати персональні сторінки або викладати на них певні відомості, які стосуються, наприклад несення служби.

Перелічимо ці категорії:

- працівники силових структур;
- службовці збройних сил і флоту;
- працівники судів, прокуратур, виконавчих органів;

- працівники приватних підприємств і організацій, якщо це обумовлено трудовим договором.

Певні заборони викладаються у внутрішніх нормативних документах організації і їх текст не освітлюється у засобах масової інформації (ЗМІ). Хоча заборони стосуються тільки викладання певної інформації на сторінках, однак, їх можна розглядати як фактор створення сторінки з нереальним ім'ям користувача.

Публічні персони - актори, політики, спортсмени, тощо, навпаки прагнуть створити профілі у всіх можливих ССМ (у найпопулярніших – обов'язково), додати як можна більше друзів і підписників. З іншого боку, саме це і спонукає створювати сторінки не під своїм ім'ям задля спілкування з рідними і близькими людьми.

Профілі користувачів містять не тільки налаштування, персональну, особисту інформацію і вподобання. Також профілі містять в собі листування користувачів і публікації. Листування користувачів є прихованим, побачити його можуть тільки ті особи, які переписуються. Публікації профіля можна налаштувати таким чином, що їх можуть бачити всі користувачі ССМ, всі друзі профіля або деякі друзі. Зазвичай, люди публікують на своїх сторінках інформацію про своє життя (наприклад, фото і інформацію про народження дитини), цікаві факти, навчальні уроки, приклади виконання різних робіт (наприклад, будівельники розміщують приклади виконаних робіт, майстрині із шиття – приклади моделювання спідниці, поціновувачі йоги – виконання вправ), також багато людей освітлюють політичні події, перебіг політичних процесів, тощо. Деякі користувачі вважають за потрібне розділяти свої інтереси (хобі) і особисте життя, а в світлі інформаційної війни між двома країнами – окремо виділити сторінку для участі в цій війні.

Значущим з цього приводу є те, що електронна комерція розвивається дуже швидко (наприклад, за 2018 рік, інтернет-продажі Китаю збільшилися на 47%, уточнимо, що оборот країни складає 900 мільярдів доларів [3]), власні електронні майданчики (електронний майданчик для просування бізнесу – спеціалізовані сайти з продажу будь-чого, власні сайти організацій, приватних підприємств, бізнес-сторінки в

різних ССМ) прагнуть відкрити не тільки великі, середні і маленькі компанії, а також і фізичні особи.

З огляду на те, що для розробки і підтримання власного сайту, реклами в інтернет-ЗМІ необхідні значущі кошти, а створення власної бізнес-групи або бізнес-сторінки в будь-якій ССМ це справа майже безкоштовна (умовно безкоштовна), можна сказати, що бізнес-спільноти, або бізнес-сторінки в ССМ це найбільш привабливий варіант просування бізнесу для фізичних осіб. Однак, всі великі бренди вважають за потрібне мати своє представництво в ССМ (про це свідчить статистика за 2018 рік – за дослідженнями The State of Social 2018, 96% брендів мають представництво у Facebook).

Найбільш розвиненим в цьому сенсі є Фейсбук, який дозволяє своїм користувачам створювати бізнес-сторінки з прив'язуванням до особового (основного) профілю. Ця функція дозволяє захистити як користувачів послуг або товарів, так і самих власників бізнес-сторінок.

Особливою групою виділимо профілі, які спеціально створюються або зламуються задля політичних цілей, ті, які використовуються в інформаційній війні. Ретельне дослідження таких профілів проведемо під час класифікації.

Таким чином, приходимо до висновку, що певна частина користувачів має потребу в створенні профілів не під своїм реальним (паспортним або відомим іншим особам) ім'ям. Деякі ССМ зробили перші кроки до вирішення цієї проблеми.

Розглянемо ось таку класифікацію – [5], як найбільш детальну.

Сторінки, які створюються з метою маніпуляції людською свідомістю, називають

ботами. Робот, або бот, а також інтернет-бот, www-бот тощо (англ. bot, скор. від англ. robot) — спеціальна програма, що виконує автоматично і/або за заданим розкладом якінебудь дії через ті ж інтерфейси, що й звичайний користувач [6].

Найчастіше боти використовуються для інтернет-маркетингу, участі в інформаційних війнах, кіберзлочинності.

Розглянемо перший тип ботів – технічні боти. Задачі таких ботів: виставлення лайків під постами, написання коментарів, створення великого переліку друзів, розповсюдження публікацій за допомогою репостів [5].

Бойові боти створюються для блокування інших сторінок, їхня задача – створювати негативні коментарі та надсилати якнайбільше скарг [5].

Зливні боти мають задачу в певні моменти часу розповсюджувати фальшиву інформацію [5].

Гіперболізуючі боти створюються для дискредитації певних товарів в очах потенційних покупців або дискредитації політичних діячів, організацій, партій, тощо [5]. Відмінна риса – схожість видів діяльності або інтересів із майбутньою «жертвою».

Інтелектуальні бойові боти (тролі) – використовуються для обговорення суспільних або політичних подій і процесів. Такі боти спілкуються на заздалегідь задану тему, в певних спільнотах або коментують певні пости на цю тему [5]. Відмінною рисою їх поведінки є використання ненормативної лексики, перехід на особисті образи. Мета таких ботів – відволікання від конструктивного обговорення теми.

Зведемо функції ботів до таблиці (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Основні функції ботів

Функції Тип бота	Виставлення лайків	Написання коментарів	Додавання друзів	Репости	Скарги	Власні фейкові пости
технічні	+	+	+	+		
бойові		+			+	
зливні				+		+
гіперболізуючі	+	+				+
тролі		+		+		

В таблиці наведені дії, які виконують різні типи ботів. Ці дії приводять до змін

характеристик певних параметрів профіля або потребують певних його налаштувань.

Наприклад, написання власних постів і репости потребують великої кількості активної аудиторії профіля, тобто самі боти повинні мати велику кількість друзів, а також сторінку, не закриту для всіх бажаючих (приватність-тип профілю-відкритий). З всього переліку ботів тільки бойові боти можуть мати закритий профіль.

Налаштування, необхідні для функціонування ботів – відкритість профілю, видимість переліку друзів і деяких інших характеристик.

де S_i – множина типових класифікаційних налаштувань, яка відповідає t_i – даті встановлення характеристик параметрів, P_i – множина типових класифікаційних параметрів, яка відповідає t_i – даті встановлення характеристик параметрів.

Виставляння лайків, написання коментарів, додавання друзів, репости, публікація власних постів, а також надсилання скарг приводять до збільшення об'ємів даних певного параметру, його середніх показників, впливають на поточні показники профіля.

Тобто, аналізуючи дії, які необхідно виконувати ботам, виокремлюємо певні налаштування і характеристики параметрів, необхідні для виконання таких дій. Такий перелік і складатиме типові класифікаційні налаштування і типові класифікаційні характеристики параметрів профілів ботів.

Сторінка соцмережі має не тільки налаштування та певні характеристики параметрів. Вона має параметри активності – періодичність та тривалість появи в мережі, кількість публікацій за певний проміжок часу/частоту публікацій, кількість власних постів і репостів інших публікацій, тематику публікацій, активність додавання друзів і підписників, частоту листування з іншими учасниками соцмережі та з учасниками інших соцмереж, коментування постів, відповіді на коментарі, реакцію на пости і коментарі інших учасників. Крім того, сюди віднесемо також частоту зміни характеристики того чи іншого параметра або налаштування.

Характеристики параметрів активності профілів неможливо отримати за допомогою API (Application Programming Interface - програмний інтерфейс застосування, інтерфейс прикладного програмування), їх можна здобути тільки шляхом

Тобто, певний класифікаційний тип профіля можна описати визначеною підмножиною характеристик параметрів з множини параметрів профіля та підмножиною налаштувань з множини налаштувань профіля. Ці налаштування назовемо типовими класифікаційними налаштуваннями і типовими класифікаційними характеристиками.

$$PU_i = \langle S_i, P_i \rangle \quad (4)$$

$$S_i \in S_i \quad (5)$$

$$P_i \in P_i \quad (6)$$

безпосереднього спостереження. Однак, зазначимо, що у Фейсбук, наприклад, є можливість заархівувати свій власний профіль. Цей архів буде містити дату, час і IP-адресу входу користувача у свій аккаунт.

Спостереження за певними аккаунтами за короткий проміжок часу не буде містити достовірні відомості. Тому необхідно проектування системи моніторингу за сторінками і проведення моніторингу за обґрунтований проміжок часу. Такі дослідження будуть проведені в подальшому.

Висновки

В результаті проведених досліджень виявлено наступне: відмінностями соцмереж реальних від соцмереж, створених в Інтернеті є розмір мереж, залежність останніх від технічних пристроїв і програмного забезпечення, підвищена небезпека для відомостей користувача, його персональних даних в інтернетних соцмережах. Також встановлено, що існують певні категорії користувачів, які в силу певних обставин, не можуть створювати профілі в службах соціальних мереж під власним ім'ям або вказувати свої реальні відомості. Сторінки, створені задля політичних цілей, бізнес-сторінки матимуть певний набір класифікаційних налаштувань, характеристик параметрів сторінки і активності користувача. Результати роботи можуть бути використані в економічній сфері, зокрема при веденні електронної комерції. В подальшому необхідно дослідити формування цільової аудиторії комерційних інтернет-спільнот, виокремити правила додавання користувачів до бізнес-товарів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Забочин П. Во «ВКонтакте» случился массовый взлом страниц / gamebomb, 2019. – URL: <http://gamebomb.ru/gbnews/27578>.
2. Закон України «Про захист персональних даних» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 34, ст.481, чинний, поточна версія – редакція від 30.01.2018. – URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2297-17>.
3. Интернет-торговля: интересная статистика 2018 года / NeoSEO, 2018. – URL: <https://neoseo.com.ua/internet-torgovlya-statistika-2018-goda>.
4. Массовый взлом аккаунтов iCloud / Википедия Свободная энциклопедия, 2017. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Массовый_взлом_аккаунтов_iCloud.
5. Режепа Владислав БОТЫ В СОЦСЕТЯХ: Что это такое, и с чем их едят? / OMAR TA SATT, 2017. – URL: <https://www.omartasatt.info/stati/raznoe/boty-v-sotssetyakh-cto-eto-takoe-i-s-chem-ikh-edyat>.
6. Робот (програма) / Вікіпедія Вільна енциклопедія, 2019. – URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Робот_\(програма\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Робот_(програма)).
7. Соціальна мережа / Вікіпедія Вільна енциклопедія, 2019. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа#Соціальні_мережі_в_Інтернеті.
8. Фейсбук взломан: до 90 млн аккаунтов пользователей подверглось атаке из-за ошибки в коде, компания приносит извинения / habr, 2018. – URL: <https://habr.com/ru/company/ua-hosting/blog/424815/>.
9. Хакеры в очередной раз взломали Фейсбук / Яндекс Дзен, 2018. – URL: <https://zen.yandex.ru/media/ukrainerealities/hakery-v-ocherednoi-raz-vzломali-feisbuk-5bc49b598de61c00a916f04c>.
10. Burt R. Toward a structural theory of action: network models of social structure, perception and action. – New York: Academic Press, 1982. – 381 p.
11. Buss A, Strauss N. Online Communities Handbook: Building Your Business and Brand on the Web. Berkeley, CA: New Riders; 2009. – 288 p.
12. Hanneman Robert A., Riddle Mark Introduction to social network methods. – Riverside, CA: University of California, Riverside, 2005. – 322 p. – URL: <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/>.
13. Wellman B. Network analysis: some basic principles. In R. Collins (ed.). Sociological theory. – San Francisco: Jossey-Bass, 1983 - p. 155–200.

ДАНИЧ В.Н.^{1*}, ШЕВЧЕНКО С.Н.²

^{1*} доктор економічних наук, професор, кафедра економічної кібернетики і прикладної економіки, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, площа Свободи, 4, 61022, Харків, Україна, e-mail: cyber.khnu@gmail.com, danichvitaly@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6147-2309

² соискатель, e-mail: rjrfleelklee@ukr.net

ФОРМАЛИЗАЦИЯ ТИПОВЫХ ПРИЗНАКОВ СТРАНИЦ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Цели. Работа выявляет формализмы, с помощью которых можно представить страницу пользователя, как ключевого элемента социальной сети в службах социальных сетей (ССС). **Методика.** Выявление типовых классификационных признаков страниц пользователей представлено на примере страниц ботов. Анализ ключевых функций ботов позволил определить типовые настройки, типовые характеристики параметров страниц, типовые параметры активности и синтезировать их к классификационным признакам определенных типов страниц. **Результаты.** В работе исследованы статические и динамические параметры страниц социальных сетей, выявлены диапазоны характеристик параметров. Исследовано политику СССР относительно изменений характеристик параметров страниц. Выявлены максимальные размеры социальных сетей в различных службах социальных сетей. Установлен процент людей из реальной социальной сети по отношению к социальной сети, созданной в Интернет. Определены причины создания страниц не под собственным именем, причины создания нескольких аккаунтов. Установлены отличия реальных социальных сетей и социальных сетей, созданных с помощью ССМ. Результаты работы могут быть использованы при ведении электронной коммерции. **Научная новизна.** Работа дает формальное описание страниц социальных сетей пользователей. Проведено разделение параметров страниц на статические параметры, настройки и параметры активности. Приведён перечень категорий людей, которые не имеют права создавать персональные страницы или выкладывать на них определенные сведения. **Практическая значимость.**

Результаты исследований могут быть полезны как для рядовых пользователей служб соцсетей, так и для ученых, которые исследуют механизмы формирования социальных сетей, их развития или удаления. Для рядовых пользователей важна безопасность их личных данных, которая в значительной степени зависит от формирования перечня друзей и подписчиков. Также, надо учитывать, что социальная сеть для бизнеса - это наиболее привлекательный вариант продвижения коммерции для физических лиц. Все крупные бренды считают нужным иметь свое представительство в ССС. Для успешного стимулирования сбыта определенной продукции именно в интернет-сообществах крайне важно формирование целевой аудитории. Данные исследования помогают сделать это.

Ключевые слова: социальная сеть; страница социальной сети; формализация; классификация; бот; параметры активности; настройка; типовые классификационные характеристики; типовые классификационные настройки

DANICH V., SHEVCHENKO S.

^{1*} Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of economic Cybernetics and applied Economics V.N. Karazin Kharkiv national University, Freedom square, 4, 61022, Kharkiv, Ukraine, e-mail: cyber.khnu@gmail.com, danichvitaly@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6147-2309

² candidate, e-mail: rjrfleelktlee@ukr.net

FORMALIZATION OF TYPICAL FEATURES OF PAGES OF SOCIAL NETWORKS

Purposes. The work reveals the formalisms by which it is possible to present the user's page as a key element of the social network in social networking services (SNS). **Method.** Identification of typical classification features of user pages is presented on the example of bot pages. Analysis of the key functions of bots allowed to determine typical settings, typical characteristics of page parameters, typical activity parameters and synthesize them to the classification characteristics of certain types of pages. **Results.** Static and dynamic parameters of social networks pages are investigated, ranges of parameters characteristics are revealed. The influence of SNS on changes in the characteristics of page parameters is investigated. The maximum sizes of social networks in various services of social networks are revealed. Set the percentage of people from the real social network in relation to the social network created on the Internet. The reasons of creation of pages not under own name, the reasons of creation of several accounts are defined. The differences between real social networks and social networks created with the help of SNS are established. The results of the work can be used in the conduct of e-Commerce. **Scientific novelty.** The work gives a formal description of users social networking pages. Page parameters are divided into static parameters, settings and activity parameters. The list of categories of people who do not have the right to create personal pages or post certain information on them is given. **Practical significance.** The results of the research can be useful both for ordinary users of social media services, and for scientists who study the mechanisms of formation of social networks, their development or removal. For ordinary users, the security of their personal data is important, which largely depends on the formation of a list of friends and subscribers. Also, it should be borne in mind that the social network for business is the most attractive option for promoting Commerce for individuals. All major brands consider it necessary to have their representation in the SNS. In order to successfully promote the sale of certain products in Internet communities, it is extremely important to form a target audience. It is these studies that help to do this.

Keywords: social network; social network page; formalization; classification; bot; activity parameters; setting; typical classification characteristics; typical classification settings

REFERENCES

1. Zabochin P. Vo «VKontakte» sluchilsya massovyy vzlom stranits / GAMEBOMB, 2019. – URL: <http://gamebomb.ru/gbnews/27578>.
2. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst personalnykh danykh» / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2010, N 34, st.481, chynnyi, potochna versiiia – redaktsiia vid 30.01.2018. – URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2297-17>.
3. Internet-torgovlya: interesnaya statistika 2018 goda / NeoSeo, 2018. – URL: <https://neoseo.com.ua/internet-torgovlya-statistika-2018-goda>.

4. Massovyy vzlom akkauntov iCloud / VikipediYa Svobodnaya entsiklopediya, 2017. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Massovyy_vzlom_akkauntov_iCloud.
5. Rezhepa Vladislav BOTY V SOTsSYeTYaKh: Chto eto takoe, i s chem ikh edyat? / OMAR TA SATT, 2017. – URL: <https://www.omartasatt.info/stati/raznoe/boty-v-sotssetyakh-chto-eto-takoe-i-s-chem-ikh-edyat>.
6. Robot (programa) / VikipediYa Vilna entsiklopediya, 2019. – URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Robot_\(programa\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Robot_(programa)).
7. Sotsialna merezha / VikipediYa Vilna entsyklopediia, 2019. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Sotsialna_merezha#Sotsialni_merezhi_v_Interneti.
8. Feysbuk vzloman: do 90 mln akkauntov polzovateley podverglos atake iz-za oshibki v kode, kompaniya prinosit izvineniya / habr, 2018. – URL: <https://habr.com/ru/company/ua-hosting/blog/424815/>.
9. Khakery v ocherednoy raz vzlomali Feysbuk / Yandeks Dzen, 2018. – URL: <https://zen.yandex.ru/media/ukrainerealities/hakery-v-ocherednoi-raz-vzlomali-feisbuk-5bc49b598de61c00a916f04c>.
10. Burt R. Toward a structural theory of action: network models of social structure, perception and action. – New York: Academic Press, 1982. – 381 p.
11. Buss A, Strauss N. Online Communities Handbook: Building Your Business and Brand on the Web. Berkeley, CA: New Riders; 2009. – 288 p.
12. Hanneman Robert A., Riddle Mark Introduction to social network methods. – Riverside, CA: University of California, Riverside, 2005. – 322 p. – URL: <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/>.
13. Wellman B. Network analysis: some basic principles. In R. Collins (ed.). Sociological theory. – San Francisco: Jossey-Bass, 1983 - p. 155–200.

Надійшла 02.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: професор кафедри менеджменту Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. Степана Дем'янчука, д.е.н., доцент Князевич А.О., професор кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, д.е.н., професор Кононова К.Ю.

УДК 658.14БЕЛОПОЛЬСЬКИЙ М.Г.^{1*}, ЖИЛІНСЬКА Л.О.^{2*}, ТАРАСЕВИЧ О.В.^{3*}

1* д.е.н., професор, завідувач кафедри «Обліку і аудиту» ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Університетська 7, Маріуполь, Донецька область, 87500, Україна, e-mail: chelovan.sv@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9312-6953

2* д.е.н., доцент, професор каф. «Фінанси та економічна безпека», Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, Дніпро, 49010, Україна, e-mail: ludazhil2017@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7524-4507

3* к.е.н., доцент, завідувач відділу економіко-правових проблем містознавства, Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, бульв. Тараса Шевченка 60, Київ, 01032, Україна, e-mail: gradoved.iepd@gmail.com

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПЛИННОСТІ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Здійснити імітаційне моделювання плинності персоналу на підприємствах. **Методика.** Для вирішення поставленої мети у роботі використано такі методи дослідження: імітаційне моделювання, узагальнення критичний аналіз, коефіцієнтний. **Результати.** Здійснено імітаційне моделювання плинності персоналу на підприємствах України, визначено тенденцію ключових показників. **Наукова новизна.** У роботі побудовано імітаційну модель, що на відміну від існуючих, враховує базові показники, а саме: коефіцієнт обороту по прийому, коефіцієнт обороту по вибуттю, коефіцієнт необхідного обороту персоналу, коефіцієнт надлишкового обороту зі звільнення, коефіцієнт загального обороту персоналу, коефіцієнт приросту персоналу, коефіцієнт змінюваності персоналу, повний період змінюваності персоналу, рівень стабільності кадрів та рівень продуктивності персоналу. **Практична значимість.** Використання побудованої моделі дозволяє розраховувати показники плинності персоналу для конкретного підприємства, змінюючи відповідні вхідні дані, враховуючи власні потреби та наявні ресурси.

Ключові слова: плинність персоналу; імітаційне моделювання; продуктивність; оборот; звільнення; прийом.

Постанова проблеми

Показники плинності персоналу є необхідним інструментом дослідження динаміки, а також базою моделювання, розрахунків стану та подальшого прогнозування та корегування рішень пов'язаних із рухом персоналу з метою покращення політики управління персоналом підприємства. Проте, доволі часто рішення пов'язані з рухом персоналу на сучасних підприємствах України приймаються без дослідження статистики, а також не враховуючи динаміку, тенденції та закономірності руху персоналу. Можливою причиною зазначеної ситуації є відсутність практичних навичок розробки занадто складних розрахунків що можуть повністю описати процеси руху персоналу. В контексті дослідження плинності персоналу підприємства, зростає актуальність застосування математичного моделювання, а

саме імітаційного моделювання з метою подальшого спрощення аналізу існуючих показників руху персоналу підприємств України. Імітаційне моделювання дозволяє швидко зібрати необхідну інформацію протягом тривалого проміжку часу про поведінку системи, розрахувати необхідні показники шляхом створення комп'ютеризованої моделі. Враховуючи важливість зазначеної тематики та сучасні тенденції розвитку науки управління персоналом саме імітаційна модель надає можливість приймати рішення з урахуванням динаміки що буде всебічно характеризувати плинність персоналу підприємств України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню рівня продуктивності праці персоналу підприємства та оцінці руху персоналу присвячено праці багатьох науковців та практиків таких, як: Балабанова Л.В., Сардак

О.В., Журавлев В.В., Савруков Н.Т., Гетьман О.О., Шаповал В.М., Петюх В.М. та інші. Проте незважаючи на досить численні дослідження, питання визначення специфіки оцінки руху персоналу на підприємстві залишаються і досі не вирішеними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Мета статті - здійснити імітаційне моделювання плинності персоналу на

підприємствах, визначити тенденцію ключових показників.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інструментом аналізу плинності кадрів на підприємствах України є показники руху персоналу. Плинність персоналу на підприємстві, серед інших, характеризують наступні показники (табл. 1).

Таблиця 1

Показники руху персоналу на підприємствах України

Джерело: складено автором за даними [3]

Показник	Сутність	Можливий діапазон значень показника
Коефіцієнт обороту по прийому, %	$K_{пр} = \frac{O_{п}}{\bar{Ч}} \times 100\%$, де $O_{п}$ – кількість працівників прийнятих на підприємство протягом періоду t $\bar{Ч}$ – середньооблікова чисельність персоналу протягом періоду t	Min – 0% (повна відсутність на підприємстві прийому нових працівників протягом звітного періоду). Max – не обмежено, в умовах інтенсивного розвитку підприємства значення показника може коливатися у інтервалі 200-300% і більше
Коефіцієнт обороту по вибуттю, %	$K_{в} = \frac{O_{зв}}{\bar{Ч}} \times 100\%$, де $O_{зв}$ – кількість працівників звільнених (за всіма причинами) протягом періоду t	Min – 0%, (повна відсутність на підприємстві вибуття персоналу протягом звітного періоду). Max – 100% (закриття підприємства і повне вивільнення всього персоналу).
Коефіцієнт необхідного обороту персоналу, %	$K_{но} = \frac{O_{но}}{\bar{Ч}} \times 100\%$, де $O_{но}$ - кількість працівників звільнених за причинами, обумовленими законодавством протягом періоду t	Min – 0% (відсутність на підприємстві вибуття персоналу протягом звітного періоду за будь-якою причиною). Max обмежується значенням коефіцієнта обороту по вибуттю. Якщо значення показників рівні, то на підприємстві зовсім відсутній надлишковий оборот персоналу
Коефіцієнт надлишкового обороту зі звільнення	$K_{ноз} = \frac{O_{сп}}{\bar{Ч}} \times 100\%$, де $O_{сп}$ - кількість працівників звільнених за суб'єктивними причинами протягом періоду t	Min – 0% (відсутність на підприємстві вибуття персоналу протягом звітного періоду за будь-якою причиною). Max обмежується значенням коефіцієнта обороту по вибуттю.
Коефіцієнт загального обороту персоналу, %	$K_{заг} = \frac{O_{заг}}{\bar{Ч}} \times 100\%$, де $O_{заг}$ - кількість працівників, яких було прийнято і звільнено протягом періоду t	Min – 0% (повна відсутність на підприємстві процесів прийому та вибуття персоналу протягом звітного періоду). Max обмежується сумою значень коефіцієнтів обороту по прийому та вибуттю працівників протягом звітного періоду
Коефіцієнт приросту персоналу, %	$K_{пп} = \frac{O_{п} - O_{зв}}{\bar{Ч}} \times 100\%$	>0% – загальна чисельність персоналу підприємства збільшилася; =0% – чисельність персоналу залишилася незмінною; <0% - чисельність персоналу скоротилась

Коефіцієнт змінюваності персоналу, %	$K_{зп} = \frac{O_{min}}{\bar{Q}} \times 100\%$, де O_{min} – мінімальне із значень $O_{п}$ та $O_{зв}$ протягом періоду t	Min – 0% (повну відсутність на підприємстві процесів прийому та вибуття персоналу протягом звітного періоду). Мах обмежується значенням одного з двох показників – коефіцієнта обороту по прийому та коефіцієнта обороту по вибуттю
Повний період змінюваності персоналу, років	$\Pi = \frac{100}{K_{зп}}$ кількість років необхідних для повного відновлення персоналу на підприємстві при збереженні досягнутого рівня вибуття	Min – 1 рік (закриття підприємства і повне вивільнення всього персоналу). Мах не обмежено.
Рівень стабільності кадрів, %	$P_{стаб} = 1 - \frac{O_{зв}}{\bar{Q}}$ питома вага працівників у середньообліковій чисельності персоналу, що залишилися на підприємстві	Min – 0, (закриття підприємства і повне вивільнення всього персоналу). Мах – 1 (відсутність протягом досліджуваного періоду процесів вибуття персоналу).

Перейдемо до створення імітаційної підприємствах України у середовищі моделі плинності персоналу на Vensim (рис.1).

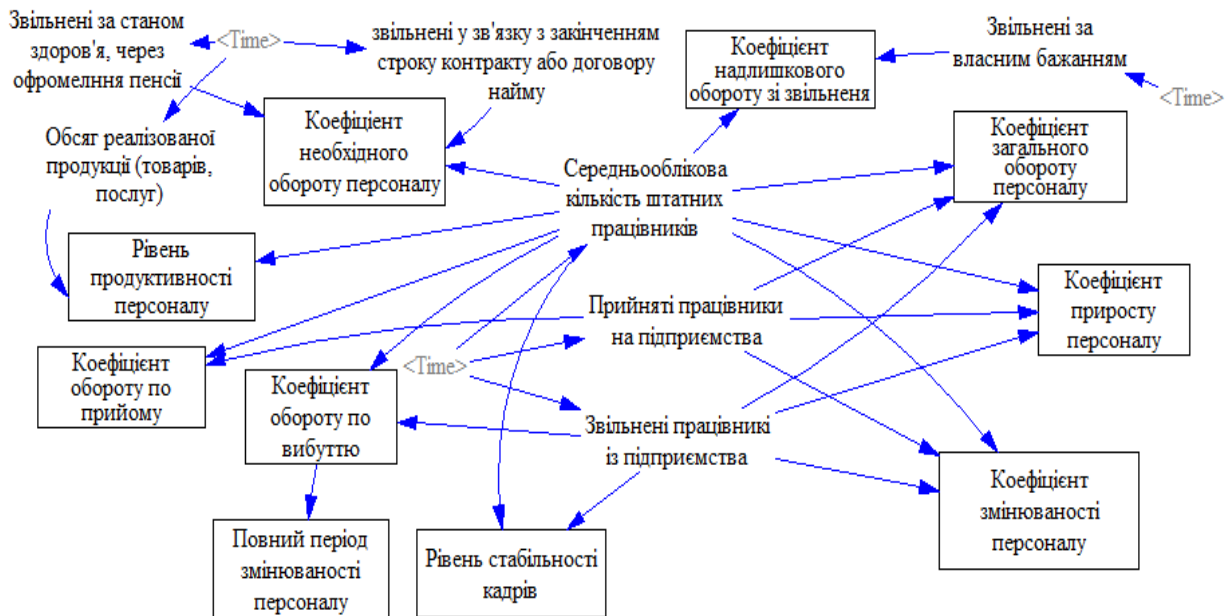

Рис. 1. Імітаційна модель плинності персоналу на підприємствах

Джерело: складено автором у середовищі Vensim

Оскільки підприємства не планують заздалегідь рух персоналу, для аналізу доцільно порівнювати відповідні показники звітного року з даними попередніх років.

Розглянемо вхідні дані для імітаційної моделі плинності персоналу на підприємствах України (табл. 2).

Таблиця 2

Вхідні дані для імітаційної моделі плинності персоналу на підприємствах України*Джерело: складено автором за даними [2]*

Рік	Обсяг реалізованої продукції, млн. грн	Звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії, тис. осіб	Звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму, тис. осіб	Звільнені за власним бажанням, за угодою сторін, тис. осіб	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	Прийняті працівники, тис. осіб	Звільнені працівники, тис. осіб
2010	3692554,5	15,4	171,4	466,2	10262	2565,5	2842,6
2011	4302627,2	15	152,9	500,2	10083	2853,5	3075,3
2012	4563794,8	23,8	133,5	540,5	10123	2642,1	3026,8
2013	4437326,1	18,1	122,3	522,6	9720	2585,5	2945,2
2014	4608978,1	25,9	144,1	587,5	8959	2042,7	2714,6
2015	5716431	14,9	124,1	478,2	8065	1935,6	2435,6
2016	6877077,4	30,2	157,8	553,8	7868	2053,5	2297,5
2017	8467032	34	139,2	585,8	7679	2342,1	2441,9
2018	10148847,2	17,4	150	599,9	7661	2237	2420,9

В результаті розрахунків імітаційної моделі, протягом 9 досліджуваних років, а саме з 2010 р. по 2018 р., одержано

показники руху персоналу підприємств України (рис.2-б).

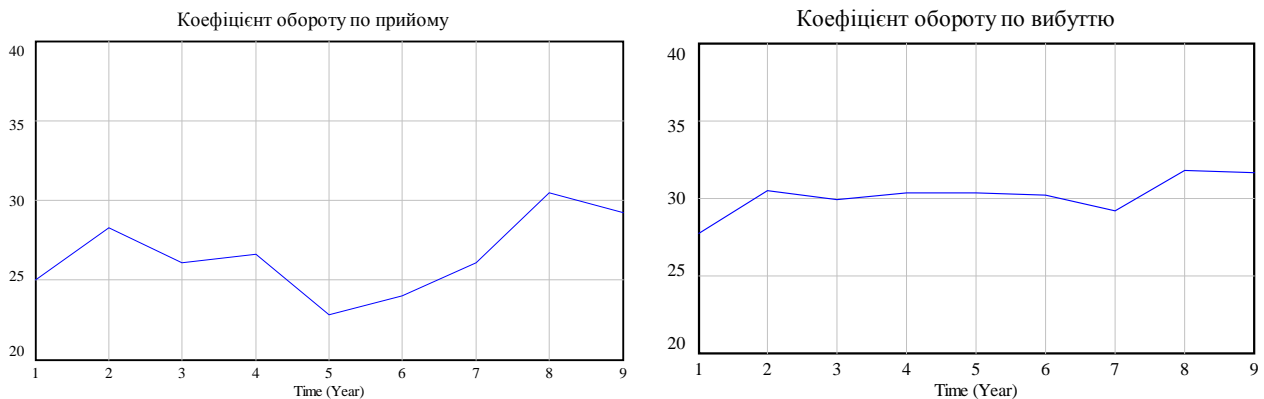

Рис. 2. Результати розрахунку коефіцієнтів обороту по прийому та по вибуттю персоналу на підприємствах України

Джерело: розраховано автором у середовищі Vensim

Протягом 2010-2018 рр. коефіцієнт обороту по прийому персоналу на підприємствах України коливався від 24% до 30,5%, маючи найменше значення у 2014

р. та найбільше значення у 2017 р. Коефіцієнт обороту по вибуттю, в свою чергу, коливався в межах 27,7% - 31,7%, маючи найменше значення у 2010 р., та

поступово зростаючи до 2017 р. Таким чином, протягом зазначеного періоду питома вага прийнятого персоналу на

підприємства України була меншою за питому вагу звільненого персоналу.

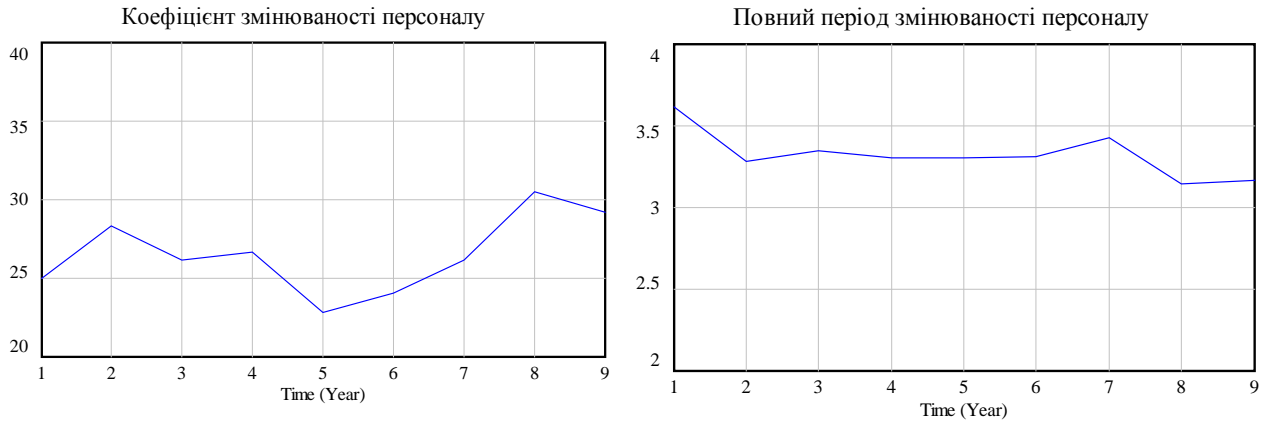

Рис. 3. Результати розрахунку коефіцієнта змінюваності персоналу та повного періоду змінюваності персоналу на підприємствах України

Джерело: розраховано автором у середовищі Vensim

Коефіцієнт змінюваності персоналу мав тенденцію до зниження із 2011 р. по 2014 р., відповідно від 28,3% до 22,8%, проте починаючи із 2015р. до 2017р. зазначений коефіцієнт зростає від 24% до 30,5%. Таким чином, в зазначений період від 22,8% до 30,5% персоналу було замінено новими працівниками. Повний період змінюваності персоналу протягом 2010-

2018 рр. змінювався від максимального значення 3,6 років у 2010 р. до мінімального значення 3,14 роки у 2017 р., отже в умовах збереження рівня вибуття персоналу на підприємствах України, для повного відновлення необхідно близько 3 років.

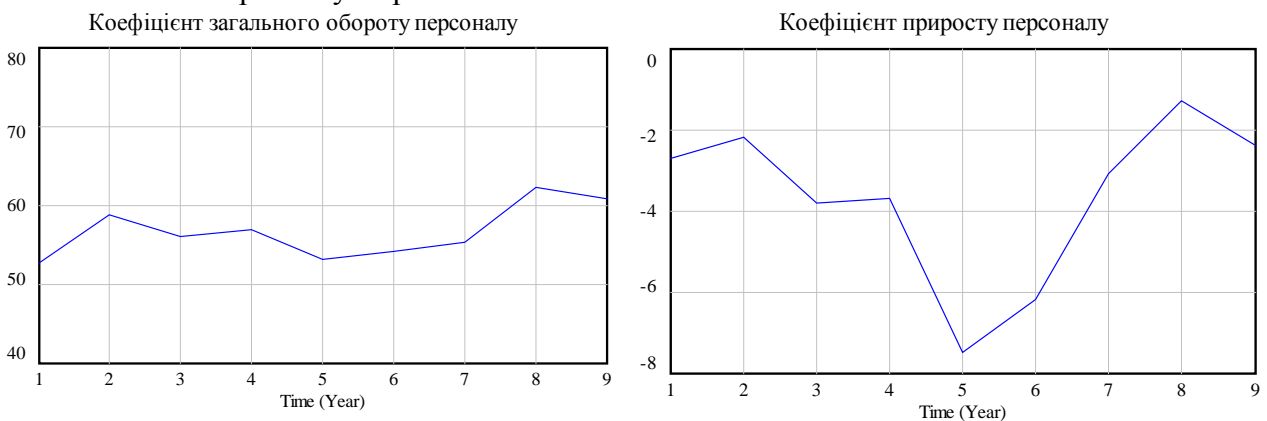

Рис. 4. Результати розрахунку коефіцієнтів загального обороту персоналу та приросту персоналу на підприємствах України

Джерело: розраховано автором у середовищі Vensim

Протягом досліджуваного періоду коефіцієнт загального обороту персоналу знижувався із 58,8% у 2011 р. до 53,1% у

2014 р., та підвищувався починаючи з 2015 р. із позначки 54,2% до позначки 62,3% у 2017 р. Таким чином, протягом 2010-2018

рр. від 52,7% до 62,3% персоналу підприємств України піддалися руху. Оскільки коефіцієнт приросту персоналу протягом 2010-2018 рр. приймав від'ємне

значення, а саме від -1,3% до -7,5%, то загальна чисельність персоналу на підприємствах України скоротилась.

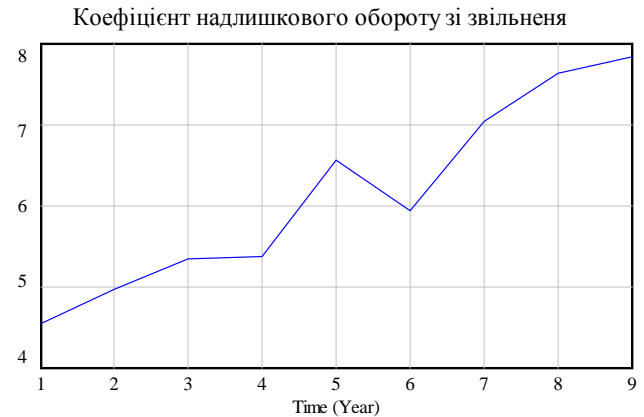

Рис. 5. Результати розрахунку коефіцієнтів необхідного обороту персоналу та надлишкового обороту зі звільнення персоналу на підприємствах України

Джерело: розраховано автором у середовищі Vensim

Питома вага працівників підприємств України, звільнених за причинами обумовленими законодавством протягом 2010-2018 рр. коливалась від 1,4% у 2013 р. до 2,4% у 2016 р., а питома вага

працівників підприємств України, звільнених за суб'єктивними причинами постійно зростала від 4,5% у 2010 р. до 7,8% у 2018 р.

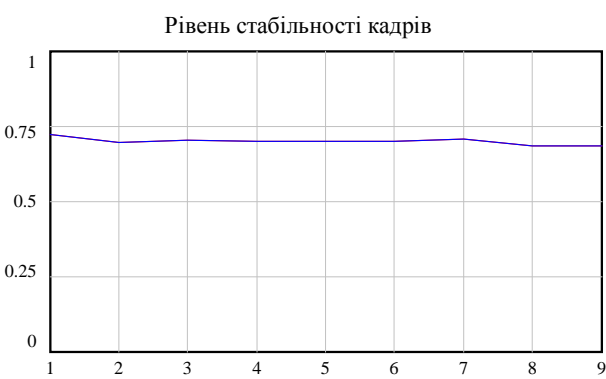

Рис. 6. Результати розрахунку рівня стабільності кадрів та рівня продуктивності персоналу на підприємствах України

Джерело: розраховано автором у середовищі Vensim

Рівень стабільності кадрів протягом досліджуваного періоду коливався від 0,72% у 2010 р. до 0,68% у 2018 р., при цьому рівень продуктивності персоналу

мав тенденцію до зростання із позначки 359,8 до позначки 1324,74 млн грн. на тисячу осіб.

Висновки

Запропоновано імітаційну модель плинності персоналу на підприємствах України, що враховує базові показники, а саме: коефіцієнт обороту по прийому, коефіцієнт обороту по вибуттю, коефіцієнт необхідного обороту персоналу, коефіцієнт надлишкового обороту зі звільнення, коефіцієнт загального обороту персоналу, коефіцієнт приросту персоналу, коефіцієнт змінюваності персоналу, повний період змінюваності персоналу, років, рівень стабільності кадрів та рівень продуктивності персоналу. При цьому

зазначену систему коефіцієнтів кожне підприємство може розширювати та доповнювати. Імітаційна модель дозволяє розраховувати показники для конкретного підприємства, змінюючи відповідні вхідні дані, враховуючи власні потреби та наявні ресурси. Створивши власну базу показників руху персоналу, проводячи постійні розрахунки та аналіз даних показників руху, підприємство має можливість розуміти загальну картину, приймати доцільні та ефективні управлінські рішення, що зробить підприємство більш стабільним, а управління персоналом ефективнішим та більш гнучким.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

6. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Захарова О.В. Особливості оцінки руху персоналу підприємства. Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. Спец. вип. Праця в XXI столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. Т. 1. К.: КНЕУ, 2012. С.439-452.

БЕЛОПОЛЬСКИЙ Н.Г. 1*, ЖИЛИНСКАЯ Л.А.2*, ТАРАСЕВИЧ Е.В. 3*

1* д.э.н., профессор, заведующий кафедрой «Учета и аудита» ГБУЗ «Приазовский государственный технический университет», Университетская 7, Мариуполь, Донецкая область, 87500, Украина, e-mail: chelovan.sv@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9312-6953

2* д.э.н., доцент, профессор каф. «Финансы и экономическая безопасность», Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, Днепр, 49010, Украина, e-mail: ludazhil2017@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7524-4507

3* к.э.н., доцент, заведующая отделом экономико-правовых проблем городознания, Института экономико-правовых исследований Национальной академии наук Украины, ул. Тараса Шевченко 60, Киев, 01032, Украина, e-mail: gradoved.iepd@gmail.com

ИМИТАЦИОННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТЕКУЧЕСТИ ПЕРСОНАЛА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Осуществить имитационное моделирование текучести персонала на предприятиях. **Методика.** Для решения поставленной цели в работе использованы следующие методы исследования: имитационное моделирование, обобщенный критический анализ, коэффициентный. **Результаты.** Осуществлено имитационное моделирование текучести персонала на предприятиях Украины, определены тенденции ключевых показателей. **Научная новизна.** В работе построено имитационную модель, в отличие от существующего, она учитывает базовые показатели, а именно: коэффициент оборота по приему, коэффициент оборота по выбытию, коэффициент необходимого оборота персонала, коэффициент избыточного оборота по увольнению, коэффициент общего оборота персонала, коэффициент прироста персонала, коэффициент сменяемости персонала, полный период сменяемости персонала, уровень стабильности кадров и уровень производительности персонала. **Практическая значимость.** Использование

построенной модели позволяет рассчитывать показатели текучести персонала для конкретного предприятия, изменяя соответствующие входные данные, учитывая собственные потребности и имеющиеся ресурсы.

Ключевые слова: текучесть персонала; имитационное моделирование; производительность; оборот; увольнения; прием.

BELOPOLSKY N. 1*, ZHYLINSKA L. 2*, TARASEVICH E. 3*

1* Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, SEI Priazov State Technical University, Universitetskaya 7, Mariupol, Donetsk Region, 87500, Ukraine, e-mail: chelovan.sv@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9312-6953

2* Doctor of Economics, Associate Professor, Professor "Finance and Economic Security", Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Lazaryan, 2, Dnipro, 49010, Ukraine, e-mail: ludazhil2017@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7524-4507

3* Candidate of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic and Legal Problems of Urban Studies, Institute of Economic and Legal Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, ul. Taras Shevchenko 60, Kiev, 01032, Ukraine, e-mail: gradoved.iepd@gmail.com

SIMULATION SIMULATION OF PERSONNEL FLUIDITY AT ENTERPRISES

Goal. To carry out simulation modeling of staff turnover at enterprises. **Methodology.** To solve this goal, the following research methods were used in the work: simulation, generalized critical analysis, coefficient analysis. **Results.** The simulation of staff turnover at Ukrainian enterprises was carried out, the trends of key indicators were determined. **Scientific novelty.** In the work, a simulation model is constructed, in contrast to the existing one, it takes into account basic indicators, namely: the turnover ratio for admission, the turnover ratio for retirement, the coefficient for the necessary turnover of personnel, the ratio of excess turnover for dismissal, the coefficient for the total turnover of personnel, the coefficient of personnel growth, and the coefficient personnel turnover, the full period of personnel rotation, the level of personnel stability and the level of personnel productivity. **Practical significance.** Using the constructed model allows you to calculate personnel turnover indicators for a particular company, changing the corresponding input data, taking into account your own needs and available resources.

Keywords: staff turnover; simulation modeling; performance; turnover; layoffs; reception.

REFERENCES

1. Balabanova L.V., Sardak A.V. Upravlenie personalom. Uchebник. K. : Tsentr uchebnoy literatury, 2011. 468 s., Ukraine.
2. Gosudarstvennaya sluzhba statistiki Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Zakharova A.V. Osobennosti otsenki dvizheniya personala predpriyatiya. Formirovanie rynochnoy ekonomiki: sb. nauk. pr. Spets. vyp. Rabota v XXI veke: novye tendentsii, sotsialnoe izmerenie, innovatsionnoe razvitie: v 2 t. T. 1. M. : Finansy, 2012. S.439-452, Ukraine.

Надійшла 02.12.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д-ром екон. наук, доц. Рекуном І.І., д-ром екон. наук, доц. Кучеровою Г.Ю.

УДК 330.14:657.41

ЧИМШИТ С.І.^{1*}, ГРАБОВСЬКИЙ І.С.^{2*}, ПРИЛЄПОВА М.О.^{3*}

1* д.е.н., доц., завідувач кафедри фінансів, обліку та маркетингу, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24А, Дніпро, Дніпропетровська область, Україна, 49000, e-mail: chimshit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0861-2226

2* к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, обліку та маркетингу Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24А, Дніпро, Дніпропетровська область, Україна, 49000, e-mail: GIS1@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8862-0997

3* к.е.н., доц., кафедри фінансів, обліку та маркетингу Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24А, Дніпро, Дніпропетровська область, Україна, 49000, e-mail: pryliiepova.maryna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-2329-4462

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Мета. Визначення методичних аспектів та проблем оцінки вартості капіталу підприємства в вітчизняній практиці. **Методика.** В вітчизняній практиці існує багато аспектів пов'язаних з штучним завищенням або заниженням необхідних показників (доходів підприємства, витрат, податків, прибутку). **Результати.** Залучення та використання того чи іншого обсягу фінансових ресурсів підприємства пов'язане з відповідними витратами: акціонерам потрібно виплачувати дивіденди, банкам - відсотки за надані ними кредити і таке інше. Сума коштів, яку необхідно сплатити за використання залученого обсягу фінансових ресурсів називається вартістю капіталу. Вартість капіталу становить ціну, що підприємство платить за його залучення з різних джерел. Концепція вартості залученого підприємством капіталу формується на тому, що капітал як один із важливих чинників операційної діяльності має, як й інші його чинники, визначену вартість, яка формує рівень сукупних витрат підприємства. Ця концепція є однією з базових при управлінні прибутком у процесі фінансової діяльності. Можна виділити основні сфери використання показника вартості капіталу: 1. Вартість капіталу, що використовує підприємство в своїй діяльності є мінімальною необхідною нормою рентабельності операційної діяльності. Оскільки вартість капіталу характеризує додаткові витрати від фінансової діяльності за використання залученого капіталу для забезпечення випуску і реалізації продукції, цей показник є мінімальною нормою формування операційного прибутку підприємства. 2. Показник вартості використовується як критерій оцінки інвестиційного процесу. Вартість капіталу конкретного підприємства є дисконтною ставкою, за якою сума чистого грошового потоку приводиться до поточної вартості в процесі оцінки ефективності окремих реальних проектів. Крім того, він служить базою порівняння з внутрішньою ставкою прибутковості інвестиційного проекту. Якщо вона нижче, ніж показник вартості капіталу підприємства, такий інвестиційний проект має бути відхилений. 3. Вартість капіталу підприємства є базовим індикатором оцінки ефективності інвестицій. Оскільки критерій цієї ефективності задається самим підприємством, то при оцінці прибутковості окремих фінансових інструментів базою порівняння є показник вартості капіталу. Цей показник дозволяє оцінити не тільки реальну ринкову вартість або прибутковість окремих інструментів фінансового інвестування, але й сформулювати найбільш ефективні напрямки і види цього інвестування на попередній стадії формування інвестиційного портфеля, а також є мірою оцінки прибутковості сформованого інвестиційного портфеля в цілому. 4. Показник вартості капіталу за окремими його елементами використовується в процесі управління структурою капіталу. 5. Вартість капіталу є вимірником ринкової вартості підприємства. 6. Показник вартості капіталу є критерієм оцінки і розробки та реалізації стратегії фінансування активів підприємства. **Наукова новизна.** Важливість оцінки вартості капіталу в процесі здійснення фінансової діяльності визначає необхідність коректного розрахунку цього показника на всіх етапах розвитку підприємства. **Практична значимість.** Реальна практична діяльність підприємств (форма власності, механізм взаємодії з контрагентами, умови залучення фінансових ресурсів тощо) створюють передумови, коли розрахунок вартості залученого капіталу за класичними методиками не дає повну об'єктивну оцінку.

Ключові слова: вартість капіталу, власний капітал, запозичений капітал, оцінка вартості капіталу, фінансові ресурси, витрати, управлінський облік

Постановка проблеми

Визначення вартості залученого капіталу є важливою задачею як для інвестора, так і для позичальника. Вперше теоретико-методичні засади оцінки вартості капіталу та показник середньозваженої вартості капіталу підприємства (WACC) був введений в науково-практичний обіг Ф. Модільяні та М. Міллером в 1958 році. В подальшому практичні аспекти цього механізму були опрацьовані та отримали значне поширення. Однак реальна практична діяльність підприємств (форма власності, механізм взаємодії з контрагентами, умови залучення фінансових ресурсів тощо) створюють передумови, коли розрахунок вартості залученого капіталу за класичними методиками не дає реальну оцінку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

За визначенням класичної економічної теорії капітал представляє собою один із факторів виробництва. Капітал – це все що використовується для виробничо-господарської діяльності, але безпосередньо не споживається в процесі. Капітал не просто вартість, а самозростаюча вартість, або така, що здатна генерувати додану вартість.

З часом Адам Сміт запровадив поняття основного й оборотного капіталу [1]. Обидві форми капіталу використовуються в діяльності підприємства. Основний та оборотний капітал Сміт визначав так:

- Основний капітал переносить свою вартість на продукт виробництва по частинах за відносно великий час. Сюди відносять основні фонди підприємства.

- Оборотний капітал переносить свою вартість на вартість готового продукту повністю та відразу. Сюди, за думкою Сміта, слід відносити сировину.

Таким чином, оборотний капітал як і основний також трактувався як чинник виробництва, але такий що споживається в процесі створення готового продукту.

Загалом у класичній і неокласичній економічній школах під капіталом розуміють ресурси, які можуть бути використані у виробництві товарів або наданні послуг. Капітал розглядають як один з трьох факторів виробництва (два інших - земля і праця). Таким чином, капітал розглядається суто в

фізичній формі (реальний, виробничий): машини, обладнання, будівлі, споруди тощо.

З розвитком економічної думки «капітал» отримав інше трактування, більш узагальнене. Фактично це гроші, які підприємці вкладають в виробництво з метою отримання прибутку. Не дивлячись на це, такий підхід не суперечить раніше заявленим визначенням, а лише розвиває їх, оскільки має два принципівих пояснення.

По-перше:

- в переважній більшості сучасний підприємець, власник капіталу, зберігає його у грошовій формі або близькій до неї (депозити, цінні папери тощо);

- відповідно, за необхідності він вкладає не матеріальні цінності, а саме гроші, крім того так вигідніше, оскільки на грошові кошти можна придбати будь-який необхідний чинник виробництва з оптимальними якісними та кількісними параметрами;

- на ці гроші, звичайно, купуються всі необхідні чинники виробництва як матеріальні (обладнання, споруди, земля, сировина), так і не матеріальні (патенти, ліцензії тощо);

- навіть якщо були вкладені матеріальні цінності власник капіталу буде оцінювати ці вкладення у грошовій формі і, скоріш за все, забажає отримати винагороду також у грошовій формі.

По-друге: так чи інакше, але капітал має грошовий вимір. Тому навіть якщо засоби були залучені тим чи іншим шляхом у натуральній формі вони все рівно оцінюються в грошовому вимірі. Крім того, гроші розширюють поняття капіталу, оскільки в такому разі у складі оборотного капіталу враховуються ще і дебіторська заборгованість, і фінансові інвестиції, і наявні на рахунках грошові кошти (що теж важливо для забезпечення платоспроможності підприємства). Фактично без цього жодне підприємство не зможе повноцінно вести свою господарську діяльність. Крім того, дебіторська заборгованість може бути елементом системи цінності товару та прямо впливати на обсяги реалізації, а відповідно і на прибуток підприємства.

Тим не менш, в класичній політичній економії ідеологічно капітал трактується як сукупність чинників виробництва у вигляді вартості, здатної приносити прибуток (або збиток). В даному визначенні слід окреслити два ключові аспекти: капітал має вартісний

вимір; мова не йде безпосередньо про матеріальні цінності обладнання чи сировину. Таке визначення є більш абстрактним і в той же час більш універсальним та повним [2].

В свою чергу, теорія та практика фінансового менеджменту має дещо інший погляд на поняття «капітал» ніж класична політекономія. Під капіталом розуміють обсяги фінансових ресурсів, які використовує підприємство в своїй діяльності.

На перший погляд спостерігається протиріччя між економічною теорією та фінансовою наукою, оскільки формально, з точки зору економічної думки, капітал це все ж таки фізичні (матеріальні) чинники виробництва і тій чи іншій формі. Якщо використовувати термінологію бухгалтерського обліку, то можна зазначити, що з позиції політекономії капітал та його елементи класифікуються як активи. Якщо капітал розглядати з позиції фінансів як гроші, які підприємці вклали в виробництво з метою отримання прибутку, то таким чином в бухгалтерському балансі вони будуть обліковуватися як пасиви.

В дійсності ж протиріччя не має, оскільки головний принцип теорії бухгалтерського обліку – це подвійний запис, отже бухгалтерській баланс підприємства загалом відображає наявний капітал підприємства, при цьому пасив показує джерела його походження, а активи напрямки вкладення, або в якій стадії кругообігу капітал перебуває. Інакше: пасив – звідки взяли, актив – куди вклали (або в якій формі).

Фактично в теорії та практиці фінансового менеджменту поняття «капітал» тотожне до поняття «фінансові ресурси», т.б. грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання. В даному випадку ключове значення має слово «розпорядженні», що не означає володіння цими коштами, а лише тимчасова можливість використовувати у власних потребах. Відповідно до цього безпосередньо для підприємства капітал має декілька різних джерел і поділяється на три групи: власний капітал, запозичений та залучений або такий що надходить в порядку перерозподілу. Саме такими групами він представлений в бухгалтерському балансі. Кожна з цих груп також має декілька складових, які можна класифікувати за різними ознаками.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою роботи є визначення методичних аспектів та проблем оцінки вартості капіталу підприємства в вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження

В цій статті ми розглянемо пасивний розріз капіталу підприємства. Головна проблема, яка тут виникає з точки зору фінансового менеджменту – це оцінка ефективності залученого капіталу, доцільність обраних джерел та його структури з точки зору формування кінцевого господарського результату підприємства. Під кінцевим результатом підприємства будемо мати на увазі чистий прибуток при збереженні допустимого рівня фінансових ризиків (фінансова стійкість та платоспроможність).

Головні особливості поняття «ресурси» (матеріальні, трудові, фінансові тощо) – це:

1. ресурс обмежений;
2. у ресурсу є власник;
3. ресурс має свою вартість.

Використання того чи іншого ресурсу означає додаткові витрати, які необхідно понести для того, щоб компенсувати власнику його вартість. Навіть використовуючи для власних потреб, власник має розуміти вартість ресурсу.

Капітал можна розглядати як засоби виробництва, як чинники, як сукупність коштів, як певний ресурс, або інакше, але очевидно те, що капітал як фінансовий ресурс також має вартість. Капітал в тому чи іншому розумінні – це ресурс, а ресурс завжди має свою ціну.

Отже, всі три представлені вище групи капіталу підприємство використовує не просто так, а платить певну плату (ціну) за його використання.

Оцінка вартості капіталу є дуже важливою, як для самого підприємства, так і для власника капіталу. Власник капіталу, вкладаючи його в підприємство (або проект), має за мету збільшення вкладеного капіталу шляхом отримання прибутку. Він завжди має декілька альтернатив вкладень і вибирати буде виходячи з максимізації власної вигоди, або максимізації прибутку на вкладений капітал. При цьому в процесі прийняття рішення стосовно напрямків вкладення капіталу, власник буде враховувати ризики,

перш за все, ризики його збереження та повернення.

Якщо говорити про власний капітал підприємства, то слід зауважити, що на практиці існує певний психологічний поріг. Власник капіталу є власником підприємства, але для нього само підприємство, в переважній більшості, це лише засіб отримання прибутку та збільшення власного капіталу. Для себе він не ототожнює капітал і підприємство, для нього це дещо різні речі. Пріоритет номер один – це вкладений капітал та отриманий на нього прибуток. Для нього принципово не має різниці як отримувати додатковий прибуток на вкладений капітал, куди вкладати. Йому потрібен кінцевий результат. Ментально власник капіталу тяжіє до самого капіталу, а не до підприємства як такого. Він підсвідомо розділяє ці поняття. Через певний проміжок часу він може, наприклад, продати підприємство, або створити нове. Для нього це не принципово, якщо буде знайдено більш ефективний засіб отримання прибутку. Тому в своїй свідомості власник капіталу позичає своєму підприємству на тих самих умовах (платність та зворотність), що і інші запозичені кошти, опускаючи лише умову строковості.

В свою чергу, для самого підприємства плата за використання капіталу – це витрати за своєю суттю, фінансові витрати. Витрати, які призводять до вилучення з обігу та зменшення власних фінансових ресурсів підприємства. Для підприємства не принципово за що необхідно заплатити за використання сировини чи праці, або за використання фінансових ресурсів (наприклад, кредиту банку). Що перше, що друге, що третє призводить до одного і того ж – зменшення чистих власних коштів. Розуміння цього надалі допоможе нам визначити реальну вартість капіталу підприємства.

Оскільки для підприємства плата за використання капіталу – це певні витрати, підприємству важливо розуміти скільки коштує те чи інше джерело фінансових ресурсів. Чи доцільного його використовувати, чи можна знайти більш вигідні? Так само як і те, скільки коштує та чи інша сировина або обладнання, скільки коштує перевезення продукту тим чи іншим маршрутом, тощо. Вартість капіталу підприємства служить мірою прибутковості його операційної діяльності.

Крім того, для підприємства показник вартості капіталу виступає критерієм прийняття певних управлінських рішень, наприклад, відносно використання оренди (лізингу)/ придбання у власність виробничих основних засобів, або доцільності виробництва того чи іншого продукту, або виходу на нові ринки.

В свою чергу, для власника капіталу розуміння вартості капіталу дозволяє визначити чи доцільно йому вкладати кошти в тому чи іншому напрямку. Вартість капіталу служить базовим показником формування ефективності фінансового інвестування.

Для власника підприємства рівень вартості його капіталу є також показником рівня ринкової вартості підприємства. Будь-який власник підсвідомо тримає варіант продажу свого підприємства або своєї частки. Зниження загального рівня вартості капіталу призводить до відповідного зростання ринкової вартості підприємства і навпаки. Особливо оперативно ця залежність реально відображається на діяльності акціонерних компаній відкритого типу, ціна на акції яких підвищується або знижується при зниженні або збільшенні вартості їх капіталу [3].

Вартість капіталу для кредиторів у співставленні з його операційної рентабельністю опосередковано надають інформацію про надійність бізнес партнера, про його фінансову стійкість та платоспроможність.

Слід зауважити, що розглядати концепцію вартості капіталу можна з двох позицій:

- 1) з позиції інвестора або власника капіталу;
- 2) з позиції підприємства або позичальника.

Для власника капіталу (або потенційного інвестору) оцінка вартості означає його потенційний дохід або ставку прибутковості, яку капітал може принести з кращими альтернативними інвестиціями з еквівалентним ризиком. В свою чергу, для підприємства (або позичальника) оцінка вартості необхідна для оцінки витрат, формування кінцевого результату (прибутку/збитку) та оцінку ефективності використання ресурсу, в даному випадку фінансового.

Ці позиції будуть принципово розрізнятися. Інвестор оперує поняттями нульова ставка (або ставка без ризику), премія

за ризик, альтернативна вартість, очікуваний дохід тощо.

Позичальник оперує однією категорією – витрати.

В цій статті ми виберемо підхід в оцінці вартості капіталу або фінансових ресурсів з позиції позичальника або самого підприємства. *Вартість капіталу – це ціна, яку підприємство платить за його використання. Інакше, вартість капіталу – обсяги виплат власникам капіталу по відношенню до обсягів залученого капіталу. В класичному розумінні це відсотки за кредитом банку, відсотки за облігацією, дивіденди власникам акцій підприємства і таке інше.* Однак слід зауважити, що механізм формування ціни для кожної групи капіталу специфічний. Кожна група фінансових ресурсів має особисті властивості з приводу вартості, необхідності повернення, обов'язковості оплати за використання тощо.

Класична формула розрахунку вартості капіталу підприємства має такий вигляд:

$$WACC = \sum_{j=1}^n R_j * MV_j \quad (1)$$

де,

R_j - ціна j -го джерела коштів;

MV_j – питома вага j -го джерела.

Для розрахунку середньозваженої вартості капіталу необхідно мати декілька показників. Сума власного та запозиченого капіталу не представляють складності, ці показники відображені в балансі підприємства. Складність представляє ціна того чи іншого джерела капіталу підприємства. Цей показник розраховується наступним чином:

$$R_j = \frac{IP_j}{AAC_j} \quad (2)$$

де,

IP_j – виплачені відсотки за j -м джерелом коштів;

AAC_j – середня сума j -го джерела коштів підприємства за визначений період.

Якщо розглядати, наприклад, кредит банку, то сума виплачених відсотків ділиться на середню суму залишку кредиту за поточний період. Якщо розглядати акціонерне товариство і власний капітал, то сума

дивідендів ділиться на суму акціонерного капіталу.

Формально на практиці, використовуючи загально прийняті форми звітності середньозважену вартість капіталу можна визначити наступним чином:

$$WACC = \frac{FE + d}{AAC} \quad (3)$$

де

FE – сума виплачених коштів за запозиченнями (ця сума вказується в звіті про фінансові результати в рядку «Фінансові витрати»);

d – сума виплачених дивідендів;

AAC – середнє значення капіталу підприємства (сума пасивів, або $E+D$).

Однак на практиці існують певні складнощі у визначенні показника IP_j .

Розглянемо кожну складову капіталу підприємства та визначимо принципи оцінки їх вартості.

Власний капітал підприємства. Класична фінансова теорія говорить про те, що вартість власного капіталу підприємства визначається обсягами дивідендів, що були виплачені власникам підприємства з отриманого в поточному періоді прибутку по відношенню до вкладеного капіталу. Т.б. якщо підприємство з прибутку звітного періоду виплатило 100 тис. гривень дивідендів, а власний капітал на момент виплати складає 1 млн. гривень (всього за першим розділом пасиву балансу), то в такому випадку вартість власного капіталу складе 10%.

Однак в сучасній вітчизняній практиці такий підхід в силу багатьох обставин не дає можливості визначити реальну вартість власного капіталу.

Розглянемо цю проблему більш детально. Власні фінансові ресурси підприємства формуються з трьох принципових джерел:

1. початкові вкладення (статутний капітал);
2. вторинні вкладення (нерозподілений прибуток, що був реінвестований);
3. реструктуризація активів (в тому числі амортизація).

Власник підприємства є повноправним та абсолютним власником результатів його діяльності, а отже і чистий прибуток повністю належить йому. Якщо власник забирає лише частину прибутку або повністю його залишає

в обігу підприємства, то він здійснює реінвестування або вторинне вкладення власного капіталу. В балансі підприємства в розділі «Власний капітал» таким чином відбувається збільшення статті «нерозподілений прибуток».

Важливо розуміти, що першоосною нерозподіленого прибутку є результат діяльності підприємства за певний проміжок часу, або чистий прибуток, що вказано в звіті про фінансові результати. Чистий прибуток за поточний період збільшує загальний нерозподілений прибуток (який формується за накопиченим), а чистий збиток навпаки. В структурі власного капіталу, що представлений в бухгалтерському балансі, також існують різні фонди, наприклад «Резервний фонд». Але треба розуміти, що джерело їх походження отриманий підприємством прибуток.

Таким чином, власний капітал формується або за рахунок початкових вкладень власників, або на основі отриманого результату в процесі функціонування підприємства. Але в вітчизняній практиці саме розмір отриманого чистого прибутку та відповідне збільшення нерозподіленого прибутку є штучним та не природнім, оскільки витрати підприємства в переважній більшості свідомо штучно завищуються самими ж власниками.

В вітчизняній практиці в складі сукупних витрат підприємства часто присутні непродуктивні витрати, т.б. такі витрати, що жодним чином не належать безпосередньо підприємству, ніяк не залежать від його діяльності і жодним чином не впливають на кінцевий результат (остання теза ключова):

1. Власник підприємства переносить частину своїх власних витрат на витрати підприємства. Наприклад, в штаті підприємства обліковуються і отримують заробітну плату (відповідно потім ця з/п списується на витрати підприємства) працівники, які фактично не виконують жодних корисних функцій для самого підприємства (шофер, домогосподарка, охоронник тощо), а виконують певні обов'язки безпосередньо для власника підприємства. Але власник не платить їм заробітну плату з власних доходів, він переносить ці витрати на підприємство.

2. Власник підприємства штучно збільшує витратну частину підприємства, отримуючи при цьому додатковий дохід.

Розповсюджена практика, коли власник маючи ті чи інші активи, за документами здає їх в оренду власному ж підприємству. Але часто виникають ситуації коли сам власник і використовує свій власний актив (наприклад, авто). В іншому випадку він не здавав би цей актив в оренду третім особам. З одного боку він збільшує свій власний дохід фактично не отримуючи дивідендів, а з іншого збільшує витрати підприємства та зменшує його прибуток. Витрати підприємства, таким чином, штучно збільшуються. Звичайно що і всі витрати на обслуговування цього активу також покладаються на само підприємство. При цьому інколи сам актив може не нести жодної користі для підприємства.

3. На практиці доволі часто власник підприємства обліковується як штатна одиниця на підприємстві та отримує заробітну плату. Але при цьому його заробітна плата неадекватно до ринку висока, при цьому власник майже не бере участі в оперативному управлінні підприємством. Є, наприклад, Генеральний директор або Виконуючий директор, на якого і покладено всі функції управління, а власник обліковується як Президент з відповідною заробітною платою. Якщо оцінювати з точки зору корисності такого працівника, то він абсолютно не потрібен підприємству за своїми функціями, тим більше за таку платню. Отже, такі витрати є непродуктивними. Якщо заробітна плата більш-менш відповідає ринковій та власник дійсно активно керує підприємством (що на практиці буває не завжди), тоді ці витрати можна назвати продуктивними і це є плата не за вкладений власний капітал, а за використаний трудовий та підприємницький ресурс. Крім того, слід відзначити, що штучно висока заробітна плата в прогресії збільшує нарахування на фонд оплати праці, а отже збільшує податкові виплати.

4. Для того, щоб мінімізувати податкові витрати (оскільки з дивідендів необхідно заплатити певні податки та збори), дивіденди виводяться іншим шляхом, наприклад, через ФОП, і фактично за документами це знову ж таки певні витрати для конкретного підприємства.

В усіх зазначених випадках є і інший аспект. Штучно збільшуючи витратну частину за рахунок непродуктивних витрат, підприємство, тим не менш, зменшує прибуток, а отже економить на податку на прибуток. Таким чином, всі непродуктивні

штучні витрати необхідно перемножити на коефіцієнт податку на прибуток. Але непродуктивні витрати за фондом заробітної плати збільшують суму непродуктивних витрат на суму ЄСВ.

В практиці досить часто зустрічаються випадки, коли за рахунок непродуктивних витрат власник отримує дохід навіть за умови

збитковості підприємства. Т.б., прибутку у підприємства не має, а дивіденди на вкладений капітал є, що з точки зору фінансової науки є нонсенсом. Більш того, підприємство отримає збитки саме через ці непродуктивні витрати. Нижче в таблиці наведений реальний приклад підприємства ТОВ ТД «Вега» (таблиця 1).

Таблиця 1

Бюджет компанії ТОВ ТД «Вега» за 2018 рік

	Всього за рік, грн.
Дохід	134 398 020
Вартість купівлі товарів	71 883 770
Маржинальний прибуток	62 514 250
Всього витрат	63 064 782
Витрати на збут	20 597 387
Маркетингові витрати	4 569 406
Адміністративні витрати	21 002 051
Утримання основних фондів	4 649 801
Інші операційні витрати	6 952 555
Фінансові витрати	3 354 158
СВК	1 939 424
Прибуток + / збиток -	-1 443 411
Прибуток + / збиток без витрат СВК	496 013

Як ми бачимо, на даному підприємстві в бюджет та систему обліку було введено окрему статтю «СВК», де обліковувалися всі витрати так чи інакше пов'язані з власником. Таким чином, ми бачимо, що за результатами року підприємство отримало збиток -1,4 млн. грн. Але при цьому власник за рахунок непродуктивних витрат вилучив з обігу 1,9 млн. грн. Отже, без витрат власника підприємство є прибутковим 0,5 млн. грн. Т.б. всі збитки підприємства причинені саме власником.

В даному випадку ми не розглядаємо ситуації, коли бізнес організований через офшорні компанії. Таким чином, прибуток мінімізується або за рахунок штучного заниження доходів, або за рахунок штучного збільшення витрат, а вся додана вартість «вимивається» з підприємства на користь третьої сторони, що перебуває за межами України. Але третя сторона юридично за документами належить тому ж самому

власнику. В такому випадку взагалі стає неможливим розрахунок вартості власного капіталу для конкретного підприємства. Для цього треба вести розрахунки за всім ланцюгом афілійованих юридичних осіб. Такий розрахунок може здійснити лише власник, стороннім особам це не можливо зробити.

Крім зазначених непродуктивних витрат слід брати до уваги вартість внутрішніх джерел фінансових ресурсів, а саме за рахунок реструктуризації активів. Для оцінки цього джерела ми повинні відштовхуватися від поняття обіговості активів різних форм. Реструктуризація активів дозволяє вивільняти кошти підприємства та спрямовувати їх у більш продуктивному напрямку. Реструктуризація активів може проводитися на основі природного циклу кругообігу активів і тоді це не впливає на вартість цього джерела власних фінансових ресурсів. А може проводитися прискореним циклом. В такому випадку частина вартості активів буде втрачатися і саме

втрачена частина і буде визначати вартість. Як правило, реструктуризація активів відбувається саме за прискореним циклом. Це призводить до недоотриманого прибутку або потенційно втраченого прибутку.

Будь-який актив має певну обіговість та ліквідність – швидкість перетворення активу у грошову форму з мінімальними втратами. Іншими словами, будь-який актив за чітко визначений проміжок часу може бути реалізований та перетворитися в грошову форму не втративши власної вартості (за інших рівних умов). Це природний цикл. Наприклад, за статистикою підприємства середній термін реалізації товару «Х» для підприємства складає 3 місяці. Припустимо, що при цьому товар не має строку придатності, не має впливу моди та не має сезонного тренду. В іншому випадку всі три аспекти значно ускладнюють процес управління товарними запасами. Якщо підприємство бажає скоротити цей час (наприклад, швидше продати той чи інший товар, раніше терміну продати отриманий від покупця вексель, реалізувати надлишкові запаси сировини тощо), воно має включити додаткові стимули. Це або додаткова знижка (втрата в ціні), або додаткові витрати (реклама, «доставка за наш рахунок», «встановлення та налагодка за наш рахунок», збільшений гарантійний строк тощо). Найбільш простий приклад: розпродаж продукції зі знижкою 15%, фактично ці 15% які будуть втрачені і є вартість даного джерела власних фінансових ресурсів. В іншому випадку, якщо це, наприклад, сезонний товар, його можна буде продати не раніше ніж через 7 місяців за своєю вартістю. Якщо підприємство хоче прискорити цей цикл, воно за це має заплатити.

Якщо підприємство бажає, наприклад, раніше отримати кошти за векселем, воно може його продати, але з дисконтом. Розмір дисконту і буде визначати вартість цього джерела. Якщо підприємство бажає прискорити обіг дебіторської заборгованості, воно має надати покупцю альтернативну вигоду, наприклад, знижка в ціні.

Отже, враховуючи вище зазначене, встановити реальну вартість власного капіталу дуже складно. Для цього необхідні впровадити певні зміни в системі первинного управлінського обліку, де створюються окремі субрахунки, за якими будуть обліковуватися всі ці витрати, а в звітах вони мають йти окремим рядком.

Як правило власники не вважають за необхідне ускладнювати таким чином облік, але така інформація корисна і для самого власника. Коли власник починав власний бізнес або вкладав кошти у певний проект перше, що його цікавило – скільки він має вкласти, та скільки він отримає. В будь якому випадку власник капіталу має альтернативні варіанти вкладень, наприклад, банківський депозит з значно меншими ризиками. В такому випадку власник капіталу буде чітко представляти скільки він реально отримає прибутку на вкладений капітал і чи вартий цей проект/бізнес подальшого існування з точки зору його ефективності. Як показує практика, ці питання дуже цікавлять власників капіталу, але вони не мають можливостей відповісти на це принципове питання.

Розглянемо проблему оцінки вартості запозиченого капіталу. Запозичений капітал представлений також декількома джерелами: кредити банків, облігації, вексель, товарний кредит (відстрочка платежу) та сталі пасиви. Останнє джерело не коштує підприємству нічого. Але строк його використання максимум три тижні не дає можливості опиратися на це джерело навіть у середньостроковому періоді. Стосовно банківських кредитів, векселів та облігацій складнощі з розрахунком вартості запозиченого капіталу не виникає. Проблема складає лише товарний кредит.

На перший погляд розрахувати середньозважену загальну вартість запозиченого капіталу досить просто, необхідно поділити суму фінансових витрат, що наведена в Формі 2 «Звіт про фінансові результати» на середню суму короткострокових зобов'язань підприємства (третій розділ Пасиву Балансу підприємства).

Але в практиці існує скрита плата за використаний капітал, яка жодним чином не обліковується. Перш за все, це стосується відстрочки платежу, що надають підприємству його партнери. На практиці ціна за використання капіталу може бути зашита в вартість придбаних товарів чи послуг. Наприклад, якщо певний товар чи послуга купуються зі стандартною відстрочкою, що надає продавець 15 днів, то ціна складає 100 умовних грошових одиниць. Якщо ж підприємство бажає отримати відстрочку, наприклад, 60 днів, то ціна в такому випадку буде складати 101 умовна грошова одиниця. Таким чином, фактично 1 умовна грошова

одиниця або 1% на 45 днів це і є плата за використання товарного кредиту. У підприємства в такому разі виникають альтернативні варіанти: взяти кредит в банку (або використати відкриту кредитну лінію) чи взяти відстрочку платежу на визначених умовах. До речі, така поведінка продавця є вірною. Оскільки надаючи відстрочку на 60 днів він, фактично, залишається без фінансових ресурсів в необхідному обсягу. І якщо в цей проміжок часу у нього виникне дефіцит фінансових ресурсів, то продавець вимушений буде брати кредит та платити за його використання. В той час як його фінансові ресурси використовує третя сторона безкоштовно. Можна сказати, що це має бути обов'язкова практика. Але для того, щоб залучати покупців, продавець має закладати відсоток менший, ніж за банківським кредитом. Якщо б в зазначеному вище прикладі кредит банку коштував би 18% річних або 1,5% в місяць. В такому разі покупець мав би заплатити за використання фінансових ресурсів 2,25% на зазначений термін у 45 днів, що більше ніж за відстрочкою. Таким чином для покупця найбільш вигідний варіант купувати зі стандартної відстрочкою у 15 днів, якщо коштів не вистачає, то можна погодитися на збільшення ціни та отримати додаткову відстрочку. Кредитування банку в даному прикладі найменш вигідний варіант.

Однак тут існують певні аспекти в обліку операцій та подальших аналітичних розрахунках. Припустимо, що вартість обох джерел (відстрочка платежу та банківський кредит) однакова і складає 1% на визначений термін. У випадку якщо підприємство купило за більш високою ціною та отримало додаткову відстрочку ніяких витрат на залучений капітал не буде. Всі 101 ум.гр.од. буде віднесено на операційні витрати підприємства. У випадку якщо підприємство взяло кредит та оплатило поставку по факту, операційні витрати становитимуть 100 умовних грошових одиниць, а 1 ум.гр.од. вже буде враховуватися як фінансові витрати. Якщо брати кінцевий результат в вигляді чистого прибутку то він буде однаковий. Але якщо розраховувати показники операційної рентабельності, ЕВІТДА тощо, то другий варіант більш вигідний, оскільки результат від операційної діяльності буде вищим. Але при цьому в другому варіанті показники вартості запозиченого капіталу будуть вищі.

Для стимулювання оплати та обсягів продажів постачальники можуть створювати різні системи стимулювання за рахунок знижок чи бонусів: за терміновість оплати, за обсяги, за форму оплати тощо. В кожному окремому випадку слід розуміти як такі інструменти впливають на вартість залученого капіталу.

Висновки

Враховуючи все вище зазначене можна зробити наступні висновки:

1. Середньозважена вартість капіталу підприємства розраховується як відношення витрат пов'язаних з залученим капіталом до суми залученого капіталу.

2. Розрахунки середньозваженої вартості капіталу підприємства за класичним підходом є досить умовним. В вітчизняній практиці існує багато аспектів пов'язаних з штучним завищенням або заниженням необхідних показників (доходів підприємства, витрат, податків, прибутку).

3. Вартість власного капіталу – це обсяг коштів, який власник виймає з підприємства під будь-яким приводом. Найбільші викривлення в розрахунку середньозваженої вартості капіталу відбуваються саме при розрахунку вартості власного капіталу підприємства, оскільки власник штучно збільшує витратну частину підприємства за рахунок непродуктивних витрат.

4. Для того, щоб отримати реальну картину (в цьому має бути зацікавлений сам власник підприємства) необхідно внести певні зміни в систему управлінського обліку.

Зауважимо, що можливими викривленнями вартості запозиченого капіталу за рахунок товарного кредиту за певних обставин можна знехтувати. Але лише за умов, коли частка того чи іншого постачальника не перевищує 20%.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Smith, Adam (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan.
2. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. — М.: Вильямс, 2014. — 1360 с.
3. Volkart R. Unternehmensbewertung und Akquisitionen. - Zurich: Versns, 1999.
4. Perridon L. Finanzwirtschaft der Unternehmen. 10. Aufl.- Munchen: Vahlen, 1999.
5. Rosenbaum, Joshua. Investment Banking: Valuation, Leveraged Buyouts, and Mergers & Acquisitions. — Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2009.
6. Yee, Kenton K. Aggregation, Dividend Irrelevancy, and Earnings-Value Relations // Contemporary Accounting Research: journal. — 2000. — Vol. 22, no. 2. — P. 453—480.

ЧИМШИТ С.І.^{1*}, ГРАБОВСКИЙ И.С.^{2*}, ПРИЛЕПОВА М.О.^{3*}

1* д.э.н., доц., заведующий кафедрой финансов, учета и маркетинга, Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры, ул. Чернышевского, 24А, Днепро, Днепропетровская область, Украина, 49000, e-mail: chimshit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0861-2226

2* к.э.н., доц., доцент кафедры финансов, учета и маркетинга, Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры, ул. Чернышевского, 24А, Днепро, Днепропетровская область, Украина, 49000, e-mail: GIS1@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8862-0997

3* к.э.н., доц., доцент кафедры финансов, учета и маркетинга, Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры, ул. Чернышевского, 24А, Днепро, Днепропетровская область, Украина, 49000, e-mail: prylierpova.maryna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-2329-4462

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТОИМОСТИ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ

Цель. Определение методологических аспектов и проблем оценки стоимости капитала предприятия в отечественной практике. **Методология.** В отечественной практике существует множество аспектов, связанных с искусственно переоценкой или недооценкой необходимых показателей (доходы предприятия, расходы, налоги, прибыль). **Результаты.** Привлечение и использование того или иного объема финансовых ресурсов предприятия связано с соответствующими издержками: акционерам необходимо выплачивать дивиденды, банкам - проценты по предоставленным им кредитам и т. д. Сумма средств, которые должны быть оплачены за использование привлеченного количества финансовых ресурсов, называется стоимостью капитала. Стоимость капитала - это цена, которую компания платит за привлечение из различных источников. Концепция стоимости капитала, привлеченного предприятием, основана на том факте, что капитал, как один из важных факторов операционной деятельности, имеет, как и другие факторы, определенную стоимость, которая формирует уровень общих расходов предприятия. Эта концепция является одной из основных при управлении прибылью в процессе финансовой деятельности. Можно выделить основные области использования показателя капитальных затрат: 1. Стоимость капитала, используемого предприятием в своей деятельности, составляет минимально необходимую норму прибыли от операционной деятельности. Поскольку стоимость капитала характеризует дополнительные затраты на финансовую деятельность по использованию привлеченного капитала для обеспечения производства и реализации продукции, этот показатель является минимальным показателем формирования операционной прибыли предприятия. 2. Показатель стоимости используется в качестве критерия для оценки инвестиционного процесса. Стоимость капитала конкретного предприятия представляет собой ставку дисконтирования, при которой сумма чистого денежного потока уменьшается до текущей стоимости в процессе оценки эффективности отдельных реальных проектов. Кроме того, он служит основой для сравнения с внутренней нормой доходности инвестиционного проекта. Если он ниже, чем показатель стоимости капитала предприятия, такой инвестиционный проект следует отклонить. 3. Стоимость капитала предприятия является основным показателем оценки эффективности инвестиций. Поскольку критерий этой эффективности устанавливается самим предприятием, при оценке рентабельности отдельных финансовых инструментов основой сравнения является показатель стоимости капитала. Этот показатель позволяет оценить не только реальную рыночную стоимость или доходность отдельных финансовых инструментов инвестирования, но и сформировать наиболее эффективные направления и виды этих инвестиций на предыдущем этапе формирования инвестиционного портфеля, а также является показателем оценки

Рентабельность сформированного инвестиционного портфеля в целом. 4. Показатель стоимости капитала по отдельным его элементам используется в процессе управления структурой капитала. 5. Стоимость капитала является мерой рыночной стоимости предприятия. 6. Показатель стоимости капитала является критерием для оценки, разработки и реализации стратегии финансирования активов предприятия. **Научная новизна.** Важность оценки стоимости капитала в процессе осуществления финансовой деятельности определяет необходимость корректного расчета этого показателя на всех этапах развития предприятия. **Практическая значимость.** Реальная практическая деятельность предприятий (форма собственности, механизм взаимодействия с контрагентами, условия привлечения финансовых ресурсов и т.п.) создают предпосылки, когда расчет стоимости привлеченного капитала по классическим методикам не дает полную объективную оценку.

Ключевые слова: стоимость капитала, собственный капитал, заимствованный капитал, оценка стоимости капитала, финансовые ресурсы, расходы, управленческий учет.

CHIMSHIT S.¹, HRABOVSKYI Y.², PRYLIEPOVA M.³

1* Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Finance, Accounting and Marketing, Dnieper State Academy of Civil Engineering and Architecture, ul. Chernyshevsky, 24A, Dnipro, Dnipropetrovsk region, Ukraine, 49000, e-mail: chimshit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0861-2226

2 Ph.D., associate professor, Chair of Finance, Accounting and Marketing, Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, ul. Chernyshevskogo, 24A, Dnipro, Dnipropetrovsk Region, Ukraine, 49000, e-mail: GIS1@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8862-0997

3 Ph.D., associate professor of the Department of Finance, Accounting and Marketing, Dnieper State Academy of Civil Engineering and Architecture, ul. Chernyshevsky, 24A, Dnipro, Dnipropetrovsk region, Ukraine, 49000, e-mail: prylipeova.maryna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-2329-4462

METHODICAL ASPECTS AND PROBLEMS OF DETERMINING THE VALUE OF ENTERPRISE'S CAPITAL IN DOMESTIC PRACTICE

Goal. Determination of methodological aspects and problems of assessing the cost of capital of an enterprise in domestic practice. **Methodology.** In domestic practice, there are many aspects associated with artificially overestimating or underestimating the necessary indicators (enterprise income, expenses, taxes, profits). **Results.** Attracting and using one or another volume of financial resources of an enterprise is associated with the corresponding costs: shareholders need to pay dividends, banks - interest on loans granted by them and so on. The amount of funds that must be paid for the use of the attracted amount of financial resources is called the cost of capital. The cost of capital is the price that the company pays for its attraction from various sources. The concept of the cost of capital raised by an enterprise is based on the fact that capital, as one of the important factors of operating activity, has, like its other factors, a certain cost, which forms the level of total expenses of the enterprise. This concept is one of the basic ones when managing profit in the process of financial activity. We can distinguish the main areas of use of the capital cost indicator: 1. The cost of capital used by the enterprise in its activities is the minimum required rate of return on operating activities. Since the cost of capital characterizes the additional costs of financial activities for the use of attracted capital to ensure the production and sale of products, this indicator is the minimum rate of formation of the operating profit of the enterprise. 2. The cost indicator is used as a criterion for evaluating the investment process. The cost of capital of a particular enterprise is a discount rate at which the amount of net cash flow is reduced to current value in the process of evaluating the effectiveness of individual real projects. In addition, it serves as a basis for comparison with the internal rate of return of the investment project. If it is lower than the indicator of the cost of capital of the enterprise, such an investment project should be rejected. 3. The cost of capital of the enterprise is a basic indicator of assessing the effectiveness of investments. Since the criterion for this efficiency is set by the enterprise itself, when evaluating the profitability of individual financial instruments, the basis of comparison is the indicator of the cost of capital. This indicator allows you to evaluate not only the real market value or profitability of individual financial investment instruments, but also to form the most effective directions and types of this investment at the previous stage of forming the investment portfolio, and also is a measure of assessing the profitability of the formed investment portfolio as a whole. 4. The indicator of the cost of capital for its individual elements is used in the process of managing the capital structure. 5. The cost of capital is a measure of the market value of an enterprise. 6. The cost of capital indicator is a criterion for evaluating and developing and implementing a strategy for financing the assets of an enterprise. **Scientific novelty.** The importance of assessing the cost of capital in the process of carrying out financial activities determines the need for the correct

calculation of this indicator at all stages of enterprise development. **Practical significance.** The real practical activities of enterprises (form of ownership, mechanism for interacting with counterparties, conditions for attracting financial resources, etc.) create prerequisites when calculating the cost of attracted capital by classical methods does not give a complete objective assessment.

Keywords: cost of capital, equity, obligations, estimation of cost of capital, financial resources, expenses, management accounting.

REFERENCES

1. Smith, Adam (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan.
2. Samuelson P., Nordhaus V. *Economics*. - М.: Williams, 2014. -- 1360 p.
3. Volkart R. *Unternehmensbewertung und Akquisitionen*. - Zurich: Versns, 1999.
4. Perridon L. *Finanzwirtschaft der Unternehmen*. 10. Aufl.- Munchen: Vahlen, 1999.
5. Rosenbaum, Joshua. *Investment Banking: Valuation, Leveraged Buyouts, and Mergers & Acquisitions*. — Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2009.
6. Yee, Kenton K. Aggregation, Dividend Irrelevancy, and Earnings-Value Relations // *Contemporary Accounting Research: journal*. — 2000. — Vol. 22, no. 2. — P. 453—480.

Надійшла 19.10.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: д.е.н., доцент, Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна Рекун І.І., д.т.н., професор, завідувач кафедри Менеджменту, управління проектами Придніпровської державної академії будівництва та архітектури В.Т. Вечеров

УДК 338.64

УСИКОВА О.М.*

* д.е.н., доцент, в.о.директора навчально-наукового інституту економіки та управління Миколаївського національного аграрного університету, 54020 м. Миколаїв, вул. Георгія Гангадзе, 9, e-mail: elenam73@rambler.ru, ORCID ID: 0000-0001-6734-5757

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ

Мета. Робота присвячена проведенню аналізу обґрунтованості рішень, прийнятих на стадії формування інвестиційного портфеля молочної галузі. **Методика.** Для вирішення даної наукової проблематики застосовано: структурний метод; порівняльного аналізу емпіричних даних; абстрактно-логічного узагальнення. **Результати.** У роботі проаналізовано проблеми пов'язані з обґрунтуванням оцінки відповідності існуючих критеріїв, методів і алгоритмів попереднього добору, оцінки і вибору проектів в галузі, який би забезпечив не лише обґрунтовану оцінку їх параметрів, але й дозволив би достовірно спрогнозувати наслідки втілення проектів для галузі, окремого регіону і безпосередньо для суб'єкту інвестиційного процесу. **Наукова новизна.** У процесі аналізу виявлено що новітні розробки не враховують специфіки інвестування галузі. Зазначені недоліки долає підхід, що передбачає перегляд існуючих критеріїв, їх суттєве розширення і сполучення. **Практична значимість.** Окремі результати та висновки статті можуть бути використані підприємствами молочної галузі.

Ключові слова: стратегічний розвиток, інвестиційні проекти, інвестиційні критерії, прибутковість проекту, привабливість проектів, інвестиційні рішення.

Постановка проблеми

На сучасному етапі розвитку України надзвичайно актуальною залишається достовірна оцінка інвестиційної спроможності галузі, надійне і достовірне встановлення інвестиційних пріоритетів. Тому вибір найбільш привабливих проектів повинен здійснюватись за системою критеріїв та параметрів, що відображають специфіку галузі та її інвестиційні пріоритети. Саме від обґрунтованості рішень, прийнятих на стадії формування інвестиційного портфеля галузі залежить результативність функціонування підприємств на ринку, ступінь вирішення поставлених завдань і досягнення цілей. Мета даної пропозиції полягає в розробці рекомендацій щодо наукового обґрунтування методики відбору інвестицій на основі ефективної комплексної діагностики галузі виробництва молокопродуктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженню конкуренції та конкурентоспроможності підприємств присвячені праці багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних учених-економістів:

Ламбена Ж.Ж., Портера М, Діксона П.Р, Шевченка Л.С., Фатхутдінова Р.А., Юданова А.Ю., Осіпової В.Є., Градова А.П., Іванова Ю.Б. та ін. На сьогоднішній день існують вагомі дослідження теорії конкуренції, оцінки і діагностики конкурентоспроможності підприємства, розробки конкурентних стратегій, але особливості функціонування підприємств в сучасних умовах обумовлюють необхідність не тільки використання конкурентоспроможності в якості оцінного індикатора, але й як об'єкта управління, що дозволить досягти рівноважного, збалансованого становища на певний час в зовнішньому середовищі.

Виклад основного матеріалу

Стратегічний розвиток будь-якого підприємства тісно пов'язаний з здійсненням інвестицій, що має забезпечити оновлення технологій, розширення асортименту продукції, підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Розгляд існуючих наукових підходів дозволив виявити проблеми, пов'язані з обґрунтуванням оцінки відповідності існуючих критеріїв, методів і алгоритмів попереднього добору, оцінки і вибору

проектів в галузі, який би забезпечив не лише обґрунтовану оцінку їх параметрів, але й дозволив би достовірно спрогнозувати наслідки втілення проектів для галузі, окремого регіону і безпосередньо для суб'єкту інвестиційного процесу. Як правило, процедуру оцінки і вибору інвестиційних проектів пов'язують насамперед з використанням одного з інвестиційних критеріїв – чистий доход (Net Value), чистий приведений (дисконтований) доход (Net Present Value), внутрішня норма рентабельності, індекс доходності (Profitability Index-PI), період окупності (Discounted Payback Period-DPP). Існують певні пропозиції щодо критеріальної оцінки інвестиційних проектів. Проте, на даний час практично відсутні методики, в яких пошук інвестиційного рішення супроводжувався б аналізом не лише прибутковості проекту, а впливу окремих параметрів проектів на поточну і стратегічну прибутковість, маневреність, структуру майна і джерел як окремого інвестора (замовника), так і галузі в цілому.

Сьогодні надзвичайно актуальною залишається достовірна оцінка інвестиційної спроможності галузі, надійне і достовірне встановлення інвестиційних пріоритетів. Тому вибір найбільш привабливих проектів повинен здійснюватись за системою критеріїв та параметрів, що відображають специфіку галузі та її інвестиційні пріоритети. Саме від обґрунтованості рішень, прийнятих на стадії формування інвестиційного портфеля галузі залежить результативність функціонування підприємств на ринку, ступінь вирішення поставлених завдань і досягнення цілей. Мета даної пропозиції полягає в розробці рекомендацій щодо наукового обґрунтування методики відбору інвестицій на основі ефективної комплексної діагностики галузі виробництва молокопродуктів.

Створення нового підходу до прогностичного аналізу комплексної привабливості проектів визначається потребою достовірного врахування не лише їх комерційних характеристик, але й їх вплив на надійність функціонування (в першу чергу - на обсяги і структуру зобов'язань) підприємства-замовника проекту та галузі в цілому. Переважна більшість методик оцінки проектів пропонує традиційний набір інвестиційних

параметрів, що не задовольняє потребам комплексності оцінки, решта, зокрема новітні розробки не враховують специфіки інвестування галузі. Зазначені недоліки долає підхід, що передбачає перегляд існуючих критеріїв, їх суттєве розширення і сполучення.

Велике значення для прийняття вірного рішення щодо інвестування в молочній промисловості має комплексний аналіз зовнішніх та внутрішніх чинників. До зовнішніх ми відносимо ті, що реально склались на ринку і які формують умови реалізації проекту, обумовленні самим проектом і відображають його основні характеристики. Внутрішні чинники, це такі, що відображають вплив проекту на підприємство, яке його реалізує. Сукупність цих факторів формує надійність проекту. Характеристику зовнішніх і внутрішніх факторів подано в таблицях 1 та 2 відповідно.

Вибір чинників, які формують надійність проекту здійснювався за наступними міркуваннями. Використання такого показника, як частка власних джерел інвестора у фінансуванні проекту (№ 2.1) забезпечує раціональну структуру інвестування. Аналіз довів, що при використанні запозичених коштів на суму більш як 35% від потреби процентний тиск стає надто високим. На нашу думку, до подальшого відбору доцільно залишати ті проекти, приріст активів яких випереджує зростання обсягів зобов'язань замовників проектів перед їх кредиторами (це забезпечують обмеження № 2.2, 2.3, 2.4).

Інвестування вважається доцільним, якщо продукція проектів, залишених для подальшого аналізу, в разі задоволення обмеження щодо конкурентного тиску (№ 1.3), здатна ефективно протистояти конкурентному тиску на споживчому ринку з боку імпортової продукції, а структура управління галузі чи окремих суб'єктів (залежно від масштабів проектів та складу учасників) готова до ефективної експлуатації проекту та забезпечення необхідних обсягів і динаміки реалізації продукції проекту (ці вимоги забезпечуються обмеженнями 2.1, 2.5, 2.6).

Зовнішні фактори, що впливають на відбір проектів у харчовій промисловості

Фактор	№	Одиниця виміру
Показник конкурентного тиску щодо майбутньої продукції проекту	1.1	% експортної продукції в загальному обсязі реалізації даного продукту чи його аналогів
Прогнозована рентабельність виробництва	1.2	%
Вплив на міжгалузеві регіональні зв'язки	1.3	Кількість підприємств регіону, що залучаються до реалізації проекту
Загальний обсяг капіталовкладень (інвестицій)	1.4	Тис. грн.
Термін окупності	1.5	Років
Потреба в оборотних активах	1.6	Частка оборотних активів в загальному обсязі інвестицій, %
Прогнозований результат проекту (чистий приведений доход)	1.7	Тис. грн.
Внутрішня норма рентабельності проекту	1.8	%
Задоволення потреб місцевого ринку	1.9	% зменшення продажу імпортованих продуктів

Таблиця 2

Внутрішні фактори, що впливають на відбір проектів

Фактор	№	Одиниця виміру
Частка власних джерел у фінансуванні проекту	2.1	%
Індекс зобов'язань проекту	2.2	Відношення суми потоку платежів проекту за 4 роки інвестиційного циклу до суми зобов'язань (кредитів та відсотків),
Темпи скорочення зобов'язань по проекту	2.3	Середньоквартальне відносне скорочення частки зобов'язань в структурі джерел в результаті реалізації проекту, %
Випередження приросту активів над приростом довгострокових зобов'язань по проекту	2.4	Різниця між темпами приросту активів над приростом довгострокових зобов'язань по проекту, %
Готовність структури управління до експлуатації проекту	2.5	В балах за результатами експертної оцінки
Готовність підрозділів маркетингу до ефективної реалізації готової продукції	2.6	В балах за результатами експертної оцінки

Важливим, звичайно, є дотримання вимог щодо прибутковості проектів (обмеження №№ 1.5, 1.6, 1.7, 1.8).

Якщо вибір проекту буде здійснюватись з урахуванням вказаних факторів, то така методика матиме наступні переваги:

- комплексність оцінки, яка забезпечується сполученням різних інвестиційних параметрів оцінки в єдиній функції інвестиційної надійності; цим самим значно зростає і достовірність прийняття інвестиційних рішень, оскільки при

формуванні цільової функції передбачено алгоритмічні етапи зважування різних параметрів;

- врахування впливу на очікувану привабливість інвестицій внутрішніх вимог організацій галузі та вимог, які накладаються з боку мінливих умов зовнішнього інвестиційного середовища – в такий спосіб вже на етапі розробки специфічних моделей прийняття інвестиційних рішень забезпечується єдність між очікуваними (прогнозованими) інвестиційною спроможністю галузі, її господарських

суб'єктів, виробничо-організаційним та кадровим потенціалом, з одного боку, та інвестиційною ситуацією оточуючого середовища – з іншого.

Зростанню достовірності сприятиме сполучення кількох етапів відбору проектів. Доцільно діагностику проектів та їх відхилення в разі невідповідності

встановленими вимогам здійснювати на кількох етапах. Таке “відсіювання” необхідне на етапі формування обмежень щодо внутрішніх та зовнішніх характеристики інвестування, на розрахунковому етапі, і, остаточно, на етапі формування інвестиційних пріоритетів.

Таблиця 3

Рекомендовані значення та вага зовнішніх факторів, що визначають надійність проектів, які реалізуються у молокопереробній промисловості

Фактор	Рекомендовані значення	Вагомість фактора, %
Показник конкурентного тиску щодо майбутньої продукції проекту	Частка імпортової продукції в загальному обсязі споживання <70%	8,9
Прогнозована рентабельність виробництва	> 35%	7,9
Частка комерційних витрат (маркетинг, стимулюванню збуту і реалізації в загальній структурі собівартості)	<15%	2,7
Загальний обсяг капіталовкладень (інвестицій)	<45% обсягу чистого оборотного капіталу замовника (замовників) проекту	5,8
Термін окупності	≤ 4 роки	8,6
Потреба в оборотних активах	Частка вкладень в оборотні активи проекту на початок експлуатації ≥ 32,5% від загального обсягу інвестицій	4,8
Прогнозований результат проекту (чистий приведений доход)	ЧД ≥ 6150 тис.грн за 5 років	14,6
Внутрішня норма рентабельності проекту	IRR ≥ 80%	11,7
Разом		65

В рамках даного дослідження вивчалась значимість вказаних факторів з метою розробки певних рекомендацій щодо впровадження запропонованої методики в практику. Для цього були використані маркетингові дослідження ємності ринку стосовно продукції галузі та динаміка її змін; ретроспективний кошторисний аналіз структури, обсягів інвестицій у втіленні проекти галузі та витрат на просування продукції проектів; ретроспективний аналіз інвестиційних параметрів проектів. Ряд характеристик встановлювались виключно аналітичними методами - структурно-аналітичними та факторно-аналітичними, але переважна частка обмежень визначалась шляхом сполучення статистичних та експертних методів.

Результати дослідження, а саме - пропонувані граничні значення факторів та їх вагомість при оцінці доцільності проектів, зведені в таблиці 3 та 4.

Рекомендовані значення факторів є граничними обмеженнями, які забезпечуватимуть надійність інвестування при втіленні проектів в галузі. Вони мають використовуватись на попередній стадії відбору проектів з тим, щоб при формуванні інвестиційного портфелю зменшити ризики та забезпечити розвиток галузі.

Таким чином, першим етапом формування інвестиційних пріоритетів є встановлення рекомендованих значень (обмежень) щодо характеристик надійності проектів. Встановлена система обмежень дає підстави здійснити попередню діагностику проектів на

відповідність галузевими вимогам. Приведена модель формування інвестиційних пріоритетів є засобом практичної комплексної діагностики інвестиційних проектів, що забезпечить вдосконалення обсягів і структури інвестицій.

Крім того, це дозволить отримати системний, синергичний, ефект від комплексної дії внутрішніх факторів як

окремих підприємств та організацій, так і галузі в цілому. Результати діагностики забезпечать достовірною інформацією не лише служби та підрозділи інвестиційного маркетингу та планування підприємств та організацій галузі при формуванні інвестиційного портфеля, а також дадуть підстави для всебічного контролю результатів діяльності галузі на ринку.

Таблиця 4

Рекомендовані значення та вага внутрішніх факторів, що визначають надійність проектів, які реалізуються у молокопереробній промисловості

Фактор	Рекомендовані значення	Вагомість фактора, %
Частка власних джерел у фінансуванні проекту	$\geq 65\%$	3,9
Індекс зобов'язань проекту	Відношення суми потоку платежів проекту за 4 роки інвестиційного циклу до суми зобов'язань (кредитів та відсотків) $\geq 2,1$	4,4
Темпи скорочення зобов'язань по проекту	Середньо кварталне відносне скорочення частки зобов'язань в структурі джерел в результаті реалізації проекту $\geq 12,5\%$	4,1
Випередження приросту активів над приростом довгострокових зобов'язань по проекту	$\geq 15\%$	11,2
Готовність структури управління до ефективної експлуатації проекту	Індекс узгодженості сукупного експертного рішення щодо повної готовності структури управління інвестора $\geq 0,75$	4,9
Готовність структури маркетингу і збуту до ефективної реалізації продукції проекту	Індекс узгодженості сукупного експертного рішення $\geq 0,85$	6,5
Разом		35

Висновки

Результатом авторського дослідження є теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що дозволить посилити позиції підприємства на ринку. Вивчення основних складових конкурентоспроможності надасть змогу керівництву підприємства розробити стратегію покращення фінансових показників його діяльності.

Однією з проблем багатьох підприємств є взаємна невідповідність їх внутрішнього середовища та конкурентної стратегії. Вирішення цієї проблеми може бути здійснено двома шляхами: зміною конкурентної стратегії або змінами у

внутрішньому середовищі згідно з вимогами конкурентної стратегії.

Оцінка відповідності організаційної структури управління підприємством його конкурентній стратегії передбачає визначення проміжних критеріїв відповідності, які поділені на чотири групи: структурні та процесні; інформаційні; компетентності та ділових якостей персоналу; успішності діяльності підприємства. Слід внести зміни в організаційну структуру управління згідно з обраною конкурентною стратегією.

З метою визначення оптимальної товарно-продуктивної стратегії підприємству потрібно досліджувати стан «портфеля» підприємства та шукати оптимальний баланс між різними

напрямами діяльності. Основним економічним показником, що впливає на конкурентоспроможність продукції є ціна виробу.

Для правильного вибору конкурентної стратегії визначаються можливі стратегічні альтернативи, вибір яких пропонується здійснювати за допомогою критеріїв (виробничі, фінансові, маркетингові, технологічні, інноваційні, трудові, інформаційні, управлінські, часові, просторові) та індикаторів, які визначають доцільність вибору певного виду конкурентної стратегії.

Вибір стратегії за допомогою запропонованих критеріїв проводиться шляхом аналізу показників діяльності підприємств за декілька років, що було здійснено у відповідних розділах дипломної роботи. За даними аналізу встановлено, що для реалізації наявних конкурентних переваг підприємство використовує переважно стратегію фокусування на сегменті ринку на основі низьких витрат.

У процесі розробки та вибору певного типу конкурентної стратегії має бути врахований рівень конкурентоспроможності підприємства. Тому важливим є здійснення всебічного та постійного аналізу діяльності конкурентів, стратегічного потенціалу підприємства та рівня його конкурентоспроможності, для оцінки якого використовуються різні методичні підходи, що і створює певну проблему, оскільки велика кількість підходів породжує множинність показників оцінки. Для визначення рівня конкурентоспроможності підприємства слід оцінити весь комплекс показників, що відображають стан внутрішнього середовища підприємства, або поєднати ці показники в один інтегральний показник. Тому найбільш ефективними методами оцінки конкурентоспроможності є методи визначення конкурентної позиції з

точки зору стратегічного потенціалу підприємства, в основу яких покладено аналіз внутрішнього середовища підприємства.

Важливим у діяльності підприємства є питання правильного формування стратегії, процес вибору якої базується на дослідженні різних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Для визначення суттєвіших факторів внутрішнього середовища, які впливають на вибір стратегії, дослідниками побудовано “матрицю суджень”, яка показала, що найбільш значущими є фінансові, виробничі, трудові, маркетингові, кадрові фактори. На основі існуючих підходів запропоновано класифікацію факторів внутрішнього середовища, що впливають на вибір конкурентних стратегій: виробничі, фінансові, маркетингові, технологічні, інноваційні, трудові, інформаційні, управлінські, часові, просторові.

Під впливом внутрішніх факторів формується та розвивається стратегічний потенціал підприємств, для оцінки ефективності якого побудовано матрицю стратегічних ресурсів; виявлено його переваги і вади.

Переробка молочної сировини в кінцевий продукт споживання в розрізі асортименту має значні коливання. Отже, для підвищення ефективності діяльності підприємства доцільно розглянути можливості вдосконалення технології виробництва окремих видів продукції, відповідно до обґрунтованої продуктової стратегії.

Стратегічний розвиток будь-якого підприємства тісно пов'язаний з здійсненням інвестицій, що має забезпечити оновлення технологій, розширення асортименту продукції, підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому. Необхідно використовувати методику обґрунтування інвестицій, яка враховує стан ринку та особливості молочної галузі

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Блонська В.І., Шморгун І.В. Вдосконалення конкурентоспроможності та підвищення ефективності діяльності підприємства внаслідок ефективного управління. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. № 20.6. 174 – 180 с.
2. Гарачук Ю.О. Підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок управління конкурентоспроможністю. Актуальні проблеми економіки. 2008. №2. 60 – 65 с.
3. Словник української мови. Наукова думка, 1976. Т.7. С. 693. URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>

4. Донець Л.І., Донець А.А. Базові принципи сучасної парадигми управління конкурентоспроможністю підприємства // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1(5). Т.2. 101 – 106 с.
5. Шуклов Л.В. Финансовый менеджмент в условиях кризиса: опыт компаний малого и среднего бизнеса. Москва, 2010. 240 с.
6. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом: Монографія.. Львів, 2007. 304 с.
7. Швед Т.В., Біла І.С. Оцінка конкурентоспроможності підприємства / Економіка і суспільство. 2017. №8. 405-409 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17243/1/Швед%2C%20Біла.pdf>
8. Экспорт українського меду побив історичний рекорд. URL: <http://landlord.ua/eksport-ukrayinskogo-medu-robiv-istorichniy-rekord/>
9. Мед натуральний: перспективи експорту до ЄС. URL: <https://euua.org/eksport-yes/med>
10. Индекс инфляції. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/>
11. Архів курсу EUR. URL: <https://charts.finance.ua/ua/currency/cash/-/0/eur>
12. United Arab Emirates Economic Outlook. Focus Economics. URL: <https://www.focus-economics.com/countries/united-arab-emirates>
13. United Arab Emirates Economics Visualization. URL: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/are/>
14. World Trade organization database. URL: <https://docs.wto.org>
15. Офіційний сайт Уряду ОАЕ. URL: <https://government.ae/en>
16. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та ОАЕ. URL: <http://uae.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ae/trade>

УСИКОВА Е.Н.*

* и.о.директора учебно-научного института экономики и управления, д.е.н., доцент, Николаевского национального аграрного университета, 54020 г.Николаев, ул. Георгия Гангадзе, 9, e-mail: elenamb73@rambler.ru, ORCID ID: 0000-0001-6734-5757

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Цель. Работа посвящена проведению анализа обоснованности решений, принятых на стадии формирования инвестиционного портфеля молочной отрасли. **Методика.** Для решения данной научной проблематики применены: структурный метод, сравнительного анализа эмпирических данных; абстрактно-логического обобщения. **Результаты.** В работе проанализированы проблемы связанные с обоснованием оценки соответствия существующих критериев, методов и алгоритмов предварительного отбора, оценки и выбора проектов в отрасли, которые бы обеспечили не только обоснованную оценку их параметров, но и позволили бы достоверно спрогнозировать последствия реализации проектов для отрасли, отдельного региона и, непосредственно, для субъекта инвестиционного процесса. **Научная новизна.** В процессе анализа выявлено, что новейшие разработки не учитывают специфики инвестирования отрасли. Указанные недостатки преодолевает подход, предусматривающий пересмотр существующих критериев, их существенное расширение и сообщения. **Практическая значимость.** Отдельные результаты и выводы статьи могут быть использованы предприятиями молочной отрасли.

Ключевые слова: стратегическое развитие, инвестиционные проекты, инвестиционные критерии, прибыльность проекта, привлекательность проектов, инвестиционные решения.

USYKOVA O.*

*Doctor of Economics, Associate Professor, Acting Director of the Educational-Scientific Institute of Economics and Management, Mykolaiv National Agrarian University, 54020, Mykolaiv, 9, Georgy Gangadze str, e-mail: elenamb73@rambler.ru, ORCID ID: 0000-0001-6734-5757

ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE EXPEDIENCY OF THE INVESTMENT PROJECTS FOR ENTERPRISES

Objective. The work is devoted to the analysis of the validity of the decisions made at the stage of formation of the investment portfolio. **Methodology.** To solve this scientific problem, the following structural methods were applied:

comparative analysis of empirical data; abstract-logical generalization. **Results.** The paper analyzes the problems associated with substantiating the assessment of compliance with existing criteria, methods and algorithms for pre-selection, evaluation and selection of projects in the industry, which would provide not only a reasonable assessment of their parameters, but also to reliably predict the consequences of project implementation for the industry, particular region and as well directly for the subject of the investment process. **Scientific novelty.** The analysis revealed that the latest developments do not take into account the specificity of the investment processes. These shortcomings are overcome by an approach that involves revising the existing criteria, significantly expanding them and combining them. **Practical importance.** Separate results and conclusions of the article can be used by enterprises.

Keywords: strategic development, investment projects, investment criteria, project profitability, attractiveness of projects, investment decisions.

REFERENCES

1. Blonskaya V.I. (2010) *Shmorgun Improving atque efficientiam in aemulationes de agentibus per plant administratione*. [Improvement of competitiveness and increase of efficiency of activity of the enterprise due to effective management] *Journal scientific NLTU Ucraina. - Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 20.6, pp. 174 – 180
2. Harachuk Y. (2008) *crescite coeptis per efficientiam administrandi aemulationes. Recens oeconomica quaestiones*. Vol. 2. pp.60 – 65.
3. Dictionary of the Ukrainian language. (1976) *Scientific thought*, Vol.7. 693. S. URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>
4. Donets L., A. Donets *Basic administratione exemplar aemulationes de principiis modern negotium* // *Acta Nobel International Economic Forum*. 2012. numerus I (V). 2. C. CI - CVI p.
5. Shuklov L.V. (2010) *Finansovyj menedzhment v usloviyakh krizisa: opyt kompanij malogo i srednego biznesa*. [Financial management in a crisis: the experience of small and medium-sized businesses]. Moskva. (in Ukrainian).
6. Moiseenko IP *Rare Books administrandi intellectualis potentiale* .. Leopoliensi, CCCIV 2007. p.
7. Swede TV, *White EST Iudicium Dei aemulatione esse de coeptis / rei oeconomicae vel societatis*. # 2017 №8. 405-409 p. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17243/1/Швед%2С%20Біла.pdf>
8. *Import mel de Ucraina fregit historia ipsa*. URL: <http://landlord.ua/eksport-ukrayinskogo-medu-pobiv-istorichniy-rekord/>
9. *Mel: spes enim exportantur ad Civitatum EU*. URL: <https://euua.org/eksport-yes/med>
10. *Index incremento pretiorum*. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/>
11. *Video cursus EUR ANTONINUS PIUS*. URL: <https://charts.finance.ua/ua/currency/cash/-/0/eur>
12. *United Arab Emirates Economic Outlook. Focus Economics*. URL: <https://www.focus-economics.com/countries/united-arab-emirates>
13. *United Arab Emirates Economics Visualization*. URL: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/are/>
14. *World Trade organization database*. URL: <https://docs.wto.org>
15. *de Government de UAE Fusce mollis tristisque sem*. URL: <https://government.ae/en>
16. *Trade and economic Ucraina et cooperante inter UAE*. URL: <http://uae.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ae/trade>
- Andrushkiv B.M. (2001) *Na varti Zakonu, Konstituciyi prav*. [*Safeguarding the Law, the Constitution of Rights*]. Ternopil. «Posibniki pidruchniki». (in Ukrainian).

Надійшла 27.09.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, відокремленого підрозділу МФ КНУКіМ, д.е.н. Огієнко М.М., Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна д.е.н., доцент Гненний О.М.

ДИСКУСІЙНА РУБРИКА**УДК 331.105.64****АНДРУШКІВ Б.,^{1*} КИРИЧ Н.,² ПОГАЙДАК О.³**

^{1*} д.е.н., професор, Президент Академії соціального управління, Каф. управління інноваційною діяльністю та сферою послуг Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя; вул. Руська, 56, Тернопіль, Україна, 46000, e-mail: andrushkiv.bohdan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4897-5539

² д.е.н., професор, каф. менеджменту та адміністрування Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя; вул. Руська, 56, Тернопіль, Україна, 46000, e-mail: nkuruch@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7728-9787

³ д.е.н., с.н.с., науково-дослідна частина Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя; вул. Руська, 56, Тернопіль, Україна, 46000, e-mail: anastasia.pogaydak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4070-6863

ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВПРАЦІ ПРОФСПІЛОК З ПОЛІТИКАМИ, ЯК ВЕКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ

Мета. Статтю присвячено удосконаленню управління суспільством та активізації профспілкової компоненти у захисті соціально-економічних прав і свобод працюючих людей, організації співпраці профспілок з політиками. **Результати.** На основі аналізу літературних джерел та існуючого політичного досвіду зарубіжних профспілок виявлено проблеми розвитку профспілок України. Встановлено, що одним з найбільш прийнятних методів оцінки стабільності функціонування суспільства є ефективність використання соціальних - економічних, правових, трудових та інших ресурсів в контексті Європейських вимог. **Наукова новизна.** Визначено напрям діяльності профспілок, як один з найактуальніших у розвитку державотворчих процесів. Розглянуто шляхи підвищення ефективності використання профспілок та громадської компоненти, інших управлінських чинників, застосування засобів інформатизації для модернізації організаційних процесів у цій сфері суспільної діяльності. Обґрунтовано тезу, що за рахунок згаданих чинників можна забезпечити стабільність у суспільстві що власне і може зробити його конкурентоздатним в умовах ЄС. **Практична значимість.** Дано конкретні пропозиції з організації управління суспільством в царині співпраці профспілок з політиками. Дослідження здійснено в умовах трансформаційного, посттоталітарного суспільства.

Ключові слова: профспілки, партії, управління, співпраця, політичний та соціально-економічний розвиток, галузі, регіони, інновації, промислові підприємства, стабільність, стратегія, ефективність, фінанси, господарська діяльність, трансформаційне суспільство, Європейський Союз.

Постановка проблеми

Наукові спостереження констатують - у нашій державі, з часу її відродження, для демократичного розвитку неефективно використовується громадська компонента. Власне зневага Державних органів влади до неї сприяла розвитку масових акцій протесту, Помаранчевих революційних процесів і останньої революції Гідності. Їх активна позиція могла б попередити багато політичних та соціально-економічних колізій і неприємностей. Між тим, громадських організації є багато і вони, до речі, хочуть бути при державному управлінні. Тим часом, протягом усіх етапів посттоталітарного

розвитку держави ці процеси спеціально пригнічувалися, щоб ніби то представити дорогу і можливості вирішення проблем державотворення політикам. Цей процес і ці тенденції, здається, тривають до сьогодні, хоч ніхто про це не говорить. Широка громадськість, у найзагальнішому розумінні має можливість виявити свою позицію лише... на майдані знову ж таки устами всюди сущих політиків. Чому ж мовчать численні громадські галузеві та регіональні трибуни?

На справді наш люд, у даний час, переживає надзвичайно складний період. Тривають процеси політичного бродіння у суспільстві, в зв'язку з перманентними виборами, воєнними діями на Сході та анексією Криму ін. Не

всцухають інші акції протесту. Національна валюта знецінюється, економіка не працює, а якщо «щось» і функціонує то лише на... себе. Народ в боротьбі за виживання нервово виснажується, розчаровується, стає в одному випадку злоблним: скільки можна! а в іншому аморфним:...а хай ся діє Воля Божа. У зневірі та розхитуванню ситуації зацікавлені численні внутрішні та численні зовнішні вороги. Одне слово, народ бідніє, олігархат продовжує збагачуватися. Корупція переживши легкий переляк після чергових Президентських виборів, безпечно продовжує розвиватися, а політична проституція стає звичайним явищем. Її живлять гроші, а там де гроші, там підкуп, неправда, насилля. Про права народу та працюючих людей можновладцям чи властолюбцям немає кому нагадати. Брехливі політики і їх партії, у нашій державі використовуються як інструментарій забезпечення кланових інтересів.

Згідно законодавства, збалансування інтересів виробників та роботодавців, щоб стати на противазі можновладцям дозволено і це повинні були б зробити громадські організації серед яких провідна роль мала б належати профспілкам.

Власне ці та інші обставини обумовлюють актуальність та своєчасність розглядуваної проблематики.

Аналіз соціально-економічної ситуації у державі та наукових поглядів з цих питань.

Як відомо, Федерація незалежних профспілок України, була створена 6 жовтня 1990 року і є правонаступницею Української республіканської ради профспілок. Декларацію про заснування Федерації підписали 25 республіканських галузевих профспілок і 24 регіональних міжсоюзних профоб'єднання. У листопаді 1992 року на II (позачерговому) з'їзді Федерація незалежних профспілок України була перейменована у Федерацію профспілок України (ФПУ).

Основними завданнями ФПУ визначено захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок; соціальний захист членів профспілок та їхніх сімей; відстоювання духовних, соціально-культурних прав та інтересів членів профспілок; правовий захист членів профспілок; посилення впливу на політичне життя і формування громадянського суспільства; вдосконалення системи соціального партнерства: профспілки, роботодавці, держава ін. [10].

Покликання більш чим благородне. Тим часом як їх тепер називають, каста профспілкових старців, спостерігає за тим, що відбувається і ... мудро мовчить. Така мовчазна поведінка могла б бути зрозумілою якщо б витримка мовчання була пов'язана з вирішенням певних соціальних, політичних чи громадських проблем, або ж з необхідністю прояснення певної ситуації і т.п. Та мовчання затягнулося і викликає підозри, що вони (профспілки) не дивлячись на покликання захищати трудовий люд, не дуже хочуть цього робити, тим більше, брати участь у дискусіях, що стосуються соціального захисту як працюючих, так і населення загалом, а обрали тактику вичікування. Стоїть запитання, чому? Мабуть комусь вигідно утримувати цю структуру у стані очікування.

Необхідно зауважити що держава повинна бути хоч для форми зацікавленою в розвитку такої структури, що має стояти на сторожі прав і свобод трудового народу та відповідним інструментарієм координувати і підтримувати їх розвиток і діяльність. Тільки байдужий вітчим зацікавлений, щоб нелюбі діти чи пасинки пересварилися і розбіглися у світ за очі з рідного дому, а він потім буде знати як розпорядитись тим, що після них залишилося...

Таким чином аналіз соціально-економічної ситуації у державі та наукових поглядів з проблем удосконалення управління суспільством виправдовує визначену мету та завдання цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення літератури та досвіду функціонування вітчизняних та зарубіжних профспілок, аналіз публікацій з цієї проблематики показує що питання розвитку профспілок не залишилися поза увагою науковців, які пропонують його використання у вітчизняних умовах. У своїй статті «Участь профспілок у функціонуванні громадянського суспільства» [10], К. Ю. Тучина відмічає: На сьогодні можна виділити окремі напрями участі профспілок у функціонуванні громадянського суспільства.

По-перше, це наділення і розширення прав і свобод людини та громадянина, які є фундаментальною основою становлення і розвитку громадянського суспільства ін.

В.В. Песчанський, [12], зазначав: що найзагальнішому вигляді, і дещо спрощуючи, роль профспілок у громадянському суспільстві,

можна визначити як наділення найманого працівника правами, створення з нього активного громадянина зодного нового суспільства. Оскільки більшість населення є саме найманими працівниками, це дає можливість великій частині населення мати можливість отримувати ці права. Разом з цим, у громадському суспільстві відбуваються і морально-психологічні зрушення. Профспілки мають повсякчас виявляти та вносити до громадянського суспільства принципи солідарності та взаємодопомоги, протиставляючи їх принципам індивідуалізму та егоїзму. Крім того, діяльність профспілок має сприяти утвердженню гідності людини, яка працює за наймом, самоцінності особистості найманого працівника.

В свою чергу Л. Brentano говорив, що «...завдяки профспілкам праця стає товаром нарівні з іншими товарами, а робітник справжньою людиною. Таким чином, гаслом громадянського суспільства стане свобода разом зі справедливістю та солідарністю» [10]. Все зрозуміло без нюансів таємничості і закритості.

В цьому зв'язку пригадався давній радянський анекдот про Добровільне товариство сприяння армії, авіації та флоту (ДТСААФ), як найбільш утаємничену громадську організацію радянського союзу, якою керували тоді військові, бо про неї нібито ніхто і ніколи не знав чим вона займається. Чи є сьогодні аналог цієї організації в Україні. Мабуть важко буде знайти, але давайте спробуємо разом.

На справді, профспілки та громадські організації це велика сила, якщо їх коректно активізувати то можна вирішувати багато питань, попереджувати акти непокорі і т.д. На даний час, до складу ФПУ входить 44 галузеві членські організації та 27 територіальних об'єднань. Численність первинних профспілкових організацій, що входять до ФПУ, станом на 1 січня 2019 року становила 52 975 організацій, загальна кількість членів — 4 828 тисяч осіб [12].

Формулювання цілей статті

Статтю присвячено удосконаленню управління суспільством та активізації профспілкової компоненти у захисті соціально-економічних прав і свобод працюючих людей, організації співпраці профспілок з політиками.

Виклад основного матеріалу

Виклад основних положень статті. В умовах відсутності державної ідеології, низької свідомості і рівня духовності населення, незрілої демократії дуже активно розвиваються не лише численні політичні партії, а і розмаїті громадські організації різновекторного спрямування. Серед них майже 30-ть наукових академічних формувань. Багато освітніх, наукових, творчих спілок: письменників, художників, кінематографістів, благодійних і волонтерських фондів та ін.

Знову ж таки, найпотужнішою, найчисельнішою серед них є, як ми звернули увагу, - профспілки. За кордоном ці організації здатні попереджувати та вирішувати практично всі соціальні конфлікти, розв'язувати всі задачі. Ефективно захищати інтереси працюючого люду. Наприклад, якщо адміністрація не виконує взятих зобов'язань, профспілки здатні навіть паралізувати виробництво і т.д. Профспілки можуть підтримувати протестуючих у досягненні мети фінансово.

На що ж здатні наші нинішні профспілки, колишня школа комунізму у сучасному Гімні яких співається:

Коли неправди біль стискає горло,
Порушений закон, до розпачу лиш крок –
Людина йде з надією у серці,
Шукати захисту у профспілок...

Чи багато людей знайшли захист у цій таємничій організації? Чим і якими тривогами вони живуть сьогодні?

Верхній та регіональні ешелони профспілкових структур, тихцем відчувивши окремі спортивні бази та бази відпочинку, санаторії та оздоровчі заклади, паразитують на мізерних внесках та залишках ще радянського, профспілкового майна, яке експлуатують та передають в оренду споживачам? (Чим не нагадує ДТСААФ?) Нижні ешелони знаходиться у повній залежності від керівництва підприємств, установ та організацій. На місцях адміністрації ігнорують не сміливі вимоги профспілчан.

На даний час вся їхня увага звернута на... збереження бездіяльної таємничості та... виживання. Використовуються для цього всі засоби і можливості. Революція гідності показала, що вогонь народної ненависті може спалити все, в т.ч. і цей орган, який мав би стояти на чолі всіх позитивних народних здвигів, яких використовували всі тоталітарні і демократичні режими у досягненні своїх

меркантильних цілей.

Революція Гідності на Майдані Незалежності прикро натякнула на байдужість профспілок до того, що відбувається. Якщо б вони зайняли активну державницьку позицію, мабуть ніхто б не посмів здійснювати її випробовування вогнем. Міжнародна профспілкова спільнота з співчуттям уважно спостерігає, і може трохи допомогти їм, із - за солідарності. Коли горить у вогні споруда, гасять всі. Коли ж потрібно відбудувати споруду, кожен думає...., чи варто допомагати, а може вони навчені бідною, потім будуть ... організовувати акції проти мене?

Європейський профспілковий рух тривалий час характеризувався розмаїттям структур, ідеологій та організаційних форм, що обумовлювалося особливостями їх історичного розвитку. Як відомо, там профспілки можуть створювати власні політичні партії, бути їхніми колективними членами та фінансувати їх із власних політичних фондів, як це робиться, наприклад, у Великій Британії. Л. Brentano підкреслює, це не потребує від них цілковитої схожості у програмах і політичній залежності від партій. Вони мають свою програму, а партії під час виборів лише вносять до своєї передвиборної платформи окремі вимоги профспілкового руху. Профспілки підтримують депутатів, обраних за списками цих партій, проводять брифінги для всіх бажаючих членів парламенту, де висловлюють свою позицію щодо соціально-економічних питань, організують публікації, виступи тощо. Після приходу до влади власних партій профспілки можуть висунути в уряд своїх представників. Разом із політичними партіями, вони можуть утворювати спільні органи місцевої влади (профспілково-лейбористські ради на рівні штатів у Австралії).

Співвідношення самостійності політичної суб'єктності профспілок та політичних сил є важливим питанням розвитку сучасних партійних систем [10].

В наших умовах, ця залежність може детермінуватися і рівнем розвитку партій та профспілок окремо, і особливостями національних політичних систем. Партії переважно шукають найефективніший спосіб впливу на свідомість виборців та громадян як соціальної бази. Ініціатива тут може належати і профспілкам, і політичним силам. Чим розвиненіші та впливовіші об'єднання працівників, тим самостійніші вони під час

вибору політичного партнера. Зменшення самостійності у виборі профспілок пов'язане насамперед із зовнішніми щодо партійних систем політичними чинниками: нормативним регулюванням державою політичної діяльності громадських організацій, режимними характеристиками політичної системи, а також специфікою політичної активності мас.

Як у свій час, у виступах та публікаціях депутата Верховної Ради України, Голови Федерації профспілок, професора О.М.Стояна, відмічалось що ситуація, за якої профспілки цілковито втрачають можливість діяти як політичні суб'єкти й змушені чітко виконувати накази партійного керівництва, є можливою в умовах тоталітаризму. Істотним аспектом, що розкриває сутнісні риси профспілок під час їхньої взаємодії з політичними партіями, слід вважати особливості політичного розвитку окремих країн. На основі їхнього досвіду є можливість побудувати окремі моделі партійно-профспілкової взаємодії. Політична активність профспілок у контексті взаємодії з партійною системою у країнах Заходу має усталені форми, ритміку та періодичність.

Основою обстоювання базових інтересів трудящих слід вважати діяльність галузевих та національних профспілкових організацій з укладення формальних та неформальних угод про співробітництво з політичними силами. Успішність досягнення політичних цілей профспілок зумовлена рівнем та традиціями партнерської взаємодії (проблема рівноправ'я сторін), рівнем організаційної взаємодії та консолідації профспілок (що виявляється у спроможності профцентрів відігравати самостійну роль, обстоювати власні інтереси), перебігом розвитку політичної ситуації у кожній окремій державі, логікою управлінського впливу держави на профспілковий рух. Співвідношення вказаних параметрів є варіативним, проте дає підстави для формування особливих моделей зв'язку профспілок та партійних систем, які можна ідентифікувати за національною ознакою [8]. Чи можуть у нашій державі взаємодіяти політики і профспілки?

Ми маємо два покоління лідерів у незалежному профспілковому русі які мають такий досвід співпраці. Життя триває і змінюється, як і реалії та пріоритети. Басть Бог доживемо на зло всім ворогам.

В свою чергу Гуга Зорина Іванівна у Збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-

практичної конференції (26 квітня 2018 р.), «Історія, сучасний стан та перспективи профспілкового руху у світі» [10], «Профспілки та їх роль у соціально-трудовому розвитку», визначає що головною із сучасних проблем, які виникають у світі, так і в Україні, є масове безробіття. Насправді, воно вкрай негативно позначається на житті людей. По-перше, втрачається певна частина доходів. По-друге, ці обставини спричиняють виїзд кадрів на роботу за кордон. По – третє, на думку більшості населення із втратою роботи, втрачається певний статус у суспільстві. Важливим завданням будь-якої країни, яка турбується про добробут свого населення, є допомога безробітним, пошук роботи для них.

Запобігати безробіттю доволі важко, оскільки на цей момент в Україні не лише триває економічна криза, а і війна на Сході, яка доволі негативно позначилася на національній економіці, умовах проживання українського населення. Тому, в цих обставинах, визначальну роль у соціально-трудових відносинах повинен відігравати власне профспілковий рух. В зв'язку з цими обставинами, ринок праці зазнав істотних змін. Умови прийому почали включати в себе не тільки робочий час і заробітну плату, а й соціальні виплати, відпустку, соціальні гарантії і т. д. Серед передумов виникнення, виділяють політичні та економічні причини, адже серед різних організацій, створених працівниками, профспілки насправді мають свої особливості (найбільше об'єднання працівників; – доступне для всіх працюючих; – немає обмежень для попереднього вступу в громадське об'єднання (вік, стать, рівень доходу, національність, політичні погляди); – ця громадська організація перебуває найближче до економіки, виробництва та інших сфер життя суспільства, де поєднують інтереси всіх найманих працівників [13]. На даному етапі визрівання українського демократизму спостерігається ігнорування діяльності профспілок, Головною проблемою в регулюванні соціально-трудових відносин посідає питання оплати праці, усунення контрастності в оплаті праці різниця якої висвітлена в сотні і тисячі раз (пара тисяч гривень і десятки тисяч і навіть мільйони...).

Серед основних питань колективного договору виділяють форму оплати праці, систему та розмір заробітної плати, премії, надбавки і т.д. і т.п. Отже, профспілки хоч і є однією з найбільших громадських організацій,

кількість профспілок в Україні з кожним роком знижується. Головною причиною зменшення є скасування обов'язкового членства входу в профспілкову організацію, що було обов'язковим в соціалістичних країнах. Для України головними причинами скорочення чисельності профспілок є скорочення виробництва та ліквідація підприємств, що зумовлює безробіття, відплив працівників до тіньового сектора економіки, трудову міграцію за кордон; поширення найму на роботу за індивідуальними договорами; втрата мотивації профспілкового членства.

Значна кількість громадян вважають членство в профспілках формальним, У зв'язку з закриттям профспілкових газет (через відсутність фінансування) присутність в інформаційному просторі країни є обмеженою. Це призводить до того, що громадськість майже не інформована про процеси, що відбуваються в середовищі профспілок, про позиції окремих профоб'єднань з тих чи інших питань. Громадяни в своїй більшості у багатьох випадках не знають про існування цих об'єднань. Отже, через пасивну інформаційну політику профспілкових організацій профспілковий рух є значною мірою закритим для широкого загалу. Це накладається на зазначену вище байдужість до профспілок і призводить до відчуження профспілкового руху від громадськості, замикання його у власних межах.

Висновки

Таким чином перелік профспілкових проблем можна було б продовжувати і продовжувати. Мільйони рук не тільки хочуть праці, мільйони ротів хочуть їсти...а сотні профлідерів що при керівництві хоч і не розкошують, але не голодні... тому мабуть через те і мовчать. Щоб засвітити свою потрібність суспільству, профспілки на даний час повинні вимагати представництва в управлінні державою. Домагатися участі у виборах та політичних процесах Ці ініціативи підтверджуються не завжди зацікавленим та компетентним втручанням в їх діяльність.

Серед пріоритетних завдань розвитку профспілок залишаються: не лише боротьба за підвищення заробітної плати; – боротьба з затримками заробітної плати, та безробіттям, перекваліфікація працівників; захист прав людей, які підлягають звільненню внаслідок

скорочення штатів або банкрутства підприємства, а і захист прав найманих працівників у процесі приватизації колишнього загальнонародного майна і землі в Україні, яку нині хочуть викинути на ринок ін. Промислова приватизація і ваучеризація яка передбачала збереження робочих місць, спеціалізації і т.п. показала що всі домовленості витримуються тільки до здійснення акту.

Перспектива у розвитку профспілок буде лише у тому випадку, коли вони масштабю будуть боротися з соціально-економічними проблемами.

Головною проблемою, яка виникає на сьогоднішній день перед профспілками, є пошук нових форм роботи, які б відповідали політичним, економічним та соціальним вимогам сучасності.

Хто ж кине клич про оновлення того інструменту, який за кордоном збалансовує інтереси виробничників та роботодавців, і стоїть на противазі можновладцям? Дасть Бог дочекаємо, побачимо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Андрушків Б.М. На варті Закону, Конституції прав. Тернопіль. «Посібники підручники». 2001. - 350 с.
2. Андрушків Б.М. На вістрі соціальної напруги. Збруч, 2001. – 75 с.
3. Андрушків Б.М. Регіональні профспілки України - рецидив тоталітарного минулого чи дієвий інструмент соціально-економічного захисту працюючих незалежної держави? – Тернопіль: Лібра-Тера, 2005. - 420с.
4. Андрушків Б.М. Заради кращої долі або Як обрати гідних представників до Верховної Ради України та місцевих рад. – Тернопіль, 2011.
5. Бурак В.Я. Роль профспілок в системі захисту трудових прав та законних інтересів працівників за проектом Трудового кодексу України / В.Я. Бурак // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XX звітної регіональної наук.-практ. конф. (6–7 лютого 2014 р.) / За ред. П.М. Рабіновича. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. – С. 243–246.
6. Головне в стратегії профспілки – рішучість, солідарність, цілеспрямованість // Освіта України. – 2013. – № 34. – С. 6–7.
7. Дороніна О.А. Проблеми та перспективи діяльності профспілок щодо забезпечення гідної праці в Україні / О.А. Дороніна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 202–207. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_9_34
8. Запара С.І. Роль профспілкової організації в системі вирішення трудових спорів в Україні [Текст] / С.І. Запара // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород : Гельветика, 2013. – Вип. 22. Т.1 Ч.1. – С. 146–150.
9. Замазій С. Профспілка на підприємстві // Все про бухгалтерський облік. – 2014. – 22 березня. – С. 22–41.
10. Історія, сучасний стан та перспективи профспілкового руху у світі: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (26 квітня 2018 року) [упор. Вовілов О. М., Жураківська Т. О., Ївженко Ю. В. ; заг. ред. Буяшенко В. В.]. – Київ : Четверта хвиля, 2018. – 96 с.
11. Мельник А. Роль профспілкового контролю в здійсненні нагляду й контролю за дотриманням трудового законодавства / А. Мельник // Юридичний вісник. – 2014. – № 5. – С. 233–238.
12. Офіційний сайт центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazumkov.org.ua/ukr/index.php>
13. Офіційний сайт Європейської спілки студентів – ESU, <http://www.esu-online.org/> 12 Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 квітня 2018 р.) Історія, сучасний стан та перспективи профспілкового руху у світі.
14. Сачков Л. Мотивація перебування в членах профспілки // Освіта. – 2012. – № 3–4. – С. 2.
15. Сільченко С. Актуальні проблеми створення професійних спілок і первинних профспілкових організацій // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 10. – С. 111–113.
16. Стоян О. Профспілковий рух в умовах утвердження незалежності України // Профспілки України. – 2002. – № 5. – С. 10–17.
17. Токарева М.В. Роль професійних спілок у прийнятті правил внутрішнього трудового розпорядку / М.В. Токарева // Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2012. – № 18. – С. 57–60.
18. Цвих В. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика. – Київ, 2002. – С. 146.

АНДРУШКІВ Б.,^{1*} КИРИЧ Н.,² ПОГАЙДАК О.³

^{1*} д.э.н., профессор, Президент Академии социального управления, Каф. управления инновационной деятельностью и сферой услуг Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя; ул. Русская, 56, Тернополь, Украина, 46000, e-mail: andrushkiv.bohdan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4897-5539

² д.э.н., профессор, каф. менеджмента и администрирования Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя; ул. Русская, 56, Тернополь, Украина, 46000, e-mail: nkuruch@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7728-9787

³ д.э.н., с.н.с., научно-исследовательская часть Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя; ул. Русская, 56, Тернополь, Украина, 46000, e-mail: anastasia.pogaydak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4070-6863

ОРГАНІЗАЦІЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ПРОФСОЮЗОВ С ПОЛІТИКАМИ, КАК ВЕКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВОМ

Цель. Статья посвящена совершенствованию управления обществом и активизации профсоюзной компоненты в защите социально-экономических прав и свобод работающих людей, организации сотрудничества профсоюзов с политиками. **Результаты.** На основе анализа литературных источников и существующего политического опыта зарубежных профсоюзов выявлены проблемы развития профсоюзов Украины. Установлено, что одним из наиболее приемлемых методов оценки стабильности функционирования общества является эффективность использования социальных - экономических, правовых, трудовых и других ресурсов в контексте европейских требований. **Научная новизна.** Определено направление деятельности профсоюзов, как один из самых актуальных в развитии государственных процессов. Рассмотрены пути повышения эффективности использования профсоюзов и общественной компоненты, других управленческих факторов, применение средств информатизации для модернизации организационных процессов в этой сфере общественной деятельности. Обоснован тезис, что за счет факторов можно обеспечить стабильность в обществе что собственно и может сделать его конкурентоспособным в условиях ЕС. **Практическая значимость.** Даны конкретные предложения по организации управления обществом в области сотрудничества профсоюзов с политиками. Исследование осуществлено в условиях трансформационного, посттоталитарного общества.

Ключевые слова: профсоюзы, партии, управления, сотрудничество, политический и социально-экономическое развитие, отрасли, регионы, инновации, промышленные предприятия, стабильность, стратегия, эффективность, финансы, хозяйственная деятельность, трансформационное общество, Европейский Союз.

V. ANDRUSHKIV^{1*}, N. KYRYCH^{2*}, O. POGAYDAK^{3*},

^{1*} President of the Academy of Social Management, Doctor of Sciences (Economics), Full Professor Ternopil Ivan Pulu National Technical University, e-mail: andrushkiv.bohdan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4897-5539

^{2*} Doctor of Sciences (Economics), Full Professor Ternopil Ivan Pulu National Technical University, e-mail: nkuruch@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7728-9787

^{3*} Doctor of Sciences (Economics), Senior Research Fellow Ternopil Ivan Pulu National Technical University, e-mail: anastasia.pogaydak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4070-6863

ORGANIZING THE TRADE UNION COOPERATION WITH POLITICIANS AS A VECTOR FOR IMPROVING PUBLIC ADMINISTRATION

The purpose. The article is devoted to improvement of social management and activation of the trade union component in the protection of socio-economic rights and freedoms of employees, organizing of cooperation of trade unions with politicians. **The methodology.** On the basis of the analysis of references and the existing political experience of foreign trade unions the problems of the development of trade unions of Ukraine have been identified.

It is established that one of the most acceptable methods of assessing the stability of the functioning of society is the effective use of social-economic, legal, labor and other resources in the context of European requirements. **Scientific novelty.** The direction of trade unions' activity is defined as one of the most relevant in the development of state-forming processes. Concrete suggestions are given for organizing of public administration in the sphere of cooperation of trade unions with politicians. **Practical significance.** The ways of increasing the efficiency of the use of trade unions and the public component, other administrative factors, the use of informatization tools for modernization of organizational processes in the sphere of public activity are considered. It is substantiated that due to the mentioned factors it is possible to ensure stability in a society that is proper and can make it competitive in the EU. The research was carried out in a transformational, post-totalitarian society.

Keywords: trade unions, parties, governance, cooperation, political and socio-economic development, industries, regions, innovations, industrial enterprises, stability, strategy, efficiency, finance, economic activity, transformational society, the European Union.

REFERENCES

1. Andrushkiv B.M. (2001) Na varti Zakonu, Konstituciyi prav. [*Safeguarding the Law, the Constitution of Rights*]. Ternopil. «Posibniki pidruchniki». (in Ukrainian).
2. Andrushkiv B.M. (2001) Na vistri socialnoyi naprugi. [*At the height of social tension*]. Zbruch. (in Ukrainian).
3. Andrushkiv B.M. (2005) Regionalni profspilki Ukrayini - recidiv totalitarnogo minulogo chi diyevij instrument socialno-ekonomichnogo zahistu pracyuyuchih nezalezhnoyi derzhavi? [*Regional Unions of Ukraine - a recurrence of the totalitarian past or an effective tool for socio-economic protection of the workers of an independent state?*]. Ternopil: Libra-Tera. (in Ukrainian).
4. Andrushkiv B.M. (2011) Zaradi krashoyi doli abo Yak obrati gidnih predstavnikov do Verhovnoyi Radi Ukrayini ta miscevih rad. [*For the Better Fortune or How to Elect Worthy Representatives to the Verkhovna Rada of Ukraine and Local Councils*]. Ternopil. (in Ukrainian).
5. Burak V.Ya. (2014) Rol profspilok v sistemi zahistu trudovih prav ta zakonnih interesiv pracivnikov za proektom Trudovogo kodeksu Ukrayini. [The role of trade unions in the system of protection of labor rights and legitimate interests of employees under the draft Labor Code of Ukraine]. *Problemi derzhavotvorennya i zahistu prav lyudini v Ukrayini : mater. HH zvitnoyi regionalnoyi nauk.-prakt. konf.* (6–7 lyutogo 2014 r.). Lviv : Yuridichnij fakultet Lvivskogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Franka, pp. 243–246. (in Ukrainian).
6. Andrushkiv B.M. (2013) Golovne v strategiyi profspilki – rishuchist, solidarist, cilespryamovanist [The key to the union strategy is determination, solidarity, commitment]. *Osvita Ukrayini*. vol.34. – pp. 6–7. (in Ukrainian).
7. Doronina O.A. (2013) Problemi ta perspektivi diyalnosti profspilok shodo zabezpechennya gidnoyi praci v Ukrayini [Problems and prospects of trade unions activity in ensuring decent work in Ukraine]. *Biznes Inform.* [Business Inform] (electronic journal), Available at: (http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_9_34) (accessed 26/09/2019). (in Ukrainian).
8. Zapara S.I. Rol profspilkovoyi organizaciyi v sistemi virishennya trudovih sporiv v Ukrayini. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu : Seriya: Pravo / gol. red. Yu.M. Bisaga.* – Uzhgorod : Gelvetika. Vol. 22. T.1 Ch.1. pp. 146–150. (in Ukrainian).
9. Zamazij S. (2018) Profspilka na pidpriemstvi. *Vse pro buhgalterskij oblik.* (in Ukrainian).
10. Istorija, suchasnij stan ta perspektivi profspilkovogo ruhu u sviti: Zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. (26 kvitnya 2018 roku) Kiyiv : Chetverta hvilya. (in Ukrainian).
11. Melnik A. (2014) Rol profspilkovogo kontrolyu v zdijsnenni naglyadu j kontrolyu za dotrimannyam trudovogo zakonodavstva [The role of trade union control in supervising and controlling labor law compliance]. *Yuridichnij visnik. Legal Bulletin*. Vol. 5. pp. 233–238. (in Ukrainian).
12. Oficijnij sajt centr Razumkova. (electronic journal), Available at: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php> (accessed 26/09/2019). (in Ukrainian).
13. Oficijnij sajt Yevropejskoyi spilki studentiv – ESU, <http://www.esu-online.org/> 12 Zbirnik materialiv Vseukrayinskoyi nauko-vo-praktichnoyi konferenciyi (26 kvitnya 2018 r.) Istorija, suchasnij stan ta perspektivi profspilkovogo ruhu u sviti. (in Ukrainian).
14. Sachkov L. (2012) Motivaciya perebuvannya v chlenah profspilki [Motivation of being a member of a trade union]. *Osvita*. Vol. 3–4. pp. 2. (in Ukrainian).
15. Silchenko S. (2013) Aktualni problemi stvorennya profesijnih spilok i pervinnih profspilkovih organizacij [Topical problems of creating trade unions and primary trade union organizations]. *Pidpriyemnictvo, gospodarstvo i pravo*. Vol. 10. pp. 111–113. (in Ukrainian).
16. Stoyan O. (2002) Profspilkovij ruh v umovah utverdzhennya nezalezhnosti Ukrayini [Trade union movement in the conditions of Ukraine's independence]. *Profspilki Ukrayini*. Vol. 5. pp. 10–17. (in Ukrainian).

17. Tokaryeva M.V. (2012) Rol profesijnih spilok u prijnyatti pravil vnutrishnogo trudovogo rozporyadku [The role of trade unions in adopting internal labor rules]. *Zb. nauk. prac Harkivskogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi. Seriya «Pravo»*. Vol. 18. pp . 57-60. (in Ukrainian).
18. Cvih V. (2002) *Profspilki u gromadyanskomu suspilstvi: teoriya, metodologiya, praktika*. [Trade unions in civil society: theory, methodology, practice]. Kiyiv. (in Ukrainian).

Надійшла 26.09.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна д.е.н., професор Пивоваров М.Г., Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна д.е.н., доцент Рекун І.І.

ДИСКУСІЙНА РУБРИКА**УДК 159.9.072.432**

МАР'ЯНОВСЬКА В.В.*

* відділ регіональної політики, Національний інститут стратегічних досліджень, Пирогова, 7а, Київ, Україна, e-mail: vlada.maryanovskaya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7008-1115

БУЛІНГ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Мета: Стаття має за мету показати важливість проблеми булінгу в сучасних умовах, яка потребує вирішення шляхом вдосконалення методики корегування поведінки з урахуванням існуючого закордонного досвіду. **Методика:** Для вирішення проблеми булінгу було проаналізовано дослідження закордонних та вітчизняних науковців, запропоновано низку рекомендацій, що можуть бути використані у запобіжних заходах щодо протидії булінгу та допомозі постраждалим. **Результати:** У науковій статті досліджено булінг як негативне соціально-психолого-педагогічне явище, що може виникнути в будь-якому дитячому колективі та яке стосується і впливає на всіх його учасників, призводячи до порушення навчально-виховного процесу, викликає тривалі наслідки для особистості, інколи віддалені в часі, подолання якого в значній мірі можливе за наявності фахівців з певними теоретичними знаннями, спеціальними вміннями та навичками. **Наукова новизна:** були проведені дослідження найбільш передової практики збору інформації та проведення опитувань потерпілих від булінга для формування сучасних методологічних підходів надання психологічної допомоги учасникам булінга і протидії явищу булінга в навчальних закладах взагалі. **Практична значимість:** Результати досліджень можуть бути використані в роботі служб або відділів, що розробляють методологічні матеріали з психолого-педагогічної допомоги, Міністерства освіти та науки, Міністерства охорони здоров'я для удосконалення попереджувальних та допоміжних заходів проти булінгу в школах та коледжах.

Ключові слова: булінг, агресія, суспільство

Постановка проблеми

На сьогодні у світі залишається критичною проблема насильства і, зокрема, булінгу – цькування та проявів агресії до особистості з метою її принизити. Сотні мільйонів дітей та молодих людей у кожному куточку планети страждають від їх проявів з боку інших людей – сторонніх і навіть рідних. Постає питання: чи існувала ця проблема раніше або ж виникла як побічний ефект від глобалізації та інформатизації. Проблема збільшується з року в рік, і все частіше можна спостерігати невітні наслідки ігнорування насильства у суспільстві [1].

Федеральний уряд США почав збирати дані про шкільні знущання у 2005 році, коли поширеність знущань становила близько 28 відсотків (Міністерство освіти США, 2015), на даний час середній показник поширеності 35% для участі у традиційних знущаннях та 15% для участі в кібербулінгу серед учнів 12-18 років [9]. В Україні за даними досліджень ЮНІСЕФ та українських вчених, майже

кожен третій учень в Україні так чи інакше зазнавав булінгу в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Ця проблема досліджується у працях відомих зарубіжних науковців: І. Бердишев, І. Кон, Х. Лейманн, Д. Лейн, К. Лоренц, Д. Ольвеус та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Актуалізувати проблему булінгу та його особливостей в дитячому колективі, надати рекомендації задля подолання та запобігання цієї проблеми.

Вклад основного матеріалу

Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, грубіян, «to bully» — задиратися, знущатися) – тривалий процес свідомого жорстокого ставлення, агресивної поведінки, щоб заподіяти шкоду, викликати страх, тривогу

або ж створити негативне середовище для людини.

Образливі прізвиська, глузування, піддражнювання, підніжки, стусани з боку одного або групи учнів щодо однокласника чи однокласниці – це ознаки нездорових стосунків, які можуть призвести до цькування — регулярного, повторюваного день у день знущання. Регулярне та цілеспрямоване нанесення фізичної й душевної шкоди стало об'єктом уваги науковців і педагогів, починаючи з 70-х років минулого століття, й отримало спеціальну назву – булінг.

Ґрунтовніше проблему насильства, зокрема третирування одних учнів іншими, досліджують зарубіжні вчені у медичних та навчальних закладах таких як Національний центр запобігання булінгу у США тощо.

Часто об'єктом знущань (жертвою) булінгу стають ті, у кого є дещо відмінне від однолітків. Відмінність може бути будь-якою: особливості зовнішності; манера спілкування, поведінки; незвичайне захоплення; соціальний статус, національність, релігійна належність. Найчастіше жертвами булінгу стають діти, які мають:

- фізичні вади – носять окуляри, погано чують, мають порушення опорно- рухового апарату, фізично слабкі;

- особливості поведінки – замкнуті чи імпульсивні, невпевнені, тривожні;

- особливості зовнішності – руде волосся, веснянки, відстовбурчені вуха, незвичну форму голови, надмірну худорлявість чи повноту;

- недостатньо розвинені соціальні навички: часто не мають жодного близького друга, краще спілкуються з дорослими ніж з однолітками;

- страх перед школою: неуспішність у навчанні часто формує у дітей негативне ставлення до школи, страх відвідування певних предметів, що сприймається навколишніми як підвищена тривожність, невпевненість, провокуючи агресію;

- не соціалізовані діти (так звані «домашні» діти);

- діти із заїканням, дислалією (порушення мовлення), дисграфією (порушення письма), дислексією (порушення читання);

- знижений рівень інтелекту, труднощі у навчанні;

- високий інтелект, обдарованість, видатні досягнення;

- слабо розвинені гігієнічні навички тощо.

За даними U-Report, 49 % респондентів підтвердили, що вони піддавалися булінгу, а саме через: зовнішність, стать, орієнтацію, етнічну належність (рис. 1) [2].

Рис. 1. Жертви булінгу за ознаками (складено згідно звіту ЮНІСЕФ)

Американські дослідження (Rose et al., 2012) надають статистичні данні щодо

знущань над учнями старших класів або студентами коледжу з обмеженими

можливостями: Рівень поширеності знущань відрізняється від конкретних типів інвалідності: 35,3% учнів із поведінковими та емоційними розладами, 33,9% - із аутизмом, 24,3% - з порушеннями інтелекту, 20,8% - із загальними порушеннями здоров'я та 19% - із специфічними труднощами в навчанні.

Учні та студенти із специфічними вадами навчання, розладом спектру аутизму, емоційними та поведінковими порушеннями, іншими порушеннями здоров'я та порушенням мови або слуху повідомляють про більш високі показники булінгу, ніж їх однолітки без обмежень стану здоров'я, і її рівень знущань залишається на постійному рівні протягом тривалого часу (Rose & Gage, 2017).

Між знущанням та поведінкою, пов'язаною із самогубством, існує сильний зв'язок (Reed, Nugent, & Cooper, 2015).

Учні та студенти, які знущаються над іншими, самі піддаються знущанням або є свідками знущань, частіше повідомляють про високий рівень поведінки, пов'язаної із самогубством, ніж ті, які непричетні до знущань (Центр контролю за хворобами, 2014), та входять у вищу групу ризику для несприятливих наслідків (Espelage & Holt, 2013).

Види булінгу дослідниками об'єднуються у групи словесного (вербального), фізичного, соціального (емоційного) й електронного (кібербулінг) знущання, які часто поєднуються для більш сильного впливу.

Найбільш розповсюджений вид знущань, біля 70 %, це словесні знущання: принизливі обзивання, глузування, жорстока критика, висміювання та ін. В такому випадку, кривдник часто залишається непоміченим і непокараним, однак образи безслідно не зникають для «об'єкта» приниження.

Фізичне насильство найбільш помітне, однак становить менше третини випадків булінгу (нанесення ударів, штовхання, підніжки, пошкодження або крадіжка особистих речей жертви та ін.).

Найскладніше виявити соціальне знущання — систематичне приниження почуття гідності потерпілого через ігнорування, ізоляцію, уникання, виключення [7].

На даний час набирає обертів кібербулінг. Це приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету. Діти реєструються в соціальних мережах, створюють сайти, де

можуть вільно спілкуватися, ображаючи інших, поширювати плітки, особисті фотографії або зроблені в роздягальнях чи вбиральнях. За даними опитувань, що проводились серед учнів середньої школи США 15,5% зазнають кібербулінгу, а 20,2% - булінгу на території школи (Центр контролю захворювань, 2017). Тобто, можна зазначити, що кібербулінг поширюється швидше і несе більше моральної та репутаційної шкоди учням. Відсоток людей, які зазнали кібербулінгу в якийсь момент свого життя, зріс майже удвічі (18% до 34%) за період 2007-2016 рр. (Patchin & Hinduja, 2016) [9].

90% підлітків повідомляють про те, що вони зазнали жорстоких погроз («Сім страхів і наука про те, як мобільні технології можуть впливати на підлітків у епоху цифрових технологій», Джордж та Оджерс, 2015).

Дослідники виявили, що учнів з обмеженими можливостями більше турбує безпека в школі та можливість отримати тілесні ушкодження або домагання інших однолітків порівняно з учнями без інвалідності (Saylor & Leach, 2009).

Залякування на основі упередженості сильніше асоціюється із порушенням здоров'я, ніж загальні знущання (Рассел, Сінклер, Poteat, & Koenig, 2012).

Національне шкільне кліматичне опитування 2013 року показало, що 74,1% ЛГБТ-учнів піддавалися булінгу (наприклад, їх обзивали словесно або погрожували) через свою сексуальну орієнтацію та 55,2% - через гендерне вираження [9].

Жертви булінгу переживають важкі емоції – почуття приниження і сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи (рис. 2):

- неадекватне сприймання себе – занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, беззахисність;
- негативне сприймання однолітків – відсторонення від спілкування, самотність, часті прогули у школі;
- неадекватне сприймання реальності – підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози;
- девіантну поведінку – схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності.

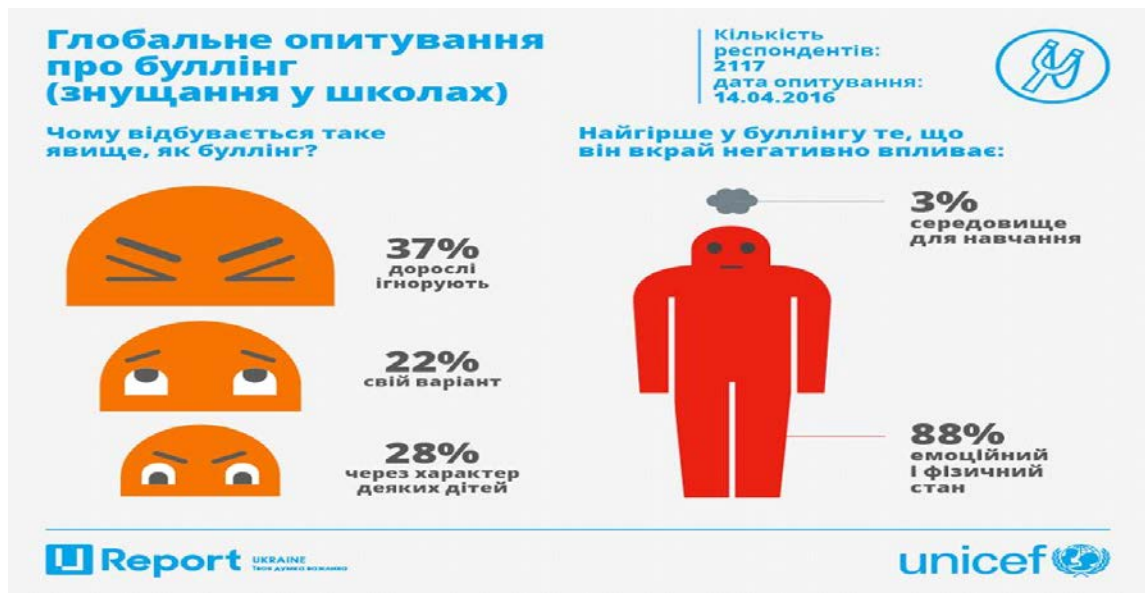

Рис. 2. Вплив буллінгу на соціалізацію жертви (складено згідно звіту ЮНІСЕФ)

Учні та студенти повідомили, що найбільш шкідливі речі, які можуть зробити вчителі, це: сказати студенту самостійно вирішити проблему; сказати їм, що буллінг припиниться, якщо вони змінять свою поведінку; проігнорують те, що відбувається, або запропонують учню припинити боротьбу (Девіс і Ніксон, 2010) [9].

Молодіжний проект дослідження голосу у США 2010 року виявив, що учні, які зазнали знущань, повідомили про наступні стратегії спостерігачів, які покращують справи: провели час зі мною (54%), поговорили зі мною (51%), допомогли мені піти (49%),

подзвонили мені (47%), давали мені поради (46%), допомагали мені розповідати (44%), відволікали мене (43%), слухали мене (41%), розповідали дорослим (35%), емоційно нападали на них (29%), попросили зловмисників зупинитися [9].

За даними досліджень ЮНІСЕФ та українських вчених 10 % респондентів – регулярно (раз на тиждень і частіше) потрапляють під принизливі напади однолітків; 55 % – частково піддаються знущанню з боку однокласників; 26 % – батьків вважають своїх дітей жертвами буллінгу (рис. 3) [2].

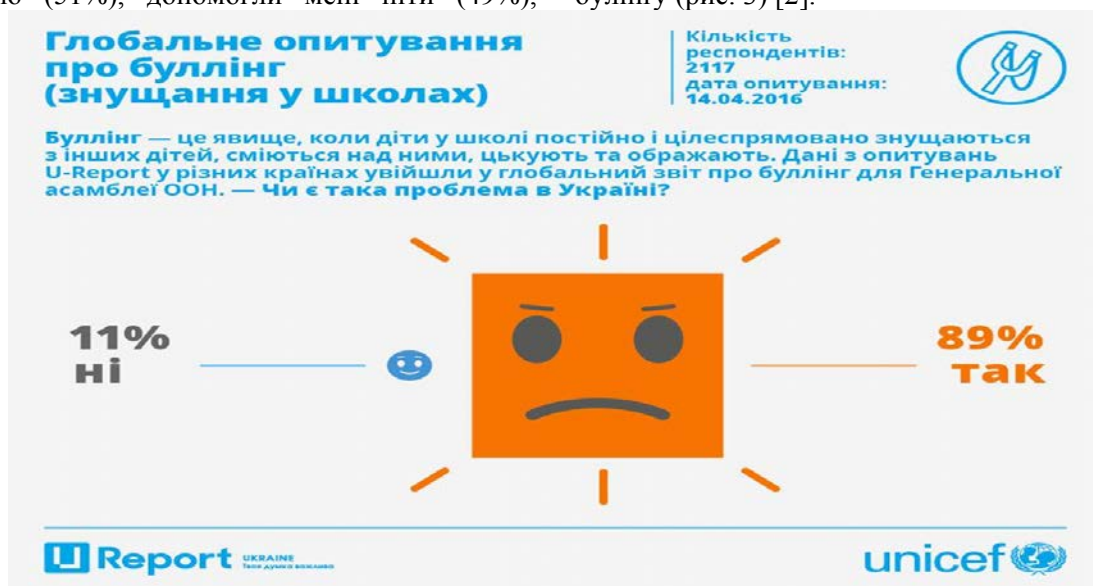

Рис. 3. Глобальне опитування про буллінг (складено згідно звіту ЮНІСЕФ)

Наслідки впливу булінгу на учня та студента викладені у звітах Центру контролю захворювань та Національного центру статистики освіти США, а саме: учні та студенти, які зазнають знущань, мають підвищений ризик поганої адаптації до школи, труднощів зі сном, тривоги та депресії; піддаються більшому ризику як для психічного здоров'я, так і проблем з поведінкою; знущання негативно впливають на те, як вони почувають себе (19%), на їхні стосунки з друзями та родиною та на шкільну роботу (14%) та фізичне здоров'я (9%); вдвічі частіше, ніж однолітки, зазнають негативних наслідків для здоров'я, таких як головний біль та болі в животі (Gini & Pozzoli, 2013). Молодь, яка звинувачує себе і приходиться до висновку, що вони заслужили насильства, швидше стикається з негативними наслідками, такими, як депресія, тривала віктимізація та несправедливість (Perren, Ettakal, & Ladd, 2013; Shelley & Craig, 2010).

З метою протидії та запобігання розповсюдження булінгу та його наслідків в навчальних закладах України, **автором пропонується низка рекомендації** щодо успішного запобігання та протидії знущанням серед студентів та учнів:

- Рекомендується мати в школі вчителька або психолога з навичками допомоги жертвам булінгу та методів впливу на агресорів. Це пропонується на підґрунті суджень учнів старших класів та студентів коледжу, які повідомляли при опитуванні що найбільш корисні речі, які можуть зробити вчителі, це: послухати їх; поговорити з ними потім, щоб побачити, чи знущання припинилося, і надати поради.

- Пропонується проводити лекції-тренінги з протидії булінгу саме з учнями та студентами шкіл та коледжів. Такі заняття, розроблені, наприклад, у вигляді театралізованої вистави, або гри, можуть принести більше користі для як жертвам булінгу, так і агресорам. На таких заняттях доцільною є донести думку, що насильство, цькування, дискримінація за будь-якою ознакою, сексуальні домагання і нетерпимість у школі є неприйнятними, принизливими для обох сторін конфлікту і у цьому, на мою думку, можуть бути корисними вивчення прав людини, первинні юридичні знання. Ця пропозиція ґрунтується на результатах опитувань молоді, що зазнають знущань, які демонструють, що споріднені та

підтримуючі дії їхніх ровесників були найбільш корисними.

- Рекомендується проводити соціальні заходи в школі або коледжі з підвищення обізнаності щодо вад та хвороб, що призводять до обмежень в можливостях вести активне життя. Такі заходи необхідні з огляду на те, що учні та студенти з обмеженими можливостями відносяться до найбільш вразливої категорії.

- Пропонується для запобігання булінгу вчителями спільно з учнями розробити правила поведінки у класі, а потім і загальношкільні правила. Правила доцільно скласти в позитивному ключі - «як треба», а ні в якому разі як «не треба» поводитися. Для легкого засвоєння і прийняття правил поведінки в учбовому закладі простіше за все розробити у простому, зрозумілому, точному форматі, можливо у вигляді дотепних малюнків. Прикладом може бути веселі правила поведінки в метро – «Гусь в метро».

- Рекомендується розробити в школі або коледжі електронну систему повідомлення щодо випадків булінгу. Така система може бути розміщена, наприклад, на платформі будь якого зручного месенджера – Facebook, Viber, Telegram, WhatsApp; мати короткі графі для зручного заповнення з мінімумом введень в ручному режимі. Оперативне отримання інформації дасть можливість викладачам та психологу швидко та якісно зреагувати на акт агресії та надати підтримку потерпілому. Також доцільним є розробити та впровадити Центр запобігання булінгу по всій Україні зважаючи на катастрофічний ріст цього явища в країні. Пропонується при розповсюдженні інформації про електронну систему повідомлень щодо булінгу акцентувати увагу учнів та студентів, що вся інформація щодо того, хто сповіщає про насильницьку дію буде конфіденційною, а спілкування з обома сторонами конфлікту повинно бути тактовним та не принижуючим жодної з сторін.

Висновки

- Булінг - проблема, яка не має кордонів та рангів.

- Виникнення цього явища залежить від готовності найбільш сильних особистостей дозволити собі знущання над вибраними об'єктами, але існує і інша сторона цього явища - на скільки об'єкт булінга готовий піддатися знущанням і не готовий просити допомоги або протидіяти самостійно.

- Головну роль у вирішенні проблеми щодо знищань в учбових закладах виконують учителі та психологи.

- Виникла потреба у створенні дослідницького центру щодо запобігання булінгу зі сферою впливу по всій Україні, враховуючи його ріст у межах не тільки України а й світу.

- На даний час, зважаючи на катастрофічний ріст цього явища в країні, стає виникла гостра потреба в постійному оновленні методичних рекомендацій для вчителів та психологів щодо запобігання булінгу у навчальних закладах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Буллинг: детская жестокость [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.tagilib.ru/readers/"/ot_20_and_starshe/meropr/bulling.php](http://www.tagilib.ru/readers/)
2. Лушпай Л.І. Шкільний буллінг як різновид суспільної агресії [Електронний ресурс] / Л.І. Лушпай // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер. :Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
3. Лэйн Д.А. Школьная травля (буллинг) [Электронный ресурс] / Д. А. Лэйн // ZipSites.ru : бесплат. электрон. интернет-б-ка. – Режим доступа : <http://www.zipsites.ru>
4. Ожйова О.М. Шкільне насильство : сутність, види, профілактика: автореф. дис. канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 / О. М. Ожйова ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2012. – С. 10–20.
5. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посіб. / Л. Волинець, Т. Дорошок, М. Євсюкова та ін. ; [ред. : К. Левченко, І. Трубавіна] ; Держ. соц. служба для сім'ї, дітей та молоді. Міжнар. жіночий правозахисн. центр «Ла Страда Україна». – К. : Держсоцслужба, 2005. – 395 с.
6. Социальные детерминанты здоровья и благополучия подростков. Исследование «Поведение детейшкольного возраста в отношении здоровья» : международный отчет по результатам обследования 2009–2010 гг. / под ред. С. Currie и др. – Копенгаген : Европ. регион. бюро ВОЗ, 2012 г. (Сер. Политика охраны здоровья детей и подростков. – Вып. № 6).
7. Стельмах С.С. Обдаровані діти як об'єкт булінгу/С.С. Стельмах// Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика : зб. наук. пр. – Вип. 8. – К.: Ін-т обдарованої дитини, 2012. – С. 196–202.
8. Українська психологічна термінологія : словник-довідник / за ред. М.-Л. А. Чепи. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010.
9. <https://www.pacer.org/bullying/resources/stats.asp> - Національний центр запобігання булінгу США
10. <https://www.unicef.org/ukraine/en?fbclid=IwAR3l8tk8aVmXyQvWtapwKZg80JgVOJDoUXfx2fcqG854shrqKQhL8d5gC-o> – ЮНІСЕФ.
11. Сайт благодійного фонду «Діти з гемофілією» під керівництвом Ніни Астафорової-Яценко <https://bigggidea.com/project/myidhope/>

МАР'ЯНОВСКАЯ В.В.*

* отдел региональной политики, Национальный институт стратегических исследований, Пирогова, 7а, Киев, Украина, e-mail: vlada.maryanovskaya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7008-1115

БУЛЛИНГ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Цель: Статья имеет целью показать важность проблемы буллинга в современных условиях, которая требует решения путем совершенствования методики корректировки поведения с учетом существующего зарубежного опыта. **Методика:** Для решения проблемы буллинга были проанализированы исследования зарубежных и отечественных ученых, предложен ряд рекомендаций, которые могут быть использованы в мерах предосторожности по противодействию буллинга и помощи пострадавшим. **Результаты:** В научной статье исследовано буллинг как негативное социально-психолого-педагогическое явление, которое может возникнуть в любом детском коллективе и которое касается и влияет на всех участников, приводя к нарушению учебно-воспитательного процесса, вызывает длительные последствия для личности, иногда отдаленные во времени, преодоление которого в значительной степени возможно при наличии специалистов с определенными теоретическими знаниями, специальными умениями и навыками. **Научная новизна:** были проведены исследования наиболее передовой практики сбора информации и проведения опросов пострадавших от буллинга для формирования современных методологических подходов оказания психологической помощи участникам буллинга и противодействия явлению буллинга в учебных заведениях вообще. **Практическая значимость:** Результаты исследований могут быть использованы в работе служб

или отделов, разрабатывающих методологические материалы по психолого-педагогической помощи, Министерства образования и науки, Министерства здравоохранения для совершенствования предупредительных и вспомогательных мер против буллинг в школах и колледжах.

Ключевые слова: буллинг, агрессия, общество.

MARIANOVSKA V.

Department of Regional Policy, National Institute for Strategic Research, 7a Pirogov, Kyiv, Ukraine, e-mail: vlada.maryanovskaya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7008-1115

BULLING: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Purpose: The article aims to show the importance of the problem of bullying in modern conditions, which requires a solution by improving the methods of adjusting behavior taking into account existing foreign experience. **Methodology:** To solve the problem of bullying, the studies of foreign and domestic scientists were analyzed, a number of recommendations were proposed that can be used in precautionary measures to counter bullying and help victims. **Results:** In a scientific article, bullying was studied as a negative socio-psychological-pedagogical phenomenon that can occur in any children's team and which affects and affects all participants, leading to a violation of the educational process, causes long-term consequences for the individual, sometimes remote in time, overcoming of which is largely possible with specialists with certain theoretical knowledge, special skills. **Scientific novelty:** studies were conducted on the best practices of collecting information and conducting surveys of victims of bullying to form modern methodological approaches to provide psychological assistance to participants in bullying and to counter the phenomenon of bullying in educational institutions in general. **Practical relevance:** Research results can be used in the work of services or departments that develop methodological materials for psychological and pedagogical assistance, the Ministry of Education and Science, the Ministry of Health to improve preventive and supportive measures against bullying in schools and colleges.

Key words: bullying, aggression, society.

REFERENCES

1. Bulling: children's cruelty [Electronic resource]. – Rezhym dostupa : http://www.tagilib.ru/readers/ot_20_and_starshe/meropr/bulling.php [rus].
2. Lushpai L.I. School bullying as a variety of social aggression [Electronic resource] / L.I. Lushpai //Nauk. zap. [Nats. un-tu «Ostrozka akademiia»]. Ser. :Filolohichna. – 2013. – Vyp. 33. – S. 85. – Rezhym dostupu: <http://nbuv.gov.ua/j-pdfHYPERLINK> "http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf"/Nznuoaf_2013_33_28.pdf [ukr]
3. Lein D.A. Harrassment at school (bullying) [Electronic resource]. – Rezhym dostupa : http://www.tagilib.ru/readers/ot_20_and_starshe/meropr/bu / D. A. Lein // ZipSites.ru : free internet library. – Rezhym dostupa : <http://www.zipsites.ru> [rus].
4. Ozhyiova O.M. School bullying : the essence, variety, prophylactics: avtoref. dys. kand. sotsiol. nauk :spets. 22.00.04 / O. M. Ozhyiova ; Khark. nats. un-t vnutr. sprav. – Kh., 2012. – S. 10–20 [ukr].
5. The system of protecting the children from cruel treatment : navch.-metod. posib. / L. Volynets, T. Doroshok, M. Yevsiukova ta in. ; [red. : K. Levchenko, I. Trubavina] ; Derzh. sots. sluzhba dlia simi, ditei ta molodi. Mizhnar. zhinochyi pravozakhysn. tsentr «La Strada Ukraina». – K. : Derzhotsossluzhba, 2005. – 395 s [ukr].
6. Sotsyalni determynanty zdorovia y blahopoluchyia podrostkiv. Yssledovanye «Povedenye detei shkolnoho vozrasta v otnoshenyy zdorovia» : mezhdunarodnyi otchet po rezul'tatam obsledovanyia 2009–2010 hh. / pod red. C. Currie y dr. – Kopenhahen : Evrop. rehyon. biuro VOZ, 2012 h. (Ser. Polytyka okhrany zdorovia detei y podrostkiv. – Vyp. № 6) [rus].
7. Stelmakh S.S. Obdarovani dity yak objekt bulinhu / S. S. Stelmakh // Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia i praktyka : zb. nauk. pr. – Vyp. 8. – K. : In-t obdarovanoi dytyny, 2012. – S. 196–202 [ukr].
8. Ukrainska psykholohichna terminolohiia : slovnyk-dovidnyk / za red. M.-L. A. Chepy. – K. : DP «Inform.-analit. ahentstvo», 2010 [ukr].
9. <https://www.pacer.org/bullying/resources/stats.asp> - The National Center for Bullying Prevention in the United States.
10. <https://www.unicef.org/ukraine/en?fbclid=IwAR3l8tk8aVmXyQvWtapwKZg80JgVOJDoUXfx2fcqG854shrqKQhL8d5gC-o> - UNICEF -

11. Site of Children with Hemophilia Charitable Foundation under the direction of Nina Astaforova-Yatsenko
<https://bigggidea.com/project/myidhope/>

Надійшла 03.11.2019 р.

Стаття рекомендована до друку: - д.е.н., професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет В.Г. Шинкаренко, головний консультант відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, д.е.н., професор Двігун А.О.

ЗМІСТ

КОРЕНЮК П., КЛІСІНСЬКІ Я., КОРЕНЮК Л. ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ РЕГІОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	7-19
ОСЕЦЬКИЙ В., ПЕТРЕНКО В. ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА	20-30
КУЛІШ В.А. ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОМИСЛОВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	31-40
АЛІЄВ ВУГАР ІСМАЇЛ ОГЛИ МИТНО-ТАРИФНА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	41-48
БАЙГУШЕВ В.В. СТАН І НАПРЯМОК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ВИРОБНИКІВ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ	49-57
БЄЛОВА А.І., НОВАЛЬСЬКА Н.І., ОРЛОВСЬКА О.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ	58-65
ШМАТОК Ю. ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО ПОРТУ	66-73
ДВІГУН А.О. ДИСПРОПОРЦІЇ ТА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РЕГІОНІВ	74-82
КЛАПКІВ Ю., МЕЛИХ О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ТА СТРАХОВИХ ПОСЛУГ	83-89
ГОЛОВКОВА Л.С., ШЕВЯКОВ А.В., ГОЛОВКОВА А.Е. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ	90-99
ДАНІЧ В., ШЕВЧЕНКО С. ФОРМАЛІЗАЦІЯ ТИПОВИХ ОЗНАК СТОРІНОК КОРИСТУВАЧІВ СЛУЖБ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	100-109
БЕЛОПОЛЬСЬКИЙ М.Г., ЖИЛІНСЬКА Л.О., ТАРАСЕВИЧ О.В. ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПЛИННОСТІ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	110-117
ЧИМШИТ С.І., ГРАБОВСЬКИЙ І.С., ПРИЛЄПОВА М.О. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ	118-129
УСИКОВА О.М. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ	130-137
АНДРУШКІВ Б., КИРИЧ Н., ПОГАЙДАК О. ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВПРАЦІ ПРОФСПІЛОК З ПОЛІТИКАМИ, ЯК ВЕКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ	138-146
МАР'ЯНОВСЬКА В.В. БУЛІНГ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД	147-154

СОДЕРЖАНИЕ

П. И. КОРЕНЮК, Я. КЛИСИНЬСКИ, Л.В. КОРЕНЮК ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ РЕГИОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ	7-19
ОСЕЦКИЙ В., ПЕТРЕНКО В. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	20-30
КУЛИШ В.А. ТЕНДЕНЦИИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ	31-40
АЛИЕВ ВУГАР ИСЛАМ ОГЛЫ ТАМОЖЕННО-ТАРИФНАЯ ПОЛИТИКА ВО ВРЕМЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	41-48
БАЙГУШЕВ В.В. СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ АВТОТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА	49-57
БЕЛОВА А.И., НОВАЛЬСКАЯ Н.И., ОРЛОВСКАЯ А.В. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК В УКРАИНЕ	58-65
ШМАТОК Ю.В. ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОРСКОГО ПОРТА	66-73
ДВИГУН А.О. ДИСПРОПОРЦИИ И СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ	74-82
КЛАПКОВ Ю. М., МЕЛЫХ О. Ю. ТРАНСФОРМАЦИЯ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ РЫНКА ФИНАНСОВЫХ И СТРАХОВЫХ УСЛУГ	83-89
ГОЛОВКОВА Л.С., ШЕВЯКОВ А.В., ГОЛОВКОВА А.Е. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЫ	90-99
ДАНИЧ В.Н., ШЕВЧЕНКО С.Н. ФОРМАЛИЗАЦИЯ ТИПОВЫХ ПРИЗНАКОВ СТРАНИЦ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ	100-109
БЕЛОПОЛЬСКИЙ Н.Г., ЖИЛИНСКАЯ Л.А., ТАРАСЕВИЧ Е.В. ИМИТАЦИОННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТЕКУЧЕСТИ ПЕРСОНАЛА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ	110-117
ЧИМШИТ С.И., ГРАБОВСКИЙ И.С., ПРИЛЕПОВА М.О. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТОИМОСТИ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ	118-129
УСИКОВА Е.Н. АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	130-137
АНДРУШКИВ Б., КИРИЧ Н., ПОГАЙДАК О. ОРГАНИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ПРОФСОЮЗОВ С ПОЛИТИКАМИ, КАК ВЕКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВОМ	138-146
МАРЬЯНОВСКАЯ В.В. БУЛЛИНГ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	147-154

CONTENTS

KORENYUK P.I., KLISINSKY I., KORENYUK L.V. REGIONAL BUDGET FORMATION IN DECENTRALIZATION CONDITIONS	7-19
OSETSKI V., PETRENKO V. INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL MECHANISMS FOR SUPPORT OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT	20-30
KULISH V.A. TENDENCIES OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE	31-40
ALIEV VUGAR ISMAIL OGLY CUSTOM-TARIFF POLICY DURING GLOBALIZATION AS A KEY ELEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE AZERBAIJANI REPUBLIC	41-48
BAIGUSHEV V.V. STATE AND DIRECTION OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MANUFACTURERS OF MOTOR VEHICLES IN THE CONDITIONS OF THE NATIONAL MARKET	49-57
BIELOVA A., NOVALSKA N., ORLOVSKA A. TOPICAL ISSUES OF DEVELOPMENT OF MULTIMODAL TRANSPORTATION IN UKRAINE	58-65
SHMATOK YU.V. EVALUATION OF ENVIRONMENTAL IMPACT OF THE SEA PORT ACTIVITY	66-73
DVIGUN A. DISPROPORTIONS AND STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY OF REGIONS OF UKRAINE AND THEIR INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF REGIONS	74-82
KLAPKIV Y.M., MELICH O. TRANSFORMATION OF DIGITALIZATION ON THE FINANCIAL AND INSURANCE MARKET	83-89
GOLOVKOVA L.S., SHEVIAKOV A.V., GOLOVKOVA A.E. PSYCHOLOGICAL PROVISION OF PROFESSIONAL HEALTH OF SPECIALISTS OF ECONOMIC SPHERE	90-99
DANICH V., SHEVCHENKO S. FORMALIZATION OF TYPICAL FEATURES OF PAGES OF SOCIAL NETWORKS	100-109
BELOPOLSKY N., ZHYLINSKA L., TARASEVICH E. SIMULATION SIMULATION OF PERSONNEL FLUIDITY AT ENTERPRISES	110-117
CHIMSHIT S. 1, HRABOVSKYI Y. 2, PRYLIEPOVA M. 3 METHODOLOGICAL ASPECTS AND PROBLEMS OF DETERMINING THE VALUE OF ENTERPRISE'S CAPITAL IN DOMESTIC PRACTICE	118-129
USYKOVA O. ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE EXPEDIENCY OF THE INVESTMENT PROJECTS FOR ENTERPRISES	130-137
B. ANDRUSHKIV, N. KYRYCH, O. POGAYDAK, ORGANIZING THE TRADE UNION COOPERATION WITH POLITICIANS AS A VECTOR FOR IMPROVING PUBLIC ADMINISTRATION	138-146
MARIANOVSKA V. BULLING: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE	147-154

Наукове видання
Збірник наукових праць Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Review of transport economics and management»
Випуск 2(18)

(російською, українською та англійською мовами)

Відповідальний за випуск *Л.С. Головкова*

Комп'ютерне верстання *Л.О. Добрик*

Статті в збірнику друкуються у авторській редакції

Формат 60×84 $\frac{1}{8}$. Ум. друк. арк. 13,09 Тираж 50 пр. Зам. №

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Адреса редакції:

вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, Україна, 49010

Тел. +380-56-776-59-47, e-mail: remt.diit@gmail.com,

сайт журналу: http://pte.diit.edu.ua/

Научное издание

Сборник научных трудов Днепроовского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна «Review of transport economics and management»

Выпуск 2(18)

(на русском, украинском и английском языках)

Ответственный за выпуск *Л.С. Головкова*

Компьютерная верстка *Л.А. Добрик*

Статьи в сборнике печатаются в авторской редакции

Формат 60×84 $\frac{1}{8}$. Усл. печат. лист. 13,09 Тираж 50 экз. Зак. №

Днепроовский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна

Адрес редакции:

ул. Лазаряна, 2, г. Днипро, Украина, 49010

Тел. +380-56-776-59-47, e-mail: remt.diit@gmail.com,

сайт журнала: http://pte.diit.edu.ua/

Scientific publication

Collection of Scientific Proceedings of Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan «Review of transport economics and management»

Issue 2(18)

(in Russian, Ukrainian and English)

Responsible for issue of *L.S. Golovkova*

Computer makeup *L.A. Dobryk*

Articles in proceedings published in author's edition

Format 60×84 $\frac{1}{8}$ Conventional printed sheet 13,09. Circulation 50. Order no

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

Address of editor:

Lazaryan St., 2, Dnipro, Ukraine, 49010,

Tel. +380-56-776-59-47, e-mail: remt.diit@gmail.com,

http://pte.diit.edu.ua/